

Esemplare integro (Manca l'intero carte=
sino ossia le due carte di mezzo 38
bianche del foglio I)

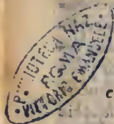
R. II ed. To. I p. 231 n. 4.

M. T. CICERONIS DE PHILOSOPHIA VOLVMEN PRIMVM, IN QVO HAEC CONTINENTVR.

Academicarum quaestionum
Editionis primae liber secundus.
Editionis secundae liber primus.
De finibus bonorum & malorum libri V.
Tusculanarum quaestionum libri V

¶Ne quis alius aut Venetijs, aut usquam locorum hos impune libros imprimat, & Leonis X. Pontificis Maximi, & Senatus Veneti decreto cautum est.

FRANCISCVS ASVLANVS LECTORI.

Cvm post ciuile bellũ, quod inter Cæsarem, & Pompeium gestum est, omni funditus euersa republica, cuncta unius imperio, ac nutu regerentur: neq; cuiusquam iam consilio, aut authoritati locus esset: M. Cicero, qui & sui in remp. animi ipsam ab se uno conseruatam rempublicam testem haberet: & nihil præter culpam præstandum esse sapienti semper credidisset: neq; perpetuo affligi, atq; angi uoluit: neq; eo ocio, quod inuito, ac publicis muneribus orbato contigerat, ita languescere: ut nihil ageret dignum rebus his, quas ab se gestas esse meminisset. Itaq; in quibus à prima ætate multum operæ, studijq; consumpserat, ad eas se rettulit artes pertractandas: ac philosophiam, quæ ad eam diem, græcis tantum libris percipi poterat, latinis sibi literis illustrandam suscepit. suum scilicet id esse munus credidit: cum iam dicendi gloriam græcis eripuisset: efficere ut hac quoq; in parte nihil illis cederetur. Atq; ille totam philosophiam animo complexus, nullum omittere locum constituit: quem non uberrime tractatum suis ciuibus traderet. ac primo quidem sibi eos refellendos putauit, qui philosophiam contemnere, ac uituperare auderent. quod eo libro fecit: qui Hortensius inscriptus est. in quo & suis eam laudibus exornans, et ea quæ obijcerentur, refutans, nihil omisit, quod ad omnium studia ad eius cognitionem excitanda, necessarium esse uideretur. Sed cum ua-

ria essent philosophorum genera: qui multis de rebus maxime dissidentes, tum authoritate, tum rationibus ita inter se pugnarent: ut nihil difficilius explicatu esset: quàm, quodnam maxime probandum genus esset: Academiæ rationem cæteris omnibus præponendam esse, quattuor academicis libris ostendere conatus est. His explicatis, nihil in omni philosophia occurrebat, quod pateret latius, atq; omnem magis uitam contineret, quàm ea quæstio, quæ de finibus habetur. in ea enim id quæritur: quidnam id sit, quod, ut summum bonorum omnium, maxime natura expetat: quod ut malorum ultimum reijciat: atque aspernetur. quod nisi diiudicatum sit, ac cognitum: in summo errore uersemur necesse est: ac nihil certi habeamus: quò ullam unquam degendæ uitæ, ac recte factorum rationem referamus. hanc igitur omnem quæstionem, nulla ueterum, ac nobilium philosophorum omissa sententia, quinq; de finibus libris complexus est. At uero constitutis expetendarum, ac fugiendarum rerum ultimis, nulla in re magis hominum uitæ consuli poterat: q̃ si à terrore mortis, à dolore, ab ægritudine, à cæteris animi perturbationibus liberatis animis, unam ad beate uiuendum uirtutem satis esse doceremur. his de rebus habitas ab se quinq; diebus in Tusculano disputationes, quinq; libris exposuit. Quibus perfectis, cũ omni iam de finibus loco tum demum satisfactum esset: tres de natura deorum libri subsecuti sunt. nihil enim erat, quod pacatis animis, atq; his, quæ beatam uitam efficiunt, cognitis, prius quærendum uideretur: q̃ quid de dijs immortalibus sentiendum sit:

quæ

quæ his religio, quæ pietas adhibenda. quæ cum res plene absolui non posset: nisi tota ea, quæ ad diuinationem, & fatum pertinet, quæstio explicaretur: duos de diuinatione, unum de fato librum adiunxit. Cum uero nihil post deos immortales præclarius, nihil in terris maius haberi debeat: q̃ ciuitatum, ac rerum publicarum administratio: sex de rep. his addendi libri sunt: ac totidem, quibus platonem secutus, quem unum maxime admiratus est: huic ab se constitutæ reip. leges scripsit. Tum uero ne ulla in re, aut publicæ, aut priuatim recte agendi præcepta cuiquam deessent: quæ unicuiq; officia seruanda sint, tribus ad Marcum filium libris præscripsit. quibus & eum, quo se ipse consolatus est, & ad Atticum de senectute, & de amicitia, ac duos de gloria libros addidit. Hæc ille è media philosophia repetens, & res eas, quæ ignotæ nostris, ac pulcherrimæ essent cognitu, ad nos transtulit: & præclare ocij sui rationem reddidit. in quo, cum homo ad iuuandos homines natus nihil mallet: quàm tum quoq; quacunq; re posset, reip. consulere: ita id consecutus est: ut non minus, ac multo etiam fortasse magis, ociosus prodesset: q̃ antea in negocio profuerat. Ac consul quidẽ n ille intenta in remp. tela è sceleratorium ciuium manibus extorsit: ac populum romanum ab cæde, atq; acerbo seruitutis iugo sui capitis periculo liberauit. sed hæc tamen cum egit: ut quantumuis ampla & magnifica sint: uni tantum romano populo consuluit. cum uero philosophiæ præcepta tradidit: uniuerso humano generi, neq; his solum, qui tum uiuebant, sed & posteris omnibus, ad quos eius scripta peruentura

essent: salutem attulit. sed nec maius esse existimandum est, a tyrannorum metu liberari: q̄ a saeuissimo libidinis, ac reliquarum cupiditatum dominatu. illorum enim plerunq; crudelitatem aliquo effugere possumus. hae nobiscum semper sunt: neq; euitari possunt, quin & nos sequantur: & assiduo cruciatu animos exedant. una nos philosophia eripere his potest: huius ea instituta sunt: ut his motus omnes auferantur: dolores sedentur: libidines coerceantur: animi aegritudines depellantur: ab omni denum uitiorum seruitio in libertatem uindicemur: atq; in recte uiuendi uiam deducti maxima in tranquillitate statuamur. Quae cum Cicero e graecorū fontibus, ad nostros, ad quos ea nondum peruenerant, deriuarit: quid praeclarius, quid diuinius agere, qua in re melius de hominū genere mereri potuit? Vnum fortasse sit: quod incōmode hac in re nobis acciderit: quod cum ille plura instituisset: ac noua quotidie animo agitaret: ciuilem, uim, atq; impia effugere arma non potuit. totam ille profecto philosophiae disciplinam, eo ocio, quod potito rerum Octauio secutum est, perfecisset: neq; ullam uitae partem suo sine cultu, ac praeceptis reliquisset. quin & ad naturam fortasse rerum explicandam se contulisset: nec disserendi etiam rationem omisisset. ut ab se uno scilicet, omnia graecorū inuenta mandata literis, nostro etiam sermone legerentur. Sed nos haec omnia erepta nobis esse eorum scelere arbitrari debemus: qui in suum ipsi decus nefarium ferrum stringere, atq; ei mortem inferre non dubitarunt: cuius scriptis immortalitas romano nomini parta est. quanquam quid est, quod erepta nobis ea, quae nondum scripta fuerant, conqueramur?

conquerámur? cum eorum, quæ ediderat, permulta iniuria temporum interciderint: cætera, quæ super= sunt, manca, & mutilata, et quæ intelligi uix queant, ad manus nostras peruenerint. Neq; tamen nostram his nos opem, quæcunq; afferri à nobis potuit, deesse passi sumus. sed omnia, quod & in orationibus antea fecimus, cũ ueteribus, & emendatioribus libris contuli= mus: atq; omni conatu enixi sumus, ut quamcastigatissi= ma prodirent. multa certe, quæ in his, quæ circumfere= bantur, exẽplaribus deerant, addita, multa immutata sunt. quod ita esse, si quis ea conferre uoluerit, facillime iudicabit. Sed unius mihi tamen rei ratio reddenda est. cur is liber, qui quartus antea academicarũ quæ= stionum habebatur: secundus à me primæ editionis, qui autem primus, secundæ editionis primus, inscriptus sit. Id nos adeo ut faceremus, ipsius Ciceronis uerbis com= moti sumus. è cuius multis in epistolis ad Atticũ locis, uidere licet, bis ab se editos academicos libros esse. nam cũ id sibi ille ostendendũ proposuisset, nullum philoso phandi genus minus sibi arrogare: nullum tutius, nullũ magis probandum: q̃ id quod academici secuti essent: hanc omnem quæstionem duobus libris complexus est. in quibus Catulum, Lucullum, Hortensiũ, cum & ipse adesset: hac de re inter se disputantes fecit: amicissimos sibi homines, sed earum rerum, quæ his libris conti= nerentur, imperitos. hoc cum illi minus placeret: ac non satis personarum ab se rationem habitam ar= bitraretur: eosdem sermones illos ad Catonem, Bru= tumq; commode transferri posse cogitauit. tum ecce ab Attico literæ: quæ ab eo peterent, ut Varro= nem aliqua in parte suis libris intexeret. nihil ui=

ſum eſt fieri poſſe aptius: q̃ ſi Antiochi partes ab eo defenderẽtur: à quo maxime eas probari intellexiſſet. quod igitur duobus antea libris fecerat: cum multa in his detracta, ac prætermiſſa eſſe uiderentur: id uberius quattuor ſibi libris explicandũ putauit. in his Varroni Antiochi partes dedit: ſibi Philonis ſumpſit: tertiũ Atticum ſermoni in Cumano habito adiunxit. factũ autem malo quodam eorum librorũ, aut noſtro potius fato eſt: ut è quattuor his, præter exiguũ primi quiddam, reliqua omnia interierint. primi illi duo, quod poſt iacturam hanc percommode nobis cecidit, cum à multis iã deſcripti eſſent: ita aboleri, ac tolli penitus nõ potuerunt: ut ſecunda ſaltem illorũ pars non extaret. Hæc omnia nos ex ipſo Cicerone didicimus. qui quidẽ epiſtola libri quarti ad Atticũ q̃ntadecima ſic ſcribit:

» VARRO, de quo ad me ſcribis, inducetur in
» aliquẽ locum: ſi modo erit locus. ſed noſtri genus dia=
» logorum meorum ut in Oratorijs, quos tu in cælum
» fers, non mentio potuit fieri cuiusquam ab his, qui
» diſputant, niſi eius, qui illis notus, aut auditus eſſet:
» hanc ego de rep. quam inſtitui diſputationem in Afri=
» cani perſonam, & Phili, & Pæti, & Manlij contuli:
» adiunxi adoleſcentes Q. Tuberonem, P. Rutilium,
» duos Lælij generos, Scæuolam, & Fannium. itaq;
» cogitabam quoniam in ſingulis libris utor procemijs,
» ut Ariſtoteles in his, quos exotericos uocat: aliquid
» efficere, ut non ſine cauſa iſtum appellarem. id quod
» intelligo tibi placere. utinam modo conata efficere poſ=
» ſim. rem enim quod te non fugit, magnam complexus
» ſum, et grauem, & plurimi ocij: quo ego maxime egeo.

Iam tum cæperat Atticus Ciceronem admonere, ut

Varronem suis scriptis insereret: cum nondum quicq̃ «
ille de philosophia scripsisset: sed de rep. tantum li- «
bros instituisset. post autem cum & eos perfecisset: «
& totum se ad huius generis scriptionem contulisset: «
tum rursus ab eo Atticus contendit, ut aliquid ad Var- «
ronem mitteret. Libro igitur XIII ad Atticum. «

» Quod ad me de Varrone scribis: scis me antea «
» orationes, aut aliqd id genus solitum scribere, ut Var- «
» ronem nusquam possem intexere. postea autem quàm «
» hæc cœpi φιλολογώτερα: iam Varro mihi denuntia-
» uerat magnam sanè, et grauem προσφώνησιν. bien-
» nium præterijt: cum ille καλλιππίδης assiduo cursu
» cubitum nullũ processerit. ego autem me parabam ad
» id, quod ille mihi misisset: ut αὐτῷ τῷ μέτρῳ καὶ λώϊον,
» si modo potuissem. nam hoc etiam Hesiodus ascribit, «
» αἴκε δύνηαι. nunc illam περὶ τελῶν σύνταξιν sane «
» mihi probatam, Bruto, ut tibi placuit, despondimus: «
» idq́; eum non nolle mihi scripsisti. ergo illã ἀκαδη- «
» μαϊκὴν in qua homines nobiles illi quidem, sed nullo «
» modo philologi, nimis acute loquuntur, ad Varronem
» transferamus. etenim sunt ἀντιοχεῖα, quæ iste ualdè
» probat. Catulo, & Lucullo alibi reponemus: ita tamen, «
» si tu hoc probas: deq́; eo mihi rescribas uelim. «

Cogitat academicos libros ad Varronem transferre «
Cicero: sed sententiam tamen ea de re expectat Atti- «
ci. post cum iam id fecisset: «

» Commotus tuis literis, quod ad me de Varrone scri «
» pseras, totam Academiam ab hominibus nobilissimis «
» abstuli: transtuliq́; ad nostrũ sodalem: & ex duobus «
» libris contuli in quatuor grãdiores sunt omnino, quàm «
» erant. sed erant multa detracta. tu autem mihi per- «

» uelim ſcribas, quid intellexeris illum uelle · illud utiq;
» ſcire cupio, quæ intellexeris ab eo ζηλοτυπεῖσθαι. niſi
» forte Brutum idem edere reſtabat · ſed tamen ſcire per
» uelim · libri quidem ita exierunt (niſi forte me com-
» munis φιλαυτία decipit) ut in tali genere, ne apud
» Græcos quidem ſimile quicquam · tu illam iacturam
» feres æquo animo: quod illa, quæ habes de Academicis,
» fruſtra deſcripta ſunt · multo tamen hæc erunt ſplendi-
» diora, breuiora, meliora ·

Iam translata ad Varronem academia, et ea diſpu-
tatione, quæ duobus libris continebatur, in quattuor
collata, quanquam eos maxime probaret: & ne apud
græcos quidem ſimile quicquam indicaret: dubitat ta-
men an mittendi ſint · ait enim ·

» Illud etiam, atq; etiã conſyderes uelim, placeat ne
» tibi mitti ad Varronem, quod ſcripſimus: & ſi etiam
» ad te aliquid pertinet · nam ſcito te ei Dialogo adiun-
» ctum eſſe tertium · opinor Igitur conſyderemus · & ſi
» nomina iam facta ſunt: uel induci, uel mutari poſſunt ·

Veretur ſcilicet eius uiri iudicium: qui omniũ doctiſ-
ſimus haberetur · Sed & paulo poſt hiſdem de libris ·

» Illam Academicen σύνταξιν totam ad Varronem
» traduximus: quæ modo fuit Catuli, Luculli, Hortenſij ·
» deinde, quia παρὰ τὸ πρέπον uidebatur: quod erat
» hominibus nota, non illa quidem ἀπαιδευσία, ſed
» in his rebus ἀτριψία: ſimulac ueni ad Villam, eoſdem
» illos ſermones ad Catonem, Brutumq; tranſtuli · Ecce
» tuæ literæ de Varrone · nemini uiſa eſt aptior ἀντιόχεια
» ratio · ſed tamen uelim ſcribas ad me, primum placeat
» ne tibi aliquid ad illum · deinde, ſi placebit, hoc ne
» potiſſimum ·

Sed & iterum eadem de re.

Ego interea admonitu tuo perfeci sane argutulos libros ad Varronem. sed tamen expecto qd ad ea, quæ scripsi ad te. primum quid intellexeris eum desyderare a me: cum ipse homo πολυγραφώτατος nunquam me lacessisset. deinde quam ζηλοτυπεῖν. multo Hortensium minus, aut eos, qui de rep. loquuntur. plane hæc mihi explices uelim. in primis maneas ne in sententia, ut mittam ad eum, quæ scripsi: an nihil necesse putes. sed hæc coràm.

Eodem libro paulo post totius sui consilij rationem explicat.

In Varrone ista causa me non moueret, ne uiderer φιλόδοξος. sic enim constituebam, neminem includere in dialogos eorum, qui uiuerent. sed quia scribis, & desyderari a Varrone, & magni illum æstimare: eos confeci: & absolui, nescio quàm bene, sed ita accurate, ut nihil posset supra, Academicam omnem quæstionem libris quatuor. in eis, quæ erant contra ἀκαταληψίαν præclare collecta ab Antiocho, Varroni dedi. ad ea ipse respondeo. tu es tertius in sermone nostro. Si Cottam, & Varronem fecissem inter se disputanteis: ut a te proximis literis admoneor, meum κωφὸν πρόσωπον esset. hoc in antiquis personis suauiter fit, ut & Heraclides in multis, & nos sex de rep. libris fecimus. sunt etiam de Oratore nostri tres; mihi uehementer probati. in eis quoq; eæ personæ sunt: ut mihi tacendum fuerit. Crassus enim loquitur, Antonius, Catulus senex, C. Iulius frater Catuli, Cotta, Sulpitius. puero me hic sermo inducitur: ut nullæ esse possent partes meæ. quæ autem his temporibus

» scripsi, aristotelium morem habent: in quo sermo ita
» inducitur cæterorum: ut penes ipsum sit principatus.
» Ita confeci quinq; libros περὶ τελῶν, ut Epicurea
» L. Torquato, Stoica M. Catoni, περιπατητικὰ M. Piso=
» ni daremus. ἀζηλοτύπητον id fore putaram, quod
» omnes illi decesserant: hæc Academica, ut scis, cum
» Catulo, Lucullo, Hortensio contuleram, sane in perso=
» nas non cadebant. erant enim λογικώτερα, quam
» inutilia de ijs omnia, & iniqua uiderentur. itaq;, ut le
» gi tuas de Varrone: tanquam ἕρμαιον arripui. aptius
» esse nihil potuit ad id philosophiæ genus, quo ille ma=
» xime mihi delectari uidetur: easq; parteis, ut non
» sim consecutus, ut superior mea causa uideatur. sunt
» enim uehementer πιθανὰ Antiochi, quæ diligenter a me
» expressa acumen habent Antiochi: nitorem orationis
» nostrum: si modo is est aliquis in nobis. sed tu dan-
» dos ne putes hos libros Varroni, etiam, atq; etiam ui=
» debis. mihi quædam occurrunt. sed ea coram.

Paulo autem inferius.

» Varroni quidem, quæ scripsi te authore, ita propero
» mittere: ut iam Romam miserim describenda. ea si uo
» les, statim habebis. Scripsi enim ad librarios, ut fie=
» ret tuis, si tu uelles, describendi potestas. ea uero con=
» tinebis, quoad ipse te uideam. quod diligentissime fa-
» cere soles, cum a me tibi dictum sit.

Vult quidem suos hos ab Attico libros legi: uult de=
scribendi fieri potestatem: sed non adhuc tamen eos
diuulgari. nondum enim id constituerat: an hi recte
ad Varronẽ mitterentur. quod & paulo post ostendit.

» De Varrone nõ sine causa qd tibi placeat, tam di=
» ligenter exquiro. occurrunt mihi quædam. sed ea co=

» rdin. te autem ἀσμενέστατα intexui: faciamq; id
» crebrius. proximis enim tuis literis. primum te id non
» nolle cognoui.

Diu considerat, an hos ad Varronem libros mittat: quippe quem unum sua ætate cum in cæteris bonis artibus, tum in ipsa philosophia maxime uersatum nouerat. qua item de re.

» Varroni simulac te uidero (si tibi uidebitur) mittã
» quid autem dubitarim, cum uidero te, scies.

Tum autem paulo post.

» Libri ad Varronem non morabantur. sunt enim
» perfecti, ut uidisti: tantum menda librariorum tollun
» tur. de quibus libris scis me dubitasse. sed tu uideris.

Iam tandem dandos hos Varroni libros Attico assentitur: sed & adhuc tamen nescio quid subueretur. sic enim scribit.

» Quid tibi ego de Varrone rescribam? quatuor
» διφθέραι sunt in tua potestate. quid egeris, id proba=
» bo. nec tamen αἰδέομαι Τρῶας. quid enim? sed ipsi
» quàm res illa probaretur, magis uerebar. sed quo=
» niam tu suscipis: in alteram aurem.

Iterum atq; iterum addubitat Cicero an hi libri Varroni dandi sint. sed quodcunq; tamen Attico uisum fuerit, id se probaturum ostendit. causam autem cur dubitet exponit.

» Sed quid est tandem, quod perhorrescas? quia tuo
» periculo iubeam libros dari Varroni? etiam nunc si
» dubitas, fac, ut sciamus. nihil enim est illis elegantius.
» uolo Varronem, præsertim cum ille desyderet. sed est,
» ut scis δεινὸς ἀνὴρ τάχα κεν καὶ ἀναίτιον αἰτιόωτο.
» ita mihi sæpe occurrit. uultus eius est querentis for-

» tasse uel hoc, meas partes in his libris copiosius defen
» sas esse, quàm suas· quod mehercule intelliges non esse,
» siquando in Epeirum ueneris : nam nunc Alexionis
» epistolis cedimus · sed tamen ego non despero proba=
» tum iri Varroni: & id, quoniam impensam fecimus
» in Macrocolla, facile patior teneri · sed etiam, atq;
» etiam dico, tuo periculo fiet· quare, si addubitas, ad
» Brutum transeamus · est enim is quoque Antiochius·
» O Academiam uolaticam, & sui similem· modo huc,
» modo illuc · Sed quæso epistola mea ad Varronem
» ualde ne tibi placuit? male mihi sit: si unquam quic=
» quam tam enitar· ergo ego, ne Tironi quidē dictaui:
» qui totas περιοχὰς persequi solet: sed Spinthero
» syllabatim·

Nihil quidem elegantius Ciceroni academicis sermo=
nibus uidetur: sed tamen adhuc dubitat, an melius sit
ad Brutum transire · cum uero iam datos eos arbi=
traretur: ita scribit·

» Varroni scribis, te simulac uenerit, ei daturū· dati
» igitur iam sunt : nec tibi integrum est · hui si scias
» quanto periculo tuo · fortasse literæ meæ te retarda-
» runt · sed eas non dū legeras, cum has proximas scri=
» psisti· Scire igitur aueo quomodo res se habeat·

Eadem autem de re paulo post: cum iam, dati Var=
roni libri essent·

» Tu tamen ausus es Varroni dare· expecto quid iu=
» dicet · quando autem perleget?

Ex his omnibus Ciceronis uerbis cognosci potest, id
quod à nobis superius dictum est, academicas dispu=
tationes duobus primo, post explicatius quattuor libris
expositas, atq; à Lucullo, Hortensio, Catulo, ad Varro=

nem, atq; Atticum traductas fuisse. quod ut manifestius pateret: eam etiam epistolam primo secundæ editionis libro præponendam curauimus: quam ad Varronem tum scripsit, cum quattuor hos illi libros misit. Atq; hæc nos quidem omnia eò præfati sumus: ut & quo ordine collocandi Ciceronis de philosophia libri essent ostenderemus: & nostram de Academicis his, qui supersunt, libris sententiam exponeremus. Quod multo mihi satius uisum est, atq; ad communem studiosorum omnium usum accommodatius: q̃ in omnibus nostris his præfationibus aliquem semper quærere, in quem omnes omnium generum laudes congerantur. quod quanquam à nobis ita factum est: ut eos semper uiros elegerimus: quibus summa omnia tribui uere possent: sine ambitionis tamen, atq; adulationis suspicione fieri plerunq; non potest. præfari autem ea, quæ ad rem pertineant, ut horum uitiorum culpa caret: sic maximam legentibus affert utilitatem.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM AEDITIONIS PRIMAE LIBER SECVNDVS.

MAGNVM INGENIVM Lucij Luculli, magnumq; optimarũ artium studiũ, tum omnis liberalis, et digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maxime potuit, caruit omnino rebus urbanis: ut enim admodũ adolescens, cum fratre pari pietate, & industria prædito, paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus: in Asiam quæstor profectus, ibi per multos annos admirabili quadam laude prouinciæ præfuit. deinde absens factus ædilis: continuo prætor. licebat enim celerius legis præmio. post in Africam: inde ad consulatum: quẽ ita gessit: ut diligentiam admirarentur omnes: ingeniũ cognoscerent. post ad mithridaticum bellum missus à Senatu, non modo opinionem uicit omniũ: quæ de uirtute eius erat: sed etiam gloriam superiorum. Idq; eò fuit mirabilius: quod ab eo laus imperatoria nõ admodum expectabatur: qui adolescentiã in forensi opera, quæsturæ diuturnum tempus, Murena bellum in ponto gerente, in Asiæ pace consumpserat. sed incredibilis quędam ingenij magnitudo nõ desiderauit in-

docilem usus disciplinam. itaq; cum totum iter et nauigationem consumpsisset partim in percontando à peritis: partim rebus gestis legendis: in Asiam factus imperator uenit: cum esset Roma profectus rei militaris rudis. habuit enim diuinam quandam memoriam rerum. uerborum maiorem Hortensius. sed quo plus in negocijs gerẽdis res, quàm uerba prosunt: hoc erat memoria illa præstantior. quam fuisse in Themistocle, quem facile græciæ principem ponimus, singularem ferunt. qui quidem, etiam pollicenti cuidam se artem ei memoriæ, quæ tum primum proferebatur, traditurũ, respondisse dicitur obliuisci se malle discere. credo ꝙ hærebant in memoria quæcunq; audierat, aut uiderat. Tali ingenio præditus Lucullus adiũxerat & illam, quam Themistocles spreuerat, disciplinam. itaq; ut literis consignamus, quæ monumentis mãdare uolumus: sic ille in animo res insculptas habebat. Tãtus ergo imperator in omni genere belli fuit: prælijs, oppugnationibus, naualibus pugnis, totiusq; belli instrumentis, & apparatu: ut ille rex post Alexandrum maximus hũc à se maiorem ducem cognitum, quã quenquam eorũ, quos legisset, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in constituendis, temperandisq; ciuitatibus: tanta æquitas: ut hodie stet Asia Luculli institutis seruandis, & quasi uestigijs persequendis. sed etsi magna cum utilitate Reip. tamen diutius quam uellem, tanta uis uirtutis, atq; ingenij peregrinata abfuit ab oculis & fori, et curiæ. Quinetiam, cum uictor à mithridatico bello reuertisset: inimicorum calumnia triennio tardius, quàm debuerat, triumphauit. nos enim consules, introduximus pene in urbem currum clarissimi uiri. cuius mihi

consilium,& authoritas quid tum in maximis rebus profuisset,dicerem:nisi de meipso dicendum esset. quod hoc tempore non est necesse. itaq; priuabo illum potius debito testimonio:quàm id cum mea laude communicē. sed quæ populari gloria decorari in lucullo debuerunt:ea ferè sunt & græcis literis,& latinis celebrata.nos autem illa exteriora cum multis:hæc interiora cum paucis ex ipso sæpe cognouimus.maiore enim studio Lucullus,cum omni literarum generi, tum philosophiæ deditus fuit:quam qui illum ignorabant, arbitrabantur.nec uero ineunte ætate solum, sed & proquæstore aliquot annos,& in ipso bello: in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet:ut non multum imperatori sub ipsis pellibus ocij relinquatur.Cũ autem è philosophis ingenio,scientiaq; putaretur Antiochus Philonis auditor excellere:eum secum & quæstor habuit:et post aliquot annos imperator.cumq; esset ea memoria,quam ante dixi:ea sæpe audiendo facile cognouit:quæ uel semel audita meminisse potuisset. delectabatur autem mirifice lectiōe librorum,de quibus audiebat. Ac uereor interdũ ne talium personarum cum amplificare uelim,imminuam etiam gloriam.Sunt enim multi:qui omnino græcas non ament literas:plures,qui philosophiam:reliqui, qui etiam si hæc non improbent:tamen earum rerum disputationem principibus ciuitatis non ita decoram putent.Ego autem,cum græcas literas M.Catonem in senectute didicisse acceperim:P.autem africani historiæ loquantur, in legatione illa nobili, quam ante censuram obijt: Panætium unum omnino comitem fuisse: nec literarum græcarum, nec philosophiæ iam ullum autho-

rem requiro. Restat ut his respondeam, qui sermonibus eiusmodi nolint personas tam graues illigari: quasi uero clarorum uirorum, aut tacitos congressus esse oporteat: aut ludicros sermones: aut rerum colloquia leuiorum. & enim, si quodam in libro uere est à nobis philosophia laudata: profecto eius tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima est: nec quicquam aliud uidendū est nobis, quos populus Romanus hoc in gradu collocauit: nisi ne qd priuatis studijs, de opera publica detrahamus. Quod si cum fungi munere debeamus: non modo operam nostram nunquam à populari cœtu remouemus: sed ne literam quidem ullam facimus nisi forensem: quis reprehendet nostrum ocium? qui in eo non modo nosmetipsos hebescere, & languere nolumus: sed etiam ut plurimis prosimus, enitimur. Gloriam uero non modo non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares, illustresq; laudes, has etiam minus notas, minusq; peruulgatas adiungimus. Sunt etiam qui negent, in his, qui nostris libris disputent: fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam. qui mihi uidentur non solum uiuis, sed etiam mortuis inuidere. Restat unum genus reprehensorum: quibus Academiæ ratio non probatur. quod grauius ferremus: si quisquā ullam disciplinam philosophiæ probaret, præter eam, quam ipse sequeretur. nos autem, quoniam contra oēs dicere, qui scire uidentur, solemus: non possumus, quin alij à nobis dissentiant, recusare. quanq̄ nostra quidem causa facilior est: qui uerum inuenire sine ulla contentione uolumus: idq; summa cura studioque conquirimus. est enim omnis cognitio multis obstructa difficultatibus:

tatibus: eaq; est & in ipsis rebus obscuritas: & in iudicijs nostris infirmitas: ut non sine causa & doctissimi, & antiquissimi, inuenire se posse quod cuperent diffisi sint. tamen nec illi defecerunt: neq; nos studium exquirendi defatigati relinquemus: neq; nostræ disputationes quicq̃ aliud agunt: nisi ut in utranq; partem dicendo, & audiendo, eliciant, & tanquam exprimãt aliquid: quod aut uerum sit: aut ad id quamproxime accedat. neq; inter nos, & eos, qui se scire arbitrantur quicq̃ interest: nisi ꝙ illi non dubitant, quin ea uera sint, quæ defendunt. nos probabilia multa habemus: quæ sequi facile, affirmare uix possumus. hoc autem liberiores, & solutiores sumus: qđ integra nobis est iudicandi potestas: neq; ut omnia, quæ præscripta, et quasi imperata sint, defendamus, necessitate ulla cogimur. nam cæteri primum ante tenentur astricti: q̃ quid esset optimum, iudicare potuerunt. deinde infirmissimo tempore ætatis aut obsecuti amico cuidam, aut una alicuius, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant: & ad quãcunq; sunt disciplinam, quasi tempestate delati, ad eam tanq̃ ad saxum adhærescunt. nam quod dicunt omnia se credere ei, quem iudicent fuisse sapientem: probarem: si id ipsum rudes et indocti iudicare potuissent. statuere enim quid sit sapiens, uel maxime uidetur esse sapientis. sed ut potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententijs, iudicauerunt: aut re semel audita ad unius se authoritatem contulerunt. Sed nescio quomodo pleriq; errare malunt: eamq; sententiam quã adamauerunt, pugnacissime defendere: q̃ sine pertinacia quid constantissime dicatur exquirere. Quibus de rebus & alias

ſæpe nobis multa quæſita, & diſputata ſunt: & quondam in Hortenſij uilla: quæ eſt ad baulos: cum eò Catulus, et Lucullus, noſq; ipſi poſtridie ueniſſemus, quàm apud Catulum fuiſſemus. quo quidem etiam maturius uenimus: quod erat conſtitutum, ſi uentus eſſet, Lucullo in neapolitanum, mihi in pompeianum nauigare. Cum igitur pauca in xyſto locuti eſſemus: tum eodem in ſpatio conſedimus. Hic Catulus, etſi heri inquit id, quod quærebatur, pene explicatum eſt, ut tota ferè quæſtio tractata uideatur: tamen expecto ea, quæ te pollicitus es Luculle ab Antiocho audita dicturum. Equidem inquit Hortenſius feci pluſquã uellem. totam enim rem Lucullo integram ſeruari oportuit. & tamen fortaſſe ſeruata eſt. à me enim quæ in promptu erant dicta ſunt. à Lucullo autem reconditiora deſidero. Tum ille, non ſane inquit Hortenſi conturbat me expectatio tua: & ſi nihil eſt his, qui placere uolunt, tam aduerſarium. ſed, quia nõ laboro q̃ ualde ea, quæ dico, probaturus ſim: eò minus conturbor. dicam enim nec mea, nec ea, in quibus, ſi non fuerint, non uinci me malim, q̃ uincere. Sed mehercule, ut quidem ſe nunc cauſa habet: & ſi heſterno ſermone labefactata eſt: mihi tamen uidetur eſſe ueriſſima. Agã igitur ſicut Antiochus agebat. nota enim mihi res eſt. nam & uacuo animo illũ audiebam, & magno ſtudio, eadem de re etiam ſæpius: ut etiam maiorem expectationem mei faciã: q̃ modo fecit Hortenſius. Cum ita eſſet exorſus: ad audiendũ animos ereximus. At ille cum alexandriæ proquæſtore inq̃t eſſem: fuit Antiochus mecum: & erat iam antea Alexandriæ familiaris Antiochi Heraclitus tyrius: qui & Clitomachum multos annos, & Philonem

audierat, homo sane in ista philosophia, quæ nūc propè dimissa reuocatur: probatus, & nobilis: cum quo et Antiochum sæpe disputantem audiebam: sed utrunq; leuiter. & quidem isti libri duo Philonis, de quibus heri dictum à Catulo est: tum erant allati Alexādriam: tumq; primum in Antiochi manus uenerant: et homo natura lenissimus, nihil enim poterat fieri illo mitius: stomachari tamen cœpit. mirabar: neq; enim unquam ante uideram. at ille Heracliti memoriam implorans, quærere ex eo, uiderentur ne illa Philonis: aut ea num uel è Philone, uel ex ullo Academico audiuisset aliquando negabat. Philonis tamen scriptum agnoscebat. nec id quidem dubitari poterat. nam aderāt mei familiares, & docti homines, P. & C. Selij, et Tetrilius Rogus: qui se illam audiuisse rationem de Philone, & ab eo ipso illos duos libros dicerent descripsisse. Tum & illa dixit Antiochus, quæ heri Catulus commemorauit à patre suo dicta Philoni: & alia plura: nec se tenuit, quin contra suum doctorem librum etiam ederet, qui Sosus inscribitur. tum igitur & cum Heraclitum studiose audirem contra Antiochum disserentem: & item Antiochum contra academicos: dedi Antiocho operam diligentius: ut causam ex eo totam cognoscerem. Itaq; cum plures dies, adhibito Heraclito, doctisq; compluribus, et in his Antiochi fratre Aristo, & præterea Aristone, & Dione: quibus ille secūdum fratrem plurimum tribuebat: multum tēporis in ista una disputatione consumpsimus. Sed ea pars quæ contra Philonē erat: prætermittenda est: minus enim acer est aduersarius is: qui ista, quæ sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere. etsi enim mentitur: tamen est aduersarius leuior.

ad Arcesilam, Carneademq; ueniamus. Quae cum dixisset: sic rursus exorsus est. Primū mihi uidemini, me autem nomine appellabat: cum ueteres philosophos nominatis: facere idem quod seditiosi ciues solent: cum aliquos ex antiquis claros uiros proferunt: quos dicant fuisse populares: ut eorum ipsi similes esse uideantur. repetunt iam P. Valerium: qui exactis regibus primo anno consul fuit: commemorant reliquos: qui leges populares de prouocationibus tulerint, cū consules eēnt: tum ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem agrariā aliquot annis ante secundum punicum bellū tribunus ple. tulerit inuito senatu: & postea bis consul factus sit: L. Cassium, Q. Pompeium. illi quidem etiam P. Africanum referre in eundem numerum solent. duos uero sapientissimos, & clarissimos fratres, P. Crassum, & P. Scaeuolam aiunt Tiberio Graccho authores legum fuisse: alterum quidem, ut uidemus, palàm: alterum, ut suspicantur, obscurius. addunt etiam C. Marium. & de hoc quidem nihil mentiuntur. horum nominibus tot uirorum, atq; tantorum expositis, eorum se institutum sequi dicunt. similiter uos cum perturbare, ut illi rempublicam, sic uos philosophiam bene iam constitutam uelitis: Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Zenonem, Platonem & Socratem profertis. Sed neq; Saturninus, ut nostrum inimicum potissimum nominem: simile quicq̄ habuit ueterum illorum: nec Arcesilae calumnia conferenda est cum Democriti uerecundia. & tamen isti philosophi raro admodum, cum haerent aliquo loco, exclamant quasi mente incitati, Empedocles quidem, ut interdum mihi furere uideatur: abstrusa esse omnia: nihil nos sentire: nihil cernere:

nihil omnino quale sit posse reperire. maiorem autem partem mihi quidem omnes isti uidentur nimis etiam quaedam affirmare: plusq; profiteri se scire, q̄ sciant. quod si illi tum in nouis rebus, quasi modo nascentes haesitauerunt: nihil ne tot saeculis, summis ingenijs, maximis studijs, explicatum putamus? nonne cum iā philosophorū disciplinae grauissimae constitissent: tum exortus est, ut in optima Rep. Tiberius Gracchus, qui ociū perturbaret: sic Arcesilas? qui constitutam philosophiā euerteret: & in eorum authoritate delitesceret: qui negassent quicq̄ sciri, aut percipi posse. quorum è numero tollendus est Plato, & Socrates: alter, quia reliquit perfectissimam disciplinam peripateticos, & academicos nominibus differentes, re congruentes: à quibus Stoici ipsi uerbis magis, q̄ sententijs dissenserunt. Socrates autem de se ipse detrahens, in disputatione, plus tribuebat his, quos uolebat refellere. ita cum aliud diceret, atq; sentiret: libenter uti solitus est ea dissimulatione, quam graeci εἰρωνείαν uocant: quam ait etiā in Africano fuisse Fannius. idq; propterea uitiosum in illo nō putandum: quod idem fuerit in Socrate. Sed fuerint illa uetera, si uultis, incognita. nihil ne est ergo actum, quod inuestigata sunt, postea q̄ Arcesilas Zenoni, ut putatur obtrectans, nihil noui reperienti, sed emendanti superiores, immutatione uerborum: dum huius definitiones labefactare uult: conatus est clarissimis rebus tenebras obducere? cuius primo non admodum probata ratio: q̄q̄ floruit tum acumine ingenij, tum admirabili quodam lepore dicendi: proxime à Lacyde solo retenta est. post autem confecta à Carneade. qui est quartus ab Arcesila. audiuit enim Egesinum: qui Euandrū au-

dierat, Lacydis discipulum: cum Arcesilae Lacydes fuisset. Sed ipse Carneades diu tenuit: nam nonaginta uixit annos: & qui illum audierant admodum floruerunt. è quibus industriae plurimum in Clitomacho fuit. declarat multitudo librorum ingenij non minus in hoc, q̃ in Carneade eloquentiae: in Melonthio Rhodio suauitatis. bene autem nosse Carneadem stratoniceus Metrodorus putabatur. Iam Clitomacho Philo uester operam multos annos dedit. Philone autem uiuo patrocinium Academiae non defuit. Sed quod nos facere nunc ingredimur, ut contra Academicos disseramus: id quidam è philosophis, & hi quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant: nec uerum esse ullam rationem disputare cum his, qui nihil probarent: Antipatrumq; stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant. nec definiri aiebant necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut si uerbũ è uerbo uolumus, comprehensio: quam κατάληψιν illi uocant. eosq;, qui persuadere uellent, esse aliquid quod comprehendi et pcipi posset: inscienter facere dicebant: propterea quod nihil esset clarius ἐνάργεια ut graeci, perspicuitatem, aut euidẽtiam nos si placet nominemus: fabricemusq;, si opus erit, uerba: ne hic sibi, me appellabat iocãs: hoc licere soli putet. sed tamen orationem nullã putabant illustriorem ipsa euidentia reperiri posse: nec ea quae tam clara essent, difinienda censebant. Alij autem negabant se pro hac euidẽtia quicq̃ priores fuisse dicturos. sed ad ea, quae contra dicerentur: dici oportere putabant: ne qui fallerentur. pleriq; tamen & definitiones ipsarum etiam euidentium rerũ non improbant: & rem idoneã de qua quaeratur, & homines dignos,

quibus cum disseratur, putant. Philo autem dum noua quædam commouet: q ea sustinere uix poterat, quæ contra academicorum ptinaciam dicebantur: & aperte mentitur: ut est reprehensus à patre Catulo: &, ut docuit Antiochus, in idipsum se induit, quod timebat. cum enim ita negaret quicquã esse, quod comprehendi posset: id enim uolumus esse καταληπτόν: si illud esset, sic ut Zeno definiret, tale uisum: iam enim hoc pro φαντασία uerbum satis hesterno sermone triuimus: uisum igitur impressum, effictumq; ex eo unde esset, quale esse non posset, ut ex eo unde non esset: id nos à Zenone definitum rectissime dicimus. qui enim potest quicq̃ comprehendi: ut plane confidas id perceptum cognitumq; esse: quod est tale, quale uel falsum esse possit: hoc cum infirmat, tollitq; Philo: iudicium tollit incogniti, & cogniti. ex quo efficitur nihil posse comprehendi. Ita imprudẽs eò, quo minime uult reuoluitur. quare omnis oratio contra Academiam suscipitur à nobis: ut retineamus eam definitionem: quam Philo uoluit euertere. quam nisi obtinemus: percipi nihil posse concedimus. Ordiamur igitur à sensibus. quorum ita clara iudicia & certa sunt: ut si optio naturæ nostræ detur: & ab ea deus aliquis requirat, contenta ne sit suis integris, incorruptisq; sensibus: an postulet melius aliquid: non uideam quid quærat amplius. neq; uero hoc loco expectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam. non enim is sum: qui quicqd uidetur, tale dicam esse, quale uideatur. Epicurus hoc uiderit, & multa alia. meo autem iudicio ita est maxima in sensibus ueritas: si & sani sunt, & ualentes: & omnia remouentur: quæ obstant: & impediunt. itaque

& lumen mutari sæpe uolumus: et situs earum rerum, quas intuemur: & interualla aut cõtrahimus: aut deducimus: multaq; facimus, usq; eo, dum aspectus ipse fidem faciat sui iudicij. Quod idem fit in uocibus, in odore, in sapore: ut nemo sit nostrum, qui in sensibus suis cuiusq; generis, iudicium requirat acrius. adhibita uero exercitatione, & arte, ut oculi pictura teneantur: & aures cantibus: quis est quin cernat, quanta uis sit in sensibus? q̃ multa uident pictores in umbris, & in eminentia: quæ nos non uidemus? quã multa, quæ nos fugiunt in cantu: exaudiunt in eo genere exercitati? qui primo inflatu tibicinis, Antiopam esse aiunt, aut Andromacham: cum id nos ne suspicemur qdem. Nihil necesse est de gustatu, & odoratu loqui. in quibus intelligentia, etsi uitiosa, est quædam tamen. quid de tactu, & eo quidem, quem philosophi interiorem uocant: aut doloris, aut uoluptatis? in quo Cyrenaici solo putãt ueri esse iudicium, quia sentiatur. potest ne igitur quisq̃ dicere, inter eum, qui doleat, & inter eum, qui in uoluptate sit, nihil interesse? aut ita qui sentiat: non apertissime insaniat? atqui qualia sunt hæc, quæ sensibus percipi dicimus: talia sequuntur ea, quæ non sensibus ipsis percipi dicuntur: sed quodammodo sensibus. ut hæc: illud est album: hoc dulce: canorum illud: hoc bene olẽs: hoc asperum. animo iam hæc tenemus comprehensa, nõ sensibus. ille deinceps equus est: ille canis. cætera series deinde sequitur maiora nectens: ut hæc quæ quasi expletam rerum comprehensionem amplectuntur: si homo est: animal est, mortale, rationis particeps. quo è genere nobis notitiæ rerum imprimuntur: sine quibus neq; intelligi quicquam, neq; quæri, aut disputari po-

test. quod si essent falsæ notitiæ: (errores enim notitias appellare tu uidebare: si igitur eēnt hæ falsæ: aut eiusmodi uisis impressæ: qualia uisa à falsis discerni non possent: quo tandem his modo uteremur? quomodo autem quid cuiq; rei consentaneum esset: quid repugnaret: uideremus? memoriæ quidem certe, quæ non modo philosophiam, sed omnis uitæ usum, omnesq; artes una maxime continet: nihil omnino loci relinquitur. quæ potest enim esse memoria falsorum? aut quid quisquam meminit: quod non animo comprehendit, & tenet? Ars uero quæ potest esse? nisi quæ nō ex una, aut ex duabus, sed ex multis animi perceptionibus constat? quam si subtraxeris: qui distingues artificem ab inscio? non enim fortuito hunc artificem dicemus esse: illum negabimus. sed cum alterum percepta, & comprehensa tenere uidemus: alterum non item. cumq; artium aliud eiusmodi genus sit, ut tantummodo animo rem cernat: aliud, ut moliatur aliquid, et faciat: quomodo aut Geometres cernere ea potest: quæ aut nulla sunt: aut internosci à falsis non possunt? aut is qui fidibus utitur, explere numeros & conficere uersus? quod idem in similibus quoq; artibus cōtinget: quarum omne opus est in faciendo; atq; agendo. quid enim est, quod arte effici possit? nisi is, qui artem tractabit, multa perceperit? maxime uero uirtutum cognitio confirmat percipi, & comprehendi multa posse. in quibus solis inesse etiam scientiā dicimus: quam nos non comprehensionem modo rerum, sed etiam stabilem, atque immutabilem esse censemus. itemq; sapiētiam artem uiuendi: quæ ipsa ex sese habeat constantiā. ea autem constantia si nihil habeat percepti, & cogniti: quæro unde nata sit? aut

quomodo? quæro etiam ille uir bonus, qui statuit oẽm cruciatum pferre: intolerabili dolore lacerari potius, quàm aut officium prodat, aut fidem: cur has sibi tam graues leges imposuerit: cũ, q̃obrẽ ita oporteret, nihil haberet comprehensi, percepti, cogniti, constituti? nullo igitur modo fieri potest: ut quisquam tanti æstimet æquitatem, & fidem: ut eius conseruandæ causa nullum supplicium recuset: nisi his rebus assensus sit: quæ falsæ esse non possunt. Ipsa uero sapientia si se ignorabit sapientia sit, nec ne: quomodo primum obtinebit nomen sapientiæ? deinde quomodo suscipere aliquam rem, aut agere fidenter audebit? cum certi nihil erit quod sequatur? cum uero dubitabit quid sit extremũ, & ultimum bonorum, ignorans quo omnia referantur: qui poterit esse sapientia? Atq; etiam illud perspicuum est: constitui necesse esse initium: quod sapientia, cum quid agere incipiat, sequatur. idq; initium esse naturæ accommodatum. nam aliter, appetitio, eam enim esse uolumus ὁρμὴν: qua ad agendum impellimur: et id appetimus, quod est uisum: moueri non potest. illud autem quod mouet, prius oportet uideri: eiq; credi: qđ fieri non potest: si id, quod uisum erit, discerni non poterit à falso. quomodo autem moueri animus ad appetendum potest? si id, quod uidetur, nõ percipitur accommodatum ne naturæ sit, an alienum? itemq;, si qd officij sui sit non occurrit animo: nihil unquam omnino aget: ad nullam rem unquam impelletur: nunquã mouebitur. qđ si aliquid aliquãdo acturus est: necesse est id ei uerum, quod occurrit, uideri. Quid, qđ si ista uera sunt: ratio omnis tollitur: quasi quædam lux, lumenq; uitæ: tamen ne in ista prauitate perstabitis? nã

quærendi initium ratio attulit: quæ perfecit uirtutem: cum esset ipsa ratio confirmata quærendo. quæstio autem est appetitio cognitionis: quæstionisq; finis inuentio. at nemo inuenit falsa: nec ea, quæ incerta permanent, inuenta esse possunt. sed cum ea quæ quasi inuoluta fuerint, aperta sunt: tum inuenta dicuntur. sic & initium quærendi, & exitus percipiendi, & comprehendendi tenet. itaq; argumenti conclusio, quæ est græce ἀπόδειξις, ita definitur: ratio, quæ ex rebus perceptis ad id, quod non percipiebatur adducit. quod si oīa uisa eiusmodi essent, qualia isti dicunt: ut ea uel falsa esse possent: neq; ea posset ulla notio discernere: quomodo quēquam aut conclusisse aliquid, aut inuenisse diceremus? aut quæ esset conclusi argumenti fides? ipsa autē philosophia, quæ rationibus progredi debet: quē habebit exitum? sapiētiæ uero quid futurum est? quæ neque de seipsa dubitare debet: neque de suis decretis, quæ philosophi uocant δόγματα: quorum nullū sine scelere prodi poterit. cum enim decretū proditur: lex ueri, rectiq; proditur. quo è uitio & amicitiarum proditiones, & rerum publicarum nasci solent. non potest igitur dubitari, quin decretum nullum falsum possit esse: sapientiq; satis sit non esse falsum: sed etiam stabile, fixum, ratum esse debeat: quod mouere nulla ratio queat. talia autem neq; esse, neq; uideri possunt eorū ratione, qui illa uisa, è quibus omnia decreta sunt nata: negant quicquam à falsis interesse. Ex hoc illud est natum, quod postulabat Hortensius: ut id ipsum saltem perceptum à sapiente diceretis: nihil posse percipi. Sed Antipatro hoc idem postulanti, cum diceret, eiq; affirmaret, nihil posse percipi consentaneum esse: unū

tamen illud dicere percipi posse, consentaneum esse, ut alia non possent: Carneades acutius resistebat. nam tantum abesse dicebat: ut id consentaneum esset: ut maxime etiam repugnaret. qui enim negaret quicquam esse, quod perciperetur: eum nihil excipere. ita necesse esse, ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset: comprehendi, & percipi ullo modo posse. Antiochus ad istum locum pressius uidebatur accedere: quoniam enim id hērent Academici decretum. sentitis enim iam hoc me δόγμα dicere. nihil posse percipi: non debere eos in suo decreto, sicut in cæteris rebus fluctuare: præsertim cum in eo summa consisteret. hanc enim esse regulam totius philosophiæ, constitutionem ueri, falsi, cogniti, incogniti. quam rationem quoniam susciperent: doceréq; uellent quæ à quouis accipi oporteret, & quæ repudiari: certe hoc ipsum, ex quo omne ueri falsiq; iudicium esset: percipere eos debuisse. etenim duo esse hæc maxima in philosophia, iudicium ueri, & finem bonorum: neq; sapientem posse esse: qui aut cognoscendi esse initiũ ignoret: aut extremum expetendi: ut aut unde proficiscatur, aut quo perueniendum sit, nesciat. hæc autem habere dubia: neq; his ita confidere ut moueri non possint: abhorrere à sapientia plurimum. Hoc igitur modo potius erat ab his postulandũ: ut hoc unum saltem, percipi nihil posse, perceptum esse dicerent. sed de inconstantia totius illorum sententiæ, si ulla sententia cuiusq̃ esse potest nihil approbantis, sit (ut opinor) dictum satis. Sequitur disputatio copiosa illa quidem, sed paulo abstrusior. habet enim aliquantum à physicis: ut uerear, ne maiorem largiar ei, qui contradicturus est, libertatem, et licentiam. Nam quid

eum

eum facturum putem de abditis rebus, & obſcuris? qui lucem eripere conetur? ſed diſputari poterat ſubtiliter: quanto quaſi artificio natura fabricata eſſet, primum animal omne: deinde hominem maxime: quæ uis eſſet in ſenſibus: quemadmodum prima uiſa nos pellerent: deinde appetitio ab his pulſa ſequeretur: tum ut ſenſus ad res percipiendas intenderemus. mens enim ipſa, quæ ſenſuum fons eſt: atq; etiam ipſa ſenſus eſt: naturalem uim habet: quam intendit ad ea, quibus mouetur. itaq; alia uiſa ſic arripit: ut his ſtatim utatur: aliqua ſic recondit: è qbus memoria oritur. cætera autem ſimilitudinibus conſtituit: ex quibus efficiuntur notitiæ rerum: quas græci tum ἐννοίας, tum προλήψεις uocant. eò cum acceſſit ratio, argumentiq; concluſio, rerumq; innumerabilium multitudo: tum & perceptio eorum omnium apparet: & eadem ratio perfecta his gradibus ad ſapientiam peruenit. Ad rerum igitur ſcientiam, uitæq; conſtantiam aptiſſima cum ſit mens hominis: amplectitur maxime cognitionem: & κατάληψιν, quam ut dixi uerbum è uerbo exprimentes, comprehenſionem dicemus: cum ipſam per ſe amat: nihil eſt enim ei ueritatis luce dulcius: tum etiam propter uſum. quocirca etiam ſenſibus utitur: et artes efficit quaſi ſenſus alteros: & uſq; eo philoſophiam ipſam corroborat: ut uirtutem efficiat: ex qua re una uita omnis apta ſit. Ergo hi qui negant quicquam poſſe comprehendi: hæc ipſa eripiunt uel inſtrumenta, uel ornamenta uitæ: uel potius etiam totam uitam euertunt funditus: ipſumq; animal orbant animo: ut difficile ſit de temeritate eorum, perinde ut cauſa poſtulat, dicere. Nec uero ſatis conſtituere poſſum, quod ſit eorum conſilium:

aut quid uelint. interdum enim cum adhibemus ad eos orationem huiusmodi: si ea, quae disputentur, uera non sint: tum omnia fore incerta: respondent: qd ergo istud ad nos? num nostra culpa est? naturam accusa: quae in profundo ueritatem, ut ait Democritus, penitus abstruserit. alij autem elegantius: qui etiam queruntur quod eos insimulemus omnia incerta dicere: quantumq́; intersit inter incertum, & id quod percipi non possit, docere conantur: eaq; distinguere. cum his igitur agamus, qui hæc distinguunt. illos qui omnia sic incerta dicunt ut stellarum numerus par, an impar, nesciatur: quasi desperatos aliquos relinquamus. uolunt enim, & hoc quidem uel maxime animaduertebam uos moueri: probabile aliquid esse, & quasi uerisimile: eaq; uti regula, & in agenda uita, & in quærendo, ac disserendo. quæ ista regula est ueri & falsi? si notionem ueri & falsi propterea quod ea non possunt internosci, nullam habemus? nam si habemus, interesse oportet, ut inter rectum, & prauum, sic inter uerum, & falsum. si nihil interest: nulla regula est: nec potest is, cui est uisio ueri falsiq; communis, ullum habere iudicium, aut ullam omnino ueritatis notam. Nam cum dicunt hoc se unum tollere: ut quicquam possit ita uideri: ut non eodem modo falsum etiam possit ita uideri: cætera autem concedere: faciunt pueriliter. quo enim omnia iudicantur sublato, reliqua se negant tollere. ut si quis quem oculis priuauerit: dicat ea quæ cerni possent, non se ei ademisse. ut enim illa oculis modo cognoscuntur: sic reliqua uisis: sed propria ueri, non communi ueri, & falsi nota. quamobrem siue tu probabilem uisionẽ, siue improbabilem, & quæ non impediatur: ut Carneades

neades uolebat: siue aliud quid proferes, quod sequare: ad uisum illud de quo agimus tibi erit reuertendum. in eo autem, si erit communitas cum falso: nullũ erit iudicium. quia proprium in communi signo notari non potest. sin autem commune nihil erit: habeo quod uolo. id enim quæro, quod ita mihi uideatur uerum: ut non possit idem falsum uideri. simuli in errore uersantur, cum conuicti, ac iudicio ueritatis coacti perspicua à perceptis uolunt distinguere: & conantur ostendere, esse aliquid perspicui: uerum illud quidem impressum in animo, atq; in mente: neq; id tamen percipi ac comprehēdi posse. quo enim modo perspicue dixeris album esse aliquid? cum possit accidere, ut id quod nigrum sit, album esse uideatur? aut quomodo ista aut perspicua dicemus: aut impressa subtiliter: cum sit incertum, uere, inaniter ne moueatur? Ita neq; color, neq; corpus, neq; ueritas, neq; argumentum, nec sensus, neq; perspicuum ullum relinquitur. Ex hoc illud his usu uenire solet: ut quicquid dixerint à quibusdam interrogentur: ergo istuc quidem percipis? sed qui ita interrogant: ab his irridentur. non enim urgent ut coarguant neminem ulla de re posse contendere: neq; asseuerare sine aliqua eius rei, quam sibi quisq; placere dicit, certa & propria nota. quod est igitur istuc uestrum probabile? nam si quod cuiq; occurrit: & primo quasi aspectu probabile uidetur: id confirmatur: quid eo leuius? sin ex circunspectione aliqua, & accurata consideratione, quod uisum sit, id se dicant sequi: tamen exitum non habebunt: primum quia his uisis, inter quæ nihil interest, æqualiter omnibus abrogatur fides. deinde cum dicant posse accidere sapienti, ut cum

omnia fecerit: diligentissimeq; conspexerit: existat aliquid, quod & uerisimile uideatur: & absit longissime à uero: quomodo, si magna parte quidem, ut solent dicere, ad uerum ipsum, aut q̃ proxime accedant: confidere sibi poterunt? ut enim confidant: notum his esse debebit insigne ueri. quo obscuro, & oppresso, quod tandem uerum sibi uidebuntur attingere? quid autem tam obscurum dici potest? q̃ cum ita loquuntur? est hoc quidem rei illius signum, aut argumentum: & ea re id sequor. sed fieri potest, ut id, quod significatur, aut falsum sit, aut nihil sit omnino. Sed de perceptione hactenus. si quis enim ea, quae dicta sunt, labefactare uolet: facile etiam absentibus nobis ueritas se ipsam defendet. His satis cognitis, quae iã explicata sunt: nunc de assensione, atq; approbatione, quã graeci συγκατάθεσιν uocant: pauca dicemus. non quo non latus locus sit: sed paulo ante iacta sunt fundamenta. nam cum uim quae esset in sensibus, explicabamus: simul illud aperiebatur, comprehendi multa & percipi sensibus: quod fieri sine assensione non potest. Deinde cum inter inanimum & animal hoc maxime intersit: quod inanimum nihil agit: animal agit aliquid: nihil enim agens ne cogitari quidem potest quale sit: aut ei sensus adimendus est: aut ea quae est in nostra sita potestate, reddenda assensio. At uero animus quodammodo eripitur his: quos neq; sentire, neq; assentiri uolunt. etenim necesse est, ut lancem in libra ponderibus impositis deprimi: sic animum perspicuis cedere. Nam quomodo non potest animal ullum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat: graeci id οἰκεῖον appellant: sic non potest obiectam rem perspicuam non approbare. q̃q̃

si illa

si illa, de quibus disputatum est, uera sunt: nihil attinet de assensione omnino loqui. qui enim quid percipit, assentitur statim. Sed haec etiã sequuntur: nec memoriam sine assensione posse constare: neq; notitias rerum, nec artes: idq;, quod maximum est: ut sit aliquid in nostra potestate: in eo, qui rei nulli assentietur, non erit. ubi igitur uirtus? si nihil situm est in ipsis nobis. maxime autem absurdum, uitia in ipsorũ esse potestate: neq; peccare quenquam nisi assensione: hoc idem in uirtute non esse. cuius omnis constantia & firmitas ex his rebus constat: qbus assensa est: & quas approbauit: omninoq; ante uideri aliquid, q̃ agamus, necesse est: eiq;, quod uisum sit, assentiatur. quare qui aut uisum aut assensum tollit: is omnem actionem tollit e uita. Nunc ea uideamus quae contra ab his disputari solent. sed prius potestis totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere. Componunt igitur primum artem quandam de his, quae uisa dicimus: eorumq; & uim, & genera definiunt: in his quale sit id, quod percipi, & comprehendi possit, totidẽ uerbis, quot Stoici. deinde illa exponũt duo: quae quasi contineant omnem hanc quaestionem: quae ita uideantur, ut etiam alia multa eodem modo uideri possint: neq; in his quicquam intersit: non posse eorum alia percipi: alia non percipi. nihil interesse autem, non modo si ex omni parte eiusdem modi sint: sed etiam si discerni non possint. quibus positis, unius argumenti conclusione tota ab his causa comprehenditur. composita autem ea conclusio sic est. Eorum, quae uidentur, alia uera sunt, alia falsa: & quod falsum est, id percipi non potest: quod autem uerũ uisum est: id omne tale est, ut eiusdem modi falsum etiam possit uideri. &

quæ uisa sunt eiusmodi: ut in his nihil intersit: non potest accidere, ut eorum aliqua percipi possint: alia non possint. nullum igitur est uisum quod percipi possit. Quæ autem sumunt, ut concludant id quod uolunt: ex his duo sibi putant concedi: neq. n. quisquam repugnat. Ea sunt hæc, quæ uisa falsa sint, percipi ea non posse: & alterum, inter quæ uisa nihil intersit: ex his non posse alia talia esse, ut percipi possint, alia ut non possint. reliqua uero multa & uaria oratione defendunt. quæ sunt item duo: unum, eorum, quæ uideantur, aliud uerum esse, aliud falsum. alterum, omne uisum quod sit à uero, tale esse, quale etiam à falso possit esse. hæc duo proposita non præteruolant: sed ita dilatant: ut non mediocrem curam adhibeant et diligentiam. diuidunt enim in partes: & eas quidem magnas: primum in sensus: deinde in ea, quæ ducuntur à sensibus, & ab omni consuetudine: quam obscurari uolunt. tum perueniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem & coniectura ulla res percipi possit. hæc autem uniuersa concidunt etiam minutius. ut enim de sensibus hesterno sermone uidistis: item faciunt de reliquis: in singulisq; rebus, quas in minima dispartiunt, uolunt efficere, his omnibus, quæ uisa sint, ueris adiuncta esse falsa: quæ à ueris nihil differant. ea cum talia sint, non posse comprehendi. Hanc ego subtilitatem philosophia quidem dignissimam iudico: sed ab eorum causa qui ita disserunt, remotissimam. definitiones enim, et partitiones, et horum luminibus utens oratio, tum similitudines, dissimilitudinesq;, et earũ tenuis & acuta distinctio, fidentium est hominum illa uera, & firma, & certa esse, quæ tuentur: non eorum, qui clament nihilo magis uera illa

ra illa esse, q̃ falsa. quid enim agant? si cum aliquid definierint: roget eos quispiam, num illa definitio possit in aliam rem transferri quamlibet? si posse dixerint: qd enim dicere habeant? cur illa uera definitio sit? si negauerint: fatendum sit, quoniam uel illa uera definitio transferri nó possit in falsum: quod ea definitione explicatur, id percipi posse. quod minime illi uolunt. Eadem dici poterunt in omnibus partibus. si enim dicent ea, de quibus different, se dilucide perspicere: nec ulla communione uisorum impediri: comprehendere ea se posse fatebuntur. sin autem negabunt uera uisa à falsis posse distingui: qui poterunt longius progredi? occurretur enim sicut occursum est. nam concludi argumentum non potest: nisi his quæ ad concludendum sumpta erunt, ita probatis, ut falsa eiusdem modi nulla possint esse. ergo si rebus comprehensis, et perceptis, uisa, & progressa ratio hæc efficiet nihil posse comprehendi: quid potest reperiri quod ipsum sibi repugnet magis? cumq; ipsa natura accuratæ orationis hoc profiteatur, se aliquid patefacturam quod non appareat: & quo id facilius assequatur, adhibituram & sensus, & ea quæ perspicua sint: qualis est istorũ oratio? qui omnia non tam esse, q̃ uideri uolunt? Maxime autem conuincuntur, cum hæc duo pro congruentibus sumunt tam uehementer repugnantia: primũ esse quædam falsa uisa: quod cum uolunt, declarant quædam esse uera. deinde ibidem inter falsa uisa, & uera nihil interesse. at primum sumpseras, tanquam interesset. ita priori posterius, posteriori superius, non iungitur. sed progrediamur longius: & ita agamus: ut nihil nobis assentati esse uideamur: quæq; ab his dicuntur, sic per-

ſequamur: ut nihil in præteritis relinquamus. Primum igitur perſpicuitas illa, quam diximus, ſatis magnam habet uim: ut ipſa per ſeſe, ea quæ ſint, nobis ita ut ſint indicet. ſed tamen ut maneamus in perſpicuis firmius, & conſtantius: maiore quadam opus eſt uel arte, uel diligentia: ne ab his, quæ clara ſint ipſa per ſeſe, quaſi præſtigijs quibuſdam, & captionibus depellamur. Nã qui uoluit ſubuenire erroribus Epicurus his, qui uidentur conturbare ueri cognitionem: dixitq; ſapientis eſſe, opinionem, à perſpicuitate ſeiungere: nihil fecit. ipſius enim opinionis errorem nullo modo ſuſtulit. Quamobrem cum duæ cauſæ perſpicuis, & euidentibus rebus aduerſentur: auxilia totidem ſunt contra comparanda. aduerſatur enim primum, quod parum defigunt animos, & intendunt in ea, quæ perſpicua ſunt: ut quanta luce ea circunfuſa ſunt, poſſint agnoſcere. alterum eſt: quod fallacibus, & captioſis interrogationibus circunſcripti, atq; decepti quidam, cum eas diſſoluere non poſſunt: deſciſcunt à ueritate. oportet igitur & ea quæ pro perſpicuitate reſponderi poſſunt, in promptu habere: de quibus iam diximus: & eſſe armatos: ut occurrere poſſimus interrogationibus eorũ: captionesq; diſcutere. quod deinceps facere conſtitui. Exponam igitur generatim argumenta eorum: quoniã ipſi etiam illa ſolent non confuſe loqui. Primum conantur oſtendere multa poſſe uideri eſſe: quæ omnino nulla ſunt: cum animi inaniter moueantur eodem modo rebus his, quæ nullæ ſint: ut his quæ ſint. nam cum dicatis inquiunt uiſa quædam mitti à deo: uelut ea, quæ in ſomnijs uideantur: quæq; oraculis, auſpicijs, extis declarãtur: hæc enim aiunt probari à Stoicis, quos

contra disputant: quærunt quonam modo falsa uisa quæ sint, ea deus efficere possit probabilia? quæ autē plane proxime ad uerum accedunt, efficere non possit? aut si ea quoq; possit: cur illa non possit, quæ perdifficiliter, internoscantur tamen? & si hæc, cur non inter quæ nihil sit omnino? deinde cum mens moueatur ipsa per sese, ut & ea declarant, quæ cogitatione depingimus: et ea, quæ uel furiosis, uel dormiētibus uidentur: nonne inquiunt uerisimile sit, sic etiam mentem moueri: ut non modo internoscat uisa uera illa sint, an ne falsa? sed ut in his nihil intersit omnino? ut si qui tremerent, & exalbescerent uel ipsi per se motu mentis aliquo, uel obiecta terribili re extrinsecus, nihil interesset: qui distingueretur tremor ille & pallor: neq;, ut quicquam interesset inter intestinum, & oblatum. Postremo si nulla uisa sint probabilia, quæ falsa sint: alia ratio est. sin autem sunt: cur non etiam quæ non facile internoscantur? cur non ut plane nihil intersit? præsertim cum dicatis sapientem in furore sustinere se ab omni assensu: qa nulla in uisis distinctio appareat. Ad has omnes uisiones inanes Antiochus quidem & permulta dicebat: & erat de hac una re unius diei disputatio. mihi autem non idem faciundum puto. sed ipsa capita dicenda: & primum quidem hoc reprehendendum: quod captiosissimo genere interrogationis utuntur: quod genus minime in philosophia probari solet: cum aliquid minutatim & gradatim additur, aut demitur: Soritas hos uocant, qui aceruum efficiunt uno addito grano. uitiosum sane & captiosum genus. sic enim ascenditis: si tale uisum obiectum est à deo dormienti, ut probabile sit: cur non etiam ut ualde uerisimile? cur deinde,

non ut difficiliter a uero internoscatur? deinde, ut ne internoscatur quidem? postremo ut nihil inter hoc & illud intersit? huc si perueneris, me tibi primũ quidq; concedente: meum uitium fuerit. sin ipse tua sponte processeris: tuum. quis enim tibi dederit, aut omnia deum posse? aut ita facturum esse, si possit? quomodo autem sumus? ut si quid cui simile esse possit: sequatur etiam ut difficiliter internosci possit? deinde, ut ne uix nosci quidẽ postremo? ut idem sit? ut si lupi canibus similes: eosdem dices ad extremum. et quidem honestis similia sunt quædam non honesta: & bonis non bona: & artificiosis, minime artificiosa. quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter hæc interesse? Ne repugnantia quidem uidemus? nihil est enim quod de suo genere in aliud genus transferri possit. at si efficeretur, ut inter uisa differentium generum nihil interesset: reperirẽtur quæ & in suo genere essent, & in alieno. quod fieri qui potest? omnium deinde inanium uisorum una depulsio est, siue illa cogitatione informantur: quod fieri solere concedimus: siue in quiete, siue per uinum, siue per insaniam. nam ab omnibus eiusdem modi uisis pspicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abesse dicemus. quis enim cum sibi fingit aliquid: et cogitatione depingit: nõ simulac se ipse cõmouit: atq; ad se reuocauit: sentit qd intersit inter pspicua, et inania? Eadẽ ratio est somniorũ. num censes Enniũ cũ in hortis cũ Seruio Galba uicino suo ambulasset: dixisse: uisus sum mihi cũ Galba ambulare? at cũ somniauit ita narrauit:

» *Visus, Homerus adesse poëta.*

Idemq; in Epicharmo.

» *Nam uidebar somniare me & ego esse mortuum.*

Itaq;, simul experrecti sumus: uisa illa contemnimus: neq; ita habemus: ut ea, quæ in foro gessimus. Atenim, dum uidentur, eadem est in somnijs species eorum, quæ uigilantes uidemus. plurimum interest. sed id omittamus. illud enim dicimus, non eandem esse uim, neq; integritatem dormientium, & uigilantium, nec mente, nec sensu. ne uinolenti quidem quæ faciunt, eadem approbatione faciunt, qua sobrij. dubitant: hæsitant: reuocant se interdum: hisq;, quæ uidentur, imbecillius assentiuntur: cumq; edormiuerunt, illa uisa q̃ leuia fuerint, intelligunt. quod idem contingit insanis: ut & incipientes furere, sentiant: & dicant aliquid, quod non sit, id uideri sibi: & cum relaxentur, sentiant: atq; illa dicant Alcmeonis.

» Sed mihi neutiq̃ cor consentit cum oculorum aspectu. Atenim ipse sapiens sustinet se in furore ne approbet falsa pro ueris. & aliàs quidem sæpe: si aut in sensibus ipsius est aliqua forte grauitas: aut tarditas: aut obscuriora sunt, quæ uidentur: aut à perspiciendo temporis breuitate excluditur. quanquã totum hoc, sapientem aliquando sustinere assensionem, contra uos est. si enim inter uisa nihil interesset: aut semper sustineret: aut nunquam. Sed ex hoc genere toto perspici potest leuitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. quærimus grauitatis, constantiæ, firmitatis, sapientiæ iudiciũ: utimur exemplis somniantium, furiosorũ, ebriosorũ. illud attendamus, in hoc omni genere quam inconstanter loquamur. nó enim proferremus uino, aut somno oppressos, aut mente captos, tam absurde: ut tũ diceremus interesse inter uigilãtiũ uisa, et sobriorũ, & sanorũ, et eorum qui essent aliter affecti: tum nihil

interesse. Ne hoc quidem cernunt, omnia se reddere incerta, quod nolunt: ea dico incerta: quae ἄδηλα græci. si enim res se ita habeant: ut nihil intersit: utrum ita cui uideatur, ut insano, an sano: cui possit exploratum esse de sua sanitate? quod uelle efficere, non mediocris insania est. Similitudines uero aut geminorum, aut signorum annulis impressorum pueriliter consectantur. quis enim nostrum similitudines negat esse? cum eæ plurimis in rebus appareant. sed si satis est ad tollendam cognitionem, similia esse multa multorũ: cur eo non estis contenti: præsertim concedentibus nobis? & cur potius id contenditis? quod rerum natura non patitur? ut non suo quicq; genere sit tale quale est? nec sit in duobus aut pluribus nulla re differens, ulla communitas? ut sibi sint & oua ouorũ, & apes apum simillimæ. quid pugnas igitur? aut quid tibi uis in geminis? conceditur enim similes esse: quo contentus esse potueras. tu autem uis eosdem esse plane, non similes. quod fieri nullo modo potest. deinde confugis ad physicos eos, qui maxime in Academia irridentur: à quibus ne tu quidem te abstinebis: & ais Democritum dicere innumerabiles esse mundos: et quidem sic quosdam inter sese non solum similes, sed undiq; perfecte, et absolute ita pares: ut inter eos nihil prorsus intersit. et eo quidem innumerabiles. itemq; homines. deinde postulas, ut si mundus ita sit par alteri mundo: ut inter eos ne minimum quidem intersit: concedatur tibi, ut in hoc quoq; nostro mundo aliqd alicui sic par sit: ut nihil differat: nihil intersit. cur enim inquies, cum ex illis indiuiduis, unde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, & in his quidem innumera-

silibus, innumerabiles Quinti Luctacij Catuli, non modo possint esse: sed etiam sint: in hoc tanto mundo Catulus alter non possit effici? Primum quidem me ad Democritum uocas. cui non assentior: potiusq; refellam, propter id, quod diluacide docetur a politioribus physicis singularum rerum singulas proprietates esse. fac enim antiquos illos Seruilios, qui gemini fuerunt, tam similes q̃ dicuntur. num censes etiam eosdem fuisse? non cognoscebantur foris. at domi. non ab alienis: at a suis. an nõ uidemus hoc usu uenire? ut quos nunquam putassemus a nobis internosci posse: eos consuetudine adhibita tam facile internosceremus: uti ne minimum quidẽ similes esse uiderentur. hic, pugnes licet, non repugnabo. quin etiam concedam illum ipsum sapientem, de quo omnis hic sermo est: cum ei res similes occurrant: quas non habeat denotatas: retenturum assensum: nec ulli uiso assensurum, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse non possit. sed ad cæteras res habet quandã artem: qua uera a falsis possit distinguere: & ad similitudines istas usus adhibendus est. ut mater geminos internoscit consuetudine oculorum: sic tu internosces, si assueueris. uides ne ut in prouerbio sit ouorũ inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse cõplures saluis rebus illis: qui gallinas alere permultas quæstus causa solerent. hi cum ouum inspexerant: quæ id gallina peperisset dicere solebant. neq; id est contra nos. nam nobis satis est oua illa internoscere. nihil enim magis assentiri potest hoc illud esse: q̃ si inter illa omnino nihil interesset. habeo enim regulam, ut talia uisa uera indicem, qualia falsa esse non possint. ab hac mihi non licet, transuersum, ut aiunt, digitum discedere:

ne confundam omnia. ueri enim & falsi non modo cognitio, sed & natura tolletur: si nihil erit quod intersit. ut etiam illud absurdum sit, quod interdum soletis dicere: cum uisa in animos imprimantur: non uos id dicere inter ipsas impressiones nihil interesse: sed inter species, et quasdam formas eorum. quasi uero non specie uisa iudicentur: quae fidem nullam habebunt sublata ueri, & falsi nota. Illud uero perabsurdum, quod dicitis probabilia uos sequi: si re nulla impediamini. primum qui potestis non impediri? cum a ueris falsa non distent? deinde quod iudicium est ueri, cum sit commune falsi? Ex his illa necessario nata est ἐποχή, id est assensionis retentio: in qua melius sibi constitit Arcesilas: si uera sunt quae de Carneade nonnulli existimant. si enim percipi nihil potest: quod utrique uisum est: tollendus assensus est. quid enim est tam futile? q̃ quicq̃ approbare non cognitum? Carneadem autem etiam heri audiebamus solitum esse delabi interdum ut diceret, opinaturum, id est peccaturum esse sapientem. mihi porro non tam certum est, esse aliquid quod comprehendi possit: de quo nimium etiam diu disputo: q̃ sapientem nihil opinari: id est nunquam assentiri rei uel falsae, uel incognitae. Restat illud, quod dicunt ueri inueniendi causa contra omnia dici oportere: & pro omnibus. uolo igitur uidere quid inuenerint. non solemus inquit ostendere. quae sunt tandem ista mysteria? aut cur celatis quasi turpe aliquid sententiam uestrã? ut qui audient, inquit, ratione potius, q̃ authoritate ducantur. quid si utrunq;? num peius est? unum tamen illud non celant: nihil esse quod percipi possit. an in eo authoritas nihil obest? mihi quidem uidetur uel plu-

rimum. quis enim ista tam aperte perspicueq;, et peruersa, & falsa secutus esset: nisi tanta in Arcesila, multo etiam maior in Carneade, & copia rerum, & dicendi uis fuisset? Haec Antiochus fere, & Alexandriae tum, & multis annis post, multo etiam asseuerantius in Syria, cum esset mecum, paulo ante q̃ esset mortuus. Sed iam etiam confirmata causa, te hominem amicissimum, (me autem appellabat) & aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere. tu ne cum tantis laudibus philosophiam extuleris: Hortensiumq; nostrum dissentientem commoueris: eam philosophiam sequere? quae confundit uera cum falsis? spoliat nos iudicio? priuat approbatione? omnibus orbat sensibus? Et cimmerijs quidem, quibus aspectum solis siue deus aliquis, siue natura ademerat: siue eius loci quem incolebant, situs: ignes tamen aderant: quo tum illis uti lumine licebat. isti autem, quos tu probas, tantis offusis tenebris, ne scintillam quidem ullam nobis ad aspiciendum reliquerunt. quos si sequamur: his uinculis simus astricti: ut nos commouere nequeamus. sublata enim assensione, omnem & motum animorum, & actionem rerũ sustulerunt. quod non modo recte fieri, sed omnino fieri non potest. prouide etiam, ne uni tibi istam sententiam minime liceat defendere. an tu, cum res occultissimas aperueris: in lucemq; protuleris: iuratusq; dixeris ea te comperisse: quod mihi quoq; licebat: qui ex te illa cognoueram: negabis esse rem ullam, quae cognosci, comprehendi, percipi possit? uide quaeso etiam atque etiam, ne illarũ quoq; rerum pulcherrimarum à teipso minuatur authoritas. Quae cum dixisset ille: finem fecit. Hortensius autem uehementer admirans, quod

quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat: ut etiam manus saepe tolleret: nec mirum: nam nunquam arbitror contra Academiã dictum esse subtilius: me quoq; iocans ne, an ita sentiens (non enim satis intelligebam) coepit hortari, ut sententia desisterem. Tum mihi Catulus, si te inquit Luculli oratio flexit: quae est habita memoriter, accurate, copiose: taceo: neq; te, quo minus si tibi ita uideatur, sententiam mutes, deterrendum puto. illud uero non censuerim, ut eius authoritate mouere. tantum enim te modo monuit, inquit arridens, ut caueres, ne quis improbus Tribunus plebis, quorum uides quanta copia semper futura sit: arriperet te: & inquireret qui tibi constares: cum idem negares quicq̃ certi posse reperiri: idem te comperisse dixisses. Hoc quaeso ne te terreat. de causa autem ipsa malim quidem te ab hoc dissentire. sin cesseris: non magnopere mirabor. memini enim Anthiocum ipsum, cũ annos multos talia sensisset: simulac uisum sit, sententia desitisse. Haec cum dixisset Catulus: me omnes intueri. Tum ego non minus commotus, q̃ soleo in causis maioribus, huiusmodi quadam oratione sum exorsus. Me Catule oratio Luculli de ipsa re ita mouit, ut docti hominis, & copiosi, & parati, & nihil praetereuntis eorum, quae pro illa causa dici possent: non tamen ut ei respondere posse diffiderem. authoritas autem tanta, plane me mouebat: nisi tu opposuisses non minorem tuam. aggrediar igitur si pauca ante, quasi de fama mea, dixero. Ego enim si aut ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi, ad hanc potissimum philosophiam me applicaui: non modo stultitiam meam, sed etiam mores, & naturam condemnandam puto. nam si minimis rebus

pertinacia

pertinacia reprehenditur: calumnia etiam coherce-tur. Ergo de omni statu consilioq; totius uitæ, aut certa-re cum alijs pugnaciter, aut frustrari cum alios, tum etiam meipsum uelim? Itaq; nisi ineptum putarem, cum in tali disputatione id facerem, quod cum de rep. disceptatur, fieri interdum solet: iurarem per Iouem, deosq; penates, me & ardere studio ueri reperiendi: & ea sentire, quæ dicerem. qui enim possum non cu-pere uerum inuenire? cum gaudeam, si simule ueri quid inuenerim? sed ut hoc pulcherrimum esse iudi-cem, uera uidere: sic pro ueris probare falsa turpissi-mum est. nec tamen ego is sum: qui nihil unquam falsi approbem: qui nunquam assentiar: qui nihil opiner: sed quærimus de sapiente. ego uero ipse, & magnus quidem sum opinator, non enim sum sapiens: et meas cogitationes sic dirigo, non ad illā paruulā cynosurā:

» *Qua fidunt duce nocturna phœnices in alto:*

ut ait Aratus: eoq; directius gubernant, quòd eā tenent,

» *Quæ cursu interiore breui conuertitur orbe.*

Sed ad Elicem, & clarissimos septentriones, id est ra-tiones has, latiore specie, non ad tenue elimatas. eo fit, ut errem, & uager latius. sed non de me, ut dixi, sed de sapiente quæritur. uisa enim ista, cum acriter men-tem, sensum ue pepulerint: accipio: hisq; interdum as-sentior: nec percipio tamen. nihil enim arbitror posse percipi. non sum sapiens. itaq; uisis cedo: neq; possum re sistere. sapientis autem hanc censet Arcesilas uim esse maximam Zenoni assentiens: cauere ne capiatur: ne fal latur uidere. nihil est enim ab ea cogitatione, quam habemus de grauitate sapiētis, errore, leuitate, temeri-tate disiūctius. quid igitur loquar de firmitate sapien-

Philonem tam diu: ut constaret diutius didicisse neminem: & scripsit de his rebus acutissime: & idem hoc non acrius accusauit in senectute: quam antea defensitauerat. quamuis igitur fuerit acutus, ut fuit: tamen inconstantia leuatur authoritas. quis inquam enim iste dies illuxerit quæro: qui illi ostenderit eam, quam multos annos esse negauisset, ueri & falsi notam. excogitauit aliquid. eadem dicit quæ Stoici. pœnituit eum illa sensisse. cur non se transtulit ad alios? & maxime ad Stoicos? eorum enim erat propria ista defensio. quid eum Mnesarchi pœnitebat? quid Dardani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum. nunquam à Philone discessit: nisi posteaquam ipse cœpit, qui se audirent, habere. unde autem subito uetus Academia reuocata est? nominis dignitatem uidetur, cum à re ipsa descisceret: retinere uoluisse: quod erant qui illum gloriæ causa facerent sperare, etiam fore, ut hi qui se sequerentur, Antiochij uocarentur. mihi autem magis uidetur non potuisse sustinere concursum omnium philosophorum. etenim de cæteris sunt inter illos nonnulla cómunia. hæc Academicorum est una sententia: quam reliquorum philosophorum nemo probet. itaq; cessit. ut enim hi, qui sub nube solem non ferunt: item ille cum æstuaret, ueterum, ut menianorum, sic Academicorum umbram secutus est. quoq; solebat uti argumento tum, cum ei placebat nihil posse percipi: cum quæreret Dionysius ille Heracleotes, utrum comprehendisset certa illa nota, qua assentiri dicitis oportere: illud ne quod multos annos tenuisset: Zenoniq; magistro credidisset: honestum quod esset: id bonum solum esse? an quod postea defensitauisset? honesti inane nomen esse: uolu-

ptatem esse summum bonum? qui ex illius commutata sententia docere uellet nihil ita signari in animus nostris à uero posse, quod non eodem modo possit à falso: is curauit quod argumentum ex Dionysio ipse sumpsisset: ex eo cæteri sumerent. Sed cum hæc alio loco plura: nunc ad ea quæ à te Luculle dicta sunt. & primum quod initio dixisti, uideamus quale sit. Similiter à nobis de antiquis philosophis commemorari: atq; seditiosi solerent claros uiros, sed tamen populares aliquos, nominare. illi cum res bonas tractent: similes bonorum uideri uolunt. nos autem dicimus ea nobis uideri: quæ uosmetipsi nobilissimis philosophis placuisse conceditis. Anaxagoras niuem nigram dixit esse. ferres me si ego idem dicerem? tu, ne si dubitarem quidem. at quis est hic? num Sophistes? sic enim appellantur hi, qui ostentationis aut quæstus causa philosophantur. maxima fuit & grauitatis & ingenij gloria. quid loquar de Democrito? quem cum eo conferre possumus, non modo ingenij magnitudine, sed etiam animi? qui ita sit ausus ordiri, hæc loquor de uniuersis: nihil excipit, de quo non profiteatur. quid enim esse potest extra uniuersa? Quis hunc philosophum non anteponit Cleanti, Chrysippo, reliquisq; inferioris ætatis? qui mihi cum illo collati, quintæ classis uidentur. atq; is non hoc dicit quod nos: q ueri esse aliquid non negamus: percipi posse negamus.: ille esse uerum plane negat. esse sensus quidem nec obscuros dicit, nec tenebricosos. sic enim appellat eos is, qui hunc maxime est admiratus, Chius Metrodorus initio libri, qui est de natura. Nego inquit scire nos, sciamus ne aliquid, an nihil sciamus: ne id ipsum qdem nescire, aut scire, scire nos:

nec

nec omnino sit ne aliquid, an nihil sit. Furere tibi Empedocles uidetur. at mihi dignissimum rebus his, de quibus loquitur, sonum fundere. num ergo is excæcat nos, aut orbat sensibus? si parum magnam uim censet in his esse, ad ea, quæ sub eos subiecta sunt, iudicanda? Parmenides, Xenophanes, minus bonis q̃q̃ uersibus, sed tamen illis uersibus increpant eorum arrogantiam quasi irati: qui, cum sciri nihil possit, audeant se scire dicere. & ab his aiebas remouendum Socratem & Platonem. cur? an de ullis certius possum dicere? uixisse cum his equidem uideor: ita multi sermones perscripti sunt: e' quibus dubitari non possit, quin Socrati nihil sit uisum sciri posse. excepit unum tantum, scire se, nihil se scire: nihil amplius. quid dicam de Platone? q certe tam multis libris hæc persecutus non esset: nisi probauisset. ironiam enim alterius, perpetuam præsertim, nulla fuit ratio persequi. uideor ne tibi, non ut Saturninus, nominare modo illustres homines: sed etiã imitari nunquam nisi clarum, nisi nobilem? Atq; habebam molestos uobis, sed minutos, Stilbonem, Diodorum, Alexinum: quorum sunt contorta, & aculeata quædam sophismata. sic enim appellantur fallaces conclusiunculæ. sed quid eos colligam? cum habeam Chrysippum: qui fulcire putatur porticum Stoicorum? quammulta ille contra sensus, quammulta contra omnia, quæ in consuetudine probantur, dissoluit. idem mihi quidem non uidetur. sed dissoluerit sane. certe tam multa non collegisset: quæ nos fallerent probabilitate magna: nisi uideret his resisti non facile posse. Quid Cyrenei uidentur, minime contempti philosophi? qui negant esse quicquam quod percipi possit

extrinsecus. ea se sola percipere: quae tactu intimo sentiant: ut dolorem, & uoluptatem: neq; se quo quid colore, aut quo sono sit, scire: sed tantum sentire affici se quodammodo. satis multa de authoribus. q̄q̄ ex me quaesieras, non'ne putarē post illos ueteres, tot saeculis, inueniri uerum potuisse, tot ingenijs, tantisq; studijs quaerentibus. quid inuentum sit paulopost uidero teipso quoq; iudice. Arcesilam uero non obtrectandi causa cū Zenone pugnauisse, sed uerum inuenire uoluisse, sic intelligitur. Nemo inquam superiorum non modo expresserat, sed ne dixerat quidem posse hominem nihil opinari: nec solum posse: sed ita necesse esse sapienti. uisa est Arcesilae cum uera sententia, tum honesta, & digna sapiente. quaesiuit de Zenone fortasse, quid futurū esset, si nec percipere quicquam posset sapiens: nec opinari sapientis esset. ille credo, nihil opinatur: quoniam esset quod percipi posset. quid ergo esset id? uisum credo. quale igitur uisum? tum illum ita definiuisse: ex eo quod esset, sicut esset impressum, & signatum, et effictum. post requisitum, etiam ne si eiusmodi esset uisum uerum, quale falsum. hic Zenonem uidisse acute, nullum esse uisum, quod percipi posset: si id tale esset ab eo quod est: ut eiusmodi, ab eo quod non est, posset esse. recte consensit Arcesilas ad definitionem additum: neq; enim falsum percipi posse: neq; uerum, si esset tale, quale uel falsum. Incubuit autem in eas disputationes, ut doceret nullum tale esse uisum à uero: ut non eiusdem modi etiam à falso possit esse. Haec autem est una contentio, quae adhuc permanserit. nam illud nulli rei assensurum esse sapientem, nihil ad hanc controuersiam pertinebat. licebat enim nihil percipere: &

tamen

tamen opinari. quod a Carneade dicitur probatum. equidem Clitomacho, plusquam Philoni, aut Metrodoro credens, hoc magis ab eo disputatum, q̃ probatum puto. sed id omittamus. illud certe opinatione, & perceptione sublata sequitur, omnium assensionum retentio: ut si ostendero nihil posse percipi: tu concedas nunquam assensurũ esse. Quid ergo est, quod percipi possit? si ne sensus quidem uera nunciant? quos tu Luculle omni loco defendis. quod ne id facere posses: idcirco heri, non necessario loco, contra sensus multa dixeram. tu autem te negas infracto remo, neq; columbæ collo commoueri. primum cur? nam & in remo sentio non esse id, quod uideatur: & in columba plures uideri colores: nec esse plus uno. deinde nihil ne præterea diximus? maneant
* illa omnia. lacerat ista causa ueraces suos sensus esse dicat. igitur semper authorem habes: & eum qui magno suo periculo causam agat. eo enim rem dimittit Epicurus: si unus sensus semel in uita mentitus sit: nulli unq̃ esse credendum. hoc est uerum esse: confidere suis testibus: & importune insistere. Itaq; Timagoras Epicureus negat sibi unquam, cum oculum torsisset: duas ex lucerna flammulas esse uisas. opinionis enim esse mendacium, non oculorum. quasi quæratur quid sit: non quid uideatur. sed hic quidem maiorum similis. tu uero, qui uisa sensibus alia uera dicas esse: alia falsa: qui ea distinguis? desine quæso communibus locis. domi nobis ista nascuntur. Si quis deus te interroget sanis modo, & integris sensibus, num amplius quid desideras? quid respondeas? utinam quidem roget. audies q̃ nobiscum male agerent. ut enim uera uideamus: q̃ longe uidebimus? ego catuli cumanam ex hoc loco regio-

nem uideo: Pompeianum non cerno. neq; quicquam interiectum est, quod obstet. sed intendi longius acies non potest. O praeclarum prospectum. puteolos uidemus. at familiarem nostrū Auianum fortasse in porticu neptuni ambulantem, non uidemus. at ille nescio qui, qui in scolis nominari solet: mille & octingenta stadia quod abesset uidebat. quaedam uolucres longius. responderem igitur audacter isti uestro deo: me plane his oculis non esse contentum. dicit me acrius uidere. q̃ ullos pisces fortasse. qui neq; uidentur à nobis: et nunc quidem sub oculis sunt: neq; ipsi nos suspicere possunt. ergo ut illis aqua, sic nobis aër crassus offunditur. at amplius non desideramus. quid talpam? num desiderare lumen putas? neq; tam quererer cum deo, quod parum longe, q̃ quod falsum uiderem. uides ne nauem illam? stare nobis uidetur. at his, qui in naui sunt, moueri haec uilla. quaere rationem cur ita uideatur. quam ut maxime inueneris: quod haud scio an non possis: non tu uerum testem habere, sed eum non sine causa falsum testimonium dicere ostenderis. quid ego de naui? uidi enim à te remum contemni. maiora fortasse quaeris. quid potest esse sole maius? quem mathematici amplius duo de uiginti partibus cōfirmant maiorem esse q̃ terram. quantulus nobis uidetur? mihi quidem quasi pedalis. Epicurus autem posse putat etiā minorem esse eum, q̃ uideatur: sed non multo. ne maiorem quidem multo putat esse: uel tantum esse quantus uideatur: ut oculi aut nihil, aut non multum mentiantur. Vbi igitur illud est semel? sed ab hoc credulo, qui nunquam sensus mentiri putat: discedamus: qui ne nunc quidem: cum ille sol, qui tanta incitatione fertur: ut

tur: ut celeritas eius quanta sit ne cogitari quidem possit: tamen nobis stare uideatur. Sed ut minuam controuersiam. uidete quæso q̃ in paruulis sitis. Quatuor sunt capita, quæ concludunt nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi possit. de quo hæc tota quæstio est. è quibus primum est, esse aliquod uisum falsum. secundum, non posse id percipi. tertium, inter quæ uisa nihil intersit, fieri non posse, ut eorum alia percipi possint: alia non possint. quartum, nullum esse uisum uerum à sensu profectum: cui non appositum sit uisum aliud: quod ab eo nihil intersit: quodq; percipi non possit. horum quatuor capitum secundum & tertium omnes concedunt. primum Epicurus non dat. uos, quibus cũ res est, id quoq; conceditis. omnis pugna de quarto est. Qui igitur P. Seruilium Geminum uidebat: si Quintum se uidere putabat: incidebat in eiusmodi uisum: quod percipi non posset: quia nulla nota uerum à falso distinguebatur. qua distinctione sublata, quam haberet in C. Cotta, qui bis cum Gemino cosul fuit: agnoscendo eiusmodi notam, quæ falsa esse non possit? negas tantam similitudinem in rerum natura esse. pugnas omnino: sed cum aduersario facili. ne sit sane. uideri certe potest. fallet igitur sensum. & si una fefellerit similitudo: dubia omnia reddiderit. sublato enim iudicio illo, quo oportet agnosci: etiam si ipse erit, quem uideris, qui tibi uidebitur: tamen non ea nota iudicabis: qua dicis oportere: ut non possit esse eiusdem modi falsa. quando igitur potest tibi P. Geminus, Quintus uideri: quid habes exploratum? cur non possit tibi Cotta uideri, qui non sit? quoniam aliquid uidetur esse quod non est? Omnia dicis sui generis esse: nihil esse idem,

quod sit aliud. Stoicum est quidem, nec admodum credibile: nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius: nullum granum. haec refelli possunt. sed pugnare nolo. ad id enim quod agitur, nihil interest, omnibus ne partibus uisa res nihil differat: an internosci non possit: etiam si differat. sed si hominum similitudo tanta esse non potest: ne signorum quidem? dic mihi, Lysippus eodem aere, eadem temperatione, eodem caelo, aqua, caeteris omnibus, centum Alexandros eiusdem modi facere non posset? qua igitur notione discerneres? quid si in eiusmodi cera centum sigilla hoc annulo impressero? ecquae poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quaerendus annularius aliquis? quoniam gallinarium inuenisti deliacum illum, qui oua cognosceret? Sed adhibes artem aduocatam etiam sensibus. pictor uidet quae nos non uidemus. & simul inflauit tibicen: a perito carmen agnoscitur. quid hoc? non'ne uidetur contra te ualere? si sine magnis artificiis, ad quae pauci accedunt nostri quidem generis admodum: nec uidere, nec audire possumus? Iam illa praeclara quanto artificio esset sensus nostros, mentemq;, & totam constructionem hominis fabricata natura. cur non extimescam opinandi temeritatem? etiam ne hoc affirmare potes Luculle? esse aliquam uim cum prudentia & consilio scilicet: quae finxerit, uel, ut tuo uerbo utar, quae fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est? ubi adhibita est? quando? cur? quomodo? tractantur ista ingeniose: disputantur etiam eleganter. deniq; uideantur sane: ne affirmentur modo. Sed de Physicis mox: et quidem ob eam causam ne tu, qui idem me facturum paulo ante dixeris:

uideare esse mentitus. sed ut ad ea quæ clariora sunt, ueniam: res iam uniuersas profundam: de quibus uolumina impleta sunt non à nostris solum, sed etiam à Crysippo. de quo queri solent Stoici: dum studiose omnia conquisierit contra sensus, & perspicuitatem, contraq; omnem consuetudinem, contraq; rationem, ipsum sibi respondentem inferiorem fuisse. itaq; ab eo armatum esse Carneadem. Ea sunt eiusmodi, quæ à te diligentissime tractata sunt. dormientium, & uinolentorum, & furiosorum uisa imbecilliora esse dicebas, q̃ uigilantium, siccorum, sanorum. quomodo? quia cum experrectus esset Ennius, non diceret se uidisse Homerum, sed uisum esse: Alcmeo autem:

» Sed mihi neutiquam cor consentit.

similia de uinolentis. quasi quisquam neget, & qui experrectus sit, eum somniare: & cuius furor consederit: putare non fuisse ea uera, quæ essent sibi uisa in furore. sed non id agitur: tum cum uideantur, quomodo uideantur id quæritur. nisi uero Ennium non putamus ita totum illud audiuisse:

» O pietas animi:

si modo id somniauit: ut si uigilans audiret. experrectus enim potuit illa uisa putare, ut erant, & somnia. dormienti uero æque, ac uigilanti probantur. quid Iliona somno illo?

» mater te appello.

nonne illa credit filium locutum: ut uere experrecta etiam crederet? unde enim illa?

» Age adsta: mane: audi: itera dum eadem & ista mihi:

num uidetur minorē habere uisis, quā uigilantes fidē? quid loquar de insanis? qualis tandem fuit affinis tuus

Catule Tuditanus? quisquã sanissimus tam certa putat quæ uidet? q̃ is putabat, quæ uidebantur? quid ille, qui

» Video, uideo te uiuum Vlixes, dum licet:

nonne etiam bis exclamauit se uidere, cum omnino non uideret? quid apud Euripidem Hercules? cum ut Euristei filios, ita suos configebat sagittis? cum uxorem interimebat? cum conabatur etiam patrem? non perinde mouebatur falsis, ut ueris moueretur? quid ipse Alcmeo tuus? qui negat cor sibi cum oculis consentire: nonne ibidem incitato furore?

» Vnde hæc flamma oritur.

& illa deinceps:

» Incende: incende: adsunt: adsunt: me me expetunt.

quid cum uirginis fidem implorat?

» Fer mi auxilium: pestem abige a me:

» Flammiferam hanc uim, quæ me excruciat,

» Ceruleæ incinctæ igni incendunt:

» Circunstant cum ardentibus tædis.

num dubitas, q̃n sibi hæc uidere uideatur? Itẽq; cætera:

» Intendit crinitus Apollo

» Arcum auratum Luna innixus.

» Diana facem iacit a leua.

qui magis hæc crederet, si essent, q̃ credebat, quia uidebantur. apparet enim iam cor cum oculis consentire. omnia autem hæc proferuntur: ut illud efficiatur: quo certius nihil potest esse: inter uisa uera, & falsa ad animi assensum nihil interesse. uos autem nihil agitis, cum falsa illa, uel furiosorum, uel somniantium recordatione ipsorum refellitis. non enim id quæritur, qualis recordatio fieri soleat eorum, qui experrecti sunt: aut eorum, qui furere desitterint. sed qualis uisio

fuerit aut furentium, aut somniantium tum, cum commouebantur. sed abeo a sensibus. quid est quod ratione percipi possit? dialecticam inuentam esse dicitis, ueri, & falsi, quasi disceptatricem, & iudicem. cuius ueri & falsi? & in qua re? in geometria ne, quid sit uerum uel falsum, Dialecticus iudicabit? an in literis? an in musicis? at ea non nouit. in philosophia igitur. sol quantus sit? quid ad illum? quod sit summum bonum? quid habet ut queat iudicare? quid igitur iudicabit? quae coniunctio, quae disiunctio uera sit: quid ambigue dictum sit: quid sequatur quanque rem: quid repugnet. si haec, & horum similia iudicat: de seipsa iudicat. plus autem pollicebatur. nam haec quidem iudicare, ad caeteras res, quae sunt in philosophia multae, atque magnae, non est satis. sed quoniam in ea arte tantum ponitis: uidete ne contra uos tota nata sit. quae primo progressu festiue tradit elementa loquendi, & ambiguorum intelligentiam, concludendique rationem: tum paucis additis uenit ad soritas lubricum sane, & periculosum locum: quod tu modo dicebas esse uitiosum interrogandi genus. quid ergo istius uitij num nostra culpa est? rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium: ut ulla in re statuere possimus quatenus. nec hoc in aceruo tritici solum, unde nomen est, sed ulla omnino in re minutatim interroganti, diues, pauper, clarus, obscurus sit, multa, pauca, magna, parua, longa, breuia, lata, angusta, quanto, aut addito, aut dempto certum respondeamus non habemus. at uitiosi sunt soritae. frangite igitur eos si potestis, ne molesti sint. erunt enim, nisi caueatis. cautum est inquit. placet enim Chrysippo, cum gradatim interrogetur, uerbi cau

sa, tria pauca sint, an ne multa? aliquāto prius, quam ad multa perueniat, quiescere. id est quod ab his dicitur ἡσυχάζειν. per me uel stertas licet, inquit Carneades: non modo quiescas. sed quid proficit? sequitur enim qui te ex somno excitet: & eodem modo interroget, quod in numero conticuisti: si ad eum numerum unum addidero: multa ne erunt? progrediere rursus quoad uidebitur. quid plura? hoc enim fateris: neq; ultimum te paucorum, neq; primum multorum respondere posse. cuius generis error ita manat: ut non uideam quo non possit accedere. nihil me lædit inquit. ego enim, ut agitator callidus, priusquam ad finem ueniam: equos sustinebo: eoq; magis, si locus is, quo ferentur equi, præceps erit. sic me inquit ante sustinebo: nec diutius captiose interroganti respondebo. Si habes quod liqueat: neq; respondes: superbi. si non habes: ne tu quidem perspicis. Si quia obscura: concedo: sed negas te usq; ad obscura progredi. illustribus igitur rebus insistis. si id tantummodo, ut taceas: nihil assequeris: quid enim ad illum, qui te capture uult, utrum tacentem irretiat te? an loquentem? sin autem usq; ad nouem, uerbi gratia, sine dubitatione respōdes pauca esse: in decimo insistis: etiam à certis & illustrioribus cohibes assensum: hoc idem me in obscuris facere non sinis. nihil igitur te contra Soritas ars ista adiuuat: quæ nec augendi, nec minuendi quid aut primum sit, aut postremum, docet. Quid quod eadem illa ars, quasi Penelope, telam retexens tollit ad extremum superiora? utrum ea uestra: an nostra culpa est? nempe fundamentum dialecticæ est, quicquid enuncietur: id autem appellatur ἀξίωμα: quod est quasi effatum: aut uerum esse, aut

falsum. quid igitur? haec uera, an falsa sunt? si te mentiri dicis: idq; uerum dicis: mentiri uerum dicis. haec scilicet inexplicabilia esse dicitis. quod est odiosius: q̃ illa quae nos incomprehensa, & non percepta dicimus. sed haec omitto. Illud quaero, si ista explicari non possunt: nec eorum ullum iudicium inuenitur: ut respondere possitis uera ne an falsa sint: ubi est illa definitio: effectum esse id, quod aut uerũ, aut falsum sit rebus sumptis? adiungam, ex his sequendas esse alias: alias improbandas: quae sunt in genere contrario. quomodo igitur hoc conclusum esse iudicas? si dicis nunc lucere: & uerum dicis: lucet igitur. probatis certe genus: & rectissime conclusum dicitis. itaq; in docendo eum primum concludendi modum traditis. aut quicquid igitur eodem modo concluditur probabitis: aut ars ista nulla est. uideo ergo hanc conclusionem probaturus ne sis: si dicis te mentiri: uerumq; dicis: mentiris. dicis autem te mentiri: uerumq; dicis mentiris igitur. qui potes hanc non probare? cum probaueris eiusdem generis superiorem? Haec Chrysippea sunt: ne ab ipso quidem dissoluta. quid enim faceret huic conclusioni? si lucet, lucet. lucet autem. lucet igitur. Crederet scilicet. ipsa. n. ratio cõnexi, cũ concesseris superius, cogit inferius cõcedere. quid ergo haec ab illa conclusione differt? si mentiris: mentiris. mentiris autem. mentiris igitur. hoc negas te posse nec approbare, nec improbare. qui igitur magis illud? si ars, si ratio, si uia, si uis deniq; conclusionis ualet: eadem est in utroq;. sed hoc extremum eorum est. postulant ut excipiantur haec inexplicabilia. Tribunum aliquem censeo adeant: a me istam exceptionem nunquam impetrabunt. Etenim cum ab epi-

cero, qui totum Dialecticam & comtemnit: & irridet: non impetrent, ut uerum esse concedat, quod ita effabimur: aut uiuet cras Hermachus, aut non uiuet: cum dialectici sic statuant: omne quod ita disiunctum sit: quasi aut etiam, aut non: non modo uerum esse: sed etiam necessarium. uide q̃ sit cautus is, quem isti tardũ putant. si enim inquit alterutrum concessero: necessarium esse necesse erit cras Hermachum aut uiuere: aut non uiuere. nulla autem est in natura rerum talis necessitas. Cum hoc igitur dialectici pugnent, id est Antiochus, & Stoici: totam enim euertit dialecticam. nam si e contrarijs disiunctio, contraria autem ea dico, cum alterum ait: alterum neget: si talis disiunctio falsa potest esse: nulla uera est. mecum uero quid habent litium? qui ipsorum disciplinam sequor? Cum aliquid huiusmodi inciderat: sic ludere Carneades solebat. Si recte conclusit: teneo. sin uitiose: minam Diogeni reddet. ab eo enim Stoico dialecticam didicerat. haec autem merces erat dialecticorum. sequar igitur eas uias, quas didici ab Antiocho. nec reperio, quomodo iudicem, si lucet, lucet, uerũ esse ob eam causam, ꝙ ita didici, omne quod ipsum ex se connexum sit, uerum esse: non iudicem, si mentiris, mentiris, eodem modo esse connexum. aut igitur hoc, & illud: aut nisi hoc, ne illud quidem iudicabo. Sed ut omnes istos aculeos, & totum tortuosum genus disputandi relinquamus: ostendamusq; qui simus: iam explicata tota Carneadis sententia, Antiochi ista corruent uniuersa. Nec uero quicquam ita dicam: ut quisquam id fingi suspicetur: à Clitomacho sumam: q usq; ad senectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, ut pœnus, & ualde studiosus, ac diligens. &

gens. & quatuor eius libri sunt de sustinendis assensionibus. hæc autem, quæ iam dicam, sunt sumpta de primo. Duo placet esse Carneadi uisorum genera. In uno hãc diuisionem: alia uisa esse, quæ percipi possint: alia quæ non possint. in altero autem, alia uisa esse probabilia: alia non probabilia. itaq; quæ contra sensus, contraq; perspicuitatem dicantur: ea pertinere ad superiorem diuisionem. contra posteriorem, nihil dici oportere. quare ita placere, tale uisum nullum esse: ut perceptio consequeretur. ut autem probatio, multa. & enim contra naturam esset: si probabile nihil esset. sequitur omnis uitæ ea, quam tu Lucullе commemorabas, euersio. itaq; & sensibus probanda multa sunt. teneatur modo illud, non inesse in his quicquam tale: quale non etiam falsum nihil ab eo differens esse possit. sic quicquid acciderit specie probabile: si nihil se offeret, quod sit probabilitati illi contrarium: utetur eo sapiens: ac sic omnis ratio uitæ gubernabitur. & enim is quoq;, qui à nobis sapiens inducitur: multa sequitur probabilia, non comprehensa, neq; percepta, neq; assensa, sed similia ueri: quæ nisi probet: omnis uita tollatur. quid enim? conscendens nauem sapiens num comprehensum animo habet, atq; perceptum, se ex sententia nauigaturum? qui potest? sed si iam ex hoc loco proficiscatur Puteolos stadia triginta, probo nauigio, bono gubernatore, ac tranquillitate: probabile uideatur, se illuc uenturum esse saluum. huiusmodi igitur uisis consilia capiet & agendi, & non agendi: faciliorq; erit, ut albam niuem esse probet: q̃ erat Anaxagoras: qui id non modo ita esse negabat: sed sibi, qa sciret aquam nigrã esse: unde illa congregata esset:

albam ipsam esse ne uideri quidem. & quæcunq; res eum sic attinget: ut sit uisum illud probabile, neq; ulla re impeditũ: mouebitur. non enim est è saxo sculptus: aut ebore dolatus. habet corpus: habet animum: mouetur mente: mouetur sensibus: ut ei multa uera uideãtur. neq; tamen habere insignem illam et propriam percipiendi notam: eoq; sapientem non assentiri: quia possit eiusdem modi existere falsum aliquod, cuiusmodi hoc uerum. Neq; nos contra sensus aliter dicimus ac Stoici. qui multa falsa esse dicunt: longeq; aliter se habere, ac sensibus uideantur. hoc autem si ita sit: ut unum modo sensibus falsum uideatur: præsto est qui neget, rem ullam percipi posse sensibus. Ita nobis tacentibus ex uno Epicuri capite, altero uestro, perceptio & comprehensio tollitur. quod est caput Epicuri? si ullum sensibus uisum falsum est: nihil percipi potest. quod uestrum? sunt falsa sensus uisa. quid sequitur? ut taceam: conclusio ipsa loquitur, nihil posse percipi. non concedo inquit Epicuro. certa igitur cum illo, qui à te totus diuersus est. noli mecum. qui hoc quidem certe, falsi esse aliquid in sensibus, tibi assentior. q̃q̃ nihil mihi tam mirum uidetur: q̃ ista dici ab Antiocho quidem maxime: cui erant, quæ paulo ante dixi, notissima. licet enim hæc quiuis arbitratu suo reprehendat: quod negemus rem ullam percipi posse: certe leuior reprehensio est: quod tamen dicimus esse quædam probabilia. non uidetur hoc satis esse uobis. ne sit. illa certe debemus effugere: quæ à te uel maxime agitata sunt. nihil igitur cernis? nihil audis? nihil tibi est perspicuũ? explicaui paulo ante Clitomacho authore quomodo ista Carneades diceret. accipe quemadmodum

ea dicantur

ea dicantur à Clitomacho in eo libro: quem ad C. Lucillium scripsit poëtam: cum scripsisset iisdem de rebus ad L. censorinum eũ, qui consul cum M. Manilio fuit: scripsit igitur his ferè uerbis. sunt enim mihi nota propterea, ꝙ earum ipsarum rerum, de quibus agimus, prima institutio, & quasi disciplina illo libro continetur. sed scriptum est ita. Academicis placere esse rerum eiusmodi dissimilitudines: ut aliæ probabiles uideantur: aliæ contra. id autem non esse satis, cur alia percipi posse dicas: alia non posse. propterea ꝙ multa falsa probabilia sint. nihil autem falsi perceptum, & cognitum possit esse. itaq; ait uehementer errare eos, qui dicant ab Academia sensus eripi: à quibus nunquam dictum sit, aut colorem, aut saporem, aut sonum nullum esse: illud sit disputatum: non inesse in his propriam, quæ nusquam alibi esset, ueri & certi notam. quæ cum exposuisset: adiungit dupliciter dici assensus sustinere sapientem. uno modo, cum hoc intelligatur, omnino eum rei nulli assentiri. altero, cum se à respondendo, ut aut approbet quid, aut improbet sustineat: ut neq; neget aliquid: neq; aiat. id cum ita sit: alterum placere, ut nunquam assentiatur: alterum tenere, ut sequens probabilitatem, ubicunq; hæc aut occurrat: aut deficiat: aut etiam aut non respondere possit: nec ut placeat eum, qui de omnibus rebus contineat se ab assentiendo, moueri tamen: & agere aliquid: reliquit eiusmodi uisa: quibus ad actionem excitemur. item ea quæ interrogati in utranq; partem respondere possimus, sequentes tantummodo quod ita uisum sit: dum sine assensu. neq; tamen omnia eiusmodi uisa approbari: sed ea, quæ

nulla re impedirentur. Hæc si uobis non probamus: sint falsa sane: inuidiosa certe non sunt. non enim lucem eripimus: sed ea, quæ uos percipi, comprehendiq;, eadem nos si modo probabilia sint, uideri dicimus. Sic igitur inducto & constituto probabili, & eo quidem expedito, soluto, libero, nulla re implicato; uides profecto Luculle iacere iam illud tuum perspicuitatis patrocinium. iisdem enim hic sapiens, de quo loquor, oculis, quibus iste uester, cælum, terram, mare, intuebitur: iisdem sensibus reliqua, quæ sub quenq; sensum cadunt, sentiet. mare illud quidem nunc fauonio nascente, purpureum uidetur. idem huic nostro uidebitur: nec tamen assentietur: quia nobismetipsis modo cæruleum uidebatur: mane flauum: quodq; nunc quia à sole collucet albescit, & uibrat: dissimileq; est proximo ei continenti. ut etiam si possis rationem reddere cur id eueniat: tamen non possis id uerum esse, quod uidebatur oculis, defendere.

Vnde memoria, si nihil percipimus? sic enim quærebas: quod meminisse uisa nisi comprehensa non possumus. quid Polyenus? qui magnus mathematicus fuisse dicitur: is posteaquam Epicuro assentiens totam Geometriam esse falsam credidit: num illa etiam, que sciebat, oblitus est? atqui falsum quod est, id percipi non potest: ut nobismetipsis placet. si igitur memoria perceptarum, comprehensarumq; rerum est: omnia, quæ quisq; meminit, habet ea comprehensa: atq; percepta. falsi autem comprehendi nihil potest. & omnia meminit Scyron Epicuri dogmata. uera igitur illa sunt nunc omnia. hoc per me licet. sed tibi aut concedendum est ita esse: quod minime uis: aut memoriam mihi remittas oportet:

tus oportet: & facile esse ei locum: etiam si comprehensio, perceptioq; nulla sit. Quid fiet artibus? quibus? his ne, quæ ipsæ fatentur coniectura se plus uti, q̃ scientia? an his quæ tantum id, quod uidetur, sequuntur? nec habent istam artem uestram, qua uera & falsa diiudicent? Sed illa sunt lumina duo, quæ maxime causam istam continent. primum enim negatis fieri posse, ut quisquam nulli rei assentiatur. at id quidem perspicuum est. cum Panætius princeps prope meo quidem iudicio Stoicorum, ea de re dubitare se dicat: quam omnes præter eum Stoici certissimam putant: uera esse aruspicum auspicia, oracula, somnia, uaticinationes: seq; ab assensu sustineat. quod is potest facere: ut de his rebus, quas illi, à quibus ipse didicit, certas habuerint: cur id sapiens de reliquis rebus facere non possit? an est aliquid? quod positum uel improbare, uel approbare possit? dubitari non possit? an tu in soritis poteris hoc cum uoles? ille in reliquis rebus non poterit eodem modo insistere? præsertim cum possit sine assensione, ipsam uerisimilitudinem non impeditam sequi. Alterum est, quod negatis actionem ullius rei posse in eo esse: qui nullam rem assensu suo comprobet. primum enim uideri oportet: in quo sit etiam assensus. dicunt enim Stoici sensus ipsos assensus esse. quos quoniã appetitio consequatur: actionem sequi. tolli autem omnia: si uisa tollantur. Hac de re in utranq; partem & dicta sunt, & scripta multa. unde superiora. sed breui res potest tota confici. ego enim & si maximam actionem puto: repugnare uisis: obsistere opinionibus: assensus lubricos sustinere: credoq; Clitomacho ita scribenti: Herculis quendam la-

borem exanclatum a Carneade: q ut feram & immanem beluam, sic ex animis nostris assensionem, id est opinationem, & temeritatem extraxisset: tamen ut ea pars defensionis relinquatur: quid impediet actionem eius, q probabilia sequitur, nulla re impediente? hoc inquit ipsum impediet: quod statuet, ne id quidem, quod probet, posse percipi. iam istuc te quoq; impediet in nauigando, in conserendo, in uxore ducenda, in liberis procreandis, plurimisq; in rebus, in quibus nihil sequere, præter probabile. Et tamen illud usitatum, & sæpe repudiatum refers, non ut Antipater, sed ut ais pressius. nam Antipatrum reprehensum, quod diceret, consentaneum esse ei, qui affirmaret nihil posse comprehendi: id ipsum saltem dicere, posse comprehendi. quod ipsi Antiocho pingue uidebatur, & sibi contrarium. non enim potest conuenienter dici nihil comprehēdi posse: si id ipsum cōprehendi posse dicatur. illo modo potius putat urgendum fuisse Carneadem: cum sapientis nullum decretum esse possit, nisi comprehensum, perceptum, cognitum: ut hoc ipsum decretum, quod sapientis esse, nihil posse percipi fateretur, esse perceptum. proinde quasi sapiens nullum aliud decretum habeat: & sine decretis uitam agere possit. sed ut illa habet probabilia, non percepta: sic hoc ipsum, nihil posse percipi. nam si in hoc haberet cognitionis notam: eadem uteretur in cæteris. quam quoniā nō habet utitur probabilibus. itaq; non metuit ne confundere omnia uideatur: & incerta reddere. non enim quemadmodum si quæsitum ex eo sit, stellarum numerus, par, an impar sit: item si de officio, multisq; alijs de rebus, in quibus uersatur, exercitatus

citatusq; sit, nescire se dicat. in incertis.n.nihil est probabile. in qbus autem est: in his nó deerit sapienti, neq; quid faciat: neq; quid respondeat. Ne illam quidem *prætermisisti* Luculle *reprehensionem* Antiochi. *nec mirum: in primis enim est nobilis. qua solebat dicere* Antiochus Philonem *maxime perturbatum. cum enim sumeretur unum, esse quædam falsa uisa: alterum, nihil ea differre à ueris: non attendere superius illud ea re, à se esse concessum: qd uideretur esse quædam in uisis differentia. eam tolli altero: quo neget uisa à falsis uera differre. nihil tam repugnare.* Id *ita esset: si nos uerum omnino tolleremus. non facimus. nam tam uera, q̃ falsa cernimus. sed probandi species est: percipiendi signum nullum habemus.* Ac *mihi uideor nimis etiam nunc agere ieiune. cum sit enim campus, in quo possit exultare oratio: cur eam in tantas angustias, & in* Stoicorum *dumeta compellimus? si enim mihi cum peripatetico res esset: qui id percipi posse diceret: quod impressum esset è uero: neq; adhiberet illam magnam accessionem, quomodo imprimi non posset à falso: cum simplici homine simpliciter agerem: nec magnopere contenderem. atque etiam, si cum ego nihil dicerem posse comprehendi: diceret ille sapientem interdum opinari: non repugnarem: præsertim ne* Carneade *quidem huic loco ualde repugnante. nunc quid facere possum? quæro enim quid sit quod comprehendi possit. respondet mihi non* Aristoteles, *aut* Theophrastus, *ne* Xenocrates *quidem, aut polemo: sed nihil minor: quod est tale uerum, quale falsum esse non possit. nihil eiusmodi inuenio. itaq; in cognitione nimirum assentiar: id est opinabor. hoc mihi*

& peripatetici, & uetus Academia concedit: uos negatis. antiochus in primis: qui me ualde mouet: uel quod amaui hominem: sicut ille me: uel quod ita iudico, politissimum, & acutissimum omnium nostræ memoriæ philosophorum. a quo primum quæro quo tandem modo sit eius Academiæ: cuius se esse profiteatur? ut omittam alia: hæc duo, de quibus agitur, quis unquam dixit, aut ueteris Academiæ, aut peripateticorum? uel id solum percipi posse, quod esset uerum tale, quale falsum esse non posset? uel sapientem nihil opinari? certe nemo. horum neutrum ante Zenonem magnopere defensum est. ego tamen utrunq; uerum puto. nec dico temporis causa. sed ita plane probo. illud ferre non possum. tu cum me incognito assentiri uetes: idq; turpissimum esse dicas, & plenissimum temeritatis: tantum tibi arroges: ut exponas disciplinam sapientiæ: naturam rerum omnium euoluas: mores fingas: fines bonorum malorumq; constituas: officia describas: quam uitam ingrediar definias: idemq; etiam disputandi & intelligendi iudicium dicas te, & artificium traditurum: perficies ut ego ista innumerabilia complectens, nusquam labar? nihil opiner? quæ tandem ea est disciplina: ad quam me deducas? si ab hac abstraxeris? uereor ne subarroganter facias: si dixeris tuam. atque ita dicas necesse est. neq; uero tu solus: sed me ad suam quisq; rapiet. Age, restitero peripateticis: qui sibi cum oratoribus cognationem esse, qui claros uiros a se instructos dicant rempublicam sæpe rexisse. sustinuero Epicureos tot meos familiares, tam bonos, tam inter se amantes uiros. diodoro quid faciam Stoico? quem a puero audiui: qui mecum uiuit

tot annos: qui habitat apud me: quem & admiror, & diligo: qui ista Antiochia contemnit. nostra inquies sola uera sunt. certe sola, si uera. plura enim uera discrepantia esse non possunt. utrum igitur nos impudentes? qui labi nolumus? an illi arrogantes? qui sibi persuaserint scire se solos omnia. non me quidem inquit, sed sapientem dico scire. optime. nempe ista scire, quæ sunt in tua disciplina. hoc primum quale est? à non sapiente explicari sapientiam? sed discedamus à nobismetipsis: de sapiente loquamur: de quo, ut sæpe iam dixi, omnis hæc quæstio est. In tres igitur partes & à plerisq;, & à nobismetipsis distributa sapientia est. primum ergo si placet, quæ de natura rerum sint quæsita, uideamus: uelut illud ante. est ne quisquam tanto inflatus errore? ut sibi se illa scire persuaserit? non quæro rationes eas, quæ ex coniectura pendent: quæ disputationibus huc, & illuc trahuntur: nullam adhibent persuadendi necessitatem. Geometræ prouideant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere: & qui omnia uobis quæ describunt, probant. non quæro ex his illa initia Mathematicorum: quibus non concessis, digitum progredi non possunt: punctum esse, quod magnitudinem nullam habeat: extremitatem, & quasi libramentum, in quo nulla omnino crassitudo sit: liniamentum sine ulla latitudine carentem: hæc cum uera esse concessero: si adijciam ius iurandum: sapientem ne priusquam Archimedes eo inspectante rationes omnis descripserit eas, quibus efficiatur multis partibus solem maiorem esse q̃ terram: iuraturum putas? si fecerit: solem ipsum, quem deum censet esse, contempserit. quod si Geome-

tricis rationibus non est crediturus: quae uim afferunt in docendo: uosipsi ut dicitis: ne ille longe aberit: ut argumentis credat philosophorum. aut si est crediturus: quorum potissimum? omnia physicorum licet explicare. sed longum est. quaero tamen, quem sequatur. finge aliquem nunc fieri sapientem: nondum esse. qua potissimum sententia melius eliget disciplinam? et si quācunq; eliget, insipiens eliget. sed sit ingenio diuino. quem unum e physicis potissimum probabit? nec plus uno poterit. non persequor quaestiones infinitas: tantum de principijs rerum, e quibus omnia constant: uideamus quem probet. est enim inter magnos homines summa dissensio. Princeps Thales unus e septem, cui sex reliquos consensisse primos ferunt: ex aqua dixit constare omnia. at hoc Anaximandro populari, & sodali suo non persuasit. is enim infinitatem naturae dixit esse: e qua omnia gignerentur. post eius auditor Anaximenes, infinitum aera: sed ea, quae ex eo orirentur definita. gigni autem terram, aquam, ignem: tum ex his omnia. Anaxagoras materiam infinitam: sed eas particulas similes inter se, minutas: eas primum confusas, postea in ordinem adductas mente diuina. Xenophanes paulo etiam antiquior, unum esse omnia: neq; id esse mutabile: & id esse deum, neq; natum unquam, & sempiternum, & conglobata figura. Parmenides ignem, qui moueat terram, quae ab eo formetur. Leucippus plenum, & inane. Democritus huic in hoc similis: uberior in caeteris. Empedocles haec peruulgata, & nota quatuor. Heraclitus ignem. Melissus hoc quod esset infinitum, et immutabile, & fuisse semper, & fore. Plato ex mag

teria in se omnia recipiente mundum esse factum censet a Deo sempiternum. Pythagorei ex numeris & mathematicorum initijs proficisci uolunt omnia. ex his eliget uester sapiens unum aliquem credo, quem sequatur: cæteri tot uiri, & tanti repudiati ab eo condemnatiq; discedent. quamcunq; uero sententiam probauerit: eam sic animo comprehensam habebit, ut ea, quæ sensibus. nec magis approbabit nunc lucere: q̃, quoniã Stoicus: hunc mundum esse sapientem: habere mentem: quæ & se & ipsum fabricata sit: & omnia moderetur: moueat: regat. erit persuasum etiam, solem, lunam, stellas omnes, terram, mare, deos esse. quod quædam animalis intelligentia per omnia ea permeet: & transeat. fore tamen aliquando ut omnis hic mundus ardore deflagret. sint ista uera. uides enim iam me fateri aliquid esse ueri: comprehendi ea tamen, & percipi nego. cum enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim ista dixerit: ueniet flumen orationis aureum fundens Aristoteles: qui illum desipere dicat. neq; enim ortum esse unquam mundum: quod nulla fuerit nouo consilio initio tam præclari operis inceptio: & ita eum esse undiq; aptum: ut nulla uis tantos queat motus mutationemq; moliri: nulla senectus diuturnitate temporum existere: ut hic ornatus unquam dilapsus occidat. tibi hoc repudiare, illud autem superius, sicut caput, & famam tuam defendere necesse erit. mihi ne ut dubitem quidẽ relinquatur? ut omittam leuitatem temere assentientium: quanti libertas ista æstimanda est? non mihi necesse esse quod tibi est? cur deus omnia nostri causa cum faceret: sic enim uultis: tantam uim natricum, uiperarumq; fecerit? cur mortifera tam mul

ta perniciosa terra, mariq; disperserit? negatis hoc tam polite tamq; subtiliter, effici potuisse sine diuina aliqua solertia. cuius quidem uos maiestatem deducitis usq; ad apium, formicarumq; perfectionem. ut etiam inter deos Myrmecides aliquis minutorum opusculorum fabricator fuisse uideatur. negas sine deo posse quicquã. ecce tibi e transuerso Lampsacenus Strato: qui det isti deo immunitatem magni quidem muneris. sed cum sacerdotes deorũ uacationem habeant: quanto est æquius habere ipsos deos. negat opera deorum se uti ad fabricandum mundum. quæcunq; sint, docet omnia esse effecta natura. nec ut ille, qui asperis, & leuibus, & hamatis, uncinatisq; corporibus concreta hæc esse dicat interiecto inani. somnia censet hæc esse Democriti non docentis, sed optantis. ipse autem singulas mundi partes persequens, quicquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri, aut factum esse docet ponderibus, & motibus. sic ille & deum opere magno liberat: & me timore. quis enim potest, cum existimet a deo se curari: non & dies: & noctes diuinum numen horrere? & si quid aduersi acciderit: quod cui non accidit? extimescere, ne id iure euenerit? Hæc Stratoni tamen assentior. nec uero tibi. modo hoc, modo illud probabilius uidetur. latent ista omnia Luculle crassis occultata & circumfusa tenebris: ut nulla acies humani ingenij tanta sit: quæ penetrare in cælum, terram intrare possit. corpora nostra non nouimus: qui sint situs partium, quam uim quæq; pars habeat, ignoramus. itaq; medici ipsi, quorum intererat ea nosse: aperuerunt: ut ea uiderent: nec eo tamen aiunt Empiricis notiora esse illa: quia possit fieri, ut patefacta, & de-

secta, mutentur. Sed ecquid nos eodem modo rerum naturas persecare, aperire, diuidere possumus? ut uideamus terra ne penitus defixa sit? & quasi radicibus suis hæreat? an media pendeat? habitari ait Xenophanes in luna: eamq; esse terram: multarum urbium, & montium portenta uidentur. sed tamen neq; ille, qui dixit, iurare posset ita se rem habere: neq; ego. non'ne etiam dicitis, esse è regione nobis è contraria parte terræ, qui aduersis uestigijs stent contra nostra uestigia: quos Antipodas uocatis? cur mihi magis succensetis? qui ista nō aspernor? q̃ eis, qui cum audiunt, desipere uos arbitrantur? Nicætas syracusius, ut ait Theophrastus, cælum, solem, lunam, stellas, supera deniq; omnia stare censet: neq; præter terram rem ullam in mundo moueri: quæ cum circum axem se summa celeritate conuertat: & torqueat: eadem effici omnia: quæ, si stante terra, cælum moueretur. atq; hoc etiam Platonem in timæo dicere quidam arbitrantur: sed paulo obscurius. Quid tu Epicure? loquere. putas solem esse tantulum? ego ne uobis quidem tantum. sed & uos ab illo irridemini: & ipsi illum uicissim eluditis. liber igitur à tali irrisione Socrates: liber Aristo Chius: qui nihil istorum sciri posse putat. sed redeo ad animum & corpus. satis ne tandem ea nota sunt nobis, quæ neruorum natura sit? quæ uenarum? tenemus ne quid animus sit? ubi sit? deniq; sit ne? aut, ut Dicæarcho uisum est, ne sit quidem ullus? si est: tris ne partes habeat? ut Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis? an simplex, unusq; sit? si simplex: utrū sit ignis? an anima? an sanguis? an ut Xenocrates, mens nullo corpore? quod intelligi quale sit uix potest. et quicquid

est: mortale sit? an æternum? nam utraq; in parte multa dicuntur. horum aliquid uestro sapienti certum uidetur. nostro, ne quid maxime quidem probabile sit, occurrit. ita sunt in plerisq; contrariarum rationum paria momenta. Sin agis uerecundius: & me accusas, non quod tuis rationibus non assentiar: sed quod nullis: uincam animum: cuiq; assentiar deligam. quem potissimum? quem? Democritum? semper enim ut scitis studiosus nobilitatis fui. urgebor iam omnium uestrum conuitio. tu ne aut inane quicquam putes esse? cum ita completa, & conferta sint omnia: ut & quod mouebitur corporum cedat: & qua quicq; cesserit: aliud ilico subsequatur? aut atomos ullas? e quibus quicquid efficiatur, illarũ sit dissimillimũ? aut sine aliqua mente rẽ ullã effici posse præclarã? et cum in uno mundo ornatus hic tam sit mirabilis: innumerabilis, supra, infra, dextra, sinistra, ante, post, alios dissimiles, alios eiusdem modi, mundos esse? & ut nos nunc sumus ad Baulos: Puteolosq; uideamus: sic innumerabiles paribus in locis esse, eisdem nominibus, honoribus, rebus gestis, ingenijs, formis, ætatibus, eisdem de rebus disputantes? et si nunc, aut si etiam dormẽtes aliquid animo uidere uideamur: imagines extrinsecus in animos nostros per corpus irrumpere? tu uero ne ista asciueris: ne ue fueris commentitijs rebus assensus. nihil sentire est melius: q̃ tam praua sentire. non ergo id agitur, ut aliquid assensu meo comprobem. quæ tu uide ne impudenter etiam postules, non solum arroganter. præsertim cum ista tua, mihi ne probabilia quidem uideantur. nec enim diuinationem, quam probatis, ullam esse arbitror: fatumq; illud etiã, quo omnia contineri dicitis,

contemno. ne exædificatum quidem hunc mundum diuino consilio existimo. atq; haud scio an ita sit. sed cur rapior in inuidiam? licet ne per uos nescire quod nescio? an Stoicis ipsis inter se disceptare, mihi cum his non licebit? Zenoni & reliquis ferè Stoicis æther uidetur summus deus, mente præditus: qua omnia regantur. Cleantes qui quasi maiorum est gentium Stoicus, Zenonis auditor, Solem dominari, & rerum potiri putat. itaq; cogimur dissensione sapientum, dominum nostrum ignorare. quippe qui nesciamus soli, anætheri seruiamus. solis autem magnitudo, ipse enim hic radiatus me intueri uidetur: admonet ut crebro faciam mentionem sui. Vos uero huius magnitudinem quasi decempeda, hinc enim me quasi malis architectis men-
* suræ uestræ nego hoc permensi refertis. Ergo credere dubium est, uter nostrum sit, leuiter ut dicam, uerecundior? neq; tamen istas quæstiones physicorum exterminandas puto. est enim animorum, ingeniorumq; naturale quoddam quasi pabulum consideratio, contemplatioq; naturæ. erigimur: elatiores fieri uidemur: humana despicimus: cogitantesq; supera, atq; cælestia, hæc nostra, ut exigua, & minima contemnimus. indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem. si uero aliquid occurret, quod uerisimile uideatur: humanissima completur animus uoluptate. quæret igitur hæc & uester sapiens, & hic noster: sed uester, ut assentiatur: credat: affirmet: noster, ut uereatur temere opinari: præclareq; agi secum putet: si in eiusmodi rebus uerisimile quod sit inuenerit. Veniamus nunc ad bonorum malorumq; notionem. sed paulum ante dicendum est. non mihi

uidentur considerare, cum physica ista ualde affirmant: earum etiam rerum authoritatem, si quae illustriores uideantur, amittere. non enim magis assentiuntur, neq; approbant lucere nunc: q̃ cum cornix cecinerit, tum aliquid eam aut iubere, aut uetare: nec magis affirmabunt signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse: q̃ solem, quem metiri non possunt, plusquam duo de uiginti partibus maiorẽ esse q̃ terram. ex quo illa conclusio nascitur: si sol quantus sit percipi non potest: qui caeteras res eodem modo, quo magnitudinem solis, approbat: is eas res non percipit. magnitudo autẽ solis percipi non potest. qui igitur id approbat, quasi percipiat: nullam rem percipit. responderint posse percipi quantus sol sit. non repugnabo: dummodo eodem pacto caetera percipi, comprehendiq; dicant. neq; enim possunt dicere aliquid alio magis, minus'ue comprehendi: quoniam omnium rerum una est diffinitio comprehendendi. sed quod coeperam. quid habemus in rebus bonis, & malis explorati? nempe fines constituendi sunt: ad quos & bonorum & malorum summa referatur. qua de re est igitur inter summos uiros maior dissensio? & omitto illa, quae relicta iam uidentur: & Herillũ, qui in cognitione, & scientia, summum bonum ponit. qui cum Zenonis auditor esset: uides quantum ab eo discesserit: & q̃ non multum à Platone megarici: quorum fuit nobilis disciplina. cuius ut scriptum uideo, princeps Xenophanes, quem modo nominaui. deinde eum secuti Parmenides & Zeno. itaq; ab his Eretriaci philosophi nominabantur. post Euclides Socratis discipulus megareus: à quo idem illi megarici dicti: qui id bonum solum esse dicebant: quod

esset unum, & simile, & idem & semper. hi quoque multa à Platone. à Menedemo autem, quod is eretrias fuit, Eretriaci appellati. quorum omne bonum in mente positum, & mentis acie, qua uerum cerneretur. illis similia; sed opinor explicata uberius, & ornatius. hos si contemnimus: etiam abiectos putamus: illos certe minus despicere debemus: Aristonem, qui cum Zenonis fuisset auditor: reprobauit illa, quæ ille uerbis: nihil esse bonum, nisi uirtutem: neq; malum, nisi quod uirtuti esset contrarium. in medijs ea momenta, quæ Zeno uoluit, nulla esse censuit. huic summum bonum est, in his rebus neutram in partem moueri: quæ ἀδιαφορία ab ipso dicitur. Pyrrho autem, ea ne sentire quidem sapientem, quæ ἀπάθεια nominantur. Has igitur tot sententias omittamus: hæc uideamus, quæ nunc diu, multumq; defensa sunt. Alij uoluptatem finem esse uoluerunt. quorum princeps Aristippus: qui Socratem audierat: unde Cyrenaici. post Epicurus: cuius est disciplina nunc notior, neq; tamen cum Cyrenaicis de ipsa uoluptate consentiens: uoluptatem autem & honestatem fines esse Callipho censuit. uacare omni molestia Hieronymus. hoc idem cum honestate Diodorus. ambo hi Peripatetici. Honeste autem uiuere, fruentem rebus his, quas primas homini natura conciliet: & uetus Academia censuit: ut indicant scripta Polemonis: quem Antiochus probat maxime: et Aristoteles, eiusq; amici, nunc proxime uidentur accedere. Introducebat etiam Carneades, non quo probaret: sed ut opponeret Stoicis: summum bonum esse frui his rebus, quas primas natura conciliauisset. honestum autem, quod ducatur à conciliatione naturæ, Zeno statuit finem esse bonorum.

q inuentor, & princeps Stoicorum fuit. Iam illud perspicuum est, omnibus finibus his bonorum, quos exposui, malorum fines esse contrarios. ad uos nunc refero, quem sequar? modo nequis illud tam ineruditum, absurdumq; respondeat: quemlibet, modo aliquem. nihil potest dici inconsideratius. cupio sequi Stoicos. licet ne? omitto per ipsum Aristotelem, meo iudicio in philosophia prope singularem: per ipsum Antiochum? qui appellabatur Academicus: erat quidem, si perpauca mutauisset, grauissimus Stoicus. erit igitur res iam in discrimine. nam aut Stoicus constituatur sapiens: aut ueteris Academiae. utrunq; non potest. est enim inter eos, non de terminis, sed de tota possessione contentio. nam omnis ratio uitae diffinitione summi boni continetur. de qua qui dissident, de omni ratione uitae dissident. non potest igitur uterq; sapiens esse: quoniam tantopere dissentiunt: sed alter. Si polemoneus: peccat Stoicus rei falsae assentiens. uos quidem nihil dicitis à sapiente tam alienum esse. Sin uera sunt Zenonis: eadem in ueteres Academicos, peripateticosq; dicenda. hic igitur
* neutri assentiens, si nunquam uter est prudentior. quid? cum ipse Antiochus dissentit quibusdam in rebus ab his, quos amat, Stoicis? non'ne indicat non posse illa probanda esse sapienti? Placet Stoicis omnia peccata esse paria. at hoc Antiocho uehementissime displicet. liceat tandem mihi considerare, utram sententiam sequar. praecide inquit: statue aliquando quid libet? quid? quae dicuntur quidem, & acuta mihi uidentur in utranq; partem, & paria. non'ne caueam ne scelus faciam? scelus enim dicebas esse Luculle, dogma prodere. contineo igitur me, ne incognito assentiar: quod mihi

mihi tecum est dogma commune. Ecce multo maior etiam dissensio. Zeno in una uirtute positam beatam uitam putat. quid Antiochus? etiam inquit beatam: sed non beatissimam. Deus ille: qui nihil censuit deesse uirtuti. homuncio hic: qui multa putat præter uirtutem homini partim chara esse: partim & necessaria. sed ille uereor ne uirtuti plus tribuat, q̃ natura patiatur: præsertim Theophrasto multa diserte, copioseq; dicente. & hic metuo ne uix sibi constet: qui cum dicat esse quædam, & corporis, & fortunæ mala: tamen eum, qui in his omnibus sit: beatum fore censet, si sapiens sit. distrahor. tum hoc mihi probabilius, tum illud uidetur. & tamen nisi alterutrum sit: uirtutem iacere plane puto. uerum in his discrepant. Quid illud? in quibus consentiunt: num pro ueris probare possumus? sapientis animum nunquam nec cupiditate moueri: neq; lætitia efferri? age hæc probabilia sane sint. num etiam illa? nunquam timere: nunquam dolere? sapiensne non timeat? nec si patria deleatur, non doleat? satis durum. sed Zenoni necessarium. cui præter honestum, nihil est in bonis. tibi uero Antioche minime. cui præter honestatem, multa bona, præter turpitudinem, multa mala uidentur. quæ & uenientia metuat sapiens necesse est: & uenisse doleat. sed quæro quando ista fuerint ab Academia uetere decreta? ut animum sapientis commoueri, et conturbari negarent? mediocritates illi probant: & in omni permotione naturalem uolebant esse quendam modũ. legimus omnes Crantoris ueteris Academici de luctu, est enim non magnus, uerum aureolus, & ut Tuberoni Panætius præcipit, ad uerbum ediscendus libellus. atq; illi qui-

dem etiam utiliter a natura dicebant permotiones istas animis nostris datas: metum cauendi causa: misericordiam ægritudinemq; clementiæ: ipsam iracūdiam fortitudinis quasi cotem esse dicebant. recte, secus ne, alias uiderimus. atrocitas ista quidem tua quomodo in ueterem Academiam irruperit nescio. illa uero ferre non possum: non q mihi displiceant: sunt enim Socratica pleraq; mirabilia Stoicorum, quæ παράδοξα nominantur. sed ubi Socrates? ubi Aristoteles ista tetigit? hos. n. quasi eosdē esse uultis. illi unq̄ dicerent sapientes solos reges? solos diuites? solos formosos? omnia quæ ubiq; essent, sapientis esse? neminem consulem, prætorem, imperatorem, nescio an ne quinq; uirum quidem quenq̄ nisi sapientem? postremo, solum ciuem, solum liberum? insipientes omnes, peregrinos, exules, seruos, furiosos? deniq; scripta Lycurgi, solonis, duodecim tabulas nostras, non esse leges? ne urbis denique, aut ciuitatis, nisi quæ essent sapientium? hæc tibi Luculle, si es assensus Antiocho familiari tuo: tam sunt defendenda, q̄ mœnia. mihi autem bono modo: tantum quantum uidebitur. legi apud Clitomachum, cum Carneades, & Stoicus Diogenes ad senatum in capitolio starēt: Aulū Albinum, qui tum P. Scipione, et M. Marcello consulibus prætor esset: eum, qui cum auo tuo Luculle consul fuit: sane doctum hominem, ut indicat ipsius historia scripta græce: iocantem dixisse Carneadi: ego tibi Carneade prætor esse non uideor: quia sapiens non sum. nec hæc urbs, nec in ea ciuitas. tum ille, huic Stoico non uideris. Aristoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus sequi uolebat, non dubitasset, quin & prætor ille esset: & Roma urbs: & eam ciuitas incoleret.

coleret. sed ille noster est plane, ut supra dixi, Stoicus per pauca balbutiens. uos autem mihi uereminine labar ad opinionem: & aliquid adsciscam & comprobem incognitum: quod minime uultis. Quid consilij datis? Testatur saepe Chrysippus tris solas esse sententias, quae defendi possint; de finibus bonorum: circuncidit & amputat multitudinem. aut enim honestatem esse finem: aut uoluptatem: aut utrunq;. nam qui dicant summum bonum id esse: si uacemus omni molestia: eos inuidiosum nomen uoluptatis fugere: sed in uicinitate uersari. quod facere eos etiam, qui illud idem cum honestate coniungerent. nec multo secus eos, qui ad honestatem prima naturae commoda adiungerent. ita tres reliquit sententias: quas putet probabiliter posse defendi. sit sane ita. q̃q̃ a Polemonis, & peripateticorum, & Antiochi finibus, non facile diuellor: neq; quicquam habeo adhuc probabilius. ueruntamen uideo quam suauiter uoluptas sensibus nostris blandiatur. laboro ut assentiar Epicuro, aut Aristippo. reuocat uirtus: uel potius reprehendit manu: pecudum illos motus esse dicit: hominem iungit deo. possum esse medius: ut, quoniam Aristippus quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuetur: Zeno, quasi corporis simus expertes: animum solum complectitur: ut Calliphontem sequar: cuius quidem sententiam Carneades ita studiose defensitabat: ut eam probare etiam uideretur. q̃q̃ Clitomachus affirmabat, nunquam se intelligere potuisse quid Carneadi probaretur. sed si ipsum finem uelim sequi. non ne ipsa seueritas, & grauis, et recta ratio mihi obuersetur? tu cum honestas in uoluptate contemnenda consistat: honestatem cum uoluptate

tanquam hominem cum belua copulabis? unum igitur par, quod depugnet, reliquum est: uoluptas, cum honestate. de quo Chrysippo fuit, quantum ego sentio, non magna contentio. alterum si sequare: multa ruunt: & maxime communitas cum hominum genere, caritas, amicitia, iustitia, reliquae uirtutes: quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita. nam quae uoluptate, quasi mercede aliqua, ad officium impellitur: ea non est uirtus: sed fallax imitatio, simulatioq; uirtutis. audi contra illos, qui nomen honestatis, a se ne intelligi quidem dicunt: nisi forte quod gloriosum sit in uulgus, id honestum uelimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore esse: hanc normam, hanc regulam, hanc praescriptionem esse naturae. a qua qui aberrauisset: eum nunquam quid in uita sequatur, habiturum. Nihil igitur me putabis, haec, & alia innumerabilia cum audiam, moueri? tam moueor, q̃ tu Luculle: neq; me minus hominem, q̃ te putaueris. tantum interest, quod tu, cum es commotus, acquiescis: assentiris: approbas: uerum illud, certum, comprehensum, perceptum, ratum, firmum, fixũ, fuisse uis: deq; eo nulla ratione neq; pelli, neq; moueri potes. ego nihil eiusmodi esse arbitror: cui si assensus sim: non assentiar saepe falso: quoniam uera a falsis nullo discrimine separantur. praesertim cum iudicia ista dialecticae nulla sint. Venio enim iam ad tertiam partem philosophiae. aliud iudicium Prothagorae est: qui putet id cuiq; uerũ esse: quod cuiq; uideatur. aliud Cyrenaicorum: qui praeter permotiones intimas, nihil putant esse iudicij. aliud Epicuri: qui omne iudicium in sensibus, & in rerum notitijs, & in uoluptate constituit. Plato autem omne iudicium ueritatis, ueritatemq;

ipsam,

ipsam, abductam ab opinionibus, & à sensibus, cogitationis ipsius, & mentis esse uoluit. nunquid horum probat noster Antiochus? ille uero, ne maiorum quidem suorũ. ubi enim aut Xenocratem sequitur? cuius libri sunt de ratione loquendi multi, et multũ probati: aut ipsum Aristotelem? quo profecto nihil est acutius: nihil politius. à Chrysippo pedẽ nunquam. quid ergo Academici appellamur? an abutimur gloria nominis? aut cur cogimur eos sequi, qui inter se dissident? In hoc ipso, quod in elementis dialectici docẽt, quomodo iudicare oporteat uerum, falsum ne sit: si quid ita connexum est, ut hoc: si dies est: lucet: quanta contentio est? aliter Diodoro, aliter Philoni, Chrysippo aliter placet. quid? cum Cleante doctore suo quammultis rebus Chrysippus dissidet? quid? duo uel principes dialecticorum Antipater, & Archidemus opiniosissimi homines, non ne multis in rebus dissentiunt? quid me igitur Luculle in inuidiam, et tanquam in concionem uocas? & quidem ut seditiosi tribuni solent, occludi tabernas iubes? quo enim spectat illud? cum artificia tolli quereris à nobis: nisi ut opifices concitentur? qui si undiq; omnes conuenerint: facile contra uos incitabuntur. expromam primum illa inuidiosa: ꝙ eos omnes, qui in concione stabunt, exules, seruos, insanos esse dicatis. deinde ad illa ueniã, quæ iam non ad multitudinem, sed ad uosmetipsos qui adestis, pertinent. negat enim uos Zeno, negat Antiochus, scire quicquam. quomodo inquies? nos enim defendimus, etiam insipientem multa comprehendere. at scire negatis quenquam rem ullam, nisi sapientem. & hoc quidem Zeno gestu conficiebat. nam cum extensis digitis aduersam manum

ostenderat: uisum inquiebat huiusmodi est. deinde, cum paulum digitos constrinxerat: assensus huiusmodi. tum cum plane compresserat: pugnumq; fecerat: comprehensionem illam esse dicebat. qua ex similitudine, etiam nomen ei rei, quod ante non fuerat, κατάληψιν imposuit. cum autem leuam manum admouerat: & illũ pugnum arcte, uehementerq; compresserat: scientiam talem esse dicebat. cuius compotem, nisi sapientem, esse neminem. sed qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi quidem solent dicere. ita tu nunc Catule lucere nescis: neq; tu Hortensi, in tua uilla nos esse. num nimis hæc inuidiose dicuntur? hæc tamen minus eleganter: illa subtilius. sed quomodo tu, si nihil comprehendi posset; artificia concidere dicebas: neq; mihi dabas, id quod probabile esset, satis magnam uim habere ad artes: sic ego nunc tibi refero, artem sine scientia esse non posse. an pateretur hoc Zeusis? aut Phidias? aut Polycletus? nihil se scire? cum in his esset tanta solertia? quod si eos docuisset aliquis, quam uim habere diceretur scientia: desinerent irasci. ne nobis quidem succenserent: cum didicissent id tollere nos, quod nusquam esset. quod autem satis esset ipsis, relinquere. quam rationem maiorum etiam comprobat diligentia: qui primum iurare ex sui animi sententia quenq; uoluerunt: deinde ita teneri: si sciens falleret: quod inscientia multa uersaretur in uita: tum qui testimonium diceret: ut arbitrari se diceret, etiam quod ipse uidisset: quæq; iurati iudices cognouissent, ut ea non ut esse facta, sed ut uideri pronunciarentur. Verum, quoniam non solum nauta significat, sed etiam Fauonius ipse insusurrat, nauigandi nobis Luculle tempus esse: & quoniam satis multa

dixi:

dixi: est mihi perorandum. Posthac tamen cum hæc quæremus, potius de dissensionibus tantis summorum virorũ disseramus, de obscuritate naturæ, deq; errore tot philosophorum, qui de bonis, contrarijsq; rebus tantopere discrepant: ut cum plus uno uerum esse non possit: iacere necesse sit tot, & tam nobiles disciplinas: q̃ de oculorum, sensuumq; reliquorum mendacijs, & de sorite, aut Pseudomeno: quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt. Tum Lucullus non moleste inquit fero nos hæc contulisse. sæpius enim congredientes nos, & maxime in Tusculanis nostris, si qua uidebuntur, requiremus. Optime inquam. sed quid Catulus sentit? quid Hortensius? Tum Catulus, ego ne inquit? ad patris reuoluor sententiam: quam quidem ille Carneadeam esse dicebat: ut percipi nihil putem posse: assensurum autem non percepto, id est opinaturum sapientem existimẽ: sed ita, ut intelligat se opinari: sciatq; nihil esse, quod comprehendi & percipi possit: per
* ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans: illi alteri sententiæ nihil esse quod percipi possit uehementer assentior. Habeo inquam sententiam tuam: neq; eam admodum aspernor. sed tibi quid tandem uidetur Hortensi? Tum ille ridens, tollendum teneo te inquam. nam ista Academiæ est propria sententia. Ita sermone confecto, Catulus remansit: nos ad nauiculas nostras ascendimus.

CICERO VARRONI S.D.

Et si munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego expectatione promissi tui moueor, ut admoneam te, non ut flagitem. misi autem ad te quatuor admonitores non nimis uerecundos. nosti enim profecto os adulescentioris Academiæ. ex ea igitur media excitatos misi. qui metuo, ne te forte flagitent. ego autem mandaui, ut rogarent. Expectabam omnino iandiu: meq; sustinebam: ne ad te prius ipse quid scriberem: q̃ aliquid accepissem: ut possem te remunerari q̃simillimo munere. sed cum tu tardius faceres: idest, ut ego interpretor, diligentius: teneri non potui, quin coniunctionem studiorum, amorisq; nostri, quo possem, literarum genere declararem. Feci igitur sermonem, inter nos habitum in Cumano: cum esset una Pomponius: tibi dedi parteis Antiochianas, quas à te probari intellexisse mihi uidebar: mihi sumpsi Philonis. puto fore, ut cum legeris, mirere id nos locutos esse inter nos: quod nunquam locuti sumus. sed nosti morem dialogorum. Post hæc autem mi Varro quamplurima, si uidebitur, & de nobis inter nos, sero fortasse: sed superiorum temporum, fortuna reip. causam sustineat. hæc ipsi præstare debemus. atque utinam quietis temporibus, atque aliquo si non bono, at saltem certo statu ciuitatis, hæc inter nos studia exercere possemus. quanquam tum quidem uel aliæ quæpiam rationes honestas nobis & curas, & actiones darent. nunc autem quid est sine his cur uiuere uelimus? mi-

hi uero cum his ipsis uix, his autem detractis, ne uix quidem. Sed hæc coràm, & sæpius. Migrationem, & emptionem feliciter euenire uolo: tuumq; in ea re consilium probo. cura ut ualeas.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM SECVNDAE EDITIONIS LIBER PRIMVS.

IN Cumano nuper cum mecum Atticus noster esset: nunciatum est nobis à M. Varrone uenisse eum Roma pridie uesperi: & nisi de uia fessus esset, continuo ad nos uenturum fuisse. quod cum audiuissemus: nullam moram interponendam putauimus, quin uideremus hominem nobiscum & studijs ijsdem, & uetustate amicitiæ coniunctum. itaq; confestim ad eum ire perreximus: paulumq; cum eius uilla abessemus: ipsum ad nos uenientem uidimus: atq; illum complexi, ut mos amicorum est, satis eum longo interuallo ad suam uillam reduximus. Hic pauca primo, atq; ea percunctantibus nobis ecquid forte Roma noui: Atticus, omitte ista, quæ nec percunctari, nec audire sine molestia possumus, quæso inquit: & quære potius ecquid ipse noui. silent enim diutius musæ Varronis, quam solebant: nec tamen istum cessare, sed cælare quæ scribat existimo. Minime uero inquit ille. intemperantis enim esse arbitror scribere quod occultari uelit. sed habeo opus magnum in manibus: quod iam pridem ad hunc eum ipsum (me autem dicebat) quædam institui: quæ

& sunt magna sane: & limantur a me politius. Et ego: ista quidem inquam Varro iam diu expectans, non audeo tamen flagitare: audiui enim e Libone nostro, cuius nosti studium: nihil enim eiusmodi celare possumus: non ea te intermittere: sed accuratius tractare: nec de manibus unquam deponere. illud autem mihi ante hoc tempus nunquam in mentem uenit a te requirere: sed nunc, postea quam sum ingressus res eas, quas tecum simul didici, mandare monumentis: Philosophiamq; ueterem illam a Socrate ortam, latinis literis illustrare: quæro quid sit cur cum multa scribas: genus hoc prætermittas: præsertim cum & ipse in eo excellas: & id studium, totaq; ea res longe cæteris & studijs & artibus antecedat. Tum ille rē a me sæpe deliberatam, & multum agitatam requiris. Itaq; non multum hæsitans respondebo: sed ea dicam, quæ mihi sunt in promptu: quod ista ipsa de re multum, ut dixi, & diu cogitaui. Nam cum philosophiam uiderē diligentissime literis græcis explicatam: existimaui, si qui de nostris eius studio tenerentur: si essent græcis doctrinis eruditi: græca potius, quam nostra lecturos. sin a græcorum artibus & disciplinis abhorrerent: ne hæc quidem curaturos: quæ sine eruditione græca intelligi non possunt. Itaq; ea nolui scribere quæ nec indocti intelligere possent: nec docti legere curarent. uides autem eadem ipse. didicisti enim non posse nos Amafinij, aut Rabirij similes esse: qui nulla arte adhibita, de rebus ante oculos positis uulgari sermone disputant: nihil diffiniunt: nihil partiuntur: nihil apta interrogatione concludunt: nullam deniq; artem esse nec dicendi, nec disserendi putant. nos autem præ-

ceptis dialecticorum, & oratorum, et quoniam utrãq; unam uirtutem esse nostri putant, sic parentes, ut legibus, uerbis, quanquam nouis cogimur uti: quae docti (ut dixi) à graecis petere mallent: indocti ne à nobis quidem accipiunt: ut frustra omnis suscipiatur labor. Iam uero physica, si Epicurum, id est si Democritum probarem: possem scribere ita plane ut Amafinius. quid est enim magnum? cum causas rerum efficientium sustuleris: de corpusculorum (ita enim appellat atomos) concursione fortuita loqui? nostra tu physica nosti: quae contineantur ex effectione, & ex materia ea, quam fingit, & format effectio. Adhibenda enim Geometria
* est: quoniam quibusnam quisquam enunciare uerbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere. haec ipsa de uita, & moribus, de expetendis, fugiendisq; rebus, illi enim simpliciter pecudis & hominis idem bonum esse censent. apud nostros enim non ignoras quae sit & quanta subtilitas. Siue enim Zenonem sequare: magnũ est efficere, ut quis intelligat quid sit illud uerum, & simplex bonum: quod non possit ab honestate seiungi: quod bonum quale sit, negat omnino Epicurus sine uoluptatibus sensum mouentibus, nec suspicari. Si uero Academiam ueterem persequamur: quam nos ut scis probamus: q̃ erit illa acute explicanda nobis? quam argute, q̃ obscure etiam et contra Stoicos differendum? Totum igitur illud philosophiae studium mihi quidem ipse sumo, & ad uitae consuetudinem, & constantiam quantum possum? & delectationem animi: nec ullum arbitror, ut apud Platonẽ est, maius aut melius à dijs datum munus homini. sed meos amicos, in quibus est studium, in Graeciam mitto. id est ad graecos ire iubeo;

ut ea à fontibus potius hauriant: quàm riuulos consectentur. quæ autem nemo adhuc docuerat: nec erat unde studiosi scire possent: ea quantum potui, nihil enim magnopere meorum miror: feci ut essent nota nostris. à græcis enim peti non poterant. ac post Lelij nostri occasum ne à latinis quidem. & tamen in illis ueteribus nostris, quæ Menippum imitati, non interpretati quadam hilaritate conspersimus: multa admista ex intima philosophia: multa dialecticæ dicta: quæ quo facilius minus docti intelligerent iocunditate quadam ad legendum inuitati, in laudationibus, in ijs ipsis antiqui tatum proemijs philosophiæ, scribere uoluimus, si modo consecuti sumus. Tum ego, sunt inquam ista Varro. nam nos in nostra urbe peregrinantes, errantesque, tanquam hospites, tui libri quasi domum deduxerunt: ut possemus aliquando qui, & ubi essemus agnoscere. tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum, locorum: tu omnium diuinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti: plurimumque poëtis nostris, omninoque latinis & litteris luminis attulisti, & uerbis: atque ipse uarium & elegans omni fere numero poema fecisti: philosophiamque multis locis inchoasti: ad impellendum satis, ad docendum parum. Causam autem probabilem tu quidem affers. aut enim græca legere mallent, qui erunt eruditi: aut ne hæc quidem, qui illa nesciunt. Sed da mihi nunc, satis ne probas? immo uero & hæc, qui illa non poterunt: & qui græca poterunt: non contemnant sua. Quid enim causæ est cur poëtas latinos græcis litteris eruditi legant? philosophos non legant?

legant? An q̃a delectat Ennius, Pacuuius, Accius? qui non uerba sed uim græcorum expresserunt poëtarum. quanto magis philosophi delectabunt: si ut illi Aeschylum, Sophoclem, Euripidem, sic hi Platonem imitentur, Aristotelem, Theophrastum. Oratores quidem laudari uideo, si qui è nostris Hyperidem sint, aut Demosthenem imitati. ego autem (dicam enim ut res est) dum me ambitio, dum honores, dum causæ, dum reip. non solum cura, sed quædam etiam procuratio multis officijs implicatum, & constrictum tenebat: hæc inclusa habebam: & ne obsolescerent renouabam, cum licebat, legendo. nunc uero & fortunæ grauissimo percussus uulnere, & administratione reip. liberatus, doloris medicinam à philosophia peto: & ocij oblectationem hanc honestissimam iudico. aut enim huic ætati hoc maxime aptum est: aut ijs rebus, si quas dignas laude gessimus, hoc in primis consentaneum: aut etiam ad nostros ciues erudiendos nihil utilius. aut si hæc ita non sunt: nihil aliud uideo, quod agere possimus. Brutus quidem noster excellens omni genere laudis, sic philosophiam latinis literis persequitur: nihil ut ijsdem de rebus græcia desideret. & eandem quidem sententiam sequitur quam tu: nam Aristum Athenis audiuit aliquandiu. cuius tu fratrem Antiochum. quamobrē da quæso te huic etiam generi literarum. Tum ille, istuc quidem considerabo: nec uero sine te. sed de te ipso quid est inquit, quod audio?

Qua nam inquã de re? Relictam à te ueterē iam inquit, tractari autem nouam. Quid ergo inquã Antiocho id magis licuerit nostro familiari, remigrare in domum ueterem è noua: q̃ nobis in nouam è

uetere? certe enim recentissima quæq; sunt correcta & emendata maxime. quanquã Antiochi magister Philo magnus uir, ut tu existimas ipse, negarit in libris, quod coram etiam ex ipso audiebamus, duas Academias esse: erroremq; eorum, qui ita putarunt, coarguit. Est, inquit ut dicis. sed ignorare te non arbitror quæ contra Philonem Antiochus scripserit. Immo uero & istam, & totam ueterem Academiam, à qua absum tamdiu, renouari à te, nisi molestum est, uelim: & simul assidamus inquam si uidetur. Sane istud quidem inquit. sum enim admodum infirmus. sed uideamus idem ne Attico placeat fieri à me, quod te uelle uideo. Mihi uero inquit ille. quid est enim quid malim: q̃ ex Antiocho iam pridem audita recordari? & simul uidere, satis ne ea cõmode dici possint latine. quæ cum sunt dicta in conspectu consedimus omnes. Tũ Varro ita exorsus est. Socrates mihi uidetur, id quod constat inter omnes, primus à rebus occultis, & ab ipsa natura inuolutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerunt: auocauisse philosophiam: & ad uitam communem adduxisse: ut de uirtutibus, et uitijs, omninoq; de bonis rebus, & malis quæreret. cœlestia autem uel procul esse à nostra cognitione censeret: uel, si maxime cognita essent: nihil tamen ad bene uiuendum conferre. hic in omnibus ferè sermonibus, qui ab ijs, qui illum audierunt perscripti uarie, copiose sunt: ita disputat: ut nihil affirmet ipse: refellat alios: nihil se scire dicat, nisi id ipsum: eoq; præstare cæteris, φ illi quæ nesciant scire se putent: ipse se nihil scire id unum sciat: ob eamq; rem se arbitrari ab apolline omnium sapientissimum esse dictum: φ hæc esset una omnis sapientia,

pientia, non arbitrari sese scire quod nesciat. quæ cum diceret constanter: & in sententia permaneret: omnis eius oratio tum in uirtute laudanda, & in omnibus hominibus ad uirtutis studium cohortandis consumebatur: ut è socraticorum libris, maximeq; Platonis intelligi potest. Platonis autem authoritate, qui uarius, & multiplex, et copiosus fuit, una & consentiens duobus uocabulis philosophiæ forma instituta est, Academicorum, & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. nam cum Speusippum sororis filium Plato philosophiæ quasi hæredem reliquisset: duos autem præstantissimos studio, atq; doctrina Xenocratem Calcedonium, & Aristotelem stragiritem: q erant cum Aristotele peripatetici dicti sunt: quia disputabant inambulantes in Lycio. illi autem, qui Platonis instituto in Academia, quod est alterũ gymnasium, cœtus erant, & sermones habere soliti, ex loci uocabulo nomen habuerũt. sed utriq; Platonis ubertate completi certam quandam disciplinæ formulam composuerunt: & eam quidem plenam, ac refertam. illam autem socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nulla affirmatione adhibita consuetudinem differendi reliquerunt. ita facta est differendi, quod minime Socrates probabat, ars quædam philosophiæ, & rerum ordo, & descriptio disciplinæ. quæ quidem erat primo duobus ut dixi nominibus una: nihil enim inter peripateticos, & illam ueterem Academiam differebat. abundantia quadam ingenij præstabat, ut mihi uidetur quidem, Aristoteles. sed idem fons erat utrisq;, & eadem rerum expetendarum fugiendarumq; partitio. Sed quid ago inquit? aut sum ne sa-

nus? qui hæc uos doceo. nã, et si non sus Mineruam, ut aiunt: tamen inepte quisq; Mineruã docet. Tum Atticus, tu uero inqt perge Varro: ualde.n.amo nostra, atq; nostros: meq; ista delectant cum latine dicuntur, & isto modo. Quid me, inquam putas? qui philosophiam iam professus sim populo nostro exhibiturum. Pergamus igitur inquit, quoniam placet. fuit ergo iam accepta à Platone philosophandi ratio triplex. una de uita, & moribus, altera de natura, & rebus occultis, tertia de disserendo, & quid uerum, & quid falsum, quid rectum in oratione, prauum'ue, quid consentiens, quid repugnet, iudicando. Ac primam partem illam bene uiuendi à natura petebant: eiq; parendum esse dicebant: neq; ulla alia in re, nisi in natura, quærendũ esse illud summum bonum, quo omnia referrentur. constituebantq; extremum esse rerum expetendarum, & finem bonorum: adeptum esse omnia è natura corpore, & animo, & uita. corporis autem, alia ponebant esse in toto, alia in partibus. ualitudinem, uires, pulchritudinem, in toto. in partibus autem sensus integros, & præstantiam aliquam partium singularum: ut in pedibus celeritatem, uim in manibus, claritatem in uoce, in lingua etiam, explanatam uocum impressionem. Animi autem, quæ essent ad comprehendendam ingenij uirtutem idonea. eaq; ab ijs in naturam, & mores diuidebantur. naturæ celeritatem ad discendum, & memoriam dabant: quorum utrunq; mentis esset proprium & ingenij. Morum autem putabant studia esse, & quasi consuetudinem: quam partim exercitationis assiduitate, partim ratione formabant. in quibus erat philosophia ipsa. in qua quod inchoatum est, neq; absolutum

lutum progressio quædam ad uirtutem appellatur: quod autem absolutum, id est uirtus, quasi perfectio naturæ, omniumq; rerum quas in animis ponunt una res optima. ergo hæc animorum. Vitæ autem, id erat tertium, adiuncta esse dicebant quæ ad uirtutis usum ualerent. iam uirtus animi bonis & corporis cernitur in quibusdam, quæ non tam naturæ, q̃ beatæ uitæ adiuncta sunt. hominem esse censebant quasi partem quandam ciuitatis & uniuersi generis humani: eumq; esse coniunctum cum hominibus humana quadam societate. ac de summo quidem ac naturali bono sic agunt. Cætera autem pertinere ad id putant: aut ad agendum: aut ad tuendum: ut diuitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. Ita tripartita ab ijs inducitur ratio bonorum: atq; hæc illa sunt tria genera: quæ putant pleriq; peripateticos dicere. id quidem non falso. est enim hæc partitio illorum. illud imprudenter si alios esse Academicos, qui tum appellarentur, alios peripateticos arbitrantur. communis hæc ratio & utrisq; hic bonorũ finis uideatur adipisci quæ essent prima in natura, quæq; ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima: ea sunt autem maxima: quæ in ipso animo atq; in ipsa uirtute uersantur. Itaq; omnis illa antiqua philosophia sensit in una uirtute esse positam beatam uitam, nec tamen beatissimam: nisi adiungerentur & corporis, & cætera quæ supra dicta sunt ad uirtutis usum idonea. Ex hac descriptione agendi quoq; aliquid in uita & officij ipsius initium reperiebatur: quod erat in conseruatione earum rerum quas natura præscriberet. hinc gignebatur fuga desidiæ, uoluptatumq; contemptio: ex quo laborum, dolorumq; susceptio multorũ

magnorumq; recti honestiq; causa, & earum rerum, quae erăt congruentes cum descriptione naturae. Vnde & amicitia existebat, & iustitia, atq; aequitas. Haec & uoluptatibus & multis uitae commodis anteponebantur. Haec quidem fuit apud eos morum institutio, & eius artis quam primam posui, forma, atq; descriptio. De natura autem id enim sequebatur, ita dicebant: ut eam diuiderent in res duas: ut altera esset efficiens: altera autem quasi huic se praebens, eaq; efficeretur aliquid. In eo, quod efficeret, uim esse censebant. in eo autem quod efficeretur, materiam quandam. in utroq; tamen utrunq;. neq; enim materiam ipsam cohaerere potuisse, si nulla ui contineretur: neq; uim sine aliqua materia. nihil est. n. quod nō alicubi esse cogatur. sed qd ex utroq; id iam corpus & qualitatem nominabant. Dabitis. n. profecto ut in rebus inusitatis, quod graeci ipsi faciunt, à quibus haec iamdiu tractantur, utamur uerbis interdum inauditis. Nos uero inquit Atticus. quin etiam graecis licebit utare cum uoles, si te latina forte deficient. Bene sane facis. sed enitar, ut latine loquar nisi in huiuscemodi uerbis: ut philosophiam, aut Rhetoricen, aut Physicen, aut Dialecticen appellē: quibus ut alijs multis consuetudo iam utitur pro latinis. Qualitates igitur appellaui quas ποιότητας graeci uocant: quod ipsum apud graecos non est uulgi uerbum, sed philosophorum: atq; id in multis. dialecticorum quoq; uerba nulla sunt publica: suis utuntur. & id quoq; commune omnium fere artium. aut enim noua sunt rerum nouarum facienda nomina: aut ex alijs transferenda. quod si graeci faciunt: qui in ijs rebus tot iam saecula uersantur: quanto id magis nobis concedendum

dum est? qui hæc nunc primum tractare conantur. Tu uero inquam Varro bene etiam meriturus mihi uideris de tuis ciuibus: si eos non modo copia rerum auxeris, ut effecisti, sed etiam uerborum. Audebimus ergo inquit nouis uerbis uti, te authore, si necesse est. Earum igitur qualitatum sunt aliæ principes: aliæ ex ijs ortæ. principes sunt uniusmodi, & simplices. Ex his autem ortæ uariæ sunt, et quasi multiformes. Itaq; aër quoq;, utimur. n. pro latino, ignis & aqua & terra: prima sunt. ex ijs autem ortæ animantiũ formæ, earumq; rerum quæ gignuntur è terra. Ergo illa initia & ut è græco uertam elementa dicuntur: è quibus aër, & ignis mouendi uim habent, & efficiendi. reliquæ partes accipiendi, & quasi patiendi: aquam dico, & terram. Quintum genus, è quo essent astra, mentesq; singulares: eorum quatuor, quæ supra dixi, dissimile Aristoteles quoddam esse rebatur. sed subiectam putant omnibus sine ulla specie, atq; carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando usitatius hoc uerbum & tritius) materiã quandam: ex qua omnia expressa atque effecta: quæ tota omnia accipere possit: omnibusq; modis mutare: atq; ex omni parte: eoq; etiã interire non in nihilum, sed in suas partes: quæ infinite secari, ac diuidi possint: cum sit nihil omnino in rerum natura minimum, quod diuidi nequeat. Quæ autem moueantur, omnia interuallis moueri. quæ interualla item infinite diuidi possint. et cum ita moueatur illa uis, quam qualitatem esse diximus: & cum sic ultro citroq; uersetur: & materiam ipsam totam penitus commutari putant: & ita effici quæ appellant qualia: è quibus in omni natura cohærente, et continua-

ta cum omnibus suis partibus effectum esse mundum: extra quem nulla pars materiæ sit: nullumq; corpus. partes autem esse mundi omnia, quæ insint in eo, quæ natura sentiente teneantur: in qua ratio perfecta insit: quæ sit eadem sempiterna. nihil enim ualentius esse, a quo intereat. quam uim animum esse dicunt mundi: eandemq; esse mentem, sapientiamq; perfectam: quem deum appellant, omniumq; rerum, quæ sunt ei subiectæ, quasi prudentiam quandam, procurantem: cælestia maxime, deinde in terris ea, quæ pertinent ad homines: quam interdum necessitatem appellant: quia nihil aliter possit: atq; ab ea constitutum sit, inter quasi fatalem et immutabilem continuationem ordinis sempiterni. nonnunquam quidem eandem fortunam: quod efficiat multa improuisa hæc, nec opinata nobis propter obscuritatem ignorationemq; causarum. Tertia deinde philosophiæ pars quæ erat in ratione, & in disserendo, sic tractabatur ab utrisq;: quanquam oriretur a sensibus: tamen non esse iudicium ueritatis in sensibus. mentem uolebant rerum esse iudicem: solam censebant idoneam, cui crederetur: quia sola cerneret id, quod semper esset simplex, & uniusmodi, & tale quale esset. hanc illi Ideam appellabant iam a Platone ita nominatam. nos recte speciem possumus dicere. sensus autem omnes hebetes, & tardos esse arbitrabantur: nec percipere ullo modo res eas, quæ subiectæ sensibus uiderentur: quæ essent aut ita paruæ: ut sub sensum cadere non possent: aut ita mobiles, & concitatæ: ut nihil unquam unum esset constans, eidem quidẽ: quia continenter laberentur & fluerent omnia. Itaq; hanc omnem partem rerum opinabilem appellabant.

ſcientiam autem nuſquam eſſe cenſebant, niſi in animi motionibus, atq; rationibus. Qua de cauſa definitiones rerum probabant: & has ad omnia, de quibus diſceptabatur, adhibebant. Verborũ etiam explicatio probabatur, qua de cauſa quæq; eſſent ita nominata, quã etimologiam appellabant. Poſt argumentis & quaſi rerum notis utebantur ad probandum & ad concludendum id, quod explanari uolebant: in qua tradebatur omnis dialectica diſciplina, ideſt orationis ratione concluſa. Huic quaſi ex altera parte oratoria uis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ ad perſuadendũ accommodatæ. Hæc erat illis prima à Platone tradita: cuius quas acceperim diſputationes ſi uultis exponam. Nos uero uolumus inquã ut pro Attico etiam reſpondeam. Et recte inquit reſpondes. præclare enim explicatur peripateticorum & Academiæ ueteris authoritas. Ariſtoteles primus ſpecies quas pauloante dixi labefactauit: quas mirifice Plato erat amplexatus: ut in his quiddã diuinum eſſe diceret. Theophraſtus autem uir & oratione ſuauis, & ita moderatus, ut præ ſe probitatem quandam, & ingenuitatem ferat: uehementius etiam fregit quodammodo ueteris diſciplinæ authoritatem. ſpoliauit enim uirtutem ſuo decore: imbecillamq; reddidit: ꝙ negauit in ea ſola poſitum eſſe beate uiuere. Nam Strato eius auditor, q̃q̃ fuit acri ingenio: tamen ab ea diſciplina omnino ſemouendus eſt. qui cum maxime neceſſariam partem philoſophiæ, quæ poſita eſt in uirtute & moribus, reliquiſſet: totumq; ſe ad inueſtigationem naturæ contuliſſet: in ea ipſa plurimum diſcedit à ſuis. Speuſippus autem & Xenocrates, qui primi Platonis ratio-

nem, authoritatemq; susceperant: & post hos Polemo, & Crates, unaq; Crantor in Academia congregati, diligenter ea, quae à superioribus acceperant, tuebantur. iam Polemonem audiuerunt assidue Zeno, & Arcesilas. sed Zeno cum Arcesilam anteiret aetate: ualdeq; subtiliter dissereret: & peracute moueretur: corrigere conatus est disciplinam. eam quoq;, si uidetur, correctionē explicabo, sicut solebat Antiochus. Mihi uero inquā uidetur: quod uides idem significare Pomponiū. Zeno nullo modo is erat: qui, ut Theophrastus, neruos uirtutis inciderit: sed contra, qui omnia quae ad beatam uitam pertinerent, in una uirtute poneret: nec quicquam aliud numeraret in bonis: idq; appellaret honestū, qđ esset simplex quoddam, & solum, & unum bonum. caetera autem & si nec bona, nec mala essent: tamen alia secundum naturam dicebat: alia naturae esse contraria. ijs ipsis alia interiecta & media numerabat. quae autem secundum naturam essent, ea sumenda, & quadam aestimatione dignanda docebat: contraq; contraria. neutra autem in medijs relinquebat: in quibus ponebat nihil omnino esse momenti. sed quae essent sumenda: ex ijs alia pluris esse aestimanda, alia minoris. quae pluris: ea praeposita appellabat, reiecta autem, quae minoris. Atq; ut haec non tam rebus, quàm uocabulis commutauerat: sic inter recte factum, atq; peccatum, officium, et contra officium media locabat quaedam, recte facta sola in bonis actionibus ponens, praue id est peccata, in malis. Officia autem & seruata, praetermissaq; media putabat, ut dixi. cumq; superiores non omnem uirtutem in ratione esse dicerent: sed quasdam uirtutes natura, aut more perfectas: hic omnis

in ratione ponebat. cumq; illi ea genera uirtutum quæ supra dixi seiungi posse arbitrarentur: nec uirtutis usum modo, ut superiores, sed habitum per se esse præclarum: nec tamen uirtutem cuiquam adesse: quin ea semper uteretur. cumq; perturbationem animi illi ex homine non tollerent: naturaq; & condolescere, & concupiscere, & extimescere, & efferri lætitia dicerent: sed ea contraherent: in angustumq; deducerent: hic omnibus his quasi morbis uoluit carere sapientem. cumq; eas perturbationes antiqui naturales esse dicerent, & rationis expertes: aliaq; in parte animi cupiditatem, alia rationem collocarent: ne his quidem assentiebatur. nam & perturbationes uoluntarias esse putabat: opinionisq; iudicio suscipi: & omnium perturbationum arbitrabatur esse matrem immoderatam quandam intemperantiam. Hæc fere de moribus. De naturis autem sic sentiebat, primum ut in quatuor initijs rerum illis, quintam hanc naturam, ex qua superiores sensus & mentem effici rebantur, non adhiberet. statuebat enim ignem esse ipsam naturam: qua quicq; gigneret: & mentem atq; sensus. discrepabat etiam ab ijsdem quod nullo modo arbitrabatur quicquam effici posse ab ea, quæ expers esset corporis. cuius generis Xenocrates & superiores etiam animum esse dixerunt. Nec uero, aut quod efficeret aliquid, aut quod efficeretur, posse esse non corpus. Plurima autem in illa tertia philosophiæ parte mutauit. in qua primum de sensibus ipsis quædam dixit noua: quos iunctos esse censuit e quadam quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille φαντασίαν, nos uisum appellamus. dicat, & teneamus hoc uerbum

quidem. erit enim utendū in reliquo sermone sæpius. Sed ad hæc quæ uisa sunt, & quasi accepta sensibus, assensionem adiungit animorum: quam esse uult in nobis positam, & uoluntariam. uisis non omnibus adiungebat fidem, sed his solum, quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quæ uiderentur. Id autem uisum cum ipsum cerneretur, comprensibile: feretis hæc? Nos uero inquā. quo nam.n.modo καταληπτὸν diceres? Sed cū acceptum iam & approbatum esset: comprehensionem appellabat, similem his rebus quæ manu prenderentur: ex quo etiam nomen hoc duxerat. at cum eo uerbo ante nemo tali in re usus esset: plurimisq; idem nouis uerbis (noua enim dicebat) usus est. Quod autem erat sensu comprehensum: idipsum sensum appellabat. Et si ita erat comprehensum, ut conuelli ratione non posset: scientiam: sin aliter: inscientiam nominabat: ex qua existeret etiam opinio: quæ esset imbecilla, & cum falso, incognitoq; communis. Sed inter scientiam, & inscientiam, comprehensionem illam, quam dixi, collocabat: eamq; neq; in rectis, neq; in prauis numerabat: sed soli credendum esse dicebat. e quo sensibus etiam fidem tribuebat: quod ut supra dixi comprehensio facta sensibus & uera esse illi, & fidelis uidebatur: non q omnia quæ essent in re, comprehenderet: sed quia nihil, quod cadere in eam posset, relinqueret: q́q; natura quasi normam scientiæ & principium sui dedisset: unde postea notiones rerum in animis imprimerentur: e quibus non principia solum, sed latiores quædam ad rationem inueniendam uiæ reperiuntur. errorem autem & temeritatem, et igno-

rantiam, & opinationem, & suspicionem, & uno nomine omnia, quae essent aliena firmae & constantis assensionis, à uirtute, sapientiaq; remouebat. atq; in ijs ferè commutatio constitit omnis dissensioq; Zenonis à superioribus. Quae cum dixisset: & breuiter sane, minimeq; obscure exposita est inquam à te Varro & ueteris Academiae ratio, & stoicorum. uerum esse autem arbitror, ut Antiocho nostro familiari placebat, correctionem ueteris Academiae potius, q̃ aliquam nouam disciplinã putandã. Tunc Varro tuae sunt nũc partes inquit, q̃ ab antiquorũ ratione nunc descis: & ea, quae ab Arcesila nouata sunt, probas: docere quod & qua de causa dissidium factum sit: ut uideamus, satis ne ista sit iusta defectio. Tum ego, cum Zenone inquã, ut accepimus. Arcesilas sibi omne certamen instituit: non pertinacia, aut studio uincendi, ut mihi quidem uidetur: sed earum rerum obscuritate, quae ad confessionem ignorationis adduxerant Socratem, & ueluti amantes Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omnes pene ueteres: qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt: angustos sensus, imbecillos animos, breuia curricula uitae, & ut Democritus, in profundo ueritatem esse demersam: opinionibus & institutis omnia teneri: nihil ueritati relinqui. deinceps omnia tenebris circunfusa esse dixerunt. Itaq; Arcesilas negabat esse quicquã quod sciri posset: ne illud quidem ipsum quod Socrates sibi reliquisset. sic omnia latere censebant in occulto: neq; esse quicquam, quod cerni, aut intelligi possit. quibus de causis nihil oportere, neq; profiteri: neq; affirmare quenquam: neq; assertione approbare, cohi-

bereq; semper, & ab omni lapsu continere temeritatem. quae tum esset insignis: cum aut falsa, aut incognita res approbaretur: neq; hoc quicquam esset turpius: q̄ cognitioni & perceptioni assertionem, approbationemq; praecurrere. Huic rationi quod erat consentaneum faciebat, ut contra omnium sententias dies iam plerosq; deduceret: ut cum in eadem re paria contrarijs in partibus momenta rationum inuenirentur: facilius ab utraq; parte assertio sustineretur. Hanc Academiam nouam appellabant: quae mihi uetus uidetur: siquidem Platonem ex illa uetere numeramus. cuius in libris nihil affirmatur: & in utranq; partem multa disseruntur: de omnibus quaeritur: nihil certi dicitur. Sed tamen illa, quam exposui, uetus, haec noua nominetur: quae usq; ad Carneadē perducta, qui quartus ab Arcesila fuit, in eadem Arcesilae ratione permansit. Carneades autem nullius philosophiae partis ignarus, & ut cognoui ex ijs, qui illum audierant, maximeq; ex epicureo Zenone, qui cum ab eo plurimum dissentiret: unum tamen praeter caeteros mirabatur: incredibili quadam fuit facultate.

Et multa ex primo hoc libro, & tres reliqui desiderantur.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER PRIMVS.

Non eram nescius Brute, cum quæ summis ingeniis; exquisitaq; doctrina philosophi græco sermone tractauissent: ea latinis literis mandaremus: fore, ut hic noster labor in uarias reprehẽsiones incurreret. Nam quibusdam, & iis quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet, philosophari. Quidam autem id non tantum reprehendunt: si remissius agatur: sed tantum studiũ, tamq; multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, & hi quidem eruditi græcis litteris, contemnentes latinas, qui se dicant in græcis legendis operam malle consumere. Postremo aliquos futuros suspicor: qui me ad alias literas uocent. genus hoc scribendi, etsi sit elegans: personæ tamen, & dignitatis esse negent. Contra quos omnes dicendum breuiter existimo. quanquam philosophiæ quidem uituperatoribus satis responsum est eo libro: quo à nobis philosophia defensa, & collaudata est: cum esset accusata, & uituperata ab Hortensio. qui liber cum & tibi probatus uideretur, & iis, quos ego posse iudicare arbitrarer: plura suscepi, ueritus ne mouere hominum studia uiderer: retinere non posse. Qui autem, si hoc maxime placeat, moderatius tamen id uolunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod

semel admissum coerceri, reprimiq; non potest. ut propemodum iustioribus utamur illis, qui omnino auocent à philosophia: quàm ijs, qui rebus infinitis modum constituant: in req; eo meliore, quo maior sit, mediocritatem desiderent. siue enim ad sapientiam perueniri potest: non paranda solum nobis ea, sed fruenda etiam sapientia est. siue hoc difficile est: tamen nec modus est ullus inuestigandi ueri, nisi inueneris: & quærendi defatigatio turpis est: cum id quod quæritur, sit pulcherrimum. & enim si delectamur cum scribimus: quis est tam inuidus? qui ab eo nos abducat? sin laboramus: quis est qui alienæ modũ statuat industriæ? nam ut Terentianus Chremes non inhumanus: qui nouum uicinum non uult

» *fodere, aut arare, aut aliquid ferre deniq;*

non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret. sic isti curiosi: quos offendit noster minime nobis iniucundus labor. His igitur est difficilius satisfacere: qui se latina scripta dicunt contemnere. in quibus hoc primum est, in quo admirer: cur in grauissimis rebus non delectet eos patrius sermo: cum ijdem fabellas latinas ad uerbum de græcis expressas non inuiti legant. quis enim tam inimicus penè nomini Romano est? qui Ennij Medeam, aut Antiopam Pacuuij spernat? aut reijciat? quòd se ijsdem Euripidis fabulis delectari dicat? latinas literas oderit? Synephebos ego inquit potius Cecilij, aut Andriam Terentij, quàm utranq; Menandri legam? à quibus tam dissentio: ut cum Sophocles uel optime scripserit: Electram tamen male conuersam Atilij mihi legendam putem. de quo Licinius, ferreum scriptorem: uerum opinor scriptorem:

rem: tamen ut legendus sit. rudem enim esse omnino in nostris poëtis aut inertissimæ segnitiæ est: aut fastidij delicatissimi. mihi quidem nulli satis eruditi uidentur: quibus nostra ignota sunt. At,

» *utinam ne in nemore,-*

nihilominus legimus, quam hoc idem græcum. quæ autem de bene beateq; uiuendo à Platone disputata sunt: hæc explicari non placebit latine? Quod si nos non interpretum fungimur munere: sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab his, quos probamus: eisq; nostrum iudicium, & nostrum scribendi ordinem adiungimus: quid habent, cur græca anteponant his: quæ & splendide dicta sint: neq; sint conuersa de græcis? nam si dicerent ab illis has res esse tractatas: ne ipsos quidem græcos est cur tam multos legant: q̃ legendi sunt. quid enim est à Chrysippo prætermissum in stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panætium, multos alios, in primisq; familiarem nostrum Possidonium. quid Theophrastus? mediocriter ne delectat? cum tractat locos ab Aristotele ante tractatos? quid Epicurei? num desistunt de ijsdem, de quibus & ab Epicuro scriptum est, & ab antiquis, ad arbitrium suum scribere? quod si græci leguntur à græcis ijsdem de rebus, alia ratione compositis: quid est, cur nostri à nostris non legantur? q̃q̃ si plane sic uerterem Platonem, aut Aristotelem, ut uerterunt nostri poëtæ fabulas: male credo mererer de meis ciuibus: si ad eorũ cognitionem diuina illa ingenia transferrem. sed id neq; feci adhuc: nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto. locos quidem quosdam si uidebitur transferam: & maxime ab his, quos modo no-

minaui: cum inciderit, ut id apte fieri possit: ut ab Homero Ennius, Affranius à Menandro solet. nec uero, ut noster Lucilius, recusabo quo minus omnes mea legant. utinam esset ille Persius: Scipio uero, & Rutilius multo etiam magis: quorum ille iudicium reformidans Tarentinis ait se, & Consentinis, & Siculis scribere. facete is quidem, sicut aliàs: sed nec tam docti tunc erant, ad quorum iudicium elaboraret: & sunt illius scripta leuiora: ut urbanitas summa appareat: doctrina mediocris. ego autem quem timeam lectorem? cum ad te ne græcis quidem cedentem in philosophia audeam scribere? quanquam à te ipso id quidem facio prouocatus gratissimo mihi libro: quem ad me de uirtute misisti. Sed ex eo credo quibusdam uenire usu ut abhorreant à latinis: quod inciderint in inculta quædam, & horrida de malis græcis latine scripta deterius. quibus ego assentior: dummodo à se de iisdem rebus ne græcos quidem legendos putent. res uero bonas uerbis electis, grauiter, ornateq; dictatas quis non legat? nisi qui se plane græcum dici uelit. ut à Scæuola est prætor salutatus Athenis Albutius. quem quidē locum cum multa uenustate, & omni sale idem Lucillius. apud quem præclare Scæuola

» Græcum te Albuti, q̄ romanum, atq; sabinum,
» Municipem Ponti, Titi, Anni centurionum
» Præclarorum hominum, ac primorum, signiferumq;,
» Maluisti dici. græce ergo prætor Athenis,
» Quod id maluisti, te, cum ad me accedis, saluto.
» χαῖρε inquam Tite: lictores, turma omnis, chorusq;,
» χαῖρε. hinc hostis Muti albutius, hinc inimicus.

Sed iure Mutius. Ego autem satis mirari non queo, unde

unde hoc sit tam insolens domesticarum rerum fastidium. non est omnino hic dicendi locus. sed ita sentio: & sæpe disserui: latinam linguam non modo non inopem, ut uulgo putarent: sed locupletiorem etiam esse q̃ græcam. quando enim uel nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poëtis, postea quidem q̃ fuit quem imitarentur: ullus orationis uel copiosæ, uel elegantis ornatus defuit? Ego uero, cum forensibus operis, laboribus, periculis, non deseruisse mihi uideor præsidiũ, in quo a Populo Ro. locatus sum: debeo profecto quantũ cunq; possim, in eo quoq; laborare: ut sint opera, studio, labore meo doctiores ciues mei: nec cum istis tantopere pugnare, q græca legere malint: modo legant illa ipsa: nec simulent: & ijs seruire: qui uel utrisq; literis uti uelint: uel si suas habent: illas non magnopere desiderent. Qui autem alia malunt scribi a nobis: æqui esse debent: quod & scripta multa sunt: sic ut plura nemini e nostris: & scribentur fortasse plura: si uita suppetet. & tamen qui diligenter hæc, quæ de philosophia literis mandamus legere assueuerit: iudicabit nulla ad legendum his esse potiora. quid est enim in uita tantopere quærendum? quam, cum omnia in philosophia: tum id, quod ijs libris quæritur: quid sit finis, quid extremum, quid ultimum, quo sint omnia bene uiuendi, recteq; faciendi consilia referenda: quid sequatur natura, ut summum ex rebus expetendum: quid fugiat ut extremum malorum. qua de re cum sit inter doctissimos magna dissensio: quis alienum putet eius esse dignitatis, quam mihi quisq; tribuit: quid in omni munere uitæ optimum, & uerissimum sit exquirere? an, partus ancillæ sit ne in fructu habendus, disseretur

inter principes ciuitatis P. Scæuolam, M. Manilium? ab hisq; M. Brutus dissentiet? quod & acutum genus est: & ad usus ciuium non inutile: nosq; ea scripta, reliquaq; eiusdem generis & legimus libenter: & legemus? hæc, quæ uitam continent omnem: negligentur? nam ut sint illa uendibiliora: hæc uberiora certe sunt. quanquam id quidem licebit ijs existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quæstionem de finibus bonorum & malorum fere à nobis explicatam esse his literis arbitramur: in quibus quantum potuimus, non modo quid nobis probaretur: sed etiam quid à singulis philosophiæ disciplinis diceretur, persecuti sumus. Vt autem à facillimis ordiamur: prima ueniat in medium Epicuri ratio: quæ plerisq; notissima est: quam à nobis sic intelliges expositam: ut ab ijs, qui eam disciplinam probant, non soleat accuratius explicari. uerum enim inuenire uolumus: non tanquam aduersarium aliquem conuincere. Accurate autem quondã à L. Torquato homine omni doctrina erudito defensa est Epicuri sententia de uoluptate: à meq; ei responsum: cum C. Triarius in primus grauis, & doctus adolescẽs ei disputationi interesset. Nam cũ ad me in Cumanum salutandi causa uterq; uenisset: pauca primo inter nos de literis: quarum summum erat in utroq; studiũ. Deinde Torquatus quoniam nacti te inquit sumus aliquando ociosum: certe audiam quid sit, ꝙ Epicurum nostrum non tu quidem oderis: ut fere faciunt, qui ab eo dissentiunt: sed certe non probes eum quem ego arbitror unum uidisse uerum: maximisq; erroribus hominum animos liberauisse: & omnia tradidisse: quæ pertinerent ad bene, beateq; uiuendum. sed

existimo

existimo te, sicut nostrum Triarium, minus eo delectari: quod ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti orationis ornamenta neglexerit. nam illuc quidem adduci uix possum: ut ea, quæ senserit ille, tibi non uera uideantur. Vide quantum inquam fallare Torquate. oratio me istius philosophi non offendit. nam & complectitur uerbis, quod uult: & dicit planè, quod intelligam. & tamen a philosopho, si afferat eloquentiam: non asper ner: si non habeat: non admodum flagitem. re mihi non æque satisfacit: & quidem locis pluribus. sed quot homines, tot sententiæ. falli igitur possumus. Quãobrem tandem inquit non satisfacit? te enim iudicem æquũ puto. modo quæ dicat ille, bene noris. Hic, nisi mihi Phædrum inquam mentitum, aut Zenonem putas: quorum utrunq; audiui: cum mihi nihil sane præter sedulitatem probarent: omnes mihi Epicuri sententiæ satis notæ sunt. atq; eos, quos nominaui, cum Attico nostro frequenter audiui: cum miraretur ille quidem utrunq;: Phædrum autem etiam amaret: quotidieq; inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus: neq; erat unquam controuersia, quid ego intelligerem: sed quid probarẽ. Quid igitur est inquit? audire enim cupio quid non probes. Principio inquam in physicis, quibus maxime gloriatur, primum totus est alienus. Democrito adijcit perpauca mutans: sed ita, ut ea quæ corrigere uult, mihi quidem deprauare uideatur. ille Atomos quas appellat, idest corpora indiuidua propter soliditatem, censet in infinito inani, in quo nec summũ, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremũ sit: ita ferri: ut concursionibus inter se cohæresçant: ex quo efficiantur ea, quæ sint, quæq; cernantur, omnia:

eumq; motum Atomorum nullo à principio, sed ex æterno tempore intelligi conuenire. Epicurus autem in quibus sequitur Democritum, non ferè labitur: quanquam utriusq; cum multa non probo: tum illud in primis: q cum in rerum natura duo quærenda sint: unũ, quæ materia sit, ex quo quæq; res efficiantur: alterum, quæ uis sit, quæ quicq; efficiat: de materia disseruerunt: uim & causam efficiendi reliquerunt. sed hoc commune uitium. illæ Epicuri propriæ ruinæ. censet enim eadem illa indiuidua, & solida corpora, ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum. deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret: si omnia deorsum è regione ferrentur, & ut dixi ad lineam: nunquã fore ut Atomus altera alteram attingeret. itaq; attulit rem cõmentitiam. declinare dixit Atomum perpaulũ. quo nihil posset fieri minus. ita effici complexiones, & copulationes, & adhæsiones Atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesq; partes mundi, quæq; in eo essent. quæ cum res tota ficta sit pueriliter: tum ne efficit quidem, quod uult. nam & ipsa declinatio ad libidinem fingitur. ait enim declinare Atomum sine causa: quo nihil turpius physico: q̃ fieri sine causa quicquam dicere. & illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, è regione inferiorem locum petentium sine causa eripuit Atomis: nec tamen id cuius causa hæc finxerat, assecutus est. Nam si omnes Atomi declinabunt: nullæ unquam cohærescent. siue aliæ declinabunt: aliæ suo motu rectè ferentur: primum erit hoc quasi prouincias Atomis dare: quæ rectè, quæ oblique ferantur. deinde eadem illa Atomorum, in quo etiam Democritus hæret,

tus hæret, turbulenta concursio, hunc mundi ornatum efficere non poterit. ne illud quidem physici est, credere aliquid esse minimum. quod profecto nunquam putauisset: si a Polyeno familiari suo geometriam discere maluisset: q̃ illam etiam ipsum dedocere. sol Democrito magnus uidetur: quippe homini erudito, in Geometriaq; perfecto. huic bipedalis fortasse. tantum enim esse censet, quantus uidetur, uel paulo aut maiorem, aut minorem. ita, quæ mutat, ea corrumpit: quæ sequitur, sunt tota Democriti. Atomi, inane, imagines, quæ idola nominant, quorum incursionem non solum uideamus: sed etiam cogitemus: infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν uocant: tota ab illo est. tum innumerabiles mundi: qui et oriantur, & intereant quotidie. quæ & si mihi nullo modo probantur: tamen Democritum laudatum a cæteris, ab hoc, qui eum unum secutus est, nollem uituperatum. Iam in altera philosophiæ parte, quæ est quærendi, ac disserẽdi, quæ λογικὴ dicitur, iste uester plane (ut mihi quidem uidetur) inermis ac nudus est. tollit definitiones: nihil de diuidendo, ac partiendo docet: non quomodo efficiatur, concludaturq; ratio tradit: nõ qua uia captiosa soluantur: ambigua distinguantur ostendit. iudicia rerũ in sensibus ponit. quibus si semel aliq̃d falsi pro uero probatum sit: sublatum esse omne iudicium ueri & falsi putat. *
confirmat autẽ illud uel maxime: q ipsa natura, ut ait ille, asciscat et reprobet idest uoluptatem et dolorẽ. ad hæc et quæ fugiamus et quæ sequamur refert omnia. quod q̃q̃ Aristippi est: a Cyrenaicisq; melius, liberiusq; defenditur: tamen eiusmodi esse iudico: ut nihil homine uideatur indignius. ad maiora. n. quædam nos natura

tam multi sunt Epicurei. sunt aliæ quoq; causæ. sed multitudinem hoc maxime allicit: q̃ ita putat dici ab illo: recta, & honesta quæ sint, ea facere ipsa per se lætitiam, idest uoluptatem. homines optimi non intelligunt totam rationem euerti: si ita se res habeat. nam si concederetur, etiam si ad corpus nihil referatur: ista sua sponte & per se esse iocunda: per se esset & uirtus, & cognitio rerum, quod minime ille uult, expetenda. Hæc igitur Epicuri non probo inquam. de cætero, uellē equidem aut ipse doctrinis fuisset instructior. est enim quod ita tibi uideri necesse est, non satis politus ijs artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur. aut ne deterruisset alios à studijs. q̃q̃ te quidem uideo minime esse deterritum. Quæ cum dixissem magis ut illum prouocarem: quam ut ipse loquerer: tum Triarius leniter arridens, tu quidem inquit totum Epicurum pene è philosophorum choro sustulisti. quid ei reliquisti? nisi te quoq;, ut id modo loqueretur, intelligere quid diceret. aliena dicit in physicis: nec ea ipsa, quæ tibi probarentur. sed si quæ in his corrigere uoluit: deteriora fecit. disserendi artem nullam habuit. uoluptatem cum summum bonum diceret: primum in eo ipso parum uidit: deinde hoc quoq; alienum. nam ante Aristippus: & ille melius. & enim quoniam detractis de homine sensibus. addidisti ad extremū, etiam indoctum fuisse.

Fieri inquam ó Triari nullo pacto potest: ut non dicas quid non probes eius, à quo dissentias. quid. n. me prohiberet Epicureū esse: si probarē quæ ille diceret? cum præsertim illa perdiscere ludus esset. quamobrē dissentientium inter se reprehensiones non sunt uituperandæ. maledicta, contumeliæ, tum iracundiæ, conten-

tiones, concertationesq; in disputando pertinaces, indignæ mihi philosophia uideri solent. Tūc Torquatus prorsus inquit assentior: neq; enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundia, aut pertinacia recte disputari potest. sed ad hæc, nisi molestum est: habeo quæ uelim. At me inquam nisi te audire uellem, censes hæc dicturum fuisse? Vtrum igitur percurri omnem Epicuri disciplinam placet? an de una uoluptate quæri? de qua omne certamen est? Tuo uero id quidē arbitratu. Sic faciam igitur inquit. unam rem explicabo: eamq; maximam. de physicis alias. & quidem tibi & declinationem istam Atomorum, & magnitudinem solis probabo: & Democriti errata ab Epicuro reprehensa, & correcta permulta. nunc dicam de uoluptate, nihil scilicet noui, ea tamen quæ teipsum probaturum esse confidam. Certe inquam pertinax non ero: tibiq;, si mihi probabis ea, quæ dices: libenter assentiar. Probabo inquit, modo ista sis æquitate, quam ostendis. sed uti oratione perpetua malo, q̄ interrogare, aut interrogari. Vt placet inquā. Tunc dicere exorsus est. Primū igitur inquit agā sic, ut ipsi authori huius disciplinæ placet. constituam quid, & quale sit id, de quo quærimus: non quo ignorare uos arbitrer: sed ut ratione, et uia procedat oratio. Quærimus igitur quid sit extremum, quid ultimum bonorum. quod omnium philosophorum sententia tale debet esse: ut ad id omnia referri oporteat: ipsum autem nusquam. hoc Epicurus in uoluptate ponit: quod summum bonum esse uult: summumq; malum dolorem: idq; instituit docere sic. Omne animal, simulatq; natum sit, uoluptatem appetere: eaq; gaudere

ut summo bono: dolorem aspernari, ut summum malum: & quantum possit, à se repellere: idq; facere non dum deprauatum, ipsa natura incorrupte, atq; integre iudicante. itaq; negat opus esse ratione, neq; disputatione, quamobrem uoluptas expetenda, fugiendus dolor sit. sentiri hoc putat: ut calere ignem: niuem esse albam: dulce mel: quorum nihil oporteret exquisitis rationibus confirmare: tantum satis esse admonere. interesse enim inter argumentum, conclusionemq; rationis, & inter mediocrem animaduersionem, atq; admonitionem: altera, occulta quædam, & quasi inuoluta aperiri. altera prompta, & aperta indicari. etenim quoniam detractis de homine sensibus, reliqui nihil est: necesse est quid aut secundum naturam, aut contra sit, à natura ipsa iudicari. uoluptatem etiam, & per se expetendam esse: & dolorem ipsum per se esse fugiendum. etenim quid percipit, & quid iudicat, quo aut petat, aut fugiat aliquid: præter uoluptatem, & dolorem? Sunt autem quidam è nostris, qui hæc subtilius uelint tradere: & negent satis esse quid bonum sit, aut quid malum, sensu iudicari: sed animo etiam, ac ratione intelligi posse, & uoluptatem ipsam per se esse expetendam: & dolorem ipsum per se esse fugiendum. itaq; aiunt hanc quasi naturalem, atq; insitam in animis nostris inesse notionem: ut alterum esse appetendum, alterum aspernandum sentiamus. Alij autem, quibus ego assentior, cum à philosophis compluribus permulta dicuntur: cur nec uoluptas in bonis sit numeranda, nec in malis dolor: non existimant oportere nimium nos causæ confidere. sed & argumentandum, & accurate disserendum, & rationibus conquisitis de uoluptate et

dolore disputandum putant. Sed ut perspiciatis unde omnis iste error natus sit uoluptatem accusantium, doloremq; laudantium: totam rem aperiam: eaq; ipsa, quæ ab illo inuentore ueritatis, & quasi architecto beatæ uitæ dicta sunt, explicabo. Nemo enim ipsam uoluptatem, quia uoluptas sit, aspernetur: aut oderit: aut fugiat: sed quia consequuntur magni dolores eos, qui ratione uoluptatem sequi nesciunt. neq; porro quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet: consectetur: adipisci uelit: sed quia nonnunquam eiusmodi incidunt tempora: ut labore, & dolore magnam aliquã quærat uoluptatem. ut enim ad minima ueniam: quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam: nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? quis autem uel eum iure reprehenderit: qui in ea uoluptate uelit esse, qua nihil molestiæ consequatur? uel illum qui dolorem eum fugiat: quo uoluptas nulla pariatur? at uero eos & accusamus, & iusto odio dignissimos ducimus: qui blanditijs præsentium uoluptatum deleniti, atq; corrupti, quos dolores, quas molestias excepturi sint, occæcati cupiditate non prouident. similiq; sunt in culpa qui officia deserunt mollitia animi, idest laborum, & dolorum fuga. & harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. nam libero tempore, cum soluta nobis est eligendi optio: cumq; nihil impedit, quominus id, quod maxime placeat, facere possimus: omnis uoluptas assumenda est: omnis dolor depellendus. temporibus autem quibusdam, aut officijs debitis, aut rerum necessitatibus sæpe eueniet: ut & uoluptates repudiandæ sint: & molestiæ non recusandæ. Itaq; harum rerum hic tenetur à sapiente delectus:

aut ut reijciendis uoluptatibus maiores alias conse=quatur: aut perferendis doloribus asperiores repellat. hanc ego cum teneam sententiam: quid est cur uerear, ne ad eam possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paulo ante tum memoriter, tum etiam erga nos amice & beniuole collegisti. nec me tamen laudandis maioribus meis corrupisti: nec segniorem ad responden dum rediddisti. quorũ facta quemadmodũ quæso interpretaris? sicine eos censes aut in armatum hostem impetum fecisse? aut in liberos, aut in sanguinem suũ tam crudeles fuisse? nihil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis suis cogitarent? at id ne feræ quidem faciunt: ut ita ruant, atq; turbentur: ut earum motus & impetus quo pertineant, non intelligamus. tu tam egregios uiros censes tantas res gessisse sine causa? quæ fuerit causa mox uidero. interea hoc tenebo: si ob aliquam causam ista, quæ sine dubio præclara sunt, fecerint: uirtutem his per se ipsam causam non fuisse. torquem detraxit hosti. & quidem se texit: ne interiret. at magnum periculum adijt. in oculis quidem exercitus. quid ex eo consecutus est? laudẽ, et charitatem, quæ sunt uitæ sine metu degendæ præsidia firmissima. filium morte mulctauit. si sine causa: nollem me ab eo ortum tam importuno, tamq; crudeli. sin ut dolore suo sanciret militaris imperij disciplinam: exercitũq; in grauissimo bello animaduersionis metu contineret: saluti prospexit ciuium: qua intelligebat contineri suã. Atq; ad hæc ratio late patet. in quo enim maxime cõsueuit iactare uestra se oratio, tua præsertim, qui studiose antiqua persequeris, claris & fortibus uiris commemorandis, eorumq; factis non emolumento ali-

distinguiq; possit: augeri amplificariq; non possit. At etiam Athenis, ut à patre audiebam, facete, & urbane stoicos irridente: statua est in Ceramico Chrysippi sedentis porrecta manu: quæ manus significet illum in hac esse rogatiuncula delectatum. nunquid nam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat? nihil sane. at si uoluptas esset bonum: desideraret. ita credo. non est igitur uoluptas bonum. hoc ne statuam dicturam quidem pater aiebat, si loqui possit. conclusum est enim contra Cyrenaicos satis acute. nihil ad Epicurum. nam si ea sola uoluptas esset: quæ quasi titillaret sensus, ut ita dicam: & ad eos cum suauitate afflueret: & illaberetur: nec manus esse contenta posset, illa uacuitate doloris, sine iucundo motu uoluptatis. sin autem summa uoluptas est, ut Epicuro placet, nihil dolere: primum tibi recte Chrysippe concessum est, nihil desiderare manum cum ita esset affecta: secundum non recte: si uoluptas esset bonum, fuisse desideraturam. idcirco enim non desideraret: quia quod dolore caret, id in uoluptate est. Extremum autem esse bonorum uoluptatem, ex hoc facile perspici potest. constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo, & corpore uoluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente. quem tandem hoc statu aut præstabiliorem, aut magis expetendum possumus dicere? inesse enim necesse est in eo, qui ita sit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis, quod mors sensu careat: dolor in longinquitate leuis, in grauitate breuis soleat esse: ut eius magnitudinem celeritas, diuturnitatem alleuatio consoletur. ad ea cum accedit, ut neq; diuinum numen horreat: nec præteri-

tas uoluptates effluere patiatur: earumq; assidua recordatione lætetur: quid est, quod huic possit, quod melius sit, accidere? statue contra, aliquē cōfectum tantis animi, corporisq; doloribus, quanti in hominē maximi cadere possunt: nulla spe proposita fore leuius aliquādo, nulla præterita, nec præsenti, nec expectata uoluptate. quid eo miserius dici aut fingi potest? q; si uita doloribus referta maxime fugienda est: summū profecto malum est uiuere cum dolore. cui sententiæ consentaneum est, ultimum esse bonorum cum uoluptate uiuere. nec enim habet nostra mens quicquam, ubi consistat, tanquam in extremo: omnesq; & metus, & ægritudines ad dolorem referuntur. nec præterea est res ulla: quæ sua natura aut sollicitare possit: aut frangere. Præterea & appetendi, & refugiendi, & omnino rerum gerendarum initia proficiscuntur aut à uoluptate, aut à dolore. quod cum ita sit: perspicuum est omnes rectas res, atq; laudabiles eò ferri: ut cum uoluptate uiuatur. quoniam autem id est uel summum bonum, uel ultimum, uel extremum, quod græci τέλος nominant: quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: fatendū est summum esse bonū iucunde uiuere. Id qui in una uirtute ponunt: et splendore nominis capti, quid natura postulet non intelligunt: errore maximo, si Epicurū audire uoluerint, liberātur. istæ. n. uestræ eximiæ pulchræq; uirtutes, nisi uoluptatē efficerent, qs eas aut laudabiles, aut expetēdas arbitraretur? ut enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ ualitudinis causa probamus: & gubernatoris ars, quia bene nauigandi rationem habet: utilitate, non arte laudatur: sic sapientia, quæ ars

uiuendi

uiuendi putanda est: non expeteretur: si nihil efficeret. nunc expetitur: q est tanquam artifex conquirendæ, & comparandæ uoluptatis. Quam autem dicam uoluptatem, iam uidetis: ne inuidia uerbi labefactetur oratio mea. nam cum ignoratione rerum bonarum, & malarum maxime hominum uita uexetur; ob eumq; errorem, & uoluptatibus maximis sæpe priuentur: et grauissimis animi doloribus torqueantur: sapientia est adhibenda: quæ & terroribus, cupiditatibusq; detractis, & omnium falsarum opinionum temeritate derepta, certissimam se nobis ducem præbeat ad uoluptatem. sapientia enim est una, quæ mœstitiam pellat ex animis: quæ nos exhorrescere metu non sinat: qua præceptrice in tranquillitate uiui potest, omnium cupiditatum ardore restincto. cupiditates enim sunt insatiabiles: quæ non modo singulos homines, sed uniuersas familias euertunt: totam etiam labefactant sæpe rempublicam. ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. nec hæ sese foris solum iactant: nec tantum in alios cæco impetu incurrunt: sed intus etiam in animis inclusæ inter se dissident: atq; discordant. ex quo uitam amarissimam necesse est effici: ut sapiens solũ amputata circuncisaq; inanitate omni, & errore, naturæ finibus contentus sine ægritudine possit, & sine metu uiuere. quæ est enim aut utilior, aut ad bene uiuendum aptior partitio: q̃ illa, qua est usus Epicurus? qui unum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent & naturales, & necessariæ: alterum, quæ naturales essent, nec tamen necessariæ: tertiũ, quæ nec naturales, nec necessariæ. quarum ea ratio est: ut necessariæ nec opera multa, nec impensa expleantur.

ne naturales qdem multa desiderant: propterea quod ipsa natura diuitias, quibus contenta est, & parabiles, & terminatas habet. inanium autem cupiditatum nec modus ullus, nec finis inueniri potest. quod si uitam omnem uidemus perturbari errore, et inscitia: sapientiamq; esse solam, quæ nos à libidinum impetu, et formidinum terrore uindicet: & ipsius fortunæ modicè ferre doceat iniurias: & omnes doceat uias quæ ad quietem, & tranquillitatem ferant: quid est cur dubitemus dicere, & sapientiam propter uoluptatem expetendam? & insipientiam propter molestias esse fugiendam? Eademq; ratione ne temperantiam quidem propter se expetendã esse dicemus: sed quia pacẽ animis afferat: & eos quasi concordia quadã placet, ac leniat. temperantia est enim, quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationẽ ut sequamur monet. nec enim satis est iudicare quid faciendũ, non faciendum'ue sit. sed stare etiã oportet in eo, quod sit iudicatũ. pleriq; autem quod tenere, atq; seruare id, quod statuerunt non possunt: uicti & debilitati obiecta specie uoluptatis tradunt se libidinibus constringendos: nec qd prouenturum sit prouident: ob eamq; causam propter uoluptatem & paruam, & non necessariam, & quæ uel aliter pararetur: & qua etiam carere possent sine dolore: tum in morbos graues, tum in damna, tum in dedecora incurrunt. sæpe etiam legum, iudiciorumq; pœnis obligantur. qui autem ita frui uolunt uoluptatibus: ut nulli propter eas dolores consequantur: & qui suum iudicium retinent, ne uoluptate uicti faciant id, quod sentiunt non esse faciendum: hi uoluptatem maximam adipiscuntur prætermittenda uoluptate. ijdem

 etiam

etiam dolorem sæpe perpetiũtur: ne, si id non faciant, incidant in maiorem. ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se fugiendam esse: temperantiamq; expetendam, non quia uoluptates fugiat: sed quia maiores consequatur. Eadem fortitudinis ratio reperietur. nam neq; laborum perfunctio, neq; perpessio dolorum per seipsa allicit: nec patientia, nec assiduitas, nec uigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, nec fortitudo quidem. sed ista sequimur, ut sine cura, metuq; uiuamus: animumq;, & corpus, quantum efficere possimus, molestia liberemus. ut enim mortis metu omnis quietæ uitæ status perturbatur: & ut succumbere doloribus, eosq; humili animo, imbecilloq; ferre miserum est: ob eamq; debilitatem animi, multi parentes, multi amicos, nonnulli patriam, pleriq; autem seipsos penitus perdiderunt: sic robustus animus, & excelsus omni est liber cura, et angore: cum & mortem contemnit: qua, qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua antequam nati: & ad dolores ita paratus est: ut meminerit maximos morte finiri: paruos multa habere interualla quietis: mediocrium nos esse dominos: ut si tolerabiles sint, feramus: sin minus, æquo animo è uita, cum ea non placeat, tanquam è Theatro exeamus. quibus rebus intelligitur, nec timiditatem, ignauiamq; uituperari, nec fortitudinem patientiamq; laudari suo nomine: sed illas reijci, quia dolorem pariant: has optari, quia uoluptatem. Iustitia restat: ut de omni uirtute sit dictum. sed similia fere dici possunt. ut enim sapientiam, temperantiam, fortitudinem copulatas esse docui cum uoluptate: ut ab ea nullo modo nec diuelli, nec distrahi possint: sic de iustitia iudicandum est. quæ non mo-

do nunquam nocet cuiquam: sed contra semper alit aliquid, tum ui sua, atq; natura, quod tranquillet animos: tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura deprauata desiderat. quemadmodum temeritas, & libido, & ignauia semper animum excruciant: & semper solicitant: turbulentaeq; sunt: sic cuius in mente consedit: hoc ipso q adest, turbulenta non potest fieri. et si uero molita quippiam est, quamuis occulte fecerit: nunquam tamen confidet id fore semper occultum. plerunq; improborũ facta primo suspicio insequitur: deinde sermo, atq; fama: tũ accusator: tum iudex: multi etiam, ut te consule, ipsi se indicauerũt. quod si qui satis opibus hominum sibi contra conscientiam septi esse, & muniti uidentur: deorum tamen horrent: easq; ipsas sollicitudines, quibus eorum animi noctes, atq; dies exeduntur: a diis immortalibus supplicij causa importari putant. quae autem tanta ex improbis factis ad minuendas uitae molestias accessio fieri potest? quanta ad augendas, tum consciẽtia factorũ, tum pena legũ, odioq; ciuium? & tamen in quibusdam neq; pecuniae modus est, neq; honoris, neq; imperij, nec libidinum, nec epularũ, nec reliquarũ cupiditatũ: quas nulla praeda unq̃ improbe parta minuit: sed auget potius, atq; inflammat: ut coercendi magis, q̃ dedocendi esse uideantur. inuitat igitur uera ratio bene sanos ad iustitiam, aequitatem, fidem. neq; homini infanti, atq; impotenti iniuste facta conducunt: qui nec facile efficere possit, quod conetur: nec obtinere, si effecerit. & opes uel fortunae, uel ingenij liberalitati magis conueniunt: qua qui utuntur, beniuolentiam sibi conciliant: &, quod aptissimum est ad quiete uiuendum, charitatem. praesertim cum
omnino

omnino nulla sit causa peccandi. quae enim cupiditates à natura proficiscuntur, facile explentur sine ulla iniuria. quae autem inanes sunt: his parendum non est. nihil enim desiderabile concupiscunt: plusq; in ipsa iniuria detrimenti est: q̃ in his rebus emolumẽti: quae iniuria pariuntur. itaq; ne iustitiam quidem recte quis dixerit per seipsam optabilem: sed quia iucunditatis uel plurimum afferat. nam diligi & charum esse, iucundum est: propterea quia tutiorem uitam, et uoluptatem efficit pleniorem. itaq; non ob ea solum incommoda, quae eueniunt improbis, fugiẽdam improbitatem putamus: sed multo etiam magis, ꝙ cuius in animo uersatur: nunquam sinit eum respirare: nunquam acquiescere. Quod si ne ipsarum quidem uirtutum laus, in qua maxime caeterorum philosophorum exultat oratio: reperire potest exitum: nisi dirigatur ad uoluptatem: uoluptas autem est sola, quae nos uocet ad se, & alliciat suapte natura: non potest esse dubium, quin id sit summum, atq; extremum bonorum omnium: beateq; uiuere nihil aliud sit, nisi cum uoluptate uiuere.

Huic certae stabiliq; sententiae quae sint coniuncta explicabo breui. Nullus in ipsis error est finibus bonorum, & malorum, id est in uoluptate, aut in dolore. sed in his rebus peccant: cum e quibus haec efficiãtur, ignorant. animi autem uoluptates & dolores nasci fatemur e corporis uoluptatibus, & doloribus. itaq; concedo quod modo dicebas, cadere causae, si qui e nostris aliter existimant: quos quidem uideo esse multos, sed imperitos. quanquam autem & laetitiam nobis uoluptas animi, & molestiam dolor afferat: eorum tamen utrunq; & ortum esse e corpore, & ad corpus referr-

ri: nec ob eam causam non multo maiores esse & uoluptates, et dolores animi, q̃ corporis. nam corpore nihil nisi præsens, & quod adest sentire possumus: animo autem & præterita, & futura. ut enim æque doleamus animo, cum corpore dolemus: fieri tamen permagna accessio potest: si aliquod æternum, & infinitum impendere malum nobis opinemur. quod idem licet transferre in uoluptatem: ut ea maior sit, si nihil tale metuamus. Iam illud quidem perspicuum est maximam animi aut uoluptatem, aut molestiam, plus aut ad beatam, aut ad miseram uitam afferre momenti: q̃ eorum utrum uis, si æque diu sit in corpore. Non placet autem detracta uoluptate, ægritudinem statim consequi: nisi in uoluptatis locum dolor forte successerit. at contra, gaudere nosmet omittendis doloribus: etiam si uoluptas ea, quæ sensum moueat, nulla successerit. eo intelligi potest quanta uoluptas non dolere sit. Sed ut his bonis erigimur, quæ expectamus: sic lætamur his, quæ recordamur. stulti autem malorum memoria torquentur: sapientes bona præterita grata recordatione renouata delectant. est autem situm in nobis, ut & aduersa quasi perpetua obliuione obruamus: & secunda iucunde ac suauiter meminerimus. sed cum ea, quæ præterierunt, acri animo, & attento intuemur: tunc fit, ut ægritudo sequatur, si illa mala sint: lætitia, si bona. O' præclaram beate uiuendi, & apertam, & simplicem, & directam uiam. cum enim certe nihil homini possit melius esse: q̃ uacare omni dolore, & molestia: perfruiq; maximis & animi, & corporis uoluptatibus: uidetis ne, quã nihil prætermittatur, quod uitam adiuuet? quo facilius id, quod propositum

situm est, summum bonum consequamur. clamat Epicurus is, quem uos nimis uoluptatibus esse deditum dicitis: non posse iucunde uiui: nisi sapienter, honeste, iusteq; uiuatur: nec sapienter, honeste, iuste: nisi iucunde. neq; enim ciuitas in seditione beata esse potest: nec in discordia dominorum domus: quo minus animus à se ipso dissidens ipse, secumq; discordans gustare partem ullam liquidae uoluptatis & liberae potest. atqui pugnantibus et contrarijs studijs, consilijsq; semper utens nihil quieti uidere, nihil tranquilli potest. quod si corporis grauioribus morbis uitae iucunditas impeditur: quanto magis animi morbis impediri necesse est. animi autem morbi sunt cupiditates immensae, et inanes, diuitiarum, gloriae, dominationis, libidinosarū etiam uoluptatum. accedunt aegritudines, molestiae, moerores, qui animos exedunt, conficiuntq; curis hominum non intelligentium, nihil dolendum esse animo, quod sit à dolore corporis praesenti, futuroue seiunctum. nec uero quisq̄ stultus non horū morborū aliquo laborat. nemo igitur est non miser. accedit etiam mors: quae quasi saxum Tantalo semper impendet. tum superstitio: qua qui est imbutus: quietus esse nunquam potest. praeterea bona praeterita non meminerunt: praesentibus non fruuntur: futura modo expectant. quae quia certa esse non possunt: conficiuntur & angore, & metu: maximeq; cruciantur, cum sero sentiunt frustra se aut pecuniae studuisse, aut imperijs, aut opibus, aut gloriae. nullas enim consequuntur uoluptates: quarum potiendi spe inflammati, multos labores, magnosq; susceperant. Ecce autem alij minuti, & angusti, aut omnia semper desperantes, aut maliuoli, inuidi, dif-

ficiles, lucifugi, maledici, monstrosi: alij autem etiam amatorijs leuitatibus dediti: alij appetendo omnia petulantes: alij audaces, proterui: ijdem intemperantes, et ignaui, nunquam in sententia permanentes. quas ob causas in eorum uita nulla est intercapedo molestiae. igitur neq; stultorum quisquam beatus: neq; sapientum non beatus. multoq; hoc melius nos, ueriusq; quàm stoici. illi enim negant bonum quicquam esse nisi nescio quam illam umbram, quod appellant honestum, non tam solido, quam splendido nomine. uirtutem autem nixam hoc honesto nullam requirere uoluptatem: atq; ad beate uiuendum seipsa esse contentam. sed possunt haec quadam ratione dici, non modo non repugnantibus, uerum etiam approbantibus nobis. sic enim ab Epicuro sapiens beatus semper inducitur. finitas habet cupiditates: negligit mortem: de dijs immortalibus sine ullo metu uera sentit: non dubitat, si ita melius sit, de uita migrare. his rebus instructus semper in uoluptate est. neq; enim tempus est ullum: quo non plus habeat uoluptatum, quàm dolorum. nam & praeterita grate meminit: & praesentibus ita potitur: ut animaduertat quanta sint ea: quàmq; iucunda: neque pendet ex futuris: sed expectat illa: fruitur praesentibus: ab hisq; uitijs, quae paulo ante collegi, abest plurimum: & cum stultorum uitam cum sua comparat: magna afficitur uoluptate: dolores autem, si qui incurrunt: nunquam uim tantam habent: ut nó plus habeat sapiens, quod gaudeat, quàm quod angatur. Optime uero Epicurus, quod exiguam dicit fortunam interuenire sapienti: maximasq; ab eo, & grauissimas res consilio ipsius, & ratione administrari: nec maiorem uo-

luptatem ex infinito tempore ætatis percipi posse: quã ex hoc percipiatur: quod uideamus esse finitum. In dialectica autem uestra nullam uim existimauit esse nec ad melius uiuendum: nec ad commodius disserendum. In physicis quidem, cum plurimum possint: ea scientia & uerborum uis, & natura orationis, & consequentiũ repugnantiumue ratio potest perspici. omnium autem rerum natura cognita, leuamur superstitione: liberamur mortis metu: non conturbamur ignoratione rerum: è qua ipsa horribiles existunt sæpe formidines. deniq; etiã morati melius erimus: cum didicerimus quæ natura desideret. tum uero, si stabilem scientiam rerum tenebimus: seruata illa, quæ quasi delapsa de cœlo est ad cognitionem omnium, regula, ad quam omnia iudicia rerum dirigentur: nunquam ullius ratione uicti sententia desistemus. nisi autem rerum natura perspecta erit: nullo modo poterimus sensuum iudicia defendere. quicquid porro animo cernimus, id omne oritur à sensibus. qui si omnes ueri erunt: ut Epicuri ratio docet: tum deniq; poterit aliquid cognosci, & percipi. quos qui tollunt: & nihil posse percipi dicunt: ij remotis sensibus ne id ipsum quidem expedire possunt, quod disserunt. Præterea sublata cognitione, & scientia, tollitur omnis ratio & uitæ degendæ, & rerum gerendarum. Sic è physicis & fortitudo sumitur contra mortis timorem: & constantia contra metum religionis: & sedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione sublata: & moderatio, natura cupiditatum generibusq; earum explicatis: &, ut modo docui, cognitionis regula, & iudicio ab eadem illa constituto ueri à falso distinctio traditur.

Restat locus uel huic disputationi maxime necessarius de amicitia. quã, si uoluptas summum sit bonum: affirmatis nullam omnino fore. de qua Epicurus quidem ita dicit: Omnium rerum quas ad beate uiuendum sapientia compárauerit: nihil esse maius amicitia: nihil uberius: nihil iucundius. neq; uero hoc oratione solum, sed multo magis uita, & factis, & moribus comprobauit. quod quam magnum sit: fictæ ueterum fabulæ declarant. in quibus tam multis, tamq; uarijs ab ultima antiquitate repetitis; tria uix amicorum paria reperiuntur: ut ad Orestem peruenias, profectus à Theseo. at uero Epicurus una in domo, & ea quidem angusta, quam magnos, quantaque amoris conspiratione consentientes tenuit amicorum greges? quod fit etiam nunc ab Epicureis. sed ad rem redeamus. de omnibus dici non necesse est. tribus igitur modis uideo esse à nostris de amicitia disputatum. alij cũ eas uoluptates, quæ ad amicos ptinerent negarent esse per se ipsas tam expetendas: quã nostras expeteremus. quo loco uidetur quibusdã stabilitas amicitiæ uacillare. tuentur tamen eum locum: seq; facile. ut mihi uidetur, expediunt. ut enim uirtutes, de quibus ante dictum est: sic amicitiam negant à uoluptate posse discedere. nam cum solitudo, & uita sine amicis, insidiarum, & metus plena sit: ratio ipsa monet amicitias comparare. quibus partis confirmatur animus: & à spe pariẽdarum uoluptatum seiungi non potest. atq; ut odia, inuidia, despicationes, aduersantur uoluptatibus: sic amicitiæ non modo fautrices fidelissimæ, sed etiam effectrices sunt uoluptatum tam amicis, q̃ sibi. quibus non solum præsentibus fruuntur: sed etiam

spe eriguntur consequentis, ac posteri temporis. quod quia nullo modo sine amicitia firmam, & perpetuam iucunditatem uitæ tenere possumus: neque ipsam amicitiam tueri: nisi æque amicos, & nos metipsos diligamus: idcirco & hoc ipsum efficitur in amicitia: & amicitia cum uoluptate connectitur. nam et lætamur amicorum lætitia æque, ac nostra: & pariter dolemus angoribus. quo circa eodem modo sapiens erit affectus erga amicum, quo in seipsum: quosq; labores propter suam uoluptatem susceperit: eosdem suscipiet propter amici uoluptatem: quæq; de uirtutibus dicta sunt, quēadmodum hæ semper uoluptatibus inhærent: eadem de amicitia dicenda sunt. præclare enim Epicurus
» *his pene uerbis. eadem inquit scientia confirmauit*
» *animum: nè quod aut sempiternum, aut diurnum ti-*
» *meret malum: quæ pspexit in hoc ipso uitæ spacio ami-*
» *citiæ præsidium esse firmissimum. Sunt autem quidam Epicurei timidiores paulo contra uestra conuicia, sed tamen satis acuti: qui uerentur, ne si amicitiam propter nostram uoluptatem expetendam putemus: tota amicitia quasi claudicare uideatur. itaq; primos congressus, copulationesq; consuetudinum, instituendarum amicitiarum fieri propter uoluptatem. cum autem usus progrediens familiaritatem effecerit: tum amorē efflorescere tantū: ut, etiam si nulla sit utilitas ex amicitia: tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. etenim si loca, si phana, si urbes, si gymnasia, si campū, si canes, si equos, si ludicra, exercendi, aut uenandi consuetudines adamare solemus: quanto id in hominū consuedine facilius fieri poterit, et iustius. Sunt autē qui dicunt fœdus quoddā esse sapientū: ut ne minus amicos quidē*

q̃ se ipsos diligant. quod & fieri posse intelligimus: & sæpe enim uidemus: & perspicuum est nihil ad iucunde uiuendum reperiri posse: quod coniunctione tali sit aptius. quibus ex omnibus iudicari potest, non modo non impediri rationem amicitiæ, si summum bonum in uoluptate ponatur: sed sine hoc institutionem amicitiæ omnino non posse reperiri. Quapropter si ea quæ dixi sole ipso illustriora, & clariora sunt: si omnia dixi hausta è fonte naturæ: si tota oratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, idest incorruptis, atq; integris testibus: si infantes, pueri, si mutæ etiam bestiæ pene loquuntur, magistra, ac duce natura, nihil esse prosperum nisi uoluptatem: nihil asperum nisi dolorem: de quibus neq; deprauate iudicant, neq; corrupte: non ne ei maximam gratiam habere debemus? qui exaudita quasi uoce naturæ, sic eam firme grauiterq; comprehenderit: ut omnes bene sanos in uiam placatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ uitæ deduceret? qui q̃ tibi parum uidetur eruditus: ea causa est: q̃ nullam eruditionem esse duxit: nisi quæ beatæ uitæ disciplinam iuuaret. an ille tempus aut in poetis euoluendis, ut ego & Triarius te hortatore fecimus, consumeret? in quibus nulla solida utilitas, omnisq; puerilis delectatio. aut se, ut Plato, in musicis, gemetria, numeris, astris contereret? quæ et à falsis initijs profecta, uera esse non possunt: & si essent uera: nihil afferrent: quo iucundius, idest quo melius, uiueremus. eas artes persequeretur? uiuendi artem tantam, tamq; operosam, & perinde fructuosam relinqueret? non ergo Epicurus ineruditus: sed ij indocti: qui quæ pueros nō didicisse turpe est: ea putent usq; ad senectutem esse

discenda. Quae cum dixisset: explicaui inquit sententiam meam: et eo quidem consilio, tuum iudicium ut cognoscerem. quae mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus nunquam est data.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM

LIBER SECVNDVS.

h *Ic cum uterq; me intueretur: seseq; ad audiendum significarent paratos: primum inquam deprecor, ne me tanq̃ philosophum, putetis scholã uobis aliquam explicaturum: quod ne in ipsis quidem philosophis magnopere unq̃ probaui. quando enim Socrates, qui parens philosophiae iure dici potest: quicquam tale fecit? eorum erat iste mos: qui tum sophistae nominabantur. quorum e numero primus est ausus Leontinus Gorgias in conuentu poscere quaestionem: idest iubere dicere, qua de re quis uellet audire. audax negocium. dicerem impudens: nisi hoc institutũ postea translatum ad philosophos nostros esset. sed et illum, quem nominaui, & caeteros sophistas, ut e Platone intelligi potest: lusos uidemus a Socrate. is enim percontando, atq; interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibus cum disserebat: ut ad haec, quae ij respondissent, si quid uideretur, diceret. qui mos cum a posterioribus non esset retentus: Arcesilas eum reuocauit: instituitq;, ut hi, q̃ se audire uellent, non de se quaererent: sed ipsi dicerent quid sentirent. quod cum di-*

xissent: ille contra. sed qui audiebant, quoad poterant defendebant sententiam suam. apud cæteros autẽ philosophos, qui quæsiuit aliquid, tacet. quod quidem iã fit etiam in Academia. ubi enim is, qui audire uult, ita dixit: uoluptas mihi uidetur esse summum bonum: perpetua oratione contra disputatur: ut facile intelligi possit, eos, qui aliquid sibi uideri dicant: non ipsos in ea sententia esse: sed audire uelle contraria. nos commodius agimus. non enim solum Torquatus dixit quid sentiret: sed etiam cur. ego autem arbitror, quanquam admodum delectatus sum eius oratione perpetua: tamen commodius, cum in rebus singulis insistas: & intelligas quid quisque concedat: quid abnuat: ex rebus concessis concludi quid uelis: & ad exitum perueniri. cum enim fertur quasi torrẽs oratio: quis multa cuiusq; modi rapiat: nihil tamẽ teneas: nihil apprehẽdas: nusq̃ orationem rapidam coerceas. omnis autem in quærẽdo, quæ uia quadam, & ratione habetur oratio: præscribere primum debet: ut quibusdam in formulis ea res agatur: ut inter quos disseritur, conueniat quid sit id, de quo disseratur. hoc positum in Phædro à Platone probauit Epicurus: sensitq; in omni disputatione id fieri oportere. sed quod proximum fuit, non uidit. negat enim definiri rem placere: sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conueniat quid sit id, de quo agatur. uelut in hoc ipso, de quo nunc disputamus. quærimus enim finem bonorum. possumusne scire hoc quale sit? nisi contulerimus inter nos, cum finem bonorum dixerimus: quid finis, quid etiam sit ipsum bonum? atqui hæc patefactio quasi rerũ opertarum, cum quid quicq; sit aperitur, definitio est. qua

tu etiam imprudens utebare nonnunquam. nam hunc ipsum siue finem, siue extremum, siue ultimum definiebas, id esse, quo omnia, quæ recte fierent, referrentur: neque id ipsum usquam referretur. præclare hoc quidem. bonum ipsum etiam quid esset, fortasse si opus fuisset, definisses: aut quod esset natura appetendum: aut quod prodesset: aut quod iuuaret: aut quod liberet. modo idem, nisi molestum est, quoniam tibi nõ omnino displicet definire: & id facis cum uis: uelim definires quid sit uoluptas: de quo omnis hæc quæstio est. Quasi quis inquit sit: qui quid sit uoluptas nesciat: aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam desideret. Me ipsum esse dicerem inquam: nisi mihi uiderer habere bene cognitam uoluptatem: & satis firme conceptam animo, atque comprehensam. nunc autem dico ipsum Epicurum nescire: & in eo nutare: eumq; qui crebro dicat diligenter oportere exprimi, quæ uis subiecta sit uocibus: non intelligere interdum quid sonet hæc uox uoluptatis: idest quæ res huic uoci subijciatur. Tunc ille ridens, hoc uero inquit optimum: ut is qui finem rerum expetendarum uoluptatem esse dicat: id extremum, id ultimum bonorum: idipsum quid sit, quale sit nesciat. Atqui inquam aut Epicurus quid sit uoluptas, aut omnes mortales, qui ubiq; sunt, nesciunt. Quonam inquit modo? Quia uoluptatem hanc esse sentiunt omnes: quam sensus accipiens mouetur: & iucunditate quadã perfunditur. Quid ergo inquit, istam uoluptatem Epicurus ignorat? Non semper inquã: nam interdum nimis etiam nouit: quippe qui testificetur ne intelligere quidem se posse, ubi sit, aut quid sit ullum bo-

num, præter illud, quod cibo, aut potione, & aurium delectatione, & obscena uoluptate capiatur. an hæc ab eo non dicuntur? Quasi me pudeat inquit istorum? aut non possim, quemadmodum ea dicantur ostendere? Ego uero nō dubito inquam, quin facile possis. nec est quod te pudeat sapienti assentiri. qui se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus. nam Metrodorum non putant ipsum professum: sed cum appellaretur ab Epicuro: repudiare tantum beneficium noluisse. septem autem illi, non suo, sed populorum omnium suffragio nominati sunt. uerum hoc loco sumo, uerbis his eandem certe uim uoluptatis Epicurum nosse: quam cæteros. omnes enim iucundum motum, quo sensus hilaretur, græce ἡδονὴν, latine uoluptatem uocant. Quid est igitur inqt quod requiras? Dicam inquā: et quidē discendi causa magis, q̄ quo te, aut Epicurū reprehensum uelim. Ego quoque inquit didicerim libentius, si quid attuleris: q̄ te reprehēderim. Tenes ne igitur inquā Hieronymus Rhodius quod dicat esse summū bonum? quo putet omnia referri oportere? Teneo inquit finem illi uideri, nihil dolere. Quid? idē iste de uoluptate qd sentit? Negat esse eam inquit propter se ipsam expetendam. Aliud igitur esse censet gaudere: aliud non dolere. Et quidem inquit uehementer errat. nam, ut paulo ante docui, augendæ uoluptatis finis est, doloris omnis amotio. Tum non dolere inquam istud quam uim habeat postea uidero. aliam uero uim uoluptatis esse: aliā nihil dolendi: nisi ualde pertinax fueris, concedas necesse est. Atqui reperies inquit in hoc quidem pertinacem. dici enim nihil potest

uerius.

uerius. Est ne quæso inquam sitienti in bibendo uoluptas? Quis istud inqt posset negare? Eadem ne inquam quæ restincta siti? Immo alio genere. nam restincta sitis stabilitaté uoluptatis habet inqt. illa autem uoluptas ipsius restinctionis, in motu est. Cur igitur inquam res tam dissimiles eodem nomine appellas? Quid pauloante inquit dixerim non ne meministi? cum omnis dolor detractus esset: uariari, non augeri uoluptatem. Memini uero inquã. sed tu istud dixisti bene latine, parum plane. uarietas enim latinum uerbum est: idq; proprie quidẽ in disparibus coloribus dicitur: sed transfertur in multa disparia. uarium poema, uaria oratio, uarij mores, uaria fortuna, uoluptas uaria etiã dici solet: cum percipitur ex multis dissimilibus rebus, dissimiliter efficientibus uoluptates. eam si uarietatem diceres, intelligerem: ut, etiã, non dicente te, intelligo. ista uarietas quæ sit non satis perspicio: quod ais: cum dolore careamus, tum in summa uoluptate nos esse: cum autem uescamur ijs rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus: tum esse in motu uoluptatem: quæ faciat uarietatem uoluptatum. sed non augeri illam non dolendi uoluptatem. quam cur uoluptatem appelles, nescio. An potest inquit ille quicquam esse suauius? q̃ nihil dolere? Immo sit sane nihil melius inquã. nondũ enim id quæro. num prope idem uoluptas est: quod, ut ita dicam, indolentia? Plane idem inquit, & maxima quidem: qua fieri nulla maior potest. Quid dubitas igitur inquã, summo bono à te ita constituto, ut id totum in non dolendo sit: id tenere unum? id tueri? id defendere? qd enim necesse est tanq̃ meretricem in matronarum cœ-

tum, sic uoluptatem in uirtutum concilium adducere? sed forte dicitis inuidiosum nomen est, & infamiæ subiectum. itaq; hoc frequenter dici solet à uobis, non intelligere nos quam dicat Epicurus uoluptatem. quod quidem mihi si quando dictum est: est autem dictum non parum sæpe: & si satis clemens sum in disputando: tamen interdum soleo subirasci. ego ne non intelligo quid sit ἡδονὴ græce? latine uoluptas? utram tandẽ linguam nescio? deinde, qui fit, ut ego nesciam? sciant omnes, quicunq; Epicurei esse uoluerunt? quod uestri quidem uel optime disputant, nihil opus esse eum, qui philosophus futurus sit, scire literas. itaque ut maiores nostri ab aratro adduxerunt Cincinnatum illum, ut dictator esset: sic uos de pelasgis omnibus colligitis, bonos illos quidem uiros, sed certe non semper eruditos. ergo illi intelligunt quid Epicurus dicat? ego non intelligo? ut scias me intelligere: primum idem esse uoluptatem dico, quod ille ἡδονήν. & quidem sæpe quærimus uerbum latinum par græco, & quod idem ualeat. hic nihil fuit, quod quæreremus. nullum inueniri potest, quod magis idem declaret latine, quod græce: q̃ declarat uoluptas. huic uerbo omnes, qui ubique sunt, qui latine sciunt, duas res subijciunt: lætitiam in animo: commotionem suauem iucunditatis in corpore. nam & ille apud Trabeam uoluptatem animi, lætitiã nimiam dicit, eandem, quam ille Cecilianus, qui omnibus lætitijs lætum esse se narrat. sed hoc interest: quod uoluptas dicitur etiam in animo uitiosa res: ut stoici putant: qui eam sic definiunt, sublationem animi sine ratione opinantis se magno bono frui. non dicitur lætitia, nec gaudium in corpore. in eo autem uoluptas omniũ

latine

latine loquentium more ponitur, cum percipitur ea, quæ sensum aliquem moueat iucunditas. hanc quoque iucunditatem si uis transfer in animo: iuuare enim in utroq; dicitur: ex eoq; iucundum: modo intelligas inter illum qui dicat:

» Tanta lætitia auctus sum: ut mihi non constem:

& eum, qui

» Nunc demum mihi animus ardet:

quorum alter lætitia gestiat: alter dolore crucietur: esse illum medium,

» Quanquam hæc inter nos nuper notitia admodũ est. qui nec lætetur, nec angatur: itemq; inter eum, qui potiatur expetitis corporis uoluptatibus: & eum, qui crucietur summis doloribus: esse eum, qui utroq; careat. satis ne igitur uideor uim uerborum tenere? an sum etiam nunc uel græce loqui, uel latine docendus? & tamen uide, ne si ego non intelligam quid Epicurus loquatur: cum græce, ut uideor, luculenter sciam: sit aliqua culpa eius: qui ita loquatur, ut non intelligatur. quod duobus modis sine reprehensione fit: si aut de industria facias: ut Heraclitus, cognomento q σκοτεινὸς perhibetur: quia de natura nimis obscure memorauit. aut cum rerum obscuritas, non uerborum, facit ut nõ intelligatur oratio. qualis est in Timæo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non uult, si possit, plane, & aperte loqui: nec de re obscura, ut physici, aut artificiosa, ut mathematici, sed de illustri, & facili, etiã in uulgus peruulgata, loquitur. quanquam non negatis nos intelligere quid sit uoluptas: sed quid ille dicat. e quo efficiatur, non ut nõ intelligamus, quæ uis sit istius uerbi: sed ut ille suo more loquatur: nostrum negligat.

si enim idem dicat, quod Hieronymus: qui censet summum bonum esse sine ulla molestia uiuere: cur mauult dicere uoluptatem? quàm uacuitatem doloris? ut ille facit: q quid dicat intelligit. sin autem uoluptatem putat: dicat adiungendam ad illam, quae in motu sit: sic enim appellat hanc dulcem, in motu: illam nihil dolentis, in stabilitate: quid tendit? cum efficere non possit, ut cuiq̃, qui ipse notus sibi sit: hoc est qui suam naturã, sensumq; perspexerit: uacuitas doloris, & uoluptas idẽ esse uideatur? hoc est uim afferre Torquate sensibus: extorquere ex animis cognitiones uerborum: quibus imbuti sumus. quis enim est? qui non uideat haec esse in natura rerum tria? unum, cum in uoluptate sumus: alterum, cum in dolore: tertium hoc quidem, in quo nunc sumus: credo quidem uos nec in dolore, nec in uoluptate esse: cum in uoluptate sit, qui epuletur: in dolore, qui torqueatur. tu autem inter haec, tantam multitudinem hominum interiectam non uides nec laetantium, nec dolentium? Non prorsus inquit: omnisq;, qui sine dolore sint, in uoluptate, & ea quidem summa, esse dico. Ergo in eadem uoluptate eum qui alteri misceat mulsum ipse non sitiens? & eum qui illud sitiens bibat? Tum ille, finem inquit interrogandi, si uidetur: quod quidem ego à principio ita me malle dixerã, hoc ipsum prouidens dialecticas captiones. Rhetoricae igitur inquã nos mauis, q̃ dialecticae disputare? Quasi uero inqt perpetua oratio Rhetorum solum, non etiam philosophorum sit. Zenonis est inquã hoc stoici: omnẽ uim loquẽdi, ut iam ante Aristoteles: in duas tributam esse partes dicere. rhetoricam palmae, dialecticam pugno, similem esse dicebat:

bat; quod latius loquerentur rhetores: dialectici autem compressius. obsequar igitur uoluntati tuae: dicamq;, si potero, rhetorice: sed hac rhetorica philosophorum, non nostra illa forensi: quam necesse est, cum populariter loquamur, esse interdum paulo hebetiorem: sed dum dialecticam Torquate contemnit Epicurus: quae una continet omnem & perspiciendi quid in quaq; re sit, scientiam, & iudicandi quale quidq; sit, ac ratione, et uia disputandi: ruit in dicēdo, ut mihi quidem uidetur: nec ea, quae docet, uult ulla arte distingui. ut haec ipsa, quae modo loquebamur. Summum a nobis bonum uoluptas dicitur. aperiendum est igitur quid sit uoluptas. aliter enim explicari quod quaeritur non potest. quam si explicauisset: non tam haesitaret. Aut enim eam uoluptatem tueretur: quā Aristippus: id est qua sensus dulciter ac iucunde mouetur: quā etiā pecudes, si loqui possent, appellarent uoluptatem. aut, si magis placeret suo more loqui: quā ut

Omnes danai, aut mycenenses, attica pubes,

Reliquiq; graeci, qui hoc anapesto citantur: hoc non dolere solum, uoluptatis nomine appellaret: illud Aristippeum contemneret. aut si utrunq; probaret, ut probat: coniungeret doloris uacuitatem, cum uoluptate: & duobus ultimis uteretur. multi enim & magni philosophi haec ultima bonorum iuncta fecerunt: ut Aristoteles, qui uirtutis usum, cum uitae perfectae prosperitate coniunxit. Calipho adiunxit ad honestatem uoluptatem. Diodorus ad eandem honestatem addidit uacuitatem doloris. idem fecisset Epicurus: si sententiam hanc, quae Hieronymi est, coniunxisset cum Aristippi uetere sententia. illi enim inter se dissentiunt. propte-

rea singulis finibus utantur. & cum uterq; græce egre-
gie loquatur: nec Aristippus, qui uoluptatem summum
bonum dicit: in uoluptate ponit non dolere: neq; Hie-
ronymus, qui summum bonum statuit non dolere: uo-
luptatis nomine unquam utitur pro illa indolentia:
quippe qui ne in expetendis quidem rebus numeret
uoluptatem. duæ sunt enim res quoq;: ne tu uerba so-
lum putes. unum est, sine dolore esse: alterum, cum uo-
luptate. uos ex his tam dissimilibus rebus, nõ modo no-
men unum, nam id facilius paterer: sed etiam rẽ unam
ex duabus facere conamini. quod fieri nullo modo po-
test. hic, qui utranq; probat, ambobus debuit uti: sicut
facit: remq; tamen diuidit uerbis. cum enim ipsam eam
uoluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus,
laudat locis plurimis: audet dicere, ne suspicari qui-
dem se ullũ bonum seiunctum ab illo Aristippeo ge-
nere uoluptatis. atq; ibi hoc dicit: ubi omnis eius est ora
tio de summo bono. in alio uero libro, ubi breuiter
comprehensis grauissimis sententijs, quasi oracula edi-
disse sapientiæ dicitur: scribit his uerbis: quæ nota tibi
profecto Torquate sunt. quis enim uestrum non edi-
dicit Epicuri, κυρίας δόξας? idest maxime ratas, quia
grauissimæ sint, ad beate uiuendum breuiter enuncia-
tæ sententiæ. animaduerte igitur, recte ne hanc senten-
» tiam interpreter. Si ea, quæ sunt luxuriosis efficientia
» uoluptatum, liberarent eos deorum, & mortis, & do-
» loris metu: docerentq; qui essent fines cupiditatum: ni-
» hil haberem, quod reprehenderem: cum undiq; com-
» plerentur uoluptatibus: nec haberent ulla ex parte
» aliquid aut dolens, aut ægrum, idest aut malũ. Hoc
loco se tenere Triarius non potuit. Obsecro inquit Tor-
quate

quate hæc dicit Epicurus? quod mihi quidem uisus est cum sciret, uelle tamen confitentem audire Torquatum. At ille nō pertimuit: saneq; fidenter, istis quidem ipsis uerbis, inquit. sed quid sentiat non uidetis. Si alia sentit inquam alia loquitur: nunquam intelligam quid sentiat. sed plane dicit quod intelligam. idq;, si ita dicit, nō esse reprehēdendos luxuriosos si sapientes sint: dicit absurde. similiter, et si dicat non reprehēdendos parricidas, si nec cupidi sint: nec deos metuāt: nec mortem, nec dolorem. & tamen quid attinet luxuriosis ullam exceptionem dare? aut fingere aliquos, q cum luxuriose uiuerent, à summo philosopho non reprehenderentur, eo nomine duntaxat? cætera cauerent? sed tamen nonne reprehenderes Epicure luxuriosos ob eam ipsam causam: q ita uiuerent, ut persequerentur cuiusq; modi uoluptates? cum esset præsertim, ut ais tu, summa uoluptas nihil dolere? atqui reperiemus asotos, primum ita non religiosos: ut edant de patella: deinde ita mortem non timentes, ut illud in ore habeant, ut ex hymnide,

» Mihi sex menses satis sunt uitæ: septimū orco spondeo: iam doloris medicamenta illa Epicurea, tanquam de narthecio promant: si grauis breuis: si longus leuis. unum nescio, quo modo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. quid ergo attinet dicere? nihil haberem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? hoc est dicere, non reprehenderem asotos, si non essent asoti. isto modo, ne improbos quidē, si essent boni uiri. hic homo seuerus luxuriam per se ipsam reprehendendam non putat. & hercule Torquate, ut uerum loquamur, si uoluptas summum bonum est: rec

ctissime non putat nolim enim mihi fingere asotos, ut soletis, qui in mensam uomant: & qui de conuiuijs auferantur: crudiq; postridie se rursus ingurgitent: qui solem, ut aiunt, nec occidentem unquam uiderint, nec orientem: qui consumptis patrimonijs, egeant. nemo nostrum istius generis asotos iucunde putat uiuere. mundos, elegantes, optimis cocis, pistoribus, piscatu, aucupio, uenatione, his omnibus exquisitis, uitantis cruditatem, quibus uinum diffusum e pleno sit œnophoro, ut ait

* Lucilius: cui nihil dempsit ius: & sacculos abstulerit: adhibentis ludos, & quæ sequuntur illa, quibus detractis, clamat Epicurus se nescire quid sit bonum. adsint etiam formosi pueri, qui ministrent: respondeat

* his uestis, argentum, odrilinum, locus ipse, ædificium. hos ego asotos bene quidem uiuere, at beate nunquam dixerim. ex quo efficitur non ut uoluptas ne sit uoluptas: sed ut uoluptas non sit summum bonum. nec ille qui Diogenem stoicum adolescens, post autem Panætiũ, audierat Lælius, eo dictus est sapiens: quod non intelligeret qd suauissimũ esset. nec enim sequitur, ut cui cor sapiat, ei non sapiat palatus: sed quia parui id duceret.

» O lapate, ut iactare necesse est cognitu' cui sis.
» I n quo Læliu' clamores sophos ille solebat
» E dere: compellans gumas ex ordine nostros.
» L æliu' Præclare, & recte sophos, illudq; uere:
» O publi, o gurges Galloni, es homo miser inquit.
» C œnasti in uita nunquam bene: cum omnia in isto
» C onsumis, squilla, atq; acipensere cum decumano.

Is hæc loquitur, qui in uoluptate nihil ponens, negat eum bene cœnare, qui omnia ponat in uoluptate: & tamen non negat libenter unquam cœnasse Gallonium.

mentiretur enim. sed bene ita grauiter, & seuere uoluptatem secernit à bono. ex quo illud efficitur, qui bene cœnent, omnis libenter cœnare. qui libenter, non continuo bene. semper Lælius bene. quid bene? dicet Lucilius, horto condito, sed cedo caput cœnæ, sermone bono. quid, ex eo si quæris, libenter? ueniebat enim ad cœnam, ut animo quieto satiaret desideria naturæ. recte ergo is negat unquam bene cœnasse Gallonium: recte miserum: cum præsertim in eo omne studium consumeret. quem libenter cœnasse nemo negat. cur igitur non bene? quia quod bene, id recte, frugaliter, honeste. ille porro male, praue, nequiter, turpiter cœnabat. non igitur nec Lapati suauitatem acipenseri Galloni Lælius anteponebat: sed suauitatem ipsam negligebat. quod non faceret: si in uoluptate summum bonum poneret. semouenda est igitur uoluptas, non solum ut recta sequamini: sed etiam ut loqui deceat frugaliter. possumus ne igitur in uita summũ bonum dicere? cum id ne in cœna quidẽ posse uideamur? Quomodo autẽ philosophus loquitur? tria genera cupiditatum, naturales, & necessarias, naturales, non necessarias, nec naturales, nec necessarias. primum diuisit ineleganter. duo enim genera quæ erant, fecit tria. hoc est non diuidere, sed frangere rem. qui si diceret cupiditatum esse duo genera, naturales, & inanes: naturalium quoq; item duo, necessarias, & non necessarias: confecta res esset. uitiosum est enim in diuidendo partem in genere numerare. sed hoc sane concedamus. contemnit enim disserendi elegantiam. confuse loquitur. gerendus est mos: modo recte sentiat. & quidem illud non nimium probo, & tamen patior, philosophum loqui de cupiditati-

bus finiendis. an potest cupiditas finiri? tollenda est, atq; extrahēda radicitus. quis est enim, in quo sit cupiditas? quin recte cupidus dici possit? ergo & auarus erit: sed finite: & adulter: uerum habebit modum: & luxuriosus eodem modo. qualis ista philosophia est? quæ non interitum afferat prauitatis: sed sit contenta mediocritate uitiorum. quanquam in hac diuisione, rem ipsam prorsus probo: elegantiā desidero. appellet hæc desideria naturæ: cupiditatis nomen seruet aliò, ut cū de auaritia, cum de intemperantia, cum de maximis uitijs loquetur: eam tanquam capitis accuset. sed hæc quidem liberius ab eo dicuntur, & sæpius. quod equidem non reprehendo. est enim tanti philosophi, tamq; nobilis audacter sua decreta defendere. sed tamen ex eo, q eam uoluptatem, quam omnes gentes hoc nomine appellant, uidetur amplexari sæpe uehementius: in magnis interdum uersatur angustijs: ut hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod uoluptatis causa non uideatur esse facturus. deinde ubi erubuit (uis enim est permagna naturæ) confugit illuc: ut neget accedere quicquam posse ad uoluptatem nihil dolentis: at iste non dolendi status non uocatur uoluptas. non laboro inquit de nomine. quid? quod res alia tota est? reperiam multos uel innumerabiles potius, non tam curiosos, nec tam molestos, q̃ uos estis: quibus quicquid uelim facile persuadeam. quid ergo dubitamus? quin, si non dolere uoluptas sit summa: non esse in uoluptate dolor sit maximus? cur id non ita fit? quia dolori non uoluptas contraria est, sed doloris priuatio. hoc uero non uidere maximo argumento uoluptatem ullam: qua sublata, neget se intelligere omnino quid sit bo-

num. eam autem ita persequitur: quae palato percipiatur: quae auribus: caetera addit, quae, si appelles, honos praefandus sit. Hoc igitur quod solum bonum seuerus, & grauis philosophus nouit: idem non uidet ne expetendum quidem esse: quod eam uoluptatem hoc eodem authore non desideremus, cum dolore careamus. quanquam haec sunt contraria. hic si definire, uel diuidere didicisset: si loquendi uim, si deniq; consuetudinem uerborũ teneret: nunquam in tantas salebras incidisset. nunc uides quid faciat. quam nemo unquam uoluptatem appellat, et hanc in motu uoluptatem, quae duo sunt, unum facit. sic enim has suaues, & quasi dulces uoluptates appellat. interdum ita extenuat: ut M. Curium putes loqui. interdum ita laudat: ut quid praeterea sit bonum neget se posse, ne suspicari quidem. quae iam oratio, non à philosopho aliquo, sed à censore opprimenda est. non est enim uitium solum in oratione: sed etiam in moribus. luxuriam non reprehendit: modo sit uacua infinita cupiditate, et timore. hoc loco discipulos quaerere uidetur: ut qui asoti esse uelint, philosophi ante fiant. À primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo summi boni: simulatq; natum animal est: gaudet uoluptate: & eam appetit, ut bonum: aspernatur dolorem, ut malum. de malis autem, & bonis, ab his animalibus quae nondum deprauata sint, ait optime iudicari. haec & tu ita posuisti: et uerba uestra sunt. quam multa uitiosa? summum. n. bonum, & malum uagiens puer utra uoluptate diiudicabit? stante, an mouente? quoniã, si dijs placet, ab Epicuro loqui discimus. si stante: hoc natura uidelicet uult, salvam esse se: quod concedimus. si mouente: quod tamen

dicitis, nulla turpis uoluptas erit, quæ prætermittenda sit. et simul non proficiscitur animal illud modo natum à summa uoluptate: quæ est à te posita in non dolendo. nec tamen argumentum hoc Epicurus à paruis petiuit, aut etiam à bestijs: quæ putat esse specula naturæ: ut diceret ab his duce natura hanc uoluptatem expeti nihil dolendi. neq; enim hæc mouere potest appetitum animi: nec ullum habet ictum: quo pellat animi sta-
* tum, hic non dolendi. Itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. at ille pellit, qui permulcet sensum uoluptate. itaq; Epicurus semper hoc utitur, ut probet uoluptatem natura expeti: ꝙ ea uoluptas, quæ in motu sit, & paruos ad se alliciat, et bestias: non illa stabilis: in qua tantum inest nihil dolere. quid igitur conuenit ab alia uoluptate dicere naturam proficisci? in alia summum bonum ponere? bestiarum uero nullum iudicium puto. quamuis enim deprauatæ non sint: prauæ tamen esse possunt. ut bacillum aliud est inflexum & incuruatum de industria aliud ita natum. sic ferarum natura, non est illa quidem deprauata mala disciplina: sed natura sua. nec uero ut uoluptatem expetat, natura mouet infantem: sed tantum ut se ipse diligat: ut integrum se, saluumq; uelit. omne enim animal, simul ut ortum est: & seipsum, & omnes partes suas diligit: duasq;, quæ maximæ sunt, in primis amplectitur, animum, & corpus: deinde utriusq; partes. nam sunt & in animo præcipua quædam, & in corpore: quæ cum leuiter agnouit: tunc discernere incipit: ut ea quæ prima data sunt natura, appetat: asperneturque contraria. in his primis naturalibus uoluptas insit nec ne magna quæstio est. nihil uero putare esse præter uo-

luptatem, non membra, non sensus, non ingenij motum, non integritatem corporis, non ualitudinem, summæ mihi uidetur inscitiæ. Atq; ab isto capite fluere necesse est omnem rationem bonorum, & malorum. Polemoni, etiam ante Aristoteli ea prima uisa sunt, quæ paulo ante dixi. ergo nata est sententia ueterum Academicorum, & Peripateticorum: ut finem bonorum dicerent, secundum naturã uiuere: idest uirtute adhibita, frui primis à natura datis. Calipho ad uirtutem nihil adiunxit, nisi uoluptatem. Diodorus uacuitatem doloris. his omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo simplex uoluptas: Stoicis consentire naturæ: quod esse uolunt è uirtute, idest honeste uiuere: quod ita interpretantur, uiuere cum intelligentia earũ rerum, quæ natura euenirent, eligente ea, quæ essent secundum naturam, reijcienteq; contraria. Ita tres sunt fines expertes honestatis: unus Aristippi, uel Epicuri. alter Hieronymi. Carneadis tertius. tres in quibus honestas cum aliqua accessione. Polemonis, Caliphonis, Diodori. una simplex, cuius Zeno author, posita in decore tota, idest in honestate. Nã Pyrrho, Aristo, Herillus iam diu abiecti. reliqui sibi constiterunt, ut extrema cum initijs conuenirent: ut Aristippo uoluptas, Hieronymo doloris uacuitas, Carneadi frui principijs naturalibus esset extremum. Epicurus autem cum in prima cõmendatione uoluptatem dixisset: si eam, quam Aristippus: idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille. sin eam, quam Hieronymus: fecisset idem: ut uoluptatem illam Aristippi in prima cõmendatione poneret. nam quod ait sensibus ipsis iudicari uoluptatem bonum esse, dolorem malum: plus tri-

buit sensibus, q̃ nobis leges permittunt. priuatarũ litiũ iudices sumus. nihil. n. possumus iudicare, nisi quod est nostri iudicij. in quo frustra iudices solent, cũ sententiã pronunciant, addere: si qd mei iudicij est. si enim non fuit eorum iudicij: nihilo magis, hoc non addito, illud est iudicatum, quod iudicat sensus dulce, amarum, leue, asperum, prope, longe, stare, mouere, quadratum, rotundum. Quam igitur pronunciabit sententiam ratio? adhibita primum diuinarũ humanarumq; rerũ scientia, quæ potest appellari rite sapientia: deinde adiunctis uirtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu uoluptatum satellites, & ministras esse uoluisti: quarũ adeo omnium sententia, pronunciabit, primũ de uoluptate, nihil esse ei loci, nõ modo ut sola ponatur in summi boni sede, quam quærimus: sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur. de uacuitate doloris eadem sententia est. reijcietur etiam Carneades: nec ulla de summo bono ratio aut uoluptatis, non dolendi ue particeps, aut honestatis expers, probabitur. ita relinquet duas: de quibus etiam atq; etiam consideret. aut enim statuet nihil esse bonum, nisi honestum: nihil malum, nisi turpe: cætera aut omnino nihil habere momenti: aut tantum, ut nec expetenda, nec fugiẽda, sed eligenda modo, aut reijcienda sint: aut anteponet eam, quam cum honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initijs naturæ, & totius perfectione uitæ locupletatam uidebit. quod eo liquidius faciet: si perspexerit, rerũ inter eas, uerborum ne sit controuersia. Huius ego nunc authoritatem sequens, idem faciam. quantum enim potero minuam contentiones: omnesque simplices sententias eorum, in quibus nulla est uirtutis

adiunctio:

adiunctio: omnino a philosophia semouendas puto. primum Aristippi, Cyrenaicorumq; omnium: quos nō est ueritum, in ea uoluptate, quae maxima dulcedine sensum moueret, summum bonum ponere, contemnentes istam uacuitatem doloris. hi non uiderunt ut ad cursum equum, ad arandum bouem, ad indagandum canem, sic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, intelligendum, & agendum esse natum, quasi mortalem deum: contraq; ut tardam aliquam, et languidam pecudem, ad pastum, & ad procreandi uoluptatem, hoc diuinum animal ortum esse uoluerunt. quo nihil mihi uidetur esse absurdius. Atq; haec contra Aristippum: qui eam uoluptatem non modo summam, sed solam etiam dicit: quam omnes unam appellamus uoluptatem. aliter autem nobis placet. sed ille ut dixi uitiose. nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenij humani, significat ad hanc unam rem natum hominē, ut frueretur uoluptatibus. Nec uero audiendus Hieronymus: cui summum bonum est idem, quod uos interdū, uel potius nimium saepe dicitis, nihil dolere. non enim si malum dolor est: carere eo malo satis est ad bene uiuendum. hoc dixerit potius Ennius

» Nimium boni est cui nihil est mali.

nos beatam uitam non depulsione mali, sed adeptione boni iudicemus: nec eam cessando, siue gaudendo, ut Aristippus, siue non dolendo, ut hic, sed agendo aliqd, considerandoue quaeramus. Quae possint eadem contra Carneadeum illud summum bonum dici. quod is non tam, ut probaret, protulit: q̄ ut stoicis, quibus cum bellum gerebat, opponeret. id autem eiusmodi est: ut additum ad uirtutem, authoritatem uideatur habitu-

rum, & expleturum cumulate uitam beatam: de quo omnis haec quaestio est. Nam qui ad uirtutem adiūgunt uel uoluptatem, quam unam uirtus minimi facit: uel uacuitatem doloris, quae etiam si malo caret, tamen nō est summum bonum: accessione utuntur non ita probabili: nec tamen cur id tam parce, tamq; restricte faciant intelligo. quasi enim emendum eis sit, quod addant ad uirtutem: primum uilissimas res addunt: deinde singulas potius, q̄ omnia, quae prima natura approbauisset, ea cum uoluptate coniungerent. Quae cum Aristoni, et Pyrrhoni omnino uisa sunt pro nihilo: ut inter optime ualere, & grauissime aegrotare nihil prorsus dicerent interesse: recte iam pridem contra eos desitum est disputari. dum enim in una uirtute sic omnia esse uoluerūt: ut eam rerum selectione exspoliarent: nec ei quicquā aut unde oriretur darent: aut ubi niteretur: uirtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem ad scientiam omnia reuocans, unum quoddam bonum uidit: sed nec optimum, nec quo uita gubernari possit. itaq; hic ipse iam pridem est reiectus. post enim Chrysippū non sane est disputatum. Restatis igitur uos. nam cum Academicis incerta luctatio est: qui nihil affirmant: & quasi desperata cognitione certi, id sequi uolunt, quodcunq; uerisimile uideatur. Cum Epicuro autē hoc est plus negocij, q̄ ex duplici genere uoluptatis coniunctus est: quodq; & ipse, & amici eius, & multi postea defensores eius sententiae fuerunt: & nescio quo modo is, qui authoritatem minimam habet, maximam uim, populus cum illis facit. quos nisi arguimus: omnis uirtus, omne decus, omnis uera laus deserenda est. ita caeterorum sententijs semotis, relinquitur non

mihi cum Torquato, sed uirtuti cum uoluptate certatio. Quam quidē certationem homo & acutus, & diligens Chrysippus non contemnit: totumq; discrimen summi boni in eadem comparatione positum putat. ego autem existimo, si honestū aliquid ostendero: quod sit ipsum, ui sua, propterq; se expetendum: iacere uestra omnia. itaq; eo, quale sit breuiter, ut tempus postulat, constituto, accedam ad omnia tua Torquate. ubi si memoria forte defecerit: tuū est ut suggeras. Honestū igitur id intelligimus: quod tale est: ut detracta omni utilitate sine ullis præmijs, fructibusq;, p se ipsum possit iure laudari. quod quale sit, non tam definitione, qua sum usus, intelligi potest: q̄q̄ aliquantum potest: q̄ communi omniū iudicio, et optimi cuiusq; studijs, atq; factis: qui permulta ob eā unam causam faciunt: quia decet: quia rectum, quia honestum est: & si nullum consecuturum emolumentum uident. homines enim, etsi multis alijs, tamen hoc à bestijs plurimum differunt: q rationem habeant à natura menti datam, & acrem, & uigentem, celerrimeq; multa simul agitantem, &, ut ita dicam, sagacem: quæ & causas rerum, & consecutiones uideat: & similitudines transferat: & disiuncta coniungat: & cū præsentibus futura copulet: omnemq; complectatur uitæ consequentis statum. eademq; ratio fecit hominem hominum appetentem: cumq; his natura, & sermone, & usu congruentem: ut profectus à charitate domesticorum, ac suorum, currat longius: & se implicet primum ciuium, deinde omnium mortalium societate: atq;, ut ad Architam scripsit Plato, non sibi se soli natum meminerit: sed patriæ, sed suis: ut perexigua pars ipsi relinquatur. & quoniam eadem

natura cupiditatem ingenuit homini ueri inueniendi: quod facillime apparet, cum uacui curis, etiam quid in cœlo fiat, scire auemus: his initijs inducti omnia uera diligimus, id est fidelia, simplicia, constantia: tum uana, falsa, fallentia odimus: ut fraudem, periurium, malitiã, iniuriam. eadem ratio habet in se quiddam amplum, atq; magnificum, ad imperandum magis, q̃ ad parendum accommodatum, omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam leuia ducens: alterum quiddam excelsum, nihil timens, nemini cedens, semper inuictum. atq; his tribus generibus honestorum notatis, quartum sequitur, & in eadem pulchritudine, & aptum ex illis tribus: in quo inest ordo, & moderatio. cuius similitudine perspecta in formarum specie, à dignitate transitum est ad honestatem dictorum atq; factorum. nam ex his tribus laudibus, quas ante dixi, & temeritatem reformidat: & non audet cuiquam, aut dicto proteruo, aut facto nocere: ueretur q; quicquam aut facere, aut eloqui, quod parum uirile uideatur. Habes undiq; expletam & perfectam Torquate formam honestatis: quæ tota his quatuor uirtutibus, quæ à te quoque commemoratæ sunt, continetur. hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam, aut qualem esse uelint, qui honestate summum bonum metiantur. si enim ad honestatem omnia referantur: nec in ea uoluptatem dicant inesse: ait eos inani uoce sonare: his enim ipsis uerbis utitur: neq; intelligere, neq; uidere, sub hac uoce honestatis quæ sit subijcienda sententia. ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum. quod inquit, quanquam uoluptatibus quibusdã

est sæpe

est sæpe iucundius: tamen expetitur propter uoluptatem. Vides ne q̃ sit magna dissensio? Philosophus nobilis, à quo non solum Græcia, & Italia, sed etiam omnis barbaria commota est: honestum quid sit, si id non est in uoluptate, negat se intelligere: nisi forte illud, quod multitudinis rumore laudatur. ego autem hoc, etiam turpe esse sæpe iudico: & si quando turpe non sit: tamen non esse nõ turpe, cum id à multitudine laudetur. quod si sit ipsum perfectum, atq; laudabile: non ob eã causam tamen illud dici honestũ esse, q̃a laudetur à multis: sed quia tale sit: ut uel si ignorarent id homines: uel si obmutuissent: pulchritudine sua tamen esset, specieq; laudabile. Itaque idem natura uictus, cui obsisti non potest, dicit alio loco id, quod à te etiã paulo ante dictum est: non posse iucunde uiui, nisi etiam honeste. quid nunc honeste dicit? idem ne quod iucunde? ergo ita, non posse honeste uiui, nisi honeste uiuatur. an nisi populari fama? sine ea igitur iucunde negat posse uiuere? quid turpius? quàm sapientis uitam ex insipientium sermone pendere? quid ergo hoc loco intelligit honestum? certe nihil, nisi quod possit ipsum propter se iure laudari. nam si propter uoluptatem: quæ est ista laus, quæ possit è macello peti? non is uir est, ut cum honestatem eo loco habeat: ut sine ea iucunde neget posse uiui: illud honestum, quod populare sit, sentiat: & sine eo iucunde neget uiui posse: aut quicquam aliud honestum intelligat: nisi quod sit rectum ipsum: quod per se sua ui, sua natura, sua sit sponte laudabile. Itaq; Torquate cum diceres clamare Epicurum non posse iucunde uiui, nisi honeste, & sapienter, & iuste uiueretur: tu ipse mihi gloriari uidebare.

tantæ uis inerat in uerbis propter earum rerum, quæ significabantur his uerbis, dignitatem: ut altior fieres: ut interdũ insisteres: ut nos intuens, quasi testificarere, laudari honestatem, & iustitiam aliquando ab Epicuro. quam te decebat his uerbis uti: quibus si philosophi non uterentur, philosophia omnino non egeremus. istorum enim uerborum amore, quæ perraro appellantur ab Epicuro, sapientiæ, fortitudinis, iustitiæ, temperantiæ, præstantissimis ingenijs homines se ad philosophiæ studium contulerunt. oculorum, inquit Plato, est in nobis sensus acerrimus: quibus sapientiam non cernimus. quam illa ardentis amores excitaret sui: si uideretur. cur tandem? an quod ita callida est: ut optime possit architectari uoluptates? cur iustitia laudatur? an uerum est hoc contritum uetustate prouerbium? qui cum in tenebris mices. hoc dictum in una re, latissime patet: ut in omnibus factis re, non teste moueamur. sunt enim leuia, & perinfirma, quæ dicebantur à te: cum animi conscientia improbos excruciari, tum etiã pœnæ timore: qua aut afficiuntur, aut semper sunt in metu ne afficiantur aliquando. non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi non bonum illum uirum: qui quicquid fecerit ipse se cruciet: omniaq; formidet: sed omnia callide referentem ad utilitatem: acutum, uersutum, ueteratorem, facile ut excogitet quo occulte sine teste, sine ullo conscio fallat. An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cum prætor quæstionem inter sicarios exercuisset: ita aperte cœpit pecunias ob rẽ iudicandã: ut anno proximo P. Scæuola tribunus pl. ferret ad plebem, uellẽt ne de ea re quæri. quo plebiscito, decreta à senatu est consuli quæstio Gn. Scipioni. profectus in

exilium

exilium Tubulus statim: nec respondere ausus. erat enim res aperta. non igitur de improbo, sed callido improbo quærimus. qualis Q. Pompeius in fœdere Numantino inficiando fuit. nec uero omnia timentem: primum qui animi conscientiam non curet: quam scilicet comprimere nihil est negocij. is enim qui occultus, & tectus dicitur (tantum abest ut se indicet) perficiet etiam ut dolere alterius improbe facto uideatur. quid est enim aliud esse uersutum? memini me adesse P. Sextilio Ruffo, cum is ad amicos rem ita deferret: se esse hæredem Q. Fabio Gallo. cuius in testamento scriptum esset, se ab eo rogatum, ut omnis hæreditas ad filiam perueniret. id Sextilius factum negabat. poterat autem impune. quis enim redargueret? nemo nostrū negabat. eratq; uerisimilius, hunc mentiri, cuius interesset: q̃ illum, qui id se rogasse scripsisset: quod debuisset rogare. addebat etiam se in legem Voconiam iuratum contra eam facere non audere: nisi aliter amicis uideretur. aderamus nos quidem adolescentes. sed & multi amplissimi uiri: quorum nemo censuit plus filiæ dandum, quam posset ad eam lege Voconia peruenire. tenuit permagnam Sextilius hæreditatem. unde, si secutus esset eorum sententiam, qui honesta & recta emolumentis omnibus, & commodis anteponerent: ne nummum quidem unum attigisset. num igitur postea censes anxio animo, aut sollicito fuisse? nihil minus. contraq; illa hæreditate diues: ob eamq; rem lætus. magni enim æstimabat pecuniam non modo non contra leges, sed etiam legibus partam. quæ quidem, uel cum periculo est quærenda uobis. est enim effectrix multarum & magnarum uoluptatum. Vt igitur illis, qui

recta & honesta quæ sunt, ea statuunt per se expetenda: adeunda sunt quæuis pericula decoris, honestatisq; causa: sic uestris, qui omnia uoluptate metiuntur: pericula adeunda sunt: ut adipiscantur magnas uoluptates. si magna res, magna hæreditas agetur: cum pecunia uoluptates pariantur plurimæ: idem erit Epicuro uestro faciendum: si suum finem bonorum sequi uolet: quod Scipioni magna gloria proposita, si Annibalem in Africam retraxisset. itaq; quantum adijt periculum? ad honestatem enim ille omnem conatum suũ referebat, non ad uoluptatem. sic uester sapiens magno aliquo emolumento commotus, animi causa, si opus fuerit, dimicabit. occultum facinus esse potuerit: gaudebit. deprehensus, omnem pœnam contemnet. erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad exilium, ad ipsum etiam dolorem. quem quidem nos, cum improbis pœnam proponitis, impatibilem facitis: cum sapientem semper boni plus habere uultis: tolerabilem. Sed finge non solum callidum eum, qui aliquid improbe faciat: uerum etiam præpotentem: ut M. Crassus fuit: qui tamen solebat uti suo bono: ut hodie est noster Pompeius: cui recte facienti gratia est habenda: esse enim quamuis uellet iustus, iniquus poterat impune. quam multa uero iniuste fieri possunt: quæ nemo possit reprehendere? si te amicus tuus moriens rogauerit ut hæreditatem reddas suæ filiæ: nec usquam id scripserit: ut scripsit Fabius: nec cuiquam dixerit: quid facies? tu quidem reddes. ipse Epicurus fortasse redderet. ut Sextus Peducæus Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem, & humanitatis, & probitatis suæ filiũ: tum doctus, tum omnium uir optimus, & iustissimus:

cum

cum sciret nemo eum rogatum a C. Plotio equite Ro. splendido Nursino: ultro ad mulierem uenit: eiq; nihil opinanti uiri mandatũ exposuit: hæreditatemq; reddidit. sed ego ex te quæro: quoniam idẽ tu certe fecisses: non ne intelligis eo maiorem uim esse naturæ: quod ipsi uos, qui omnia ad uestrum commodum, & ut ipsi dicitis, ad uoluptatẽ referatis: tamen ea faciatis: e quibus appareat nõ uoluptatem uos, sed officiũ sequi? plusq; rectam naturam, q̃ rationem prauã ualere? si scieris inquit Carneades aspidem occulte latere uspiã: & uelle imprudentem super eã assidere, cuius mors tibi emolumentum factura sit: improbe feceris, nisi monueris ne assideat. sed impune tamen id te constat fecisse. quis enim coarguere possit? sed nimis multa. perspicuum est enim nisi æquitas, fides, iustitia, proficiscantur a natura: & si omnia hæc ad utilitatem referantur: uirum bonum non posse reperiri. Sed de his rebus satis multa in nostris de repu. libris sunt dicta a Lælio. Transfer idem ad modestiam, uel temperantiam: quæ est moderatio cupiditatum rationi obediens. satis ne ergo pudori consulat: si quis sine teste libidini pareat? an est aliquid per se ipsum flagitiosum? etiam si nulla comitetur infamia? quid fortes uiri? uoluptatum ne calculis subductis prælium ineunt? sanguinem pro patria profundunt? an quodam animi ardore atq; impetu concitati? utrum tandem censes Torquate, imperiosum illum, si nostra uerba audiret, tuam ne de se orationem libentius auditurum fuisse? an meam? cum ego dicerem nihil eum fecisse sua causa: omniaq; Reipublicæ: tu contra nihil, nisi sua. si uero id etiam explanare uelles apertius: diceres nihil eum fecisse nisi uoluptatis

causa: quomodo eum tandem laturum fuisse existimes? Esto. fecerit; si ita uis, Torquatus propter suas utilitates. malo enim dicere, q̃ uoluptates: in tanto præsertim uiro. num etiam eius collega, P. Decius princeps in ea familia consulatus, cum se deuoueret: & equo admisso in mediam aciem latinorum irruebat: aliquid de uoluptatibus suis cogitabat? nam ubi eam caperet? aut quando? cum sciret confestim esse moriendum? eamq; mortem ardẽtiore studio peteret, q̃ Epicurus uoluptatem petendam putat? quod quidem eius factum nisi esset iure laudatum: non esset imitatus quarto consulatu suo filius. neq; porro ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in prælio: seq; è continenti genere tertiam uictimam reipublicæ præbuisset. contineo me ab exemplis græcis. hoc modicum est. Leonidas, Epaminundas, tres aliqui, aut quatuor. ego si nostros colligere cœpero: perficiam illud quidem, ut se uirtuti tradat constringendam uoluptas. sed dies me deficiet: & ut Aulus Varius, qui est habitus iudex durior: dicere consessori solebat, cum datis testibus alij tamen citaretur: aut hoc testium satis est: aut nescio quid satis sit: sic à me satis testium est dictum. quid enim? te ipsum dignissimum maioribus tuis uoluptas ne induxit? ut adolescentulus eriperes P. Syllæ consulatum? quem cum ad patrem tuum retulisses fortissimum uirum: qualis ille uel consul, uel ciuis, cum semper, tum post consulatum fuit? quo quidem authore nos ipsi ea gessimus: ut omnibus potiusquam ipsis nobis consuluerimus. At q̃ pulchre dicere uidebare: cum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis uoluptatibus, nullo nec præsenti, nec futuro

dolore: ex altera autem cruciatibus maximis, toto corpore, nulla nec adiuncta, nec sperata uoluptate: & quærebas quis aut hoc miserior, aut superiore illo beatior foret: deinde concludebas summum malum esse dolorem: summum bonum uoluptatem. L. Thorius Balbus *fuit* Lanuinus*: quem meminisse tu non potes. is ita uiuebat: ut nulla tam exquisita posset inueniri uoluptas: qua non abundaret. erat & cupidus uoluptatum: & cuiusuis generis eius intelligens, & copiosus: ita non superstitiosus: ut illa plurima in sua patria sacrificia & phana contemneret: ita non timidus ad mortē: ut in acie sit ob remp. interfectus. cupiditates non* Epicuri *diuisione finiebat: sed sua sacietate. habebat tamen rationem ualitudinis: utebatur his exercitationibus: ut ad cœnam & esuriens, & sitiens ueniret: eo cibo: qui & suauissimus esset: & idem facillimus ad concoquendum: uino & ad uoluptatem, & ne noceret. cætera illa adhibebat: quibus demptis negat se* Epicurus *intelligere quid sit bonum. aberat omnis dolor. qui si adesset nec molliter ferret: & tamen medicis plusquam philosophis uteretur. color egregius: integra ualitudo: summa gratia: uita deniq; conferta uoluptatum omnium uarietate. hunc uero beatum oratio quidem uestra sic cogitat. ego huic quem anteponam non audeo dicere. dicet pro me ipsa uirtus: nec dubitabit isti uestro beato,* M. Regulum *anteponere. quem quidem, cum sua uoluntate, nulla ui coactus, præter fidem, quam dederat hosti, ex patria* Carthaginem *reuertisset: tum ipsum, cum uigilijs, & fame cruciaretur: clamat uirtus beatiorem fuisse q̃ potantem in rosa* Thorium*. bella magna gesta*

ferat is: bis consul fuerat: triumpharat: nec tamen sua illa superiora tam magna, nec tam præclara ducebat: q̃ illum ultimum casum: quem propter fidem, constantiamq; susceperat: qui nobis miserabilis uidetur audientibus: illi perpetienti erat uoluntarius. non enim hilaritate, nec lasciuia, nec risu, aut ioco comite leuitatis: sed sæpe etiam tristes firmitate, & constantia sunt beati. stuprata per uim Lucretia à regis filio, testata ciues, se ipsam interemit. hic dolor populi romani duce et authore Bruto, causa ciuitati libertatis fuit: ob eiusq; mulieris memoriam primo anno & uir, et pater eius consul est factus. tenuis L. Virginius, unusq; de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam, Virginiam filiam sua manu occidit: potius quam ea P. Claudi libidini, qui tum erat summo in imperio, dederetur. aut hæc tibi Torquate sunt uituperanda: aut patrocinium uoluptatis repudiandum. quod autem patrocinium, aut quæ ista causa est uoluptatis? quæ nec testes ullos è claris uiris, nec laudatores poterit adhibere? ut enim nos ex annaliũ monumentis testes excitamus eos: quorum omnis uita consumpta est in laboribus gloriosis: qui uoluptatis nomen audire non possent: sic in uestris disputationibus historia muta est. nunquã audiui in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themistoclem, Epaminundam nominari: qui in ore sunt cæterorum omnium philosophorum. nec non, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, suppeditabit nobis Atticus de thesauris suis, quos & quantos uiros habere testium sat est. nonne melius est de his aliquid, q̃ tantis uoluminibus de Themistocle loqui? sint ista græcorum. q̃q̃ ab his philosophiam, & omnes in-

genuas disciplinas habemus: sed tamen est aliqd quod nobis non liceat: liceat illis. pugnant stoici cum Peripateticis. alteri negant quicquam esse bonum, nisi quod honestum sit. alteri plurimum se, & longe, longeq; plurimum tribuere honestati: sed tamen et in corpore, & extra esse quædam bona. & certamen honestum & disputatio splendida. omnis est enim de uirtutis dignitate contentio. at cum tuis cum disseras: multa sunt audienda etiam de obscœnis uoluptatibus: de quibus ab Epicuro sæpissime dicitur. non potes ergo ista tueri Torquate, mihi crede, si te ipse, & tuas cogitationes, & studia perspexeris. pudebit te inquam illius tabulæ quam Cleanthes, sane commode, uerbis pingere solebat. iubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula uoluptatem, pulcherrimo uestitu, & ornatu regali, in solio sedentem: præsto esse uirtutes ut ancillulas: quæ nihil aliud agerent: nullum suum officium ducerent: nisi ut uoluptati ministrarent: & eã tantum ad aurem admonerent (si modo id pictura intelligi posset) ut caueret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum: aut quicquã, e quo oriretur aliquis dolor. nos quidem uirtutes sic natæ sumus, ut tibi seruiremus: aliud negocij nihil habemus. At negat Epicurus (hoc enim uestrũ lumen est) quenquam, qui honeste non uiuat, iucunde posse uiuere: quasi ego id curem, quid ille aiat, aut neget. illud quæro, quod ei, qui in uoluptate summum bonum putat, consentaneũ sit dicere. qd affers? cur Thorius Posthumus, cur Chius, cur omniũ magister Orata, nõ iucundissime uixerit? ipse negat, ut ante dixi, luxuriosorũ uitam reprehendendam: nisi plane fatui sint: id est nisi

aut cupiant, aut metuant. quarum ambarum rerum cum medicinam pollicetur: luxuriæ licentiam pollicetur. his enim rebus detractis, negat se reperire in asotorum uita quod reprehendat. Non igitur potestis uoluptate omnia dirigentes, aut tueri, aut retinere uirtutem. nam nec uir bonus ac iustus haberi debet: qui ne malū habeat, abstinet se ab iniuria. nosti credo illud.

» Nemo pius est qui pietatem cauet.

Caue quicquam putes esse uerius: nec enim dum metuit, iustus est: et certe si metuere desiterit, non erit. non metuit autem siue celare poterit: siue opibus maius quicquam fecerit: certeq; mallet obtinere existimari bonus uir, ut non sit: q̄ esse, ut non putetur. ita, quod certissimum est, pro uera, certaq; iustitia simulationem nobis iustitiæ traditis: præcipitisq; quodammodo ut nostram stabilem conscientiam contemnamus: aliorū errantem opinionem aucupemur. Quæ dici eadē de cæteris uirtutibus possunt: quarum omnium fundamenta uos in uoluptate, tanquam in aqua ponitis. quid enim? fortem ne possumus dicere eūdem illum Torquatum? delector enim, quanquam te non possum, ut ais, corrumpere: delector inquam, & familia uestra, & nomine. & hercule modo uir optimus nostriq; amantissimus Aulus Torquatus uersatur ante oculos: cuius quantum studium, & q̄ insigne fuerit erga me, temporibus illis, quæ nota sunt omnibus: scire necesse est utrunq; uestrum. quæ mihi ipsi, qui uolo & esse, et haberi gratus, grata non essent: nisi eum perspicerem mea causa mihi amicum fuisse, non sua. nisi hoc dicis sua: quod interest omnium recte facere. si id dicis: uicimus. d enim uolumus: id contendimus: ut officij fructus sit

ipsum officiũ. hoc ille tuus non uult: omnibusq; ex rebus uoluptatem, quasi mercedem, exigit. sed ad illum redeo. si uoluptatis causa cum Gallo apud Anienem depugnauit prouocatus: & ex eius spolijs sibi & torquem, & cognomen induit, nullam aliam ob causam nisi q ei talia facta digna uiro uidebantur: fortem nó puto. Iam si modestia, si pudicitia, si uno uerbo temperantia, pœnæ aut infamiæ metu coercebuntur: non sanctitate sua se tuebuntur: quod adulterium, quod stuprum, quæ libido, non se proripiet, ac proijciet, aut occultatione proposita, aut impunitate, aut licentia? Quid? illud Torquate quale tandẽ uidetur? te isto nomine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis, quo referas, cuius rei causa pficere quæ conaris uelis, quod optimũ deniq; in uita iudices, non audere in conuẽtu dicere? quid. n. mereri uelis iam cũ magistratum inieris: & in concionem ascenderis: est enim tibi edicendum, quæ sis obseruaturus in iure dicendo: & fortasse etiam, si tibi erit uisum, aliquid de maioribus, & de te ipso dices more maiorum. quid merearis igitur? ut te dicas in eo magistratu omnia uoluptatis causa facturum esse? teq; nihil fecisse in uita nisi uoluptatis causa? an me inquis tam amentem putas? ut apud imperitos isto modo loquar? at tu eadem ista dic in iudicio. aut si coronam times, dic in senatu. nunquam facies: cur? nisi q turpis est oratio? me ne ergo, & Triariũ dignos existimas: apud quos turpiter loquare? Verum esto. uerbum ipsum uoluptatis non habet dignitatem: nec nos fortasse intelligimus. hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos uoluptatem quam dicatis. rem uides difficilem & obscuram. indiuidua, &

intermundia, quæ nec sunt ulla, nec possunt esse, intelligimus: uoluptas, quæ passeribus omnibus nota est, à nobis intelligi non potest. quid? si efficio, ut fateare me, non modo quid sit uoluptas scire (est enim iucundus motus in sensu) sed etiam quid eam tu uelis esse? tum enim eam ipsam uis: quam modo ego dixi: & nomen imponis, in motu ut sit: & faciat aliquam uarietatem. tum aliam quandam summam uoluptatem: cui addi nihil possit. eam tu adesse, cum dolor omnis absit, eamq; stabilem appellas. Sit sane ista uoluptas. dic in quo uis conuentu te omnia facere, ne doleas. si ne hoc quidem satis ample, satis honeste dici putas: dic te omnia & in isto magistratu, & in omni uita, utilitatis tuæ causa facturum: nihil nisi quod expediat: nihil deniq; nisi tua causa. quē clamorem concionis, aut quā spem consulatus eius, qui tibi paratissimus est, futurā putes? eam ne rationem sequare? qua tecum ipse, & cum tuis utare: profiteri autem, & in medium proferre non audeas? at uero illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt in iudicijs, in senatu, officium, æquitatē, dignitatē, fidē, recta, honesta, digna imperio, digna populo romano, oīa picula pro re publica, mori
* pro patria. hæc cum loqueris nos Varrones stupemus: tu uidelicet tecum ipse rides? nam inter ista tam magnifica uerba, tamq; præclara, non habet ullum uoluptas locum, non modo illa, quam in motu esse dicitis: quam omnes urbani, rustici, omnes inquā qui latine loquuntur, uoluptatē uocant: sed ne hæc qdem stabilis: quam præter uos, nemo appellat uoluptatem. uide ne non debeas uerbis nostris uti: sententijs tuis. quod si uultum tibi, si incessum fingeres, quo grauior uiderere, non

esses tui

esses tui similis. uerba tu fingis? & ea dicas, quae non sentias? aut etiam, ut uestitum, sic sententiam habeas, aliam domesticam: aliam forensem? ut in fronte ostentatio sit: intus ueritas occultetur. uide quaeso rectum ne sit? mihi quidem hae uerae uidentur opiniones: quae honestae: quae laudabiles: quae gloriosae: quae in senatu, quae apud populum, quae in omni coetu, concilioq; proferendae sint. ne id non pudeat sentire, quod pudeat dicere. Amicitiae uero locus ubi esse potest? aut quis amicus esse cuiquam? quem non ipsum amet propter ipsum? quid autem est amare, ex quo nomen amicitiae ductum est: nisi uelle bonis aliquem affici quammaximis? etiam si ad se ex his nihil redeat? & quidem prodest inquis mihi in eo esse animo. immo uideri fortasse. esse enim nisi eris, non potes. qui autem esse poteris? nisi te amor ipse coeperit? quod nó sub dubia utilitatis ratione effici solet: sed ipsum à se oritur: & sua sponte nascatur. At enim sequor utilitatem. manebit ergo amicitia tam diu, quàm diu sequetur utilitas: & si utilitas amicitiam constituet: tollet eadem. sed quid ages tandem: si utilitas ab amicitia (ut fit saepe) defecerit? relinques? nequaquam ista amicitia est. retinebis? qui conuenit? quid enim de amicitia statueris utilitatis causa expetenda uides. ne in odium ueniam, si amicum destitero tueri. primum cur ista res digna odio est? nunquid est turpe, nisi quod est? si ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen ne sine fructu alligatus sis, ut moriatur optabis. quod si non modo utilitatem tibi nullam afferet: sed iacturae rei familiaris erunt faciundae: labores suscipiendi: adeundum uitae periculum: ne tum quidem te respicies: &

cogitabis sibi quenque natum esse: & suis uoluptatibus? uadem te ad mortem tyranno dabis pro amico? ut Pytagoraeus ille fecit Siculo tyranno. aut Pylades cum sis, dices te esse Orestem? ut moriare pro amico. aut si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares? & si id non probares: quo minus ambo una necaremini, non precarere? faceres tu quidem Torquate haec omnia. nihil enim arbitror magna laude dignum: quod te praetermissurum credam aut mortis, aut doloris metu. non quaeritur autem quid naturae tuae consentaneum sit: sed quid disciplinae. ratio ista, quam defendis, praecepta, quae didicisti, quae probas, funditus euertunt amicitiam: quamuis eam Epicurus, ut facit, in coelũ efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. quasi quis illum neget & bonum uirum, & comem, & humanum fuisse. de ingenio eius in his disputationibus, non de moribus quaeritur. sit ista in graecorũ leuitate peruersitas: qui maledictis insectantur eos, a quibus de ueritate dissentiunt. sed quamuis comis in amicis tuendis fuerit: tamen si haec uera sunt (nihil enim affirmo) non satis acutus fuit. at multis se probauit. & quidem in rem fortasse. sed tamen non grauissimum est testimonium multitudinis. in omni enim arte, uel studio, uel quauis scientia, uel in ipsa uirtute, optimum quicq; rarissimum est. Ac mihi quidem, ꝙ & ipse bonus uir fuit: & multi Epicurei fuerunt, & hodie sunt & in amicitijs fideles, & in omni uita constantes, & graues, nec uoluptate, sed officio consilia moderantes: hoc uidetur maior uis honestatis, & minor uoluptatis. ita enim uiuunt quidam: ut eorum uita refellatur oratio. atq; ut caeteri existimantur dicere melius,

lius, quàm facere: sic hi mihi uidentur facere melius, quàm dicere. Sed hæc nihil sane ad rem. illa uideamus, quæ à te de amicitia dicta sunt. e quibus unum mihi uidebar ab ipso Epicuro dictum cognoscere: amicitiam à uoluptate non posse diuelli: ob eamq; rem colendam esse: quod sine ea tuto & sine metu uiui non posset. nec iucunde quidem posset. Satis est ad hoc responsum. attulisti aliud humanius horum recentiorum, nunquam dictũ ab ipso illo, quod sciã. primo utilitatis causa amicum expeti. cum autẽ usus accessisset: tum ipsum amari propter se, etiam omissa spe uoluptatis. hoc & si multis modis reprehẽdi potest: tamen accipio quod dat. mihi n. satis est: ipsis non satis. nam aliquando posse recte fieri dicunt nulla expectata, nec quæsita uoluptate. Posuisti autem dicere alios fœdus quoddam inter se facere sapientes: ut quemadmodum sint in se ipsos animati: eodem modo sint erga amicos. id & fieri posse: & sæpe esse factum: & ad uoluptates percipiendas maxime pertinere. hoc fœdus facere si potuerunt faciant etiam illud, ut æquitatem, modestiam, uirtutes omnes per se ipsas gratis diligant. At uero si fructibus, & emolumentis, & utilitatibus amicitias colemus: si nulla charitas erit, quæ faciat amicitiam ipsam sua sponte, ul sua, ex se, & propter se expetendam: dubium est quin fundos, & insulas amicis anteponamus? licet hic rursus ea commemores: quæ optimis uerbis ab Epicuro de laudibus amicitiæ dicta sunt: non quæro quid dicat: sed quid conuenienter rationi possit, et sententiæ suæ dicere. utilitatis causa amicitia est quæsita. num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas esse posse, quàm si tua sint puteolis granaria? collige omnia quæ soletis. præsidiũ

amicorum. satis est tibi in te, satis in legibus, satis & in medioceribus amicitijs præsidij. iam contemnere non poteris? odium autem & inuidiam facile uitabis. ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur. & tamen non tantis uectigalibus ad libertatem utens, eis sine hac Pyladea amicitia, multorum te beniuolentia præclare & tuebere & munies? at, qui cum iocat, seria, ut dicitur, qui cum arcana, qui cum occulta omnia? tecum optime: deinde etiam cum medioeri amico. sed fac ista esse non importuna. quid ad utilitatem tantæ pecuniæ? uides igitur, si amicitiam sua charitate metiare: nihil esse præstantius: sin emolumento: summas familiaritates prædiorum preciosorum mercede superari. me ipsum igitur ames oportet, non mea: si ueri amici futuri sumus. Sed in rebus apertissimis nimium longi sumus. perfecto enim, & concluso, nec uirtutibus, nec amicitijs, usquam locum esse: si ad uoluptatem omnia referantur: nihil præterea magnopere dicendum. attamen ne cui loco non uideatur esse responsum: pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuã. Quoniam igitur omnis summa philosophiæ ad beate uiuendum refertur: idq; unum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt: beate autem uiuere alij in alio, uos in uoluptate ponitis: item contra, omnem infœlicitatem in dolore: id primum uideamus, beate uiuere uestrum quale sit. Atq; hoc dabitis, ut opinor, si modo sit aliquid esse beatum: id oportere totum poni in potestate sapientis. nam si amitti uita beata potest: beata esse non potest. quis enim confidit semper sibi illud stabile, & firmum permansurum, quod fragile & caducum sit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum

suorum:

ſuorum: timeat neceſſe eſt, ne aliquando amiſſis illis ſit miſer. beatus autem eſſe in maximarum rerum timore nemo poteſt. nemo igitur eſſe beatus poteſt. neq; enim in aliqua parte, ſed in perpetuitate temporis uita beata dici ſolet. neq; appellatur omnino uita beata, niſi confecta, atq; abſoluta. nec poteſt quiſquam aliàs beatus eſſe, aliàs miſer. qui enim exiſtimabit poſſe ſe miſerum eſſe, beatus non erit. nam cum ſemel eſt ſuſcepta beata uita: tam permanet, quàm ipſa illa effectrix beatæ uitæ ſapientia: neq; expectat ultimum tempus ætatis: quod Crœſo ſcribit Herodotus præceptum à Solone. etenim quemadmodum tu'te dicebas, negat Epicurus diuturnitatem quidem temporis ad beate uiuendum aliquid afferre: nec minorem uoluptatem percipi in breuitate temporis: quàm ſi illa ſit ſempiterna. hæc dicuntur inconſtantiſſime. cum enim ſummum bonum in uoluptate ponat: negat infinito tempore ætatis uoluptatem fieri maiorem, quàm finito, atq; modico. qui bonum omne in uirtute ponit: is poteſt dicere perfici beatam uitam perfectione uirtutis. negat.n. ſummo bono afferre incrementum diem. qui autem uoluptate uitam effici beatam putabit: qui ſibi is conueniet? ſi negabit uoluptatem creſcere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. an dolor longiſſimus quiſq; miſerrimus? uoluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? quid eſt igitur, cur ita ſemper deum appellet Epicurus, beatum et æternum? dempta enim æternitate nihilo beatior Iuppiter, quàm Epicurus. uterq; enim ſummo bono fruitur, ideſt uoluptate. at enim hic etiam dolore. at eum nihili facit. ait enim ſe, ſi uratur, quam hoc ſuaue, dicturum. qua igitur re à deo uincatur? ſi æternitate non uincitur? in

qua quid est boni, præter summam uoluptatem, et eam sempiternam? quid ergo attinet gloriose loqui, nisi constanter loquare? in uoluptate corporis, addam si uis animi, dum ea ipsa, ut uultis, sit quod & in corpore: situm est uiuere beate. quid? istam uoluptatem perpetuam quis potest præstare sapienti? nam quibus rebus efficiuntur uoluptates: hæ non sunt in potestate sapientis. non enim in ipsa sapientia positum est beatum esse: sed in his rebus, quas sapientia comparat ad uoluptatem. totum autem id externum: & quod externum, id in casu est. ita fit beatæ uitæ domina fortuna. quam Epicurus ait exiguam interuenire sapiēti. Age inquies ista parua sunt: sapientem locupletat ipsa natura: cuius diuitias Epicurus ipse parabiles esse docuit. Hæc bene dicūtur. nec ego repugno. sed inter se ipsa pugnant. negat enim tenuissimo uictu, id est contemptissimis escis, & potionibus minorem uoluptatem percipi, q̃ rebus exquisitissimis ad epulandū. huic ego, si negaret quicquam interesse ad beate uiuendum quali uteretur uictu: concederem: laudarem etiam. uerum enim diceret. idq; Socratem, qui uoluptatem nullo loco numerat: audio dicentem, cibi condimentum esse famem, potionis sitim. sed qui ad uoluptatem omnia referens, uiuit ut Gallonius: loquitur ut frugi ille Piso: non audio. nec enim eum quod sentiat dicere existimo. naturales diuitias dixit parabiles esse: quod paruo esset natura contenta. certe, nisi uoluptatem tanti æstimaretis. non minor inquit uoluptas percipitur tam ex uilissimis rebus, q̃ ex preciosissimis. hoc est non modo cor non habere: sed ne palatum quidem. qui enim uoluptatem ipsam contemnunt, ijs licet dicere se acipenserem, menæ non anteponere.

ponere. cui uero in uoluptate summum bonum est: huic omnia sensu non ratione sunt iudicanda: eaq; dicenda optima: quae sint suauissima. uerum isto modo consequatur summas uoluptates non modo paruo, sed ferme nihilo si potest: sit uoluptas non minor in nasturtio illo, quo uesci Persas esse solitos, scribit Xenophon: q̃ in Syracusanis mensis: quae à Platone grauiter uituperantur: sit inquam tam facilis, q̃ uultis, uoluptatis comparatio: quid de dolore dicemus? cuius tanta tormenta sunt: ut in his beata uita, si modo dolor summum malum est, esse non possit. ipse enim Metrodorus pene aliter q̃ Epicurus, beatum esse describit, his fere uerbis: cum corpus bene constitutum sit: & sit exploratum ita futurum. an id exploratum cuiquam potest esse, quo modo sese habiturum sit corpus, non dico ad annum, sed ad uesperam? dolor igitur idest summum malum metuetur semper: etiam si non aderit. iam enim adesse poterit. qui potest igitur habitare in beata uita summi mali metus? traditur inquit ab Epicuro ratio negligendi doloris. iam ipsum absurdum, maximum malum negligi. sed quae tandem ista ratio est? maximus dolor inquit breuis est. primum, quid tu dicis breue? deinde dolorem tam maximum? quid enim? summus dolor plures dies manere non potest? uide ne etiam menses. nisi forte eum dicis: qui, simulatq; arripuit, interficit. quis istum dolorem timet? illum mallem leuares: quo optimũ, atq; humanissimum uirum Cn. Octauium M. filium, familiarem meum confici uidi: nec uero semel, nec ad breue tempus, sed & saepe plane, & diu. quos dij immortales ille, cum omnes artus ardere uiderentur, cruciatus perferebat? nec tamen miser

esse, quia summum id malum non erat: tantummodo laboriosus uidebatur. at miser, si in uitiosa, & flagitiosa uita afflueret uoluptatibus. Quod autem magnū dolorem breuem, longinquum leuem esse dicitis: id non intelligo quale sit. uideo enim & magnos, & eosdem longinquos dolores. quæ nam alia toleratio est uerior? qua uti nos non potestis: qui honestatem ipsam per se non amatis. fortitudinis quædam præcepta sunt, ac pene leges: quæ effœminari uirum uetant in dolore. quamobrem turpe putandum est: non dico dolere (nam id quidem est interdū necessum) sed saxum illud lemnium clamore Philoctetæo funestare:

» Quod eiulatu, quæstu, gemitu, fremitibus
» Resonando mutum flebiles uoces refert.

huic Epicurus competenter: & si qui potest?

» Cui uiperino morsu uenæ uiscerum
» Veneno imbutæ tetros cruciatus cient.

Sed Epicurus, Philocteta, si grauis dolor, breuis. at iam decimum annum in spelunca iacet. si longus leuis. dat enim interualla: & relaxat. primum non sæpe. deinde quæ est ista relaxatio? cum & præteriti doloris memoria recens est: & futuri atq; impendentis torquet timor? moriatur inquit. fortasse id optimum. sed ubi illud, plus semper uoluptatis. si enim ita est: uide ne facinus facias: cum mori suadeas potius. Ergo illa dicantur, turpe esse uiro debilitari, dolore frangi, succumbere. nam ista uestra si grauis breuis, si longus leuis, dictata sunt. uirtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari solet. Audi, ne longe abeam, moriens quid dicat Epicurus: & intellige facta
» eius cum dictis discrepare. Epicurus Hermaco salutē.

Cum

» Cum ageremus,inquit,uitæ beatum, & eundem su-
» premum diem: scribebamus hæc. tanti autem morbi
» aderant uesicæ, & uiscerum ut nihil ad eorum ma-
» gnitudinem possit accedere. Ecce miserum hominem,
si dolor summum malum est. dici aliter non potest. sed
» audiamus ipsum. Compensabatur tamen inquit cum
» his omnibus animi lætitia: quam capiebam memo-
» ria rationum, inuentorumq; nostrorum. sed tu ut
» dignum est tua erga me, & erga philosophiam uolun-
» tate, ab adolescentia suscepta, fac ut Metrodori tuea-
» re liberos. Non ego iam Epaminundæ, nō Leonidæ mortem huius morti antepono. quorum alter cum uicisset Lacedæmonios apud Mantineam: simulq; ipse graui uulnere exanimari uideret se: ut primum despexit: quæsiuit saluus ne esset Clypeus. cum saluum esse flentes sui respondissent: rogauit essent ne fusi hostes: cumq; id quoq; ut cupiebat audiuisset: euelli iussit eam, qua erat transfixus, hastam. ita multo sanguine profuso in lætitia & in uictoria est mortuus. Leonidas autem rex Lacedæmoniorum se in Thermopylis, trecentosq; eos quos eduxerat Sparta, cum esset proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors: opposuit hostibus. præclaræ mortes sunt imperatoriæ. philosophi autem in suis lectulis plerunq; moriuntur. refert tamen, quod sibi uidetur esse morienti magna laus. compensabatur inquit cum summis doloribus lætitia. audio equidem philosophi uocem Epicure. sed quid tibi dicendum sit oblitus es. primū enim, si uera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis: hoc est si uera sunt tua scripta, & inuenta: gaudere non potes. nihil enim iam habes quod ad corpus referas. est autem à te semper

dictum, nec gaudere quenquam nisi propter corpus: nec dolere. praeteritis inquit gaudeo. quibusnam praeteritis? si ad corpus pertinentibus: rationes tuas te uideo compensare cum istis doloribus: non memoriam corpore perceptarum uoluptatum. si autem ad animum: falsum est: quod negas animi ullum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. cur deinde Metrodori liberos commendas? quid ex isto tuo egregio officio, & tanta fide (sic enim existimo) ad corpus refers? huc, & illuc Torquate uos uersetis licet: nihil in hac praeclara epistola scriptum ab Epicuro congruens & conueniens decretis eius reperietis. ita redarguetur ipse à sese: uincuntq; scripta eius probitate ipsius, ac moribus. nam ista commendatio puerorum, memoria & charitas amicitiae, summorum officiorum in extremo spiritu conseruatio, indicat innatam esse homini probitatem gratuitam: non inuitatam uoluptatibus, nec praemiorum mercedibus euocatam. quod enim testimonium maius quaerimus? quae honesta & recta sint, ipsa esse optabilia per sese? cum uideamus tanta esse officia morientis? sed ut epistolam laudandam arbitror eam, quam modo totidem fere uerbis interpretatus sum. quanquā ea cū sententia eius philosophi nullo modo congruebat. sic eiusdem testamentum non solum à philosophi grauitate, sed etiam ab ipsius sententia iudico discrepare. scripsit enim & multis saepe uerbis, & breuiter, apteq;, in eo libro, quem modo nominaui, mortem nihil ad nos pertinere. quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu. quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere. hoc ipsum elegantius poni meliusq; potuit. nam quod ita positum est,

quod dissolutum sit, id esse sine sensu: id eiusmodi est: ut non satis plane dicat, quid sit dissolutum. sed tamen intelligo quid uelit. quæro autem quid sit, quod cum dissolutione, idest morte, sensus omnis extinguatur: & cum reliqui nihil sit omnino, quod pertineat ad nos: tam accurate, tamq; diligenter caueat, & sanciat: ut Antinomachus & Timocrates hæredes sui de Hermachi sententia, dent quod satis sit ad diem agendum natalem suum quot annis mense gamelione: itemq; omnibus mensibus uicesimo die lunæ dent ad eorum epulas, qui unà secum philosophati sint: ut & sui, & Metrodori memoria colatur. hæc ego non possum dicere non esse hominis & belli, & humani: sapientis uero nullo modo: physici præsertim, quem se ille esse uult, putare ullũ esse cuiusquam diem natalem. quid? uere ne potest esse dies sæpius, qui semel fuit? certe non potest. an eiusdemmodi? ne id quidem: nisi cum multa annorum intercesserint milia: & omnium syderum eodem, unde profecta sint, fiat ad unum tempus reuersio. nullus est igitur cuiusquam dies natalis. At habetur. & ego scilicet id nesciebam. sed ut sit: etiam ne post mortem coletur? idq; testamento cauebit is? qui uobis quasi oraculum ediderit: nihil post mortem ad nos pertinere? hæc non erant eius: qui innumerabiles mundos, infinitasq; regiones, quarum nulla esset ora, nulla extremitas: mente peragrauisset. numquid tale Democritus? ut alios omittam: hunc appello, quem ille unum secutus est. q; si dies notandus fuit: eum ne potius quo natus: an eum quo sapiens factus est? non potuit inquies fieri sapiens nisi natus esset. & isto modo ne si auia quidem eius nata non esset. res tota Torquata

non doctorum hominum, uelle post mortem epulis cœlebrari memoriam sui nominis. quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantam hominum facetosam urbanitatem incurratis, non dico. nihil opus est litibus. tantum dico, magis fuisse uestrum agere Epicuri diem natalem: quam illum testamento cauere, ut ageretur. sed ut ad propositum reuertamur: de dolore enim cum diceremus, ad istam epistolam delati sumus: nunc totum illud concludi sic licet. qui in summo malo est, iste cum in eo est, non est beatus. sapiens autem semper beatus est: & est aliquando in dolore. non est igitur summum malum dolor. Iam illud quale tandem est? bona præterita non effluere sapienti: mala meminisse non oportere. primũ in nostra ne potestate est, quid meminerimus? Themistocles quidem, cum ei Simonides, aut quis alius, artem memoriæ polliceretur: obliuionis inquit mallem. nam memini etiam quæ nolo: obliuisci non possum quæ uolo. magno hic ingenio. sed res se tamen sic habet: ut nimis imperiosi philosophi sit, uetare meminisse. uide ne Manliana sint ista uestra: aut maiora etiam: si imperes quod facere non possim. quid si etiam iucunda memoria est præteritorum malorum? ut prouerbia nonnulla ueriora sint, q̃ uestra dogmata. uulgo enim dicitur, iucunde acti labores. nec male Euripides: concludam si potero latine: græcum enim hunc uersum nostis omnes:

Suauis est laborum præteritorum memoria.

Sed ad bona præterita redeamus. quæ si a uobis talia dicerentur: qualibus C. Marius uti poterat: ut expulsus, egens, in palude demersus, trophæorum recordatione leuaret dolorem suum: audirem: & plane pro-

barem. nec enim absolui beata uita sapientis, nec ad exitum perduci poterit: si prima quæq; bene ab eo consulta, atq; facta, ipsius obliuione obruerentur. sed uobis uoluptatum perceptarum recordatio beatam uitam facit: et quidem corpore perceptarum. nam si quæ sunt aliæ: falsum est omnes animi uoluptates, esse è corporis societate. corporis autem uoluptas etiam si præterita delectat: non intelligo cur Aristoteles Sardanapali epigrāma tantopere derideat. in quo ille Rex aßyriæ glorietur se omnes secum libidinum uoluptates abstulisse. quod enim ne uiuus quidem, inquit, diutius sentire poterat: dum uita fruebatur: quomodo id potuit mortuo permanere? fluit igitur uoluptas corporis: & prima quæq; aduolat: ut aiebat: sæpiusq; relinquit causas pœnitendi, quam recordandi. itaq; beatior Africanus cum patria illo modo loquens.

» Desine Roma tuos hostes: –
reliquaq; præclare:
» Namq; tibi monumenta mei peperere labores:

laboribus hic præteritis gaudet. tu iubes uoluptatibus. hic se ad ea reuocat, è quibus nihil unquam retulerit ad corpus. tu totus hæres in corpore. Illud autem ipsum qui obtineri potest? quod dicitis omnes animi & uoluptates & dolores ad corporis uoluptates & dolores pertinere? nihil ne te delectat unquam? uideo qui cū loquar. te igitur Torquate ipsum per se nihil delectat? omitto dignitatem, honestatem, speciem ipsam uirtutum: de quibus ante dictum est: hæc leuiora ponam: poëma, aut orationem cum aut scribis, aut legis: cum omnium factorum, cum regionum conquiris historiam: signum, tabula, locus amœnus, ludi, uenatio, uilla Luculli: nam

si tuam dicerem: latebram haberes: ad corpus diceres pertinere. sed ea, quae dixi, ad corpusne refers? an est aliquid? quod te sua sponte delectet? aut pertinacissimus fueris, si in eo perstiteris, ad corpus ea quae dixi referre: aut deserueris totam Epicuri uoluptatem: si negaueris. Quod uero à te disputatum est, maiores esse uoluptates, & dolores animi, quam corporis: quia triū temporum particeps animus sit: corpore autem praesentia solum sentiantur: qui probari potest? ut is, qui propter me aliquid gaudeat * animi uoluptas oritur propter uoluptatem corporis: & maior est animi uoluptas quam corporis. ita fit: ut gratulator laetior sit: q̃ is cui gratuletur. Sed dum efficere uultis beatum sapientem: cum maximas animo uoluptates percipiat, omnibusq; partibus maiores quam corpore: quid occurrat non uidetis. animi enim quoq; dolores percipiet omnibus partibus maiores quàm corporis. ita miser sit aliquando necesse est is: quem uos beatum semper uultis esse. nec uero id, dum omnia ad uoluptatem, doloremq; referetis: efficietis unquam. quare aliud aliquid Torquate hominis summum bonum reperiendū est. uoluptatem bestijs concedamus. quibus uos de summo bono testibus uti soletis. quid? si etiam bestiae multa faciunt duce sua queq; natura, partim indulgenter, uel cum labore? ut in gignendo, in educando? perfacile appareat aliud quiddam his propositum non uoluptatem? Turtures & cursu, & peregrinatione laetantur: congregatione aliae coetum quodammodo ciuitatis imitantur. uidemus in quodam uolucrum genere nonnulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam: in multis etiam disciplinam uidemus. ergo in bestijs erunt

secreta à uoluptate humanarum quædam simulacra uirtutum? in ipsis hominibus uirtus nisi uoluptatis causa nulla erit? & homini, qui cæteris animantibus plurimum præstat: præcipue à natura nihil datum esse dicemus? nos uero siquidem in uoluptate sunt omnia: longe multumq; superamur à bestijs: quibus ipsa terra fundit ex sese pastus uarios, uarieq; abundantes, nihil laborantibus. nobis autem aut uix, aut ne uix quidem, suppetunt multo labore quærentibus: nec tamen ullo modo summum pecudum bonum, & hominis, idem mihi uideri potest. quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis? quid tanto concursu honestissimorum studiorum? tanto uirtutum comitatu? si ea nullam ad aliam rem nisi ad uoluptatem conquiruntur? ut si Xerxes, cum tantis classibus, tantisq; equestribus, & pedestribus copijs, Hellesponto iuncto, Athoq; perfosso, maria ambulauisset: terramq; nauigauisset: si cum tanto impetu in græciam uenisset: causam eius quis ex eo quæreret tantarum copiarum, tantiq; belli: mel se afferre ex Hymeto uoluisse diceret: certe sine causa uideretur tanta conatus. sic nos sapientem plurimis, & grauissimis artibus, atq; uirtutibus instructum, & ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne cœlum, totamq; cum uniuerso mari terram mente complexum, uoluptatem petere si dicamus: mellis causa dicemus tanta molitum. ad altiora quædam, & magnificentiora, mihi crede Torquate nati sumus. nec id ex animi solum partibus, in quibus * inest memoria rerum innumerabilium, uitæ quidem infinita inest coniectura consequentium, non multum

a diuinatione differens: inest moderator cupiditatis pudor: inest ad humanam societatem iustitiae fida custodia: inest in ppetiendis laboribus, adeundisq; periculis firma et stabilis doloris mortisq; contemptio. ergo haec in animis. tu autem etiam membra ipsa, sensusq; considera: qui tibi ut reliquae corporis partes, non comites solum uirtutum, sed ministri etiam uidebuntur. quid si in ipso corpore multa uoluptati praeponenda sunt? ut uires, ualitudo, uelocitas, pulchritudo? quid tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi ueteres inesse quiddam cæleste & diuinum putauerunt? quod si esset in uoluptate summum bonum (ut dicitis) optabile esset in uoluptate maxima nullo interuallo interiecto, dies, noctesq; uersari: cũ omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi mouerentur. quis est autem dignus nomine hominis? qui unum diem totum uelit esse in isto genere uoluptatis? Cyrenaici quidem non recusant. uestri haec uerecundius. illi fortasse constantius. Sed lustremus animo non has maximas artes, quibus qui carebant inertes a maioribus nominabantur. sed quaero num existimes non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, sed Phidiam, Polycletum, Zeuxin, ad uoluptates artes suas direxisse? ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quam ciuis excellens ad factorum pulchritudinem? Quae autem est alia caussa erroris tanti, tam longe, lateq; diffusi? nisi quod is, qui uoluptatem summum bonum esse decernit: non cum ea parte animi, in qua inest ratio, atq; consilium: sed cum cupiditate, idest cum leuissima parte deliberat. quaero enim de te, si sunt dij: ut uos etiam putatis: qui possunt esse beati? cum uoluptates corpore percipere non possint? aut si

sine eo

sine eo genere uoluptatis beati sunt: cur similem animi usum in sapiente esse nolitis? Lege laudationes Torquate non eorum, qui sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agesilai, non Aristidis, non Themistoclis, non Philippi, non Alexandri: lege nostrorum hominum: lege uestræ familiæ: neminem uidebis ita laudatum: ut artifex callidus comparandarum uoluptatum diceretur. non elogia monumento-
» *rum id significant: uelut hoc ad portam, uno ore cui*
» *plurimæ consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum. id ne consensisse de Calatino plurimas gentes arbitramur: primarium populi fuisse: q; præstantissimus fuisset in conficiendis uoluptatibus? Ergo in his adolescentibus bonam spem esse dicemus, & magnam indolem: quos suis commodis inseruituros, & quicquid ipsis expediat facturos arbitramur? non ne uidemus quanta perturbatio rerum omnium consequatur? quanta confusio? tollitur beneficium: tollitur gratia: quæ sunt uincula concordiæ. nec enim si tuam ob causam cuiquam commodes: beneficium illud habendum est: sed feneratio. nec gratia deberi uidetur ei, qui suam ob causam commodauerit. maximas uero uirtutes iacere omnes necesse est uoluptate dominante. sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ nisi honestas natura plurimum ualeat, cur non cadant in sapientem non est facile defendere. Ac ne plura complectar (sunt enim innumerabilia) bene laudata uirtus uoluptatis aditus intercludat necesse est. quod iam a me expectare noli. tute introspice in mentem tuam ipse: eamq; omni cogitatione pertractans percontare ipse te: perpetuis ne malis uoluptatibus perfluens, in ea,*

quam sæpe usurpabas, tranquillitate degere omnem ætatem sine dolore: assumpto etiam illo, quod uos quidem adiungere soletis, sed fieri non potest, sine doloris metu. an cum de omnibus gentibus optime mererere cum opem indigentibus salutemq; ferres: uel Herculis perpeti erumnas. sic enim maiores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen uerbo erumnas etiam ut uideo, nominauerunt. exigerem ex te, cogeremq; ut responderes: nisi uererer, ne Herculem ipsum, ea quæ pro salute gentium summo labore gessisset, uoluptatis causa gessisse diceres. Quæ cum dixissem: habeo inquit Torquatus ad quos ista referam. & quanquam aliquid ipse poteram: tamen inuenire malo paratiores familiares nostros. Credo Syronem dicis, & Polidemum, cum optimos uiros, tũ doctissimos homines. Recte inqt intelligis. Age sane inquam. sed erat æquius Triarium aliquid de nostra dissensione iudicare. Immo inquit arridens iniquũ, hac quidem de re. tu enim ista leuius. hic stoicorũ more nos uexat. Tum Triarius posthac quidem inquit audacius. nam hæc ipsa mihi erunt in promptu, quæ modo audiui: nec ante aggrediar, q̃ te ab istis, quos dicis, instructum uidero. Quæ cum essent dicta: finem fecimus & ambulandi, & disputandi.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER TERTIVS.

Voluptatem equidem Brute, si ipsa per se loquatur: nec tam pertinaces habeat patronos: concessuram arbitror conuictam superiore libro, dignitati. et enim sit impudens: si uirtuti diutius repugnet: aut si honestis iucunda anteponat: aut pluris esse contendat dulcedinem corporis, & titillantem ex ea re natam lætitiam, q̃ grauitatem animi, atq; constantiam. quare illam quidem dimittamus: & suis se finibus tenere iubeamus: ne blanditijs eius, illecebrisq; impediatur disputandi seueritas. quærendum est enim ubi sit illud summum bonum: quod reperire uolumus: quoniam & uoluptas ab eo remota est: & eadem fere contra eos dici possunt: qui uacuitatem doloris finem bonorum esse uoluerunt. Nec uero ita ullum probetur summum bonum, ut uirtute careat: qua nihil potest esse præstantius. itaq; quanquam in eo sermone, qui cum Torquato est habitus, non remissi fuimus: tamen hæc acrior est cum stoicis parata contentio. quæ enim de uoluptate dicuntur: ea nec acutissime, nec abscondite disseruntur. neq; enim qui defendunt eam, uersuti in disserendo sunt: nec qui contradicunt, causam difficilem repellunt. ipse etiam dicit Epicurus, ne argumentandum quidem esse de uoluptate: quod sit positum eius iudicium in sensibus: ut commoneri nos satis sit: nihil attineat doceri. quare il-

la nobis simplex fuit in utranq; partem disputatio. nec enim in Torquati sermone quicquam implicatum, aut tortuosum fuit: nostraq;, ut mihi uidetur, dilucida oratio. Stoicorum autem non ignoras q̄ sit subtile, uel spinosum potius disserendi genus. idq; cum græcis, tum magis nobis: quibus etiam uerba parienda sunt: imponendaq; noua nouis rebus nomina. quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur: cogitans in omni arte, cuius usus uulgaris, communisq; non sit: multam nouitatem nominum esse: cum constituantur earum rerum uocabula: quæ in quaq; arte uersentur. itaq; & dialectici, & physici uerbis utuntur ijs: quæ ipsi græciæ nota non sunt. Geometræ uero, musici, grammatici etiam more quodam loquuntur suo. item ipsæ rhetorum artes, quæ sunt totæ forenses, atq; populares: uerbis tamen in dicendo quasi priuatis utuntur, ac suis. Atq; ut omittam has artes elegantes, & ingenuas: ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi uocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. quinetiam agricultura, quæ abhorret ab omni politiore elegantia: tamen eas res, in quibus uersatur, nominibus notauit nouis. quo magis hoc philosopho faciendum est. ars est enim philosophia uitæ: de qua disserens arripere uerba de foro non potest. quanquam ex omnibus philosophis Stoici plurima nominauerunt. Zeno quoq; eorum princeps, non tam rerum inuentor fuit: q̄ nouorum uerborum. quod si in ea lingua, quam pleriq; uberiorem putant: concessum à græcia est, ut doctissimi homines de rebus non peruulgatis, inusitatis uerbis uterentur: quanto id uel nobis magis est concedendum? qui ea nunc primum audemus attingere. & si

quod

quod sæpe diximus, & quidem cum aliqua querela, non græcorum modo: sed etiam eorum, qui se græcos magis q̃ nostros haberi uolunt: nos non modo non uinci a' græcis uerborum copia, sed esse in ea etiam superiores: elaborandum est, ut hoc non in nostris solum artibus, sed etiam in illorum ipsorum consequamur. quanquam ea uerba, quibus ex instituto ueterum utimur pro latinis: ut ipsa philosophia, ut rhetorica, dialectica, grammatica, geometria, musica, quanquam latine ea dici poterant: tamen quoniam usu percepta sunt: nostra ducamus. Atq; hæc quidem de rerum nominibus. de ipsis rebus autem sæpenumero Brute uereor ne reprehendar: cum hæc ad te scribam: qui tum in philosophia, tum in optimo genere philosophiæ, tantum processeris. quod si facerem, quasi te erudiens, iure reprehenderer. sed ab eo plurimum absum: neq; ut ea cognoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te mitto: sed quia facillime in nomine tuo acquiesco: & quia te habeo æquissimum eorum studiorum, quæ mihi communia tecum sunt: æstimatorem, & iudicem. attendes igitur, ut soles, diligenter: eamq; controuersiam diiudicabis: quæ mihi fuit cum auunculo tuo diuino, ac singulari uiro. Nam in Tusculano cum essem: uellemq; e' Bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti: ueni in eius uillam: ut eos ipse (ut solebam) inde promerem. quo cum uenissem: M. Catonem, quem ibi esse nescieram, uidi in Bibliotheca sedentem, multis circunfusum Stoicorum libris. erat enim, ut scis, in eo inexhausta auiditas legendi: nec satiari poterat. quippe qui ne reprehensionem quidem uulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere sæpe: dum se-

natus cogeretur, nihil operæ reipu. detrahens. quo ma gis tum, in summo ocio, maximaq; copia, quasi helluo librorum, si hoc uerbo in tam clara re utendum est: uidebatur. quod cum accidisset, ut alter alterum nec opinato uideremus: surrexit statim. deinde prima illa quæ in congressu solemus: quid tu inquit huc? a uilla enim credo. & si ibi te esse scissem: ad te ipse uenissem. Heri inquam ludis commissis, ex urbe profectus ueni ad uesperam. causa enim fuit huc ueniendi: ut quosdam hinc libros promerem. & quidem Cato totam hanc copiam iam Lucullo nostro notam esse oportebit. nam his libris eum malo, quã reliquo ornatu uillæ delectari. est. n. mihi magnæ curæ: q̃q̃ quidem hoc proprium tuũ munus est: ut ita erudiatur: ut & patri, & Scipioni nostro, et tibi tam propinquo respondeat. laboro autem non sine causa. nam & aui eius memoria moueor. nec enim ignoras quanti fecerim Scipionem: qui, ut opinio mea fert, in principibus iam esset, si uiueret. & Lucullus mihi uersatur ante oculos, uir tum omnibus excellens, tum mecum, & amicitia, & omni uolũtate sententiaq; coniunctus. Præclare inquit facis: cum & eorum memoriam tenes: quorum uterq; tibi testamento liberos suos commendauit: et puerum diligis. quod autem meum munus dicis non equidem recuso: sed te adiungo socium. addo etiam illud: multa iam mihi dare signa puerum, & pudoris, et ingenij. sed ætatem uides. Video equidem inquã. sed infici tamen iam debet his artibus: quas, si dum est tener, cõbiberit: ad maiora ueniet paratior. Sic equidem, diligentius sæpiusq; ista loquemur inter nos: agemusq; communiter. sed resideamus inquit si placet.

itaq;

itaq; faciamus. Tum ille: tu autem, cum ipse tantum librorū habeas: quos hic tandem requiris? Cōmentarios quosdam inquam Aristotelicos, quos hic sciebam esse: ueni ut auferrem: quos legerem, dum essem ociosus: quod quidem nobis (ut scis) non sæpe contingit. Quam uellē, inquit, ut te ad Stoicos inclinasses. erat enim, si cuiusquam, certe tuum: nihil præter uirtutem in bonis ducere. Vide ne magis inquam tuū fuerit: cum in re idem tibi, quod mihi, uideretur: non noua te rebus nomina imponere. ratio enim nostra consentit: oratio pugnat. Minime uero inquit ille consentit. quicquid enim præter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris: in bonisq; numeraueris: & honestum ipsum, quasi uirtutis lumen extinxeris: & uirtutē penitus euerteris. Dicuntur ista Cato magnifice inquam. sed uides ne uerborum gloriam tibi cum Pyrrhone, & Aristone, qui omnia exæquent, esse communem? de quibus cupio scire quid sentias. Ego ne quæris inquit scire quid sentiam? quos bonos uiros, fortes, iustos, moderatos, aut audiuimus in rep. fuisse: aut ipsi uidimus: qui sine ulla doctrina naturam ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt: eos melius à natura institutos fuisse: q̄ instui potuissent à philosophia: si ullam aliam probauissent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, nisi honestum: nihil, nisi turpe, in malis. cæteræ philosophorum disciplinæ omnino alia magis, alia minus, sed tamen omnes, quæ rem ullam uirtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent: eas non modo nihil adiuuare arbitror: neq; offirmare, quo meliores simus: sed ipsam deprauare naturam. nam si hoc non obtineatur, id so-

lum bonum esse, quod honestum sit: nullo modo probari possit beatam uitam uirtute effici. quod si ita sit: cur opera philosophiæ sit danda nescio. si enim sapiens aliquis miser esse possit: ne ego istam gloriosam, memorabilemq; uirtutem, non magno æstimandam putem. Quæ adhuc Cato à te dicta sunt, eadē inquam dicere posses, si sequerere Pyrrhonem, aut Aristonem. nec enim ignoras, his istud honestum, non summum modo, sed etiam (ut tu uis) solum bonum uideri. quod si ita est: sequitur id ipsum, quod te uelle uideo: omnes semper beatos esse sapientes. hoc ne igitur laudas? & hanc eorum sententiam sequi nos censes oportere? Minime uero istorū quidem inquit. cum enim uirtutis hoc proprium sit, earum rerum, quæ secundum naturam sint, habere delectum: qui omnia sic exæquauerunt: ut in utranq; partem ita paria red derent: ut in nullam selectione uterentur eius: uirtutem ipsam sustulerunt. Istud quidem inquam optime dicis. sed quæro non ne tibi faciendum idem sit nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestumq; sit? reliquā? quarū rerū discrimen omne tollenti? Si quidē, inquit tollerem. sed relinquo. Quonam modo in si una uirtus, unum istud, quod honestum appellas, rectum, laudabile, decorum: erit enim notius quale sit, pluribus notatum uocabulis idem declarantibus: id ergo inquam si solum est bonum: quid habebis præterea quod sequare? aut si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, prauum, flagitiosum, fœdum: ut hoc quoq; pluribus nominibus insigne faciamus: qd præterea dices esse fugiendum? Non ignoranti inquit tibi quid sim dicturus, sed aliquid, ut ego

suspicor,

suspicor, ex mea breui responsione arripere cupienti, non respondendo ad singula. explicabo potius (quoniã ociosi sumus: nisi alienum putas) totam Zenonis, Stoicorumq; sententiam. Minime id quidẽ inquam alienum: multumq; ad ea, quae quaerimus, explicatio tua ista profecerit. Experiamur igitur inquit. et si habet haec Stoicorum ratio difficilius quiddam & obscurius. nam cum in graeco sermone haec ipsa quondam rerum nomina nouarum non uidebantur: quae nunc consuetudo diuturna triuit: quid censes in latino fore? Facillimum id quidem est, inquã. si enim Zenoni licuit, cum rem aliquam inuenisset inusitatam: inauditum quoq; ei rei nomen imponere: cur non liceat Catoni? nec tamen exprimi uerbum è uerbo necesse erit: ut interpretes indiserti solent: cum sit uerbum, quod idem declaret, magis, minus'ue usitatum. equidem soleo etiam quod uno graeci, si aliter nõ possum, idem pluribus uerbis exponere. & tamen puto concedi nobis oportere ut graeco uerbo utamur: si quando minus occurret latinum: ne hoc Ephippijs, & Acratophoris potius, q̃ proegmenis, & apoproegmenis concedatur. quanquam haec quidem praeposita recte, et reiecta dicere licebit. Bene facis inquit: q me adiuuas: & istis quidem, quae modo dixisti, utar potius latinis. in caeteris subuenies: si me haerentem uidebis. Sedulo inquã faciam. sed fortuna fortis. quare conare quaeso. quid enim hoc possumus agere diuinius.

Placet his inquit, quorum ratio mihi probatur: simulatq; natum sit animal (hinc enim est ordiendum) ipsum sibi conciliari, & commendari ad se conseruandum: & ad suum statum, & ad ea, quae conseruan-

tia sunt eius status diligenda: alienari autem ab interitu, iisq; rebus, quae interitum uideantur afferre. id ita esse sic probant: quod antequam uoluptas, aut dolor attigerit, salutaria appetant parui: aspernenturq; contraria. quod non fieret: nisi statum suum diligerent: interitum timerent. fieri autem non posset, ut appeterent aliquid: nisi sensum haberent sui: eoq; se, & sua diligerent. ex quo intelligi debet, principium ductum esse à se diligendi sui. In principijs autem naturalibus diligendi sui, pleriq; Stoici non putant uoluptatem esse ponendam. quibus ego uehementer assentior: ne si uoluptatem natura posuisse in his rebus uideatur: quae primae appetuntur: multa turpia sequantur. satis esse autem argumenti uidetur: quamobrem illa, quae natura prima sunt ascita, natura diligamus: quod est nemo, quin, cum utrumuis liceat: aptas malit, & integras omnes partes corporis, quam eodem usu imminutas, & detortas habere. Cognitiones autem, uel si haec uerba minus placent: aut minus intelliguntur: κατα-λήψεις appellemus licet. eas igitur ipsas propter se asciscendas arbitramur: quod habeant quiddam in se, quasi complexum, & continens ueritatem. id autem in paruis intelligi potest: quos delectari uideamus, etiā si eorum nihil intersit: si quid ratione per seipsi inuenerunt. Artes etiam ipsas propter se assumendas putamus: tum quia sit in his aliquid dignum assumptione: tum quod constent ex cognitionibus: & contineant quiddam in se ratione constitutum, & uia. à falsa autem assensione magis nos alienatos esse, quàm à caeteris rebus, quae sunt contra naturam, arbitrantur. Iam membrorum, id est partium corporis alia uidentur

propter eorũ usum à natura esse donata: ut manus, crura, pedes, & ea, quæ sunt intus in corpore: quorum utilitas quanta sit, à medicis etiam disputatur. alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum: ut cauda pauoni, plumæ uersicolores columbis, uiris mammæ, atq; barba. Hæc dicuntur fortasse ieiunius. sunt enim quasi prima elementa naturæ: quibus ubertas orationis adhiberi uix potest. nec equidem eam cogito consectari. uerum tamen cum de rebus grandioribus dicas: ipsæ res uerba rapiunt. ita fit cũ grauior, tum etiam splendidior oratio. Est ut dicis inquam. sed tamen omne quod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici uidetur. istiusmodi autem res dicere ornate uelle, puerile est. plane autem, & perspicue expedire posse, docti, et intelligentis uiri. Progrediamur igitur, quoniam inquit ab his principijs naturæ discessimus. quibus congruere debent, quæ sequuntur. sequitur autem prima diuisio hæc. æstimabile esse dicitur: sic.n.ut opinor appellamus * id, quod aut ipsum secundũ naturam sit: aut tale qd efficiat: ut selectione dignum propterea sit: quod aliquod pondus habeat dignum æstimatione: quam ille ἀξίαν uocat; contraq; inæstimabile, quod sit superiori contrarium. Initijs igitur ita constitutis, ut ea, quæ secundum naturam sunt, ipsa propter se sumenda sint: contrariaq; item reijcienda: primum est officium: id enim appello καθῆκον: ut se conseruet in naturæ statu: deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint: pellatq; contraria: quæ inuenta selectione, & item reiectione, sequuntur. deinceps cum officio selectio: deinde ea perpetua: tum ad extremum constans con- *

sentaneaq; naturæ. in qua primum inesse incipit: & intelligit quid sit quod uere bonum possit dici. prima est enim conciliatio hominis ad ea, quæ sunt secundum naturam. simul autem cepit intelligentiam, uel notionem potius: quam appellant ἔννοιαν illi: uiditq; rerum agendarum ordinem, &, ut ita dicam, concordiam: multo ea pluris æstimauit: q̃ omnia illa, quæ primum dilexerat: atq; ita cognitione, & ratione collegit: ut statueret in eo collocatum summum illud hominis, per se laudandum, & expetendum bonum: quod compositum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam, si placet. cum igitur in eo sit id bonum, quo omnia referenda sunt honeste facta: ipsumq; honestum, quod in bonis ducitur: quanquam post oritur: tamen id solum ui sua, & dignitate expetendum est. eorum autem, quæ sunt prima naturæ, propter se nihil est expetendum. Cum uero illa, quæ officia esse dixi, proficiscantur ab initijs naturæ: ad ea hæc referri necesse est. ut recte dici possit omnia officia eo referri: ut adipiscamur principia naturæ. nec tamen ut hoc sit bonorum ultimum. propterea, q̄ non inest in primis naturæ conciliationibus honesta actio. consequens enim est: & post oritur: ut dixi. est tamen ea secundum naturam: multoq; nos ad se expetendam magis hortatur: q̃ superiora omnia. Sed ex hoc primum error tollendus est: ne quis sequi existimet, ut duo sint ultima bonorum. ut enim si cui sit propositum collimare hastam aliquo aut sagittam: sicut nos ultimum in bonis diximus: sic illi facere omnia quæ possit: ut collimet: huic in eius similitudine omnia sint facienda, ut

* collimet: & tamen ut omnia faciat: quo propositum

assequatur. sed hoc quasi ultimum: quale nos summum in uita bonum dicimus: illud autem ut feriat quasi seligendum: non expetendum. Cum autem omnia officia à principijs naturæ proficiscantur: ab hisdem necesse est proficisci ipsam sapientiam. sed quemamodum sæpe fit, ut is qui commendatus sit alicui, pluris eum faciat, cui commendatus sit: q̃ illum à quo sit: minime mirum est primo nos sapientiæ commendari ab initijs naturæ: post autem ipsam sapientiam nobis chariorem fieri: quàm illa sint, è quibus ad hanc uenerimus. Atque ut membra nobis ita data sunt: ut ad quandam rationem uiuendi data esse appareant: sic appetitio animi quæ ὁρμὴ græce uocatur: non ad quoduis genus uitæ, sed ad quandam formam uiuendi uidetur data. itemq; & ratio, & perfecta ratio. Vt enim histrioni actio, saltatori motus, non quiuis, sed certus quidam est datus: sic uita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus conueniens, consentaneumq; dicimus. Nec enim gubernationi, aut medicinæ similem sapientiam esse arbitramur: sed actioni illi potius, quam modo dixi, & saltationi: ut in ipsa arte insit: non foris petatur extremum, idest artis effectio. & tamen est etiam alia cum his ipsis artibus sapientiæ dissimilitudo: propterea, quod in illis quæ recte facta sunt, non continentur tamen omnes partes ex quibus constant. quæ autem nos aut recta, aut recte facta dicamus si placet: illi autem appellant κατορθώματα, omnes numeros uirtutis continent. sola enim sapientia in se tota conuersa est. quod idem in cæteris artibus non fit. Inscite autem medicinæ, & guberna-

tionis ultimum, cum ultimo sapientiæ comparatur. sapientia enim & animi magnitudinem complectitur: & iustitiam: &, ut omnia quæ homini accidant, infra se esse iudicet: quod idem in cæteris artibus non contingit. tenere autem uirtutes eas ipsas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit: nisi statuerit nihil esse, quod intersit, aut differat aliud, ab alio, præter honesta & turpia. Videamus nunc quam sint præclare illa ijs, quæ iam posui, consequentia. Cum enim hoc extremum (sentis enim credo me iam diu quod τέλος *græcus dicat, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum summum: licebit etiam finem pro extremo, aut ultimo dicere) cum enim hoc sit extremum congruenter naturæ, conuenienterq; uiuere: necessario sequitur, omnes sapientes semper fœliciter, absolute, fortunate, uiuere: nulla re impediri: nulla prohiberi: nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quàm uitam, fortunasq; nostras, id est: ut quod honestum sit, id solum bonum iudicemus. potest id quidem fuse, & copiose, & omnibus electissimus uerbis, grauissimisq; sententijs, rhetoricæ & augeri, & ornari: sed consectaria me Stoicorum breuia, & acuta delectant. Concluduntur igitur eorum argumenta sic. quod est bonum, omne laudabile est. quod autem laudabile est, omne honestum est. bonum igitur quod est, honestum est. satis ne hoc conclusum uidetur? certe. quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant sumpta in eo, uides esse conclusum. duorum autem, è quibus effecta conclusio est: contra superius dici solet: non omne bonum esse laudabile. nam quod ho-*

nestum sit, laudabile esse conceditur. illud autem perabsurdum, bonum esse aliquid: quod non expetendum sit. aut expetendum, quod non placens. aut si id, non etiam diligendum. ergo & probandum. ita etiam laudabile. id autem honestum. ita fit; ut quod bonum sit, id etiam honestum sit. Deinde quaero, quis aut de misera uita possit gloriari? aut non de beata? de sola igitur beata. ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam uitam. quod non possit quidem nisi honestae uitae iure contingere. ita fit ut honesta uita beata uita sit. & quoniam is, cui contingit ut iure laudetur, habet insigne quiddam ad decus, & ad gloriam: ut ad ea, quae tanta sint, beatus dici iure possit: idem de uita talis uiri rectissime dicatur. ita si beata uita honestate cernitur: quod honestum est, id bonum solum habendum est. Quod uero negari nullo modo possit: quem unquam stabili, & firmo, & magno animo, quem fortem uirum dicimus effici posse? nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? ut enim qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere: sic nemo ulla in re potest id, quod malum esse decernit, non curare: idq; contemnere. quo posito, & omnium assensu approbato; illud assumitur: eum, qui magno sit animo, atq; forti, omnia, quae cadere in hominem possint, despicere: & pro nihilo putare. quae cum ita sint: effectum est nihil esse malum, quod turpe non sit. Atq; iste uir altus, & excellens, magno animo, uere fortis, infra se omnia humana ducens, is inquam, quem efficere uolumus: quem quaerimus certe: & confidere sibi debet: & suae uitae, & actae, & consequenti: & bene de se iudicare,

statuens nihil mali posse incidere sapienti. Ex quo intelligitur idem, illud solum bonum esse, quod honestum sit: idq; esse beate uiuere, honeste, id est cum uirtute uiuere. Nec uero ignoro uarias philosophorũ fuisse sententias: eorum dico, qui summum bonum, quod ultimum apello, in animo ponerent. quas quanquam uitiose quidam secuti sunt: tamen non modo his tribus, qui uirtutem à summo bono segregauerunt: cum aut uoluptatem, aut uacuitatem doloris, aut prima naturæ in summis bonis ponerent: sed etiam alteris tribus, qui mancam fore putauerunt sine aliqua accessione uirtutem: ob eamq; rem trium earum rerũ quas supra dixi singulas singulis addiderunt: his tamen omnibus, eos antepono, cuiusmodi sunt, qui summũ bonum in animo, atque in uirtute posuerunt. Sed sunt tamen perabsurdi & ij, qui cum scientia uiuere, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam esse dixerunt. atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alij momento ullo anteponentem: ut quidam Academici constituisse dicuntur, extremum bonorum, & summum munus esse sapientis, obsistere uisis: assensusq; suos firme sustinere. His singulis copiose responderi solet. sed quæ perspicua sunt longa esse non debent. quid autem apertius? q̃, si selectio nulla sit, ab his rebus, quæ contra naturam sint, earum rerum, quæ sint secundum naturam: tollatur omnis ea, quæ quæratur, laudeturq; prudentia? circunscriptis igitur ijs sententijs, quas posui, & his, quæ similes earum sunt, relinquitur ut summum bonum sit uiuere scientiam adhibentem earum rerum, quæ natura eueniant: seligentem quæ secundum naturam: & si quæ

etiam,

etiam, contra naturam sunt, reiicientem: id est convenienter, congruenterque naturæ uiuere. Sed in cæteris artibus cum dicitur artificiose: posterum quodam modo, & consequens putandũ est: quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant. quod autem in quo sapienter dicimus, id apprime rectissime dicitur. quicquid enim à sapiente proficiscitur: id continuo debet expletum esse omnibus suis partibus. in eo enim positum est id, quod dicimus esse expetendum. nam ut peccatum est patriam prodere: parentes uiolare: fana depeculari: quæ sunt in effectu: sic timere, sic mœrere, sic in libidine esse, peccatum est, etiam si sine effectu. Verum ut hæc non in posteris, & in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt: sic ea, quæ proficiscuntur à uirtute, susceptione prima, non perfectione recte sunt iudicanda. Bonum autem, quod in hoc sermone toties usurpatum est, id etiam definitione explicetur. sed eorum definitiones paulum oppido inter se differunt: et tamen eodem spectant. ego assentior Diogeni: qui bonum definierit, id quod esset natura absolutum. id autem sequens, illud etiam quod prodesset: ὀφειλὺν enim sic appellemus: motum aut statum esse dixit, è natura absoluta. cumque rerum notiones in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit: aut coniunctione: aut similitudine: aut collatione rationis: hoc quarto quod extremum posui, bonorum notitia facta est. cum enim ab his rebus, quæ sunt secundum naturam, ascendit animus collatione rationis: tum ad notionem boni peruenit. Hoc autem ipsum bonum non accessione, neque crescendo, aut cum cæteris comparando, sed propria ui sua, & sentimus, & appellamus bonum. ut enim

mel, & si dulcissimum est: suo tamen proprio genere saporis, non cōparatione cum alijs, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi æstimandum: sed ea æstimatio genere ualet, non magnitudine. nam cum æstimatio, quæ ἀξία dicitur: neq; in bonis numerata sit: nec rursus in malis: quantumcunq; eò addideris, in suo genere manebit. alia est igitur propria æstimatio uirtutis: quæ genere, non crescendo, ualet. Nec uero perturbationes animorū, quæ uitam insipientium miseram, acerbamq; reddunt: quas græci πάθη appellant: poteram ego uerbum ipsum interpretans, morbos appellare: sed non conueniret ad omnia. quis enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt πάθος. sit igitur perturbatio. quæ nomine ipso uitiosa declarari uidetur. nec hæ perturbationes ui aliqua naturali mouentur: omnesq; hæ sunt genere quatuor: partibus plures: ægritudo, formido, libido, quamq; Stoici communi nomine corporis, & animi, ἡδονὴν appellant. ego malo lætitiam appellare: quasi gestientis animi elationem uoluptariam. perturbationes autem nulla naturæ ui commouentur: omniaq; ea sunt opiniones ac iudicia leuitatis. itaq; his sapiens semper uacabit. omne autem quod honestum sit, id esse propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententijs. præter enim tres disciplinas, quæ uirtutem à summo bono excludunt: cæteris omnibus philosophis hæc est tuenda sententia. maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse uoluerunt. sed hæc quidem est perfacilis, & perexpedita defensio. quis est

enim, aut quis unquam fuit, aut auaritia tam ardenti? aut tam effrenatis cupiditatibus? ut eandem illam rem, quam adipisci scelere quouis uelit: non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo peruenire? quã uero utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus illa, quæ occulta nobis sunt, quo modo moueantur, quibusq; de causis ea uersentur in cælo? quis autem tam agrestibus institutis uiuit? aut quis contra studia naturæ tam uehementer obdurauit? ut à rebus cognitu dignis abhorreat? easq; sine uoluptate, aut utilitate aliqua, non requirat? & pro nihilo putet? aut quis est, qui maiorum, aut Aphricanorum, aut eius, quem tu in ore semper habes, proaui mei; cæterorumq; uirorum fortium, atq; omni uirtute præstantium, facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo afficiatur uoluptate? quis autem honesta in familia institutus, & educatus ingenue, nõ ipsa turpitudine, etiam si eum læsura non sit, offenditur? quis animo æquo uidet eum? quem impure, ac flagitiose putat uiuere? quis non odit sordidos, uanos, leues, futiles? quid autem dici poterat, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statuerimus: quominus homines tenebras, & solitudinem nacti, nullo dedecore se abstineant? nisi eos per se fœditate sua turpitudo ipsa deterreat. innumerabilia dici possunt in hanc sententiam. sed non necesse est. nihil est enim de quo minus dubitari possit: quàm & honesta expetenda per se, & eodem modo turpia per se esse fugienda. Constituto autem illo, de quo ante diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum: intelligi necesse est, pluris id, quod honestum

ſit, æſtimandum eſſe: quam illa media, quæ ex eo comparentur. ſtultitiam autem, & temeritatem, & iniuſtitiam, & intemperantiam cum dicimus eſſe fugienda propter eas res, quæ ex ipſis eueniant: non ita dicimus: ut cum illo quod poſitum eſt, ſolum id eſſe malum, quod turpe ſit, hæc pugnare uideatur oratio: propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur: ſed ad turpes actiones: quæ oriuntur è uitijs. quas enim græci κακίας appellant, uitia malo, quàm malitias nominare. Hæc tu inquam Cato uerbis illuſtribus, & id, quod uis, declarantibus. itaq; mihi uideris latine docere philoſophiam: & ei quaſi ciuitatem dare: quæ quidem adhuc peregrinari Romæ uidebatur: nec offerre ſeſe noſtris ſermonibus: & iſtam maxime, propter limatam quandam, & rerum & uerborum tenuitatem (ſcio enim eſſe quoſdã, qui quauis lingua philoſophari poſſint. nullis enim partitionibus, nullis definitionibus utuntur, ipſi qui dicunt ea ſe modo probare: quibus natura tacita aſſentiatur. itaq; in rebus minime obſcuris non multus eſt apud eos diſſerendi labor. quare attendo te ſtudioſe: & quæcunq; rebus his, de quibus hic ſermo eſt, nomina imponis, memoriæ mando. mihi enim erit ijſdem iſtis fortaſſe iam utendum. uirtutibus igitur rectiſſime mihi uideris, & ad conſuetudinem noſtræ orationis, uitia poſuiſſe contraria. quod enim uituperabile eſt per ſeipſum, id eo ipſo uitium nominatum puto: uel etiã à uitio dictum uituperari. ſin κακίαν malitiam dixiſſes: ad alind nos unum certum uitium conſuetudo latina traduceret. hoc omni uirtuti uitiũ contrario nomine opponitur. Tũ ille his igitur ita poſitis inquit, ſequitur magna contentio: quæ

tio: quæ pertractata est à peripateticis mollius. est enim eorum consuetudo dicendi, non satis acuta, propter ignorationem dialecticæ. Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaq; eloquentia, rem in summum discrimen adduxit: propterea ꝙ pugnare non destitit, in omni hac quæstione, quæ de bonis, & malis appelletur, non esse rerum Stoicis cum peripateticis controuersiam, sed nominum. mihi autem nihil tam perspicuum uidetur: q̃ has sententias eorum philosophorum re inter se magis, q̃ uerbis dissidere: maiorem multo habere Stoicos & peripateticos rerum omnino discrepantiam, q̃ uerborum. quippe cum peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellant, pertinere dicant ad beate uiuendum: nostri uero, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, compleri beatam uitam putent. An uero certius quicquam potest esse, q̃ illa ratio est horum, qui dolorem in malis ponunt? non posse sapientem beatum esse, cum eculeo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit uti in omnibus tormentis conseruetur beata uita sapienti. etenim si dolores eosdem tolerabilius patiantur, qui excipiunt eos pro patria: q̃ qui leuiore de causa: opinio facit, non natura, uim doloris aut maiorem, aut minorem. Ne illud quidem est consentaneum: ut, si cum tria genera bonorum sint: quæ sententia est peripateticorum: eo beatior quisque sit: quo sit corporis, aut externis bonis plenior: ut hoc idem approbandum sit nobis: ut qui plura habeat, quæ in corpore magni æstimantur, sit beatior. illi enim corporis commodis compleri uitam beatam putant. nostri nihil minus. nam cum ita placeat: ne

eorum quidem bonorum, quæ nos bona naturæ appellemus; frequentia, beatiorem uitam fieri: aut magis expetendam: aut pluris æstimandam: certe minus ad beatam uitam pertinet multitudo corporis commodorum. etenim si et sapere expetendum sit, & ualere: coniunctum utrunq; magis expetendum sit: q̃ sapere solum. neq; tamen si utrunq; sit æstimatione dignum: pluris sit coniunctum: quam sapere ipsum separatum. nam qui ualitudinem æstimatione aliqua dignam uideamus: neque tamen eam in bonis ponimus: ijdem censemus nullam esse tantam æstimationem: ut ea uirtuti anteponatur. quod idem peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quæ & honesta actio sit, & sine dolore, eam magis esse expetendam, quàm si esset eadem actio cum dolore. nobis aliter uidetur. recte, secus ne, postea. sed potest ne rerum maior esse dissensio? ut enim obscuratur, & offunditur luce solis lumen lucernæ: & ut interit magnitudine maris ægei, stilla muriæ: & ut in diuitijs Crœsi teruntij accessio: & gradus unus in ea uia, quæ est hinc in Indiam: sic cum sit is bonorum finis, quem Stoici dicunt: omnis ista rerum in corpore harum æstimatio, splendore uirtutis, & magnitudine obscuretur, et obruatur, atq; intereat necesse est. & quemadmodum opportunitas (sic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit maior productione temporis: habent enim suum modum quæcunq; opportuna dicuntur: sic recta effectio (κατόρθωσιν enim ita appello: quoniam rectum factum κατόρθωμα) recta igitur effectio, item conuenientia, deniq; ipsum bonum, quod in eo positum est, ut naturæ consentiat, crescendi accessionem nullã habet. ut enim opportunitas illa, sic

 hæc,

hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione maiora. ob eamq; causam Stoicis non uidetur optabilior, nec magis expetenda beata uita, si sit longa: quam si breuis. utunturq; simili. ut si Cothurni laus illa esset, ad pedem apte conuenire: neq; multi Cothurni paucis anteponerentur: nec maiores minoribus. sic quorum omne bonũ conuenientia, atque opportunitate finitur: nec plura paucioribus, nec longinquiora breuioribus anteponentur. nec uero satis acute dicunt, si bona ualitudo pluris æstimanda sit longa, quam breuis: sapientiæ quoq; usus longissimus quisq; sit plurimi. non intelligunt ualitudinis æstimationem spacio iudicari: uirtutis, opportunitate. ut uideantur qui illud dicant, ijdem hoc esse dicturi, bonam mortem, & bonum partum, meliorem longum esse, quàm breuem. non uident alia breuitate pluris æstimari: alia diuturnitate. itaque consentaneum est his quæ dicta sunt ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, crescere putent posse: ijsdem placere esse alium alio etiam sapientiorem: itemq; alium magis alio uel peccare, uel recte facere. quod nobis non licet dicere: qui crescere bonorum finem nó putamus. ut enim qui demersi sunt in aqua, nihilomagis respirare possunt: si longe non absunt à summo, ut iã iamq; possint emergere: quam si etiam cum essent in profundo: nec catulus ille, q iam appropinquat ut uideat, plus cernit: quàm is, qui modo est natus. item qui processit aliquantum ad uirtutis aditum, nihilominus in miseria est: quam ille qui nihil processit. Hæc mirabilia uideri intelligo. sed cum certe superiora firma, ac uera sint: his au-

tionis ultimum, cum ultimo sapientiæ comparatur. sapientia enim & animi magnitudinem complectitur: & iustitiam: &, ut omnia quæ homini accidant, infra se esse iudicet: quod idem in cæteris artibus non contingit. tenere autem uirtutes eas ipsas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit: nisi statuerit nihil esse, quod intersit, aut differat aliud, ab alio, præter honesta & turpia. Videamus nunc quam sint præclare illa ijs, quæ iam posui, consequentia. Cum enim hoc extremum (sentis enim credo me iam diu quod τέλος græcus dicat, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum summum: licebit etiam finem pro extremo, aut ultimo dicere) cum enim hoc sit extremum congruenter naturæ, conuenienterq; uiuere: necessario sequitur, omnes sapientes semper fæliciter, absolute, fortunate, uiuere: nulla re impediri: nulla prohiberi: nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quàm uitam, fortunasq; nostras, id est: ut quod honestum sit, id solum bonum iudicemus. potest id quidem fuse, & copiose, & omnibus electissimis uerbis, grauissimisq; sententijs, rhetoricæ & augeri, & ornari: sed consectaria me Stoicorum breuia, & acuta delectant. Concluduntur igitur eorum argumenta sic. quod est bonum, omne laudabile est. quod autem laudabile est, omne honestum est. bonum igitur quod est, honestum est. satis ne hoc conclusum uidetur? certe. quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant sumpta in eo, uides esse conclusum. duorum autem, è quibus effecta conclusio est: contra superius dici solet: non omne bonum esse laudabile. nam quod ho-

nestum sit, laudabile esse conceditur. illud autem perabsurdum, bonum esse aliquid: quod non expetendum sit. aut expetendum, quod non placens. aut si id, non etiam diligendum. ergo & probandum. ita etiam laudabile. id autem honestum. ita fit, ut quod bonum sit, id etiam honestum sit. Deinde quaero, quis aut de misera uita possit gloriari? aut non de beata? de sola igitur beata. ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam uitam. quod non possit quidem nisi honestae uitae iure contingere. ita fit ut honesta uita beata uita sit. & quoniam is, cui contingit ut iure laudetur, habet insigne quiddam ad decus, & ad gloriam: ut ad ea, quae tanta sint, beatus dici iure possit: idem de uita talis uiri rectissime dicitur. ita si beata uita honestate cernitur: quod honestum est, id bonum solum habendum est. Quod uero negari nullo modo possit: quem unquam stabili, & firmo, & magno animo, quem fortem uirum dicimus effici posse? nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? ut enim qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere: sic nemo ulla in re potest id, quod malum esse decernit, non curare: idq; contemnere. quo posito, & omnium assensu approbato, illud assumitur: eum, qui magno sit animo, atq; forti, omnia, quae cadere in hominem possint, despicere: & pro nihilo putare. quae cum ita sint: effectum est nihil esse malum, quod turpe non sit. Atq; iste uir altus, & excellens, magno animo, uere fortis, infra se omnia humana ducens, is inquam, quem efficere uolumus: quem quaerimus certe: & confidere sibi debet: & suae uitae, & actae, & consequenti: & bene de se iudicare,

statuens nihil mali posse incidere sapienti. Ex quo intelligitur idem, illud solum bonum esse, quod honestum sit: idq; esse beate uiuere, honeste; id est cum uirtute uiuere. Nec uero ignoro uarias philosophorũ fuisse sententias: eorum dico, qui summum bonum, quod ultimum apello, in animo ponerent. quas quanquam uitiose quidam secuti sunt: tamen non modo his tribus, qui uirtutem à summo bono segregauerunt: cum aut uoluptatem, aut uacuitatem doloris, aut prima naturæ in summis bonis ponerent: sed etiam alteris tribus, qui mancam fore putauerunt sine aliqua accessione uirtutem: ob eamq; rem trium earum rerũ quas supra dixi singulas singulis addiderunt: his tamen omnibus, eos antepono, cuiusmodi sunt, qui summũ bonum in animo, atque in uirtute posuerunt. Sed sunt tamen perabsurdi & ij, qui cum scientia uiuere, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam esse dixerunt. atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alij momento ullo anteponentem: ut quidam Academici constituisse dicuntur, extremum bonorum, & summum munus esse sapientis, obsistere uisis: assensusq; suos firme sustinere. His singulis copiose responderi solet. sed quæ perspicua sunt longa esse non debent. quid autem apertius? q̃, si selectio nulla sit, ab his rebus, quæ contra naturam sint, earum rerum, quæ sint secundum naturam: tollatur omnis ea, quæ quæratur, laudeturq; prudentia? circunscriptis igitur ijs sententijs, quas posui, & his, quæ similes earum sunt, relinquitur ut summum bonum sit uiuere scientiam adhibentem earum rerum, quæ natura eueniant: seligentem quæ secundum naturam: & si quæ

etiam,

etiam, contra naturam sunt, reijcientem: idest conuenienter, congruenterq; naturæ uiuere. Sed in cæteris artibus cum dicitur artificiose: posterum quodam modo, & consequens putandú est: quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant. quod autem in quo sapienter dicimus, id apprime rectissime dicitur. quicquid enim à sapiente proficiscitur: id continuo debet expletum esse omnibus suis partibus. in eo enim positum est id, quod dicimus esse expetendum. nam ut peccatum est patriam prodere: parentes uiolare: fana depeculari: quæ sunt in effectu: sic timere, sic mœrere, sic in libidine esse, peccatum est, etiam si sine effectu. Verum ut hæc non in posteris, & in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt: sic ea, quæ proficiscuntur à uirtute, susceptione prima, non perfectione recte sunt iudicanda. Bonum autem, quod in hoc sermone toties usurpatum est, id etiam definitione explicetur. sed eorum definitiones paulum oppido inter se differunt: et tamen eodem spectant. ego assentior Diogeni: qui bonum definierit, id quod esset natura absolutum. id autem sequens, illud etiam quod prodesset: ὠφελεῖν enim sic appellemus: motum aut statum esse dixit, è natura absoluto. cumq; rerum notiones in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit: aut coniunctione: aut similitudine: aut collatione rationis: hoc quarto quod extremum posui, bonorum notitia facta est. cum enim ab his rebus, quæ sunt secundum naturam, ascendit animus collatione rationis: tum ad notionem boni peruenit. Hoc autem ipsum bonum non accessione, neq; crescendo, aut cum cæteris comparando, sed propria ui sua, & sentimus, & appellamus bonum. ut enim

mel, & si dulcissimum est: suo tamen proprio genere saporis, non cōparatione cum alijs, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi æstimandum: sed ea æstimatio genere ualet, non magnitudine. nam cum æstimatio, quæ ἀξία dicitur: neq; in bonis numerata sit: nec rursus in malis: quantumcunq; eo addideris, in suo genere manebit. alia est igitur propria æstimatio uirtutis: quæ genere, non crescendo, ualet. Nec uero perturbationes animorū, quæ uitam insipientium miseram, acerbamq; reddunt: quas græci πάθη appellant: poteram ego uerbum ipsum interpretans, morbos appellare: sed non conueniret ad omnia. quis enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt πάθος. sit igitur perturbatio. quæ nomine ipso uitiosa declarari uidetur. nec hæ perturbationes ui aliqua naturali mouentur: omnesq; hæ sunt genere quatuor: partibus plures: ægritudo, formido, libido, quamq; Stoici communi nomine corporis, & animi, ἡδονὴν appellant. ego malo lætitiam appellare: quasi gestientis animi elationem uoluptariam. perturbationes autem nulla naturæ ui commouentur: omniaq; ea sunt opiniones ac iudicia leuitatis. itaq; his sapiens semper uacabit. omne autem quod honestum sit, id esse propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententijs. præter enim tres disciplinas, quæ uirtutem à summo bono excludunt: cæteris omnibus philosophis hæc est tuenda sententia. maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse uoluerunt. sed hæc quidem est perfacilis, & perexpedita defensio. quis est

 enim,

enim, aut quis unquam fuit, aut auaritia tam ardenti? aut tam effrenatis cupiditatibus? ut eandem illam rem, quam adipisci scelere quouis uelit: non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo peruenire? quã uero utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus illa, quæ occulta nobis sunt, quo modo moueantur, quibusq; de causis ea uersentur in cælo? quis autem tam agrestibus institutis uiuit? aut quis contra studia naturæ tam uehementer obdurauit? ut a rebus cognitu dignis abhorreat? easq; sine uoluptate, aut utilitate aliqua, non requirat? & pro nihilo putet? aut quis est, qui maiorum, aut Aphricanorum, aut eius, quem tu in ore semper habes, proaui mei, cæterorumq; uirorum fortium, atq; omni uirtute præstantium, facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo afficiatur uoluptate? quis autem honesta in familia institutus, & educatus ingenue, nõ ipsa turpitudine, etiam si eum læsura non sit, offenditur? quis animo æquo uidet eum? quem impure, ac flagitiose putat uiuere? quis non odit sordidos, uanos, leues, futiles? quid autem dici poterat, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statuerimus: quominus homines tenebras, & solitudinem nacti, nullo dedecore se abstineant? nisi eos per se fœditate sua turpitudo ipsa deterreat. innumerabilia dici possunt in hanc sententiam. sed non necesse est. nihil est enim de quo minus dubitari possit: quàm & honesta expetenda per se, & eodem modo turpia per se esse fugienda. Constituto autem illo, de quo ante diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum: intelligi necesse est, pluris id, quod honestum

sit, aestimandum esse: quam illa media, quae ex eo comparentur. stultitiam autem, & temeritatem, & iniustitiam, & intemperantiam cum dicimus esse fugienda propter eas res, quae ex ipsis eueniant: non ita dicimus: ut cum illo quod positum est, solum id esse malum, quod turpe sit, haec pugnare uideatur oratio: propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur: sed ad turpes actiones: quae oriuntur e uitijs. quas enim graeci κακίας appellant, uitia malo, quàm malitias nominare. Haec tu inquam Cato uerbis illustribus, & id, quod uis, declarantibus. itaq; mihi uideris latine docere philosophiam: & ei quasi ciuitatem dare: quae quidem adhuc peregrinari Romae uidebatur; nec offerre sese nostris sermonibus: & istam maxime, propter limatam quandam, & rerum & uerborum tenuitatem (scio enim esse quosdã, qui quauis lingua philosophari possint. nullis enim partitionibus, nullis definitionibus utuntur, ipsi qui dicunt ea se modo probare: quibus natura tacita assentiatur. itaq; in rebus minime obscuris non multus est apud eos disserendi labor. quare attendo te studiose: & quaecunq; rebus his, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriae mando. mihi enim erit ijsdem istis fortasse iam utendum. uirtutibus igitur rectissime mihi uideris, & ad consuetudinem nostrae orationis, uitia posuisse contraria. quod enim uituperabile est per seipsum, id eo ipso uitium nominatum puto: uel etiã a uitio dictum uituperari. sin κακίαν malitiam dixisses: ad aliud nos unum certum uitium consuetudo latina traduceret. hoc omni uirtuti uitiũ contrario nomine opponitur. Tũ ille his igitur ita positis inquit, sequitur magna contentio: quae

tio: quæ pertractata est à peripateticis mollius. est enim eorum consuetudo dicendi, non satis acuta, propter ignorationem dialecticæ. Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaq; eloquentia, rem in summum discrimen adduxit: propterea quod pugnare non destitit, in omni hac quæstione, quæ de bonis, & malis appelletur, non esse rerum Stoicis cum peripateticis controuersiam, sed nominum. mihi autem nihil tam perspicuum uidetur: quàm has sententias eorum philosophorum re inter se magis, quàm uerbis dissidere: maiorem multo habere Stoicos & peripateticos rerum omnino discrepantiam, quàm uerborum. quippe cum peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellant, pertinere dicant ad beate uiuendum: nostri uero, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, compleri beatam uitam putent. An uero certius quicquam potest esse, quàm illa ratio est horum, qui dolorem in malis ponunt? non posse sapientem beatum esse, cum eculeo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit uti in omnibus tormentis conseruetur beata uita sapienti. etenim si dolores eosdem tolerabilius patiantur, qui excipiunt eos pro patria: quàm qui leuiore de causa: opinio facit, non natura, uim doloris aut maiorem, aut minorem. Ne illud quidem est consentaneum: ut, si cum tria genera bonorum sint: quæ sententia est peripateticorum: eo beatior quisque sit: quo sit corporis, aut externis bonis plenior: ut hoc idem approbandum sit nobis: ut qui plura habeat, quæ in corpore magni æstimantur, sit beatior. illi enim corporis commodis compleri uitam beatam putant. nostri nihil minus. nam cum ita placeat: ne

eorum quidem bonorum, quæ nos bona naturæ appellemus; frequentia, beatiorem uitam fieri: aut magis expetendam: aut pluris æstimandam: certe minus ad beatam uitam pertinet multitudo corporis commodorum. etenim si et sapere expetendum sit, & ualere: coniunctum utrunq; magis expetendum sit: q̃ sapere solum. neq; tamen si utrunq; sit æstimatione dignum: pluris sit coniunctum: quam sapere ipsum separatum. nam qui ualitudinem æstimatione aliqua dignam uideamus: neque tamen eam in bonis ponimus: ijdem censemus nullam esse tantam æstimationem: ut ea uirtuti anteponatur. quod idem peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quæ & honesta actio sit, & sine dolore, eam magis esse expetendam, quàm si esset eadem actio cum dolore. nobis aliter uidetur. recte, secus ne, postea. sed potest ne rerum maior esse dissensio? ut enim obscuratur, & offunditur luce solis lumen lucernæ: & ut interit magnitudine maris ægei, stilla muriæ: & ut in diuitijs Crœsi teruntij accessio: & gradus unus in ea uia, quæ est hinc in Indiam: sic cum sit is bonorum finis, quem Stoici dicunt: omnis ista rerum in corpore harum æstimatio, splendore uirtutis, & magnitudine obscuretur, et obruatur, atq; intereat necesse est. & quemadmodum opportunitas (sic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit maior productione temporis: habent enim suum modum quæcunq; opportuna dicuntur: sic recta effectio (κατόρθωσιν enim. ita appello: quoniam rectum factum κατόρθωμα) recta igitur effectio, item conuenientia, deniq; ipsum bonum, quod in eo positum est, ut naturæ consentiat, crescendi accessionem nullã habet. ut enim opportunitas illa, sic

hæc,

hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione maiora. ob eamq; causam Stoicis non uidetur optabilior, nec magis expetenda beata uita, si sit longa: quam si breuis. utunturq; simili. ut si Cothurni laus illa esset, ad pedem apte conuenire: neq; multi Cothurni paucis anteponerentur: nec maiores minoribus. sic quorum omne bonū conuenientia, atque opportunitate finitur: nec plura paucioribus, nec longinquiora breuioribus anteponentur. nec uero satis acute dicunt, si bona ualitudo pluris æstimanda sit longa, quam breuis: sapientiæ quoq; usus longissimus quisq; sit plurimi. non intelligunt ualitudinis æstimationem spacio iudicari: uirtutis, opportunitate. ut uideantur qui illud dicunt, ijdem hoc esse dicturi, bonam mortem, & bonum partum, meliorem longum esse, quàm breuem. non uident alia breuitate pluris æstimari: alia diuturnitate. itaque consentaneum est his quæ dicta sunt ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, crescere putent posse: ijsdem placere esse alium alio etiam sapientiorem: itemq; alium magis alio uel peccare, uel recte facere. quod nobis non licet dicere: qui crescere bonorum finem nó putamus. ut enim qui demersi sunt in aqua, nihilomagis respirare possunt: si longe non absunt à summo, ut iā iamq; possint emergere: quam si etiam cum essent in profundo: nec catulus ille, q iam appropinquat ut uideat, plus cernit: quàm is, qui modo est natus. item qui processit aliquantum ad uirtutis aditum, nihilominus in miseria est: quam ille qui nihil processit. Hæc mirabilia uideri intelligo. sed cum certe superiora firma, ac uera sint: his au-

tem ea consentanea, & consequentia: ne de eorũ quidem ueritate est dubitandum. sed quanquam negent, nec uirtutes, nec uitia crescere: & tamen utrunque eorum fundi quodammodo, & quasi dilatari putant. diuitias autem Diogenes censeat eam non modo uim habere: ut quasi duces sint ad uoluptatem, & ad ualitudinem bonam: sed etiam ut ea contineant. non idẽ facere eas in uirtute, neq; in cæteris artibus, ad quas esse dux pecunia potest: continere autem non potest. itaq; si uoluptas, aut si bona ualitudo sit in bonis: diuitias quoque in bonis esse ponendas. at si sapientia bonum sit: non sequi ut etiam diuitias bonum esse dicamus: nec ab ulla re, quæ non sit in bonis: id quod sit in bonis, contineri potest. ob eamq; causam, quia cogitationes, comprehensionesq; rerum, e quibus efficiuntur artes, ad appetitiones mouent: cum diuitiæ non sint in bonis: nulla ars diuitijs contineri potest. quod si de artibus concedamus: uirtutis tamen non sit eadem ratio: propterea quod hæc plurimæ commentationis, & exercitationis indigeat. quod idem in artibus non fit. & quod uirtus stabilitatem, firmitatem, constantiam totius uitæ complectatur: nec eadem hæc in artibus esse uideamus. Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non ullam esse diceremus: confunderetur omnis uita: ut ab Aristone: nec ullum sapientiæ munus, aut opus inueniretur: cum inter res eas, quæ ad uitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset: neque ullum delectum adhiberi oporteret. itaque cum esset satis constitutum id solum esse bonum, quod esset honestum: & id malum solum, quod turpe: tum hæc inter illa, quæ nihil ualerent ad beate, miserene uiuendum,

dum, aliquid tamen quod differret, esse uoluerunt: ut essent eorum alia æstimabilia: alia contra: alia neutrũ. Quæque autem æstimanda essent, eorum in alijs satis esse causæ, quamobrem quibusdam anteponerentur: ut in ualitudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris uacuitate: ut gloriæ, diuitiarum, similium rerum. alia autem non esse eiusmodi. Itemq; eorum quæ nulla æstimatione digna essent, partim satis habere causæ quamobrem reijcerentur: ut dolorem, morbum, sensuum amissionem, paupertatem, ignominiam, similia horum. partim non. Itemq; hinc esse illud exortum quod Zeno προηγμένον, contraq; qđ ἀποπροηγμένον nominauit: cum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac nouis: quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. quanquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles. Sed non alienum est, quo facilius uis uerbi intelligatur, rationem huius uerbi faciendi Zenonis exponere. ut enim inqt, nemo dicit in regia regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem: idem enim est προηγμένον: sed eos, qui in aliquo honore sint: quorum ordo proxime accedit: ut secundus sit ad regium principatum: sic in uita, non ea, quæ primario loco sunt: sed ea quæ secundũ locum obtinent: προηγμένα, idest producta nominentur. quæ uel ita appellemus: id erit uerbum e uerbo: uel promota, uel ut dudum diximus, præposita, uel præcipua: & illa reiecta. re enim intellecta, in uerborum usu faciles esse debemus. Quoniam autem omne quod est bonum, primum locum tenere dicimus: necesse est, nec bonum esse, nec malum, hoc quod præpositum uel præcipuum nominamus. itaq; id definimus, quod sit indif-

ferens, cum æstimatione mediocri. Quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut indifferens dicerem. neq; enim illud fieri poterat ullo modo: ut nihil relinqueretur in medijs, quod aut secundum naturam esset, aut contra. nec cum id relinqueretur: nihil in his poni, quod satis æstimabile esset: nec hæc posita: non aliqua essent præposita, recte igitur hæc facta distinctio est. atq; etiam ab his, quo facilius res perspici possit, hoc simile ponitur. ut enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem, & ultimum, ita iacere talum: ut recte assistat: qui ita talus erit iactus, ut cadat rectus, præpositum quiddam habebit ad finem: qui aliter, contra. neq; tamen illa præpositio tali, ad eum, quem dixi finem pertinebit. sic ea, quæ sunt præposita, referuntur illa quidem ad finem: sed ad eius uim, naturamq; nihil pertinent. Sequitur illa diuisio: ut bonorum alia sint ad illud ultimum pertinentia: sic enim appello, quæ τελικὰ dicuntur. iam hoc ipsum instituamus, ut placuit, pluribus uerbis dicere, quod non poterimus: ut res intelligatur. alia autem efficientia, quæ græci ποιητικά: alia utrunq;. de pertinentibus, nihil est bonum, præter actiones honestas. de efficientibus, nihil præter amicum. sed & pertinentem et efficientem sapientiam uolunt esse. nam, quia sapientia est conueniens actio: erit cum illo pertinenti genere quod dixi. quod autem honestas actiones affert, & efficit: id efficiens dici potest. Hæc quæ præposita dicimus: partim sunt per seipsa præposita: partim quod aliquid efficiunt: partim utrunq; per se: ut quidam habitus oris, & uultus, ut status, ut motus: in quibus sunt & præponenda quædam: & reijcien-

da. alia ob eam rē præposita dicentur, quod ex se aliquid efficiant: ut pecunia. alia autem ob utranq; rem: ut integri sensus: ut bona ualitudo. de bona autem fama, quam enim appellant ἀδοξίαν, aptius est hoc loco bonam famam appellare, quàm gloriam: Chrysippus quidem, & Diogenes detracta utilitate, ne digitum quidem eius causa porrigendum esse dicebant. quibus ego uehementer assentior. qui autem post eos fuerunt, cum Carneadem sustinere non possent: hanc quam dixi bonam famam, ipsam propter se præpositam, & sumendam esse dixerunt: esseq; hominis ingenui, et liberaliter educati, uelle bene audire à parentibus, à propinquis, à bonis etiam uiris: idq; propter rem ipsam, non propter usum: dicuntq;, ut liberis consultum uelimus: etiam si posthumi futuri sint, propter ipsos: sic futuræ post mortem famæ tamen esse propter rem, etiam detracto usu, consulendum. Sed cum quod honestum sit, id solum bonum esse dicamus: consentaneum tamen est, fungi officio: cum id officium nec in bonis ponamus, nec in malis. est enim aliquid in his rebus probabile: & quidem ita: ut eius ratio reddi possit. est autem officium, quod ita factum est: ut eius facti probabilis ratio reddi possit. ex quo intelligitur officium mediū quoddam esse: quod neq; in bonis ponatur: neq; in contrarijs. quoniam est in his rebus quæ nec in uirtutibus sunt: nec in uitijs: est tamen quiddam, quod usui possit esse: tollendum id non est. est autem eius generis actio quoq; quædam: & quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid, & facere eorum. quod autem ratione actum sit, id officium appellamus. est igitur officium eius generis, quod nec in bo-

nis ponatur: nec in contrarijs. Atq; perspicuum etiam illud est, in istis rebus medijs aliquid agere sapientem. iudicat igitur, cum agit, officium illud esse. quod quoniam nunquã fallitur in iudicando: erit in medijs rebus officium. quod efficitur etiam hac conclusione rationis. quoniam enim uidemus esse quiddam: quod recte factum appellemus: id autem esse perfectum officium. erit autem etiam inchoatum. ut si iuste depositum reddere in recte factis sit: in officijs ponatur depositum reddere. illo enim addito iuste facit recte factum. per se autem hoc ipsum reddere in officio ponitur. quoniamq; non dubium est, quin in his, quæ media dicimus, sit aliud sumendum: aliud reijciendum: quicquid ita fit, aut dicitur, omni officio continetur. ex quo intelligitur, quoniam seipsos omnes natura diligunt: tam insipientem quam sapientem sumpturum quæ secundum naturam sint: reiecturumq; contraria. ita est quoddam commune officium sapientis, & insipientis. ex quo efficitur uersari in his quæ media dicimus. Sed cum ab his omnia proficiscantur officia: non sine causa dicitur, ad ea referri omnes nostras cogitationes. in his & excessum e uita, & in uita mansionem. in quo enim plura sunt, quæ secundum naturam sunt: huius officium est in uita manere. in quo autem aut sunt plura contraria: aut fore uidentur: huius officiũ est e uita excedere. ex quo apparet et sapientis esse aliquando officium, excedere e uita: cum beatus sit: & stulti, manere in uita: cum sit miser. nam bonum illud, & malum, quod sæpe iam dictum est, postea consequitur. prima autem illa naturæ siue secunda, siue contraria, sub iudicium sapientis, et delectum

cadunt: estq; illa subiecta quasi materia sapientiæ: itaq; & manendi in uita, & migrandi ratio, omnibus his rebus, quas supra dixi, metienda. nam neq; his qui uirtute retinentur in uita: neq; his, qui sine uirtute sunt, mors est oppetenda: ut sæpe officium est sapientis desciscere à uita: cum sit beatissimus: si id opportune facere possit: quod est conuenienter naturæ uiuere. sic enim censent, opportunitatis esse beate uiuere. itaq; à sapientia præcipitur, seipsam, si iusserit, sapiens ut relinquat. Quamobrem cum uitiorum ista uis non sit: ut causam afferant mortis uoluntariæ: perspicuum est, etiam stultorum, qui ijdem miseri sint, officium esse, manere in uita: si sint in maiore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. & quoniam excedens è uita, & manens, æque miser est: nec diuturnitas magis ei uitam fugiendam faciat: non sine causa dicitur his, qui pluribus naturalibus frui possint, esse in uita manendum. Pertinere autem ad rem arbitrantur intelligi natura fieri: ut liberi à parētibus amentur: à quo initio profectam communem humani generis societatem persequimur. quod primum intelligi debet figura, membrisq; corporum: quæ ipsa declarant procreandi à natura habitam esse rationem. neq; uero hæc inter se congruere possent: ut natura et procreari uellet: & diligi procreatos non curaret. atq; etiam in bestijs uis naturæ inspici potest: quarum in fœtu & educatione laborem cum cernimus: naturæ ipsius uocem uidemur audire. quare perspicuum est natura nos à dolore abhorrere. sic apparet à natura ipsa impelli: ut eos, quos genuerimus, amemus. Ex hoc nascitur ut etiam communis hominum inter ho-

mines naturalis sit commendatio: ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum, quod homo sit, non alienum uideri. ut enim in membris, alia sunt tanquam sibi nata: ut oculi, ut aures. alia etiam cæterorũ membrorum usum adiuuant: ut crura, ut manus: sic immanes quædam bestiæ sibi solum natæ sunt. at illa, quæ in concha patula, pinna dicitur: isq; qui enat e concha, ꝙ eam custodiat, pinnoteres uocatur: in eamq; cum se recepit, includitur: ut uideatur monuisse, ut caueret: itemq; formicæ, apes, ciconiæ, aliorũ etiam causa quædam faciunt. multo magis hæc coniunctio est hominis. itaq; natura sumus apti ad cœtus, concilia, ciuitates.

Mundum autem censent regi numine deorũ: eumq; esse quasi communem urbem, & ciuitatem, hominum, & deorum: & unumquenq; nostrum eius mundi esse partem. ex quo illud natura consequitur: ut communem utilitatem nostræ anteponamus. ut enim leges omnium salutem, singulorum saluti anteponunt: sic uir bonus, & sapiens, & legibus parens, & ciuilis officij non ignarus, utilitate hominum, plusquam unius alicuius, aut suæ consulit. nec magis uituperandus est proditor patriæ: q̃ communis utilitatis, aut salutis desertor, propter suam utilitatem, aut salutem. Ex quo fit: ut laudandus sit is, qui mortem oppetat pro republica: ꝙ deceat chariorẽ esse patriam nobis, quã nos metipsos. quoniamq; illa uox inhumana, et scelerata ducitur, eorum, qui negant se recusare, quo minus ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur: quod uulgari quodam uersu græco pronunciari solet: certe uerum est, etiam his, qui aliquando futuri sint: esse propter ipsos consulendum. Ex hac animorum affe-

ctione testamenta, commendationesq; morientium natæ sunt: quodq; nemo in solitudine uitam agere uelit, ne cum infinita quidem uoluptatum abundantia: facile intelligitur, nos ad coniunctionem, congregationemq; hominum, & ad naturalem communitatem esse natos. impellimur autem natura ut prodesse uelimus quamplurimis: in primisq; docendo, rationibusq; prudentiæ tradendis. Itaq; non facile est inuenire, qui quod sciat ipse, non tradat alteri. ita non solum ad discendum propensi sumus: uerum etiam ad docendum. atq; ut tauris natura datum est, ut pro uitulis contra leones summa ui, impetuq; contendant: sic hi, qui ualent opibus, atq; id facere possunt, ut de Hercule & Libero accepimus: ad seruandum genus hominum natura incitantur. atq; etiam Iouem cum optimum, & maximum dicimus: cumq; eundem salutarem, hospitalem, statorem: hoc intelligi uolumus: salutem hominum in eius esse tutela. minime autem conuenit: cum ipsi inter nos abiecti neglectiq; simus: postulare ut dijs immortalibus cari simus: & ab his diligamur. quemadmodum igitur membris utimur, priusquam didicimus cuius ea utilitatis causa habeamus: sic inter nos natura ad ciuilem communitatem coniuncti, & consociati sumus. quod ni ita se haberet: nec iustitiæ ullus esset, nec bonitati locus. Et quomodo hominum inter homines iuris esse uincula putant: sic homini nihil iuris esse cum bestijs. præclare enim Chrysippus cætera nata esse hominum causa, & deorum: eos autem communitatis, & societatis suæ: ut bestijs homines uti ad utilitatem suam possint sine iniuria. quoniamq; ea natura esset hominis: ut cum genere humano quasi ciui-

le ius intercederet: qui id conseruaret, eum iustum: qui migraret, iniustum fore. Sed quemadmodum theatrum cum commune sit: recte tamen dici potest eius esse eum locum, quem quisq; occuparit: sic in urbe, mundo'ue communi non aduersatur ius, quo minus suum quicq; cuiusq; sit. cum autem ad tuendos, conseruandosq; homines, hominem natum esse uideamus: consentaneum est huic naturæ: ut sapiens uelit gerere, & administrare rempublicam: atq;, ut e natura uiuat, uxorem adiungere: & uelle ex ea liberos procreare. ne amores quidem sanctos a sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum autem rationem atq; uitam alij cadere in sapientem dicunt: si quis eiusmodi forte casus inciderit: ut id faciendum sit. alij nullo modo. ut uero conseruetur omnis homini erga hominem societas, coniunctio, charitas: & emolumenta, & detrimenta, quæ ὀφελήματα & βλάμματα appellant: communia esse uoluerunt. quorum altera prosunt: nocent altera. nec solum ea communia: uerum etiam paria esse dixerunt. Incommoda autem, aut commoda, ita enim εὐχρηστήματα & δυσχρηστήματα appello: communia esse uoluerunt: paria noluerunt. illa enim quæ prosunt, aut quæ nocent: aut bona sunt: aut mala: quæ sint paria necesse est. commoda autem, aut incommoda in eo genere sunt, quæ præposita & reiecta dicimus. ea possunt paria non esse. sed emolumenta communia esse dicuntur. recte autem facta & peccata non habentur communia. Amicitiam autem adhibendam esse censent: quia sit ex eo genere quæ prosunt. quanquã autem in amicitia alij dicant æque charam esse sapienti rationem amici, ac suam: alij

autem

autem sibi cuiq; chariorem suam: tamen hi quoq; posteriores fatentur alienum esse à iustitia, ad quam nati esse uideamur: detrahere quid de aliquo quod sibi assumat. Minime uero probatur huic disciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut iustitiam propter utilitates asciscí aut probari. eædē enim uoluptates poterunt eas labefactare, atque peruertere. & enim nec iustitia, nec amicitia esse omnino poterunt: nisi ipsa per se expetantur. ius autem, quod ita dici, appellariq; possit: id esse naturam: alienumq; esse à sapiente non modo iniuriam cui facere: uerumetiam nocere. nec uero rectum est cum amicis, aut bene meritis consociare, aut coniungere iniuriam: grauissimeq;, & uerissime defenditur, nunquam æquitatem ab utilitate posse seiungere: & quicquid æquum, iustumq; esset: id etiam honestum: uicissimq; quicquid esset honestum: id iustum etiam, atq; æquum fore. Ad easq; uirtutes, de quibus disputatum est, dialecticam etiam adiungunt, & physicam: easq; ambas uirtutum nomine appellant. alteram, quod habeat rationem ne cui falso assentiamur: ne'ue unquam captiosa probabilitate fallamur: eaq; quæ de bonis, & malis diceremus, ut tenere, tueriq; possimus. nam sine hac arte quemuis arbitramur à uero abduci, fallíq; posse. recte igitur si omnibus in rebus temeritas, ignoratioq; uitiosa est: ab his ea quæ tollit, hæc uirtus nominata est. Physicæ quoq; non sine causa tributus idem est honos: propterea quod qui conuenienter naturæ uicturus sit: ei & proficiscendum est ab omni mundo, & ab eius cogitatione. nec uero potest quisquam de bonis, & malis uere iudicare: nisi omni cognita ratione natu-

turæ, & uitæ: etiam deorum: & utrum conueniat nec ne natura hominis cum uniuersa. quæq; sunt uetera præcepta sapientium: qui iubent tempori parere: & sequi deum: & se noscere: & nihil nimis: hæc sine physicis quam uim habeant (& habent maximam) uidere nemo potest. atque etiam ad iustitiam colendam, ad tuendas amicitias, & reliquas charitates, quid natura ualeat, hæc una cognitio potest tradere. nec uero pietas aduersus deos, nec quanta his gratia debeatur, sine explicatione naturæ intelligi potest. Sed iam sentio me esse longius prouectum: q̃ proposita ratio postularet. uerum admirabilis compositio disciplinæ, incredibilisq; rerum traxit ordo. quæ per deos immortales non'ne miraris? quid enim aut in natura, qua nihil est aptius: nihil descriptius: aut in operibus manu factis tam compositum, tamq; compactum, & coagmentatum inueniri potest? quid posterius priori non conuenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid non sic ex alio nectitur: ut non si ullam litteram moueris labent omnia? nec tamen quicquam est quod moueri possit. quam grauis uero, quam magnifica, quam constans conficitur persona sapientis? qui, cum ratio docuerit quod honestum esset: id esse solum bonum: semper sit necesse est beatus: uereq; omnia ista nomina possideat: quæ irrideri ab imperitis solent. rectius enim appellabitur rex, quam Tarquinius: qui nec se, nec suos regere potuit. rectius magister populi (is enim est dictator) q̃ Sylla: qui trium pestiferorum uitiorum luxuriæ, auaritiæ, crudelitatis magister fuit. rectius diues, quam Crassus: qui nisi eguisset: nunquam Eu-

phraten

phraten nulla belli causa transire uoluisset. recte eius omnia dicentur: q scit uti solus omnibus. recte etiam pulcher appellabitur: animi enim liniamenta sunt pulchriora, q̃ corporis: recte solus liber, nec dominationi cuiusquam parens, neq; obediens cupiditati. recte inuictus. cuius etiam si corpus constringatur: animo tamen uincula inijci nulla possint: neq; expectet ullum tempus aetatis: ut tum demq; iudicetur, beatus ne fuerit: cum extremum uitae diem morte confecerit: quod ille unus e septem sapientibus non sapienter Croesum monuit. nam si beatus unquam fuisset: beatam uitam usq; ad illum a Cyro extructum rogum protulisset. quod si ita est: ut neq; quisquam nisi bonus uir, & omnes boni, beati sint: quid philosophia magis colendum? aut quid est uirtute diuinius?

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER QVARTVS.

q VAE cum dixisset: finem ille. ego autem, ne tu inquam Cato ista posuisses tam multa memoriter, tam obscura dilucide. itaq; aut omittamus contra omnino uelle aliquid: aut spacium sumamus ad cogitandum. tam enim diligenter, & si minus uere, nam nondum id quidem audeo dicere: sed tamen accurate, non modo fundatam, uerum etiam extructam disciplinam non est facile perdiscere. Tum ille, an tandem inquit, cum ego te hac noua

lege uideam eodem die accusatori respondere: & tribus horis perorare: in hac me causa tempus dilaturum putas? quae tamen à te agetur non melior, quam illae sunt: quas interdum obtines. quare istam quoque aggredere, tractatam praesertim & ab alijs, & à te ipso saepe: ut tibi deesse non possit oratio. Tum ego, non mehercule soleo temere contra stoicos. non quo illis admodum assentiar. sed pudore impedior. ita multa dicunt, quae uix intelligam. Obscura inquit quaedam esse confiteor. nec tamen ab illis ita dicuntur de industria. sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur easdem res inquam peripateticis dicentibus, uerbum nullum est, quod non intelligatur? Easdem ne res inquit? an parum disserui, non uerbis stoicos à peripateticis, sed uniuersa re, & tota sententia dissentire? Atqui inquam Cato, si istud obtinueris: traducas me ad te totum licebit.

Putabam equidem satis inquit me dixisse. quare ad ea primum si uidetur. sin aliud quid uoles: postea. Immo istud quidem inquam. quo loco, nisi iniquum postulo, responde arbitratu meo. Vt placet inquit. etsi illud erat aptius, aequum cuiq; concedere. Existimo inquam Cato, ueteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem, deinde eorum Polemonem, Theophrastum, satis & copiose, & eleganter habuisse constitutam disciplinam: ut non esset causa Zenoni, cum Polemonem audisset, cur & ab eo ipso, & à superioribus dissideret. quorum fuit haec institutio. in qua animaduertas uelim quid putes mutandum: nec expectes, dum ad omnia dicam: quae à te dicta sunt. uniuersa

uersa enim illorum ratione cum tota uestra confligendum puto. Qui cum uiderent nos ita esse natos: ut & communiter ad uirtutes apti essemus, quæ notæ, illustresq; sunt: Iustitiam dico, temperantiam, cæterasq; generis eiusdem: quæ omnes similes artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem, & tractatione differunt: easq; ipsas uirtutes uiderent nos magnificentius appetere, & ardentius: habere etiam insitam quandam, uel potius innatam cupiditatem scientiæ: natosq; esse ad congregationem hominum, & ad societatem, communitatemq; generis humani: eaq; in maximis ingenijs maxime elucere: totam philosophiam tres in partes diuiserunt. quam partitionem a Zenone retentam esse uidemus. Quarum cum una sit, qua mores conformari putantur: differo eam partem: quæ quasi stirps est huius quæstionis. qui sit enim finis bonorum, mox. hoc loco tantum dico, a ueteribus peripateticis, Academicisq;, qui re consentientes uocabulis differebant: eum locum, quem ciuilem recte appellaturi uidemur: græce πολιτικὸν, grauiter, & copiose esse tractatum. quam multa illi de republica scripserunt? quam multa de legibus? quam multa non solum præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primum enim ipsa illa, quæ subtiliter disserenda erant, polite, apteq; dixerunt, cum definientes, tum partientes: ut uestri etiam: sed uos squallidius. eorum uides q̃ niteat oratio. deinde ea quæ requirebant orationem ornatam, & grauem: q̃ magnifice sunt dicta ab illis? q̃ splendide? de iustitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de philo-

sophia, de capessenda republica, de temperantia, de fortitudine hominum * de spinis uellentium, ut stoici, nec ossa nudantium: sed eorum, qui grandia ornate uellent, enucleate minora dicere. itaq; quae sunt eorum consolationes? quae cohortationes? quae etiam monita, & consilia scripta ad summos uiros? erat enim apud eos, ut est rerum ipsarum natura, sic dicendi exercitatio duplex. nam quicquid quaeritur, id habet aut generis ipsius sine p̃sonis, temporibusq́; aut iis adiunctis, facti, aut iuris, aut nominis controuersiam. Ergo in utroq; exercebãtur: eaq; disciplina effecit tantam illorum utroq; in genere dicendi, copiam. totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui sunt, aut non potuerunt, aut noluerunt: certe reliquerunt: quanquã scripsit artem rhetoricam Cleanthes. Chrysippus etiã, sed sic, ut si quis obmutescere concupierit: nihil aliud legere debeat. itaq; uides quomodo loquantur. noua uerba fingunt: deserunt usitata. at quanta conantur? mundum hunc omnem oppidum esse nostrum. incendit igitur eos, qui audiunt. uides quantam rem agas: ut Circeis qui habitet, totum hunc mundum suum municipium esse existimet. quid ille incendat? restinguet citius, si ardentem acceperit. ista ipsa, quae tu breuiter, regem, dictatorem, diuitem, solum esse sapientem, à te quidem apte, ac rotunde. quippe habes enim, à rhetoribus. illorum uero ista ipsa q̃ exilia, de uirtutis ui: quam tantam uolunt esse: ut beatum per se efficere possit. pungunt quasi aculeis, interrogatiunculis angustis. quibus, etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo: & iidem abeunt, qui uenerant. res enim fortasse uerae, certe graues, non ita

tractantur, ut debent: sed aliquanto minutius. Sequitur disserendi ratio, cognitioq; naturæ. nam de summo bono mox, ut dixi, uidebimus: & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In ijs igitur partibus duabus nihil erat quod Zeno commutare gestiret. res enim præclare se habent: & quidem in utraq; parte. quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad disserendum ualet: prætermissum est? qui & definierunt plurima: & definiendi artes reliquerunt: quodq; est definitioni adiunctum, ut res in partes diuidatur, id & fit ab illis: & quemadmodum fieri oporteat traditur. item de contrarijs. à quibus ad genera, formasq; generum deuenerunt. iam argumenti ratione conclusi, caput esse faciunt ea, quæ perspicua dicunt. deinde ordinem sequuntur. tum quid uerum sit in singulis. extrema conclusio est. quanta autem ab illis uarietas argumentorum ratione concludentium? eorumq; cum captiosis interrogationibus dissimilitudo? quid? quòd pluribus locis quasi denũciant? ut neq; sensuum fidem sine ratione, nec rationes sine sensibus, exquiramus? atq; ut eorum alterũ ab altero separemus? quid? ea quæ dialectici nunc tradunt, & docent, non'ne ab illis instituta sunt, & inuenta? de qbus etsi à Chrysippo maxime est elaboratum: tamen à Zenone minus multo, q̃ ab antiquis. ab hoc autem quædam non melius q̃ ueteres: quædam omnino relicta. cumq; duæ sint artes, qbus perfecte ratio, et oratio compleatur: una inueniendi: altera disserendi: hanc posteriorem, & stoici, et peripatetici, priorẽ autem illi egregie tradiderunt: stoici omnino ne attigerunt quidem. nam è quibus locis quasi thesauris argumenta

depromerentur, uestri ne suspicati quidem sunt. superiores autem artificio, & uia tradiderunt. quae quidem res efficit, ne necesse sit, iisdem de rebus semper, quasi dictata decantare: neq; a commentariolis suis discedere. nam qui sciet ubi quicq; positum sit: quaq; eo ueniat: is etiam, si quid obrutum erit, poterit eruere: semperq; esse in disputando suus. quod & si ingeniis magnis praediti quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur: ars tamen est dux certior, quam natura. aliud est enim poetarum more uerba fundere: aliud ea quae dicas ratione, & arte distinguere. Similia dici possunt de explicatione naturae: qua hi utuntur, & uestri: neq; uero ob duas modo caussas, quod Epicuro uidetur, ut pellatur mortis, & religionis metus: sed etiam modestiam quandam cognitio rerum caelestium affert his, qui uideant quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo: & magnitudinem animi, deorum opera, & facta cernentibus: iustitiam etiam: cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris, & domini numen: quod consiliu: quae uoluntas. cuius ad natura apta ratio, uera illa, & summa lex a philosophis dicitur. inest in eadem explicatione naturae insatiabilis quaedam ex cognoscendis rebus uoluptas. in qua una, confectis rebus necessariis, uacui negociis, honeste ac liberaliter possumus uiuere. Ergo in hac ratione tota, de maximis fere rebus stoici illos sequuti sunt: ut & deos esse, & quatuor ex rebus omnia constare dicerent. cum autem quaereretur res admodum difficilis, num quinta quaedam natura uideretur esse: ex qua ratio, & intelligentia oriretur: in quo etiam de animis, cuius

generis essent, quæreretur: Zeno id dixit esse ignem. nonnulla deinde aliter; sed ea pauca. de maxima autem re, eodem modo, diuina mente, atq; natura mundum uniuersum, atq; eius maximas partes administrari. materiam uero rerum, & copiam apud eos exilem, apud illos uberrimam reperiemus. quammulta ab his conquisita, et collecta sunt de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus? quammultæ de rebus his, quæ gignuntur è terra? quammultæ, quamq; de rebus uarijs, et causæ cur quicq; fiat? & demonstrationes quemadmodum quæq; fiant? qua ex omni copia, plurima, & certissima argumenta sumuntur ad cuiusq; rei naturam explicandam. Ergo adhuc, quantum equidem intelligo, causa non uidetur fuisse mutandi nominis. non enim si omnia non sequebatur, idcirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum in physicis quidem Democritum puto: pauca mutat, uel plura sane. at cum è pluribus eadem dicit, tum certe de maximis. quod item cum uestri faciant: non satis magnam tribuunt inuentoribus gratiam. Sed hæc hactenus. Nunc uideamus quæso de summo bono, quod continet philosophiam, quid tandem attulerit: quamobrem ab inuentoribus, tanquam à parentibus dissentiret. Hoc igitur loco, quanquam à te Cato diligenter est explicatus finis hic bonorum, qui continet philosophiam, & qui à Stoicis, & quemadmodum diceretur: tamen ego quoq; exponam: ut perspiciamus, si potuerimus, quidnam à Zenone noui sit allatum. Cum enim superiores, è quibus plenissime Polemo, secundum naturam uiuere bonũ esse dixissent: his uerbis significari stoici tria di-

tunt. unum eiusmodi, uiuere adhibentem scientiam earum rerum, quæ natura euenirent. hunc ipsum Zenonis aiunt finem esse, declarantem illud, quod a te dictum est, conuenienter naturæ uiuere. alterum significare idem ut diceretur, officia omnia media, aut pleraq; seruantem uiuere. hoc sic expositum dissimile est superiori. illud enim rectum, quod κατόρθωμα dicebas, contingit sapienti soli. hoc autem inchoati cuiusdam officij est, non perfecti. quod cadere in nonnullos insipientes potest. tertium autem, omnibus, aut maximis rebus his, quæ secundum naturam sint, fruentem uiuere. hoc non est positum in nostra actione. completur enim & ex eo genere uitæ, quod uirtute fruitur: & ex his rebus, quæ secundum naturam sunt: neq; sunt in nostra potestate. sed hoc summum bonum, quod certa significatione intelligitur, eaq; uita, quæ ex summo bono degitur, quia coniuncta ei uirtus est, in sapientem solum cadit. isq; finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptum uidemus, a Xenocrate, atq; ab Aristotele constitutus est. itaq; ab his constitutio illa prima naturæ, a qua tu quoq; ordiebare: his prope uerbis exponitur. Omnis natura uult esse conseruatrix sui: ut & salua sit: & in genere conseruetur suo. ad hanc rem aiunt artes quoq; exquisitas: quæ naturam adiuuarent. in quibus ea numeretur in primis: quæ est uiuendi ars: ut tueatur quod a natura datum sit: quod desit acquirat. ijdemq; diuiserunt naturam hominis in animum, & corpus. cumq; eorum unumquodq; per se expetendum esse dixissent: uirtutes quoq; utriusq; eorum per se expetendas esse dixerunt. cum animum quadam infinita

laude anteponerent corpori: uirtutes quoq; animi bonis corporis anteponebant. sed cum sapientiam totius hominis custodem, & procuratricem esse uellent: quae esset naturae comes, & adiutrix: hoc sapientiae munus esse dicebant: ut cum tueretur qui constaret ex animo & corpore: in utroq; iuuaret eum, atq; contineret. atq; ita re primo simpliciter collocata, reliqua subtilius persequentes, corporis bona facilem quandã rationem habere censebant. de animi bonis accuratius exquirebant. in primisq; reperiebant in his inesse iustitiae semina: primiq; ex omnibus philosophis à natura tributum esse docuerunt, ut hi, qui procreati essent, à procreatoribus amarentur: & id, quod temporum ordine antiquius est: ut coniugia uirorum, & uxorum natura coniuncta esse dicerent. qua ex stirpe orirentur amicitiae cognationum. Atque ab his initijs profecti, omnium uirtutum & originem, & progressionem persecuti sunt. ex quo magnitudo quoq; animi existebat: qua facile posset repugnari, obsistiq; fortunae: quod maximae res essent in potestate sapientis: uarietates autem, iniuriasq; fortunae, facile ueterum philosophorum praeceptis instituta uita superabat. Principijs autem à natura datis, amplitudines quaedam bonorum excitabantur: partim profectae à contemplatione rerum occultiorum: quod erat insitus menti cognitionis amor: ex quo etiam rationis, explicandi, disserendiq; cupiditas consequebatur: quodq; hoc solum animal natum est pudoris ac uerecundiae particeps: appetensq; coniunctionem hominum ac societatem: animaduertensq; in omnibus rebus, quas ageret, aut diceret, ut nequid ab eo fieret, nisi honeste, &

decore. His initijs, ut ante dixi, tanquam seminibus, à natura datis, temperantia, modestia, iustitia, & omnis honestas perfecte absoluta est. Habes inquam Cato formam eorum, de quibus loquor, philosophorum: qua exposita, scire cupio quae causa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione desciuerit. quidnam horum ab eo non sit probatum: quod ne omnem naturam conseruatricem sui dixerit? an quod omne animal ipsum sibi commendatum, ut se & saluum in suo genere, incolumeq; uellet? an, cum omnium artium finis is esset, quid natura maxime quaereret: idem statui debere de totius arte uitae? an ꝙ cum animo constaremus, & corpore: & haec ipsa, & eorum uirtutes per se esse sumendas? an uero displicuit ea, quae tributa est animi uirtutibus tanta praestantia? an quae de prudentia, de cognitione rerũ, de coniunctione generis humani, quaeq; ab eisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur? fatebuntur stoici haec omnia dicta esse praeclare. neque eam causam Zenoni desciscendi fuisse. alia quaedam dicent credo magna antiquorum esse peccata: quae ille ueri inuestigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit. quid enim peruersius? quid intolerabilius? quid stultius? q̃ bonam ualitudinem, q̃ dolorum omnium uacuitatem, q̃ integritatem oculorũ, reliquorumq; sensuum, ponere in bonis potius, q̃ dicerent, nihil omnino inter eas res, hisq; contrarias interesse? ea enim omnia, quae illi bona dicerent, praeposita esse, non bona. itemq; illa, quae in corpore excellerent, stulte antiquos dixisse ꝑ se esse expetenda: et sumenda potius, q̃ expetenda. eademq; de omni uita, qua

in una uirtute consisteret: illam uitam, quæ etiam ceteris rebus, quæ essent secundum naturam abundaret, magis expetendam non esse: sed magis sumendã. cumq; ipsa uirtus efficiat ita beatam uitam: ut beatior esse nõ possit: tamen quædam deesse sapientibus, tum cum sunt beatissimi. itaque eos id agere: ut a se dolores, morbos, debilitates repellant. O' magnam uim ingenij, causamq; iustam, cur noua existeret disciplina. perge porro. sequuntur enim, quæ tu scientissime complexus es. omnem insipientiam, & iniustitiam, alia uitia, similia esse: omniaq; peccata esse paria: eosq;, qui natura, doctrinaq; longe ad uirtutem processissent: nisi eam plene consequuti essent: summe esse miseros: neq; inter eorum uitam, & improbissimorum, quicquam omnino interesse: ut Plato, tantus ille uir, si sapiens non fuerit: nihilo melius, q̃ quiuis improbissimus, nec beatius uixerit. Hæc uidelicet est correctio philosophiæ ueteris, et emendatio. quæ omnino aditum habere nullum potest in urbem, in forum, in curiam. quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se authorem uitæ grauiter, & sapienter agendæ profiteretur? nomina rerũ commutantem? cumq; idem sentiret, quod omnes: quibus rebus eandem uim tribueret: alia nomina imponentem? uerba modo mutantem? de opinionibus nihil detrahentem? patronus ne causæ in epilogo pro reo dicens, negaret esse malum exilium? publicationem bonorum? hæc reijcienda esse: non fugienda? nec misericordem iudicem esse oportere? In concione autem si loqueretur: si Annibal ad portas uenisset: murumq; iaculo traiecisset: negaret esse in malis capi: uenire: interfici: patriam amit-

tere? an, senatus cum triumphum Aphricano decerneret, quid de eius uirtute aut felicitate posset dicere? si neq; uirtus in nullo, nisi in sapiente, nec felicitas uere dici potest? quæ est igitur ista philosophia? quæ communi more in foro loquitur: in libello, suo præsertim cum quod illi uerbis suis significent in eo nihil mouetur: de ipsis rebus nihil mutetur: eædem res maneant, alio modo. quid enim interest diuitias, opes, ualitudinem, bona dicas, an ne præposita? cum ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat, q̃ tu: qui eadem præposita nominas? itaq; homo imprimis ingenuus, & grauis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Lælij Panætius, cum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo scriberet: quod esse caput debebat, si probari posset: nunquam posuit: non esse malum dolorem. sed quid esset, & quale: quantumq; in eo inesset alieni: deinde quæ ratio esset perferendi. cuius quidem, quoniam stoicus fuit, sententia, condemnata mihi uidetur esse immanitas ista uerborum. Sed ut propius ad ea Cato accedam, quæ à te dicta sunt, pressius agamus: eaq; quæ modo dixisti, cum his conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia nobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis: quæ in controuersiam ueniunt, de ijs si placet disseramus. Mihi uero inquit placet agi subtilius, &, ut ipse dixisti, pressius. quæ enim adhuc protulisti, popularia sunt. ego autem à te elegantiora desidero. A' me ne tu inquam? sed tamen enitar: & si minus mihi multa occurrent: non fugiam ista popularia. Sed primum positum sit, nosmetipsos commendatos esse nobis: pri-

mamq; ex natura hanc habere appetitionem: ut conseruemus nosmetipsos. hoc conuenit. sequitur illud: ut animaduertamus qui simus ipsi: ut nos, quales oportet esse, seruemus. sumus igitur homines: ex animo constamus & corpore: quæ sunt cuiusdam modi: nosq; oportet, ut prima appetitio naturalis postulat, hæc diligere: constituereq; ex his finem illum summi boni, atq; ultimi: quem, si prima uera sint: ita constitui necesse est: scilicet earum rerum, quæ sunt secundum naturam, q̃ plurima, & q̃ maxima adipisci. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quodq; ego pluribus uerbis, illi breuius, secundum naturam uiuere. Hoc his bonorũ uidetur extremum. Age nunc isti doceant, uel tu potius: quis enim ista melius? quonam modo ab iisdem principiis profecti, efficiatis ut honeste uiuere, id est enim, uel ex uirtute, uel naturæ congruenter uiuere: summum bonum sit: & quonam modo, aut quo loco corpus subito deserueritis: omniaq; ea, quæ cum secundum naturam sint, absint a nostra potestate: ipsum deniq; officium. quæro igitur quomodo hæ tantæ commendationes à natura profectæ subito à sapientia relictæ sint? Quod si non hominis summum bonum quæreremus: sed cuiusdam animantis: is autem esset nihil nisi animus (liceat enim fingere aliquid eiusmodi: quo uerum facilius reperiamus) tamen illi animo non esset hic uester finis. desideraret enim ualitudinem, uacuitatem doloris: appeteret etiam conseruationem sui, earumq; rerũ custodiam: finemq; sibi constitueret secundum naturam uiuere. quod est, ut dixi, habere ea, quæ secundum naturam sunt, uel omnia, uel plurima, & maxima. cuiuscunq; enim

modi animal constitueris: necesse est, etiam si id sine corpore sit, ut fingimus, tamen esse in animo quædam similia eorum, quæ sint in corpore: ut nullo modo, nisi ut exposui, constitui possit finis bonorũ. Chrysippus autem exponens differentias animantum: ait alias earum corpore excellere: alias autem animo: nonnullas ualere utraq; re. deinde disputat, quod cuiusq; generis animantis statui deceat extremum. cum autem hominem in eo genere posuisset: ut ei tribueret animi excellentiam: summum bonum id constituit, non excellere animo, sed uti nihil esse præter animum uideretur. Vno autem modo in uirtute sola summum bonum recte poneretur: si quod esset animal, quod totum ex mente constaret. id ipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundũ naturam: ut ualitudo est. sed id ne cogitari quidem potest, quale sit: ut non repugnet ipsum sibi. Sin dicat obscurari quædam: nec apparere: quia ualde parua sint: nos quoq; concedimus. quod dicit Epicurus de uoluptate: quæ minimæ sint uoluptates, eas obscurari sæpe, & obrui. sed non sunt in eo genere tantæ commoditates corporis, tamq; productæ temporibus, tamq; multæ. itaq;, in quibus propter earum exiguitatem, obscuratio sequitur: sæpe accidit, ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa, nec ne sint: ut in sole, quod à te dicebatur, lucernam adhibere nihil interest: aut teruntium addere Crœsi pecuniæ. quibus autem in rebus obscuratio tanta non sit: fieri tamen potest, ut id ipsum quod interest, non sit magnum. ut ei, qui iucunde uixerit annos decem, si æque uita iucunda menstrua addatur: quia momentum aliquod habeat

ad iucundam

ad iucundam accessionem, bonum sit. si autem id non concedatur: nō continuo uita beata tollitur. Bona autem corporis huic sunt, quod posterius posui, similiora. habent enim accessionem dignam: in qua laboretur: ut mihi in hoc stoici iocari uideantur interdum: cum ita dicant: si ad illam uitam, quæ cum uirtute degatur, ampulla, aut striglis accedat: sumpturum sapientem eam uitam potius, quo hæc adiecta sint: nec beatiorem tamen ob eam causam fore. hoc simile tandem est non risu potius, q̄ oratione eijciendū? ampulla enim sit nec ne sit, quis non iure optimo irrideatur, si laboret? at uero grauitate membrorum, & cruciatu dolorum, si quis quem leuet: magnam ineat gratiam. nec si ille sapiens ad tortoris eculeum à tyranno ire cogatur: similem habeat uultum: ac si ampullam perdidisset. sed ut magnum et difficile certamen iniens, cum sibi cum capitali aduersario dolore depugnandum uideret: excitaret omnes rationes fortitudinis, ac patientiæ. quarum præsidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumq; prælium. deinde non quærimus quid obscuretur, aut intereat: quia sit admodum paruum. sed quid tale sit: ut expleat summam. una uoluptas è multis obscuratur in illa uita uoluptaria. sed tamen ea, quamuis parua sit, pars est eius uitæ: quæ posita est in uoluptate. nummus in Crœsi diuitijs obscuratur: pars est tamen diuitiarum. quare obscurentur etiam hæc, quæ secundum naturam esse dicimus, in uita beata: sint modo partes beatæ uitæ. Atqui si, ut conuenire debet inter nos, est quædam appetitio naturalis, ea, quæ secundum naturam sunt appetens: eorum omnium est aliqua

summa facienda. quo constituto, tum licebit otiose ista quærere de magnitudine reru, de excellentia, quanta in quoq; sit ad beate uiuendum: de istis ipsis obscurationibus, quæ propter exiguitatem uix, aut ne uix quidem appareant. Quid, de quo multa dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit: quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur: quod est ultimum rerum appetendarum. omnis enim est natura diligens sui. quæ est enim, quæ se unquam deserat? aut partem aliquam sui? aut eius partis habitum, aut uim, aut ullius earum rerum, quæ secundum naturam sint, aut motum, aut statum? quæ autem natura suæ primæ institutionis oblita est? nulla profecto: quin suam uim retineat a primo ad extremum. quomodo igitur euenit? ut hominis natura sola esset: quæ hominem relinqueret? quæ obliuisceretur corporis? quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? quomodo autem, quod ipsi etiam fatentur: constatq; inter omnes: conseruabitur, ut simile sit omnium, naturale illud ultimum, de quo quæritur? tum enim esset simile: si in cæteris quoq; naturis id cuiq; esset ultimum: quod in quaq; excelleret. tale enim uisum esset ultimum stoicorum. Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? quid enim dicis, omne animal, simulatq; sit ortum: applicatum esse ad se diligendum? esseq; in se conseruando occupatum? quin potius ita dicis: omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum: & in eius unius occupatum esse custodia: reliquasq; naturas nihil aliud agere, nisi ut id conseruent, quod in quaq; optimum sit? quomodo autem optimum? si bonum

præterea

præterea nullũ est? si autem reliqua appetenda sunt: cur, quod est ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, & maximarum appetitione concluditur? ut Phidias potest à principio instituere signum: idq; perficere. potest ab alio inchoatum, accipere, & absoluere. huic est sapientia similis. non enim ipsa genuit hominem: sed accepit à natura inchoatum. hanc igitur intuens, debet institutum illud quasi signum, absoluere. qualem igitur natura hominem inchoauit? & quod est munus? quod opus sapientiæ? quid est, quod ab ea absolui, & perfici debeat? si nihil in eo quidem perficiendum est: præter motum ingenij quendam, idest rationem: necesse est huic ultimum esse ex uirtute uitam fingere. rationis enim perfectio est uirtus. si nihil nisi corpus: summa erunt illa, ualitudo, uacuitas doloris, pulchritudo, & cætera. nunc de hominis summo bono quæritur. quid ergo dubitamus in tota eius natura, quærere quid sit effectum? cum enim constet inter omnes: omne officium, munusq; sapientiæ, in hominis cultu esse occupatum: alij, ne me existimes contra stoicos solum dicere: eas sententias afferunt: ut summum bonum in eo genere ponant: quod sit extra nostram potestatem: tanquam de animali aliquo loquantur. alij contra, quasi nullum corpus sit hominis, ita præter animum nihil curant. cum præsertim ipse quoq; animus non inane nescio quid sit: neq; enim id possum intelligere: sed in quodam genere corporis: ut ne is quidem uirtute una contentus sit: sed appetat uacuitatem doloris. quamobrem utriq; idem faciunt, ut si læuam partem negligerent:

dexteram tuerentur: aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur: actionem relinquerent. eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta sententia: at uero illa perfecta, atque plena, eorum, qui cum de hominis summo bono quærerent: nullam in eo neq; animi, neq; corporis partem uacuam tutela reliquerunt. uos autem Cato, quia uirtus, ut omnes fatemur, altissimum locum in homine, & maxime excellentem tenet: & quod eos, qui sapientes sunt, absolutos, & perfectos putamus: aciem animorum nostrorum uirtutis splendore perstringitis. in omni enim animante est summum aliquid, atque optimum: ut in equis, in canibus: quibus tamen & dolore uacare opus est, & ualere. sic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum, quod est optimum, id est in uirtute laudatur. itaq; mihi non satis uidemini considerare quid intersit, naturæ quæq; progressio. non enim hoc, quod fiat in frugibus: ut cum ad spicam perduxerit ab herba: relinquat, & pro nihilo habeat herbam: idem fiat in homine: cum eum ad rationis habitum pduxerit. semper enim ita assumit aliquid: ut ea, quæ prima dederit, ne deserat. itaq; sensibus rationem adiunxit: & ratione effecta sensus non reliquit. ut si cultura uitium, cuius hoc munus est, ut efficiat, ut uitis cum partibus suis omnibus quam optime se habeat. sed sic intelligamus: licet enim, ut uos quoq; soletis, fingere aliquid docendi causa. si igitur illa cultura uitium in uite insit ipsa: cætera credo uelit, quæ ad colendam uitem attinebunt, sicut antea: se autem omnibus uitis partibus præferat:

rat: statuatq; nihil esse melius in uitæ, quàm se. similiter sensus, cum accessit ad naturam, tuetur illam quidem: sed etiam tuetur se. cum autem assumpta ratio est: tanto in dominatu locatur: ut omnia illa prima naturæ, huius tutelæ subijciantur. itaque non discedit ab eorum curatione: quibus præposita, uitam omnem debet gubernare. ut mirari satis eorum inconstantiam non possimus. naturalem enim appetitionem, quam uocant ὁρμὴν, itemq; officium, ipsam etiam uirtutem, tuentem esse uolunt earum rerum, quæ secundum naturam sunt. cum autem ad summum bonum uolunt peruenire: transiliunt omnia: & duo nobis opera, pro uno relinquunt: ut alia sumamus, alia appetamus potius, q̃ uno fine omnia concludant. At. n. iam dicitis uirtutem non posse constitui: si ea, quæ extra uirtutem sunt, ad beate uiuendum pertineant. quod totum contra est. introduci enim uirtus nullo modo potest: nisi omnia quæ leget, quæq; reijciet, unam referantur ad summam. nam si omnino nos negligimus: in Aristonea uitia, & peccata incidemus: obliuiscemurq; quæ uirtuti ipsi principia dederimus. sin ea non negligemus: neq; tamen ad finem summi boni referemus: non multum ab Herilli leuitate aberrabimus. duarum enim uitarum uobis erunt instituta capienda. facit enim ille duo seiuncta ultima bonorum: quæ, ut essent uera, coniungi debuerunt. nunc ista separantur, ut disiuncta sint: quo nihil potest esse peruersius. itaq; contra est ac dicitis. nam constitui uirtus nullo modo potest: nisi ea, quæ sint prima naturæ, ut ad summam pertinentia tenebit. quæsita enim uirtus est, non quæ relinqueret naturam: sed quæ

tueretur. at illa, ut nobis placet, partem quandam tuetur: reliquam deserit. Atq; ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret: primos suos quasi cœptus appetendi fuisse: ut se conseruaret in ea natura, in qua ortus esset. nondũ autem explanatum satis erat, quod maxime natura uellet. explanetur igitur. quid ergo aliud intelligetur? nisi ut æque pars naturæ negligatur. in qua si nihil est præter rationem: sit in una uirtute finis bonorum. sin est etiam corpus: ista explanatio naturæ nempe hoc effecerit: ut ea, quæ ante explicationem tenebamus, relinquamus. ergo id est conuenienter naturæ uiuere: à natura discedere. ut quidam philosophi, cum à sensibus profecti maiora quædam, ac diuiniora uidissent: sensus reliquerunt: sic isti, cum ex appetitione rerum, uirtutis pulchritudinem aspexissent: omnia, propter quæ uirtutem ipsam uiderant, abiecerunt: obliti naturam omnem appetendarum rerum, ita late patere: ut à principijs permaneret ad fines: neque intelligunt se rerum illarum pulchrarum, atque admirabilium fundamenta subducere. Itaque mihi uidentur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt, honeste uiuere. sed alius alio magis. Pyrrho scilicet maxime: qui uirtute constituta, nihil omnino quod appetendum sit, relinquat. deinde Aristo: qui nihil relinquere non est ausus: introduxit autem quibus commotus sapiens appeteret aliquid: quod cuiq; in mentem incideret: & quodcunq; tanquam occurreret. is hoc melior, q̃ Pyrrho: quod uel aliquod genus appetendi dedit: deterior, q̃ cæteri: q᷑ penitus à natura recessit. Stoici autem, q᷑ finem bono-

rum

rum in una uirtute ponunt: similes sunt illorum. quod autem principium officij quærunt: melius q̄ Pyrrho. quod ea non occurrentia fingunt: uincunt Aristonem. quod autem ea, quæ ad naturam accommodata, & per se assumenda esse dicunt, non adiungunt ad finem bonorum: desciscunt à natura: & quodammodo sunt non dissimiles Aristonis. ille enim occurrentia nescio quæ, comminiscebatur. hi autem, ponunt illi quidem prima naturæ: sed ea seiungunt à finibus, & à summa bonorum. quæ cum præponunt: ut sit aliqua rerum selectio: naturam uidentur sequi. cum autem negant ea quicquam ad beatam uitam pertinere: rursus naturam relinquunt. Atq; adhuc ea dixi cur causa Zenoni non fuisset, quamobrem à superiorum authoritate discederet. nunc reliqua uideamus: nisi aut ad hæc Cato dicere aliquid uis: aut nos iam longiores sumus. Neutrum uero inquit ille. nam & à te perfici istam disputationem uolo: nec tua mihi oratio longa uideri potest. Optime inquã. quid enim mihi potest esse optatius? quàm cum Catone omnium uirtutum authore, de uirtutibus disputare? sed primum illud uide: grauissimam illam uestram sententiam, quæ familiam ducit: honestum quod sit, id esse solum bonum: honesteq; uiuere, bonorum finem: communem fore uobis cum omnibus, qui in una uirtute constituunt finem bonorum: quodq; dicitis, informari non posse uirtutem, si quicquam nisi quod honestum sit numeretur: idem dicetur ab illis, quos modo nominaui. mihi autem æquius uidebatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, à quo quæ essent principia naturæ acceperat, à commu-

nibus initijs progredientem, uidere ubi primum insisteret: & unde causa controuersiæ nasceretur: non stantem cum ijs, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse à natura profecta: ut ijsdem argumentis, quibus illi, uteretur, ijsdemq; sententijs. minime uero illud probo: quod cum docuistis, ut uobis uidemini: solum bonum esse quod honestum sit: tum rursum dicitis, initia proponi necesse esse apta, & accommodata naturæ: quorum ex electione uirtus possit existere. non enim in selectione uirtus ponenda erat: ut id ipsum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret. nam omnia, quæ sumenda, quæq; legenda, aut optanda sunt: inesse debent in summa bonorum: ut is, qui eam adeptus sit, nihil præterea desideret. uides'ne, ut quibus summa est in uoluptate, perspicuum sit, quid his faciendum sit? aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quo spectare, quid sequi, quid fugere debeant? Sit hoc ultimum bonorum: quod nunc à me defenditur. apparet statim quæ sint officia: quæ actiones. uobis autem quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum, atq; honestum: unde officij, unde agendi principium nascatur, non reperietis. Hoc igitur quæritis omnes: et hi, qui quodcunq; in mentem ueniat, aut quodcunq; occurrat, se sequi dicent: et uos ad naturã reuertemini. quibus natura iure responderit: non esse uerũ aliunde finẽ beate uiuendi, à se principia rei gerendæ peti. esse enim unam rationem qua & principia rerum agendarum, & ultima bonorum continerentur. atque ut Aristonis esset explosa sententia, dicentis nihil differre aliud, ab alio: nec esse res ullas præter uirtutes, &

uitia,

uitia, inter quas quicquam omnino interesset: sic errare Zenonem: qui nulla in re, nisi in uirtute, aut uitio, propensionem, ne minimi quidem momenti, ad summum bonum adipiscendum, diceret. & cum ad beatam uitam nullum momentum ea res haberet: ad appetitionem autem rerum esse in his momenta diceret. quasi uero hæc appetitio non ad summi boni adeptionem, pertineret. Quid autem minus consentaneum est? q; quod aiunt, cognito summo bono, reuerti se ad naturam? ut ab ea petant agendi principium, idest officij? non enim actionis, aut officij ratio, impellit ad ea, quæ secundum naturam sunt, appetenda. sed ab his, & appetitio, & actio commouetur. Nunc uenio ad illa tua breuia: quæ consectaria esse dicebas: & primum illud, quo nihil potest esse breuius. bonum omne laudabile. laudabile autem omne honestum. igitur omne bonum honestum. o plumbeum pugionem. quis enim tibi illud primum concesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo. si enim omne bonum, laudabile est: omne laudabile, honestum est. quis tibi ergo istud dabit? præter Pirrhonem, Aristonem, eorum'ue similes? quos tu non probas. Aristoteles uero, Xenocrates, tota illa familia non dabit. quippe qui ualitudinem, uires, diuitias, gloriam, multa alia bona esse dicant: laudabilia non dicant. & hi quidem ita non sola uirtute finem bonorum contineri putant: ut rebus tamen omnibus uirtutem anteponant. quid censes eos esse facturos? qui omnino uirtutem a bonorum fine segregauerunt? Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si qui Carneadeum finem tueri uolunt? iam aut Calipho,

aut Diodorus quomodo poterunt tibi istud concedere? qui ad honestatem aliud adiungunt: quod ex eodem genere non sit. Placet igitur tibi Cato, cum res sumpseris non concessas, ex illis efficere quod uelis? Iam ille Sorites, quo nihil putatis esse uitiosius: quod bonum sit, id esse optabile. quod optabile, id esse expetendum. quod expetendum, laudabile. deinde reliqui gradus. sed ego in hoc resisto. eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. Illud uero minime consectarium: sed imprimis hebes: illorum scilicet nonnullum gloriatione dignam esse beatam uitam: quod non possit sine honestate contingere: ut iure quisquam glorietur. dabit hoc Zenoni Polemon: etiam magister eius, & tota illa gens, & reliqui qui uirtutem omnibus rebus multo anteponentes, adiungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. Si enim uirtus digna est gloriatione, ut est: tantumq; praestat caeteris rebus: ut dici uix possit: & beatus esse poterit uirtute una praeditus, carens caeteris: nec tamen illud tibi concedet: praeter uirtutem, nihil in bonis esse ducendum. illi autem quibus summum bonum sine uirtute est: non dabunt fortasse uitam beatam habere, in quo iure possit gloriari. & si illi quidem etiam uoluptates faciunt interdum gloriosas. uides igitur, te, aut ea sumere, quae non concedantur: aut ea, quae etiam concessa te nihil adiuuent. Equidem in omnibus istis conclusionibus, hoc putarem philosophia, nobisq; dignum: & maxime, cum summum bonum quaereremus: uitam nostram, consilia, uoluntates, non uerba corrigi. quis enim potest istis, quae te ut ais, delectant breuibus,

& acutis auditis, de sententia discedere? nam cum ea spectant: & auent audire cur dolor malum non sit: dicunt illi asperum esse dolorem, molestum, odiosum, contra naturam, difficilem toleratu: sed, quia nulla est in dolore, nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo: non esse illud malum. hæc qui audierit: ut ridere non curet: discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum: q̃ uenerat. tu autem negas fortem esse quenquam posse: qui dolorem malum putet. cur fortior sit, si illud quod tute concedis, asperum, et uix ferendum putabit? ex rebus enim timiditas, non ex uocabulis nascitur. et ais si una litera commota sit: fore tota ut labet disciplina. utrum igitur tibi literam uideor, an totas paginas commouere? ut enim sit apud illos id, quod est à te laudatum: ordo rerum conseruatus: & omnia inter se apta, & connexa: sic enim aiebas: tamen persequi non debemus: si à falsis principijs profecta congruent ipsa sibi, & à proposito non aberrant. In prima igitur constitutione Zeno tuus à natura recessit: cumq; summum bonum posuisset in ingenij præstantia: quam uirtutem uocamus: nec quicquam aliud bonum esse dixisset: nisi quod esset honestum: nec uirtutem posse constare, si in cæteris rebus esset quicquam, quod aliud alio melius esset: aut peius. his propositis tenuit prorsus consequentia. recte dicis. negare enim non possum. sed ita falsa sunt ea, quæ consequuntur: ut illa, è quibus hæc nata sunt, uera esse non possint. docent enim nos (ut scis) dialectici: si ea quæ rem aliquam consequantur, falsa sint: falsam illam ipsam esse, quam sequantur. ita fit illa conclu-

sio non solum uera, sed ita perspicua: ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: si illud: hoc. non autem hoc. igitur ne illud quidem. sic consequentibus uestris sublatis, prima tollantur. quæ sequuntur igitur, omnes, qui non sunt sapientes, æque miseros esse: sapientes omnes summe beatos esse: recte facta omnia æqualia: omnia peccata paria. quæ cum magnifice primo dici uidentur: considerata minus probantur. sensus enim cuiusq;, & natura rerum, atq; ipsa ueritas clamat quodam modo, non posse adduci: ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil interesset. postea tuus ille Pœnulus. scis enim citius, quàm hunc à philosophia, clientes tuos à poëtica profectos. homo igitur acutus causam non obtinens, repugnante natura uerba uersare cœpit: & primum rebus iis, quas nos bonas ducimus, concessit, ut haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accommodatæ: fateriq; cœpit, sapienti, hoc est summe beato, commodius tamen esse, si ea quoque habeat: quæ bona non audet appellare: natura ipsa accommodata esse concedit: negatq; Platonem, si sapiens non sit: eadem esse in causa, qua tyrannum Dionysium: huic mori optimum esse, propter desperationem sapientiæ: illi propter spem, uiuere. peccata autem partim esse tolerabilia: partim nullo modo: propterea quod alia peccata plures, alia pauciores quasi numeros officij præterirent. iam insipientes alios ita esse: ut nullo modo ad sapientiam possent peruenire. alios qui possent, si id egissent: sapientiam consequi: hic loquebatur aliter atq; omnes: sentiebat idem quod cæteri. Nec uero minoris æstimanda ducebat ea, quæ ipse bona negaret esse: quàm illi, qui ea bo-

na esse dicebant. quid igitur uoluit sibi? qui illa mutauerit? saltem aliquid de pondere detraxisset: & paulo minoris æstimauisset ea, q̃ peripatetici: ut sentire quoq; aliud, non solum dicere uideretur. Quid de ipsa beata uita, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? negatis eam esse quæ expleta sit omnibus his rebus, quas natura desideret: totamq; eam in una uirtute ponitis. cumq; omnis controuersia aut de re soleat, aut de nomine esse: utraq; earum nascitur: si aut res ignoratur: aut erratur in nomine. quorum si neutrum est: opera danda est, ut uerbis utamur quamusitatissimis, & q̃ maxime aptis, idest rem declarantibus. num igitur dubium est? quin si in re ipsa nihil peccatur a superioribus: uerbis illi commodius utantur? uideamus igitur sententias eorum: tum ad uerba redeamus. Dicunt appetitionem animi moueri, cum aliquid ei secundum naturam esse uideatur: omniaq;, quæ secundum naturam sunt, æstimatione aliqua digna: eaq; pro eo, quantum in quaq; sit ponderis, esse æstimanda: quæq; secundum naturam sint, partim nihil habere in sese eius appetitionis: de qua sæpe iam diximus: quæ nec honesta, nec laudabilia dicantur: partim quæ uoluptatem habeant in omni animante: sed in homine rationem etiam. ex eis quæ sint apta: ea honesta: ea pulchra: ea laudabilia. illa autem superiora, naturalia nominantur: quæ coniuncta cum honestis, uitam beatam perficiunt: & absoluunt. omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt: qui illa bona esse dicunt: quàm Zeno, qui negat: longe præstantissimum esse, quod honestum esset, atque laudabile. sed si duo honesta

proposita sint: alterum cum ualitudine: alterum cum morbo: non esse dubium, ad utrum eorum natura nos ipsa deductura sit. sed tamen tantam uim honestatis esse: tantumq; eam rebus omnibus praestare, & excellere: ut nullis nec supplicijs, nec praemijs, dimoueri possit ex eo, quod rectum esse decreuerit: omniaq; quae dura, difficilia, aduersa uideantur: ea uirtutibus ijs, quibus à natura essemus ornati, obteri posse. non faciles illas quidem, nec contemnendas. quid enim esset in uirtute tantum? sed ut hoc iudicaremus, non esse in his partem maximam positam beate, aut secus uiuendi. ad summam, ea quae Zeno aestimanda, & sumenda, & apta naturae esse dixit: eadem illi bona appellant. uitam autem beatam illi eam, quae constaret ex his rebus, quas dixi, aut plurimis, aut grauissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat cur appetendum sit, id solum bonum appellat. beatam autem uitam, eam solam, quae cum uirtute degatur. Si de re disceptari oportet: nulla mihi tecum Cato potest esse dissensio. nihil est enim de quo aliter tu sentias, atque ego: modo commutatis uerbis ipsas res conferamus. nec hoc ille non uidit. sed uerborum magnificentia est & gloria delectatus. qui si ea, quae dicit, ita sentiret, ut uerba significant: quid inter eum, & uel Pyrrhonem, uel Aristonem interesset? si autem eos non probabat: quid attinuit cum his, quibus cum re conueniebat, uerbis discrepare? quid si reuiuiscant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt: & tecum ita loquantur? nos cum te M. Cato studiosis-

simum philosophiæ, iustissimum uirum, optimum iudicem, religiosissimum testem audiremus: admirati sumus, quid esset, cur nobis stoicos anteferres: qui de rebus bonis, & malis sentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognouerat: nominibus uterentur his: quæ prima specie admirationem, re explicata risum mouerent. tu autem si tibi illa probabantur: cur non proprijs uerbis illa tenebas? sin te authoritas commouebat: nobis ne omnibus, & Platoni ipsi, nescio quem illum anteponebas? præsertim cum in repub. princeps esse uelles: ad eamq; tuendam cum summa tua dignitate maxime à nobis ornari atq; instrui posses. nobis enim ista quæsita: à nobis descripta, notata, præcepta sunt: omniumq; rerum publicarum rectiones, genera, status, mutationes, leges etiam, & instituta, ac mores ciuitatum præscripsimus. eloquentiæ uero, quæ & principibus maxime ornamento est: & qua te audiuimus ualere plurimum: quantum tibi ex monumentis nostris addidisses? ea cum dixissent: quid tandem talibus uiris responderes? Rogarem te inquit, ut diceres pro me tu idem: qui illis orationem dictauisses: uel potius paulum loci mihi, ut his responderem, dares: nisi & te audire nunc mallem: & istis tamen alio tempore responsurus essem: tunc scilicet cum tibi. Atqui, si uerum respondere uelles Cato: hæc erant dicenda: non eos tibi non probatos, tantis ingenijs homines, tantaque authoritate: sed te animaduertisse, quas res illi propter antiquitatem parum uidissent: eas à stoicis esse perspectas: eisdemq; de rebus hos tum acutius disseruisse: tum sensisse

grauius, & fortius: quippe, qui primum ualitudinem bonam expetendam negent esse: eligendam dicunt: non quia sit bonum ualere: sed quia sit non nihilo æstimandum: neque tamen pluris, quàm illis uideatur, qui illud non dubitant bonum dicere. hoc uero te ferre non potuisse: quod antiqui illi, quasi barbari, ut nos de nostris solemus dicere: crediderint, eius, qui honeste uiueret, si idem etiam bene ualeret: bene audiret: copiosus esset: optabiliorem fore uitam, melioremq;, & magis expetendam: q̃ illius, qui æque uir bonus, multis modis esset, ut Ennij Alcmeo.

» Circumuentus morbo, exilio, atq; inopia.

illi igitur antiqui non tam acute optabiliorem illam uitam putant, præstantiorem, beatiorem. Stoici autem tantummodo præponendam in seligendo: non quo beatior hæc uita sit: sed quod ad naturam accommodatior. & qui sapientes non sunt, omnes æque miseros esse. Stoici hæc uidelicet uiderunt. illos autem id fugerat superiores. qui arbitrantur homines sceleribus, & parricidijs inquinatos, nihilo miseriores esse: q̃ eos, qui cum caste & integre uiuerent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. Atq; hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, dissimillimas proferebas. quis enim ignorat, si plures ex alto emergere uelint: propius fore eos quidem ad respirandum, qui ad summam iam aquam appropinquant: sed nihilo magis respirare posse: q̃ eos, qui sunt in profundo? nihil ergo adiuuat procedere, & progredi in uirtute: quo minus miserrimus sit, antequam ad eam peruenerit: quoniam in aqua nihil adiuuat

procedere,

et quoniam catuli, qui iam despecturi sunt caeci aeque, & hi qui modo nati: Platonem quoq; necesse est, quoniam nondum uidebat sapientiam, aeque caecum animo, ac Phalarim fuisse. Ista similia non sunt Cato: in quibus quamuis multum processeris: tamen illud in eadem causa est, à quo abesse uelis, donec euaseris. nec enim ille respirat, ante q̃ emersit: & catuli aeque caeci, priusquam despexerint: ac si ita futuri semper essent. illa sunt similia: hebes acies est cuipiam oculorum: corpore alius languescit: hi curatione adhibita leuantur in dies: alter ualet plus quotidie: alter uidet. hi similes sunt omnibus, qui uirtuti student: leuantur uitijs: leuantur erroribus. nisi forte censes T. Gracchũ patrem non beatiorem fuisse q̃ filium: cum alter stabilire rempu. studuerit: alter euertere. nec tamen ille erat sapiens. quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? sed quia studebat laudi, & dignitati, multum in uirtute processerat. conferam autem auum tuũ Drusum cum C. Graccho eius ferè aequali. quae hic reipub. uulnera imponebat: eadem ille sanabat. sed nihil est, quod tam miseros faciat: q̃ impietas, & scelus, ut iam omnes insipientes sint miseri: quod profecto sunt: non est tamen aeque miser, qui patriae consulit: & is, qui illam extinctam cupit. leuatio igitur uitiorum magna fit his, q habent ad uirtutem progressionis aliquantulum. uestri autem progressionem ad uirtutem fieri aiunt: leuationem uitiorum fieri negant. At quo utuntur homines acuti argumento ad probandum, operaeprecium est considerare. quarum inquiunt artium summa crescere potest: earum etiam contrariarum

summa poterit augeri. ad uirtutis autem summam accedere nihil potest. ne uitia quidem igitur crescere poterunt: quae sunt uirtutum contraria. utrum igitur tandem perspicuis ne dubia aperiuntur? an dubijs perspicua tolluntur? atqui hoc perspicuum est: uitia alia in alijs esse maiora. illud dubium: ad id quod summum bonum dicitis ecquaenam fieri possit accessio. uos autem cum perspicuis dubia debeatis illustrare: dubijs perspicua conamini tollere. Itaque, eadem ratione, qua sum pauloante usus, haerebitis. si enim propterea uitia alia alijs maiora non sunt: quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem uos facitis, quicquam potest accedere: quoniam perspicuum est uitia non esse omnium paria: finis bonorum uobis mutandus est. teneamus enim illud necesse est, cum consequens aliquod falsum sit: illud, cuius id consequens sit, non posse esse uerum. quae est igitur causa istarum angustiarum? gloriosa ostentatio in constituendo summo bono. Cum enim quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur: tollitur cura ualitudinis, diligentia rei familiaris, administratio reipublicae, ordo gerendorum negociorum, officia uitae, ipsum denique illud honestum, in quo uno uultis esse omnia, deserendum est. quae diligentissime contra Aristonem dicuntur a Chrysippo. ex ea difficultate, illae fallacis loquelae (ut ait Accius) malitiae natae sunt. quid enim? sapientia ubi pedem poneret non habebat sublatis officijs omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni, & discrimine remoto: quae esse poterant rebus omnibus sic exaequatis, ut inter eas nihil interesset? Ex his angustijs ista euaserunt deteriora, quam Aristonis.

stonis. illa tamen simplicia: uestra uersuta. roges enim Aristonem bona ne ei uideantur haec: uacuitas doloris, diuitiae, ualitudo? neget. quid? quae contraria sunt his? mala ne? nihilo magis. Zenonem roges. respondeat totidem uerbis. admirantes quaeramus ab utroq;, quonam modo uitam agere possimus: si nihil interesse nostra putemus, ualeamus, aegri ne simus: uacemus, an cruciemur dolore: frigus, famem, propulsare possimus, nec ne possimus. uiues inquit Aristo magnifice, atq; praeclare. quod erit cumq; uisum agens nunquam angere: nunquam cupies: nunquam timebis. quid Zeno? portenta haec esse dicit: nec ea ratione ullo modo posse uiui. sed differre inter honestum, & turpe nimium quantum: nescio quid immensum: inter caeteras res nihil omnino interesse. Idem adhuc, audi reliqua: & risum contine si potes: media illa inquit, inter quae nihil interest: tamen eiusmodi sunt: ut eorum alia eligenda sint: alia reijcienda: alia omnino negligenda: hoc est, ut eorum alia uelis: alia nolis: alia non cures. Ac modo dixeras nihil in his rebus esse, quod interesset. & nunc idem dicis inquies. sed ad uirtutes, & ad uitia nihil interesse. quis istud quasi nesciebat? uerum audiamus. ista inquit, quae dixisti, ualere, locupletem esse, non dolere, bona non dico. sed, dicam graece, προηγμένα, latine autem producta. sed praeposita, aut praecipua malo sit tolerabilius & mollius. illa autem, egestatem, morbum, dolorem, non appello mala: sed, si libet, reiectanea. itaq; illa non dico me expetere: sed legere: nec optare: sed sumere: contraria autem non fugere: sed quasi secernere. quid ait Aristoteles? reliquiq; Plato-

nis alumni? se omnia quæ secundum naturam sint, bona appellare: quæ autem contra, mala. Vides ne igitur Zenonem tuum cum Aristone uerbis consentire? re dissidere? cum Aristotele, et illis, re consentire? uerbis discrepare? cur igitur, cum de re conueniat: non malimus usitate loqui? aut doceat paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore: si illam in rebus præpositis, q̃ si in bonis duxero: fortioremq́;, in patiendo dolore, si eum asperum, & difficilem perpessu, & contra naturam esse, q̃ si malum dixero. Facete Marcus Piso familiaris noster & alia multa, & hoc loco stoicos irridebat. quid enim aiebat bonum negas esse diuitias? præpositum esse dicis? quid adiuuas? auaritiam'ne minuis? quod si uerbum sequimur: primum longius uerbum præpositum, q̃ bonum. nihil ad rem. ne sit sane. at certe grauius. nam bonum ex quo appellatum sit nescio. præpositum ex eo credo, q̧ præponatur alijs. id mihi magnum uidetur. itaq; dicebat plus tribui diuitijs à Zenone, qui eas in præpositis poneret: q̃ ab Aristotele, qui bonum esse diuitias fateretur: sed nec magnum bonum, & præ rectis honestisq; contemnendum, ac despiciendum, nec magnopere expetendum. omninoq́; de omnibus istis uerbis à Zenone mutatis ita disputabat: & quæ bona negarentur esse ab eo, et quæ mala: illa lætioribus nominibus ab eo appellari, q̃ à nobis: hæc tristioribus. Piso igitur hoc modo uir optimus, tuiq;, ut scis, amantissimus. nos paucis ad hæc additis, finem faciamus aliquando. longum est enim ad omnia respondere, quæ à te dicta sunt. nam ex eisdem uerborum præstigijs & regna nata uobis sunt, et imperia, et diuitiæ, et tanta

quidem, ut omnia quae ubiq; sint: sapientis esse dicatis. solum praeterea formosum: solum liberum: solum ciuem. * omnia contraria: quos etiam insanos esse uultis. haec παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus. quid autem habent admirationis cum prope accesseris? conferam tecum, quam cuiq; uerbo rem subijcias: nulla erit controuersia. omnia peccata paria dicitis. non ego tecum ita loquar: ut iisdem his de rebus, cum L. Murenam te accusante defenderem. apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronae datum. nunc agendum est subtilius. peccata paria quonammodo? quia nec honesto quicquam honestius: nec turpi turpius. perge porro. nam de isto magna dissensio est. illa argumenta propria uideamus, cur omnia peccata sint paria. ut inquit in fidibus plurimis, si nulla earum ita contenta numeris sit: ut concentum seruare possit: omnes aeque incontentae sint. sic peccata quia discrepant, aeque discrepant. paria sunt igitur. hic ambiguo ludimur. aeque enim contingit omnibus fidibus, ut incontentae sint: illud non continuo, ut aeque incontentae. collatio igitur ista te nihil iuuat. nec enim omnes auaritias, si aeque auaritias esse dixerimus, sequitur etiam ut aequas esse dicamus. Ecce aliud simile dissimile. ut enim inquit gubernator aeque peccat: si palearum nauem euertit: & si auri. item aeque peccat qui parentem, & qui seruum iniuria uerberat. haec non uidere, cuius generis onus nauis uehat ad gubernatoris artem nihil pertinere: itaq; aurum paleam'ue portet, ad bene, aut ad male gubernandum nihil interesse. at quid inter parentem, & seruulum intersit, intelligi & potest,

& debet. ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur. & si in ipsa gubernatione negligentia est nauis euersa: maius est peccatum in auro, q̃ in palea. omnibus enim artibus uolumus attributam esse eam, quae communis appellatur prudentia. quam omnes, qui cuiq; artificio praesunt, debent habere. Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt. Vrgent tamen: & nihil remittunt. quoniam inquiunt omne peccatum imbecillitatis, & inconstantiae est: haec autem uitia in omnibus stultis, aeque magna sunt: necesse est paria esse peccata. quasi uero aut concedatur, in omnibus stultis aeque magna esse uitia: & eadem imbecillitate, & inconstantia L. Tubulum fuisse, qua illum, cuius is condemnatus est rogatione, P. Scaeuolam: & quasi nihil inter res quoq; ipsas, in quibus peccatur, intersit: & quo hae maiores, minores'ue sint: eo per quae peccentur in his rebus aut maiora sint, aut minora. Itaq;, iam enim concludatur oratio: hoc uno uitio maxime mihi premi uidentur stoici: q̃ se posse putant duas contrarias sententias obtinere. qd enim est tam repugnans? q̃ eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse? qui dicat appetitionem rerum ad uiuendum accommodatarum natura profectam? ita cum ea uolunt retinere, quae superiori sententiae conueniunt in Aristonem incidunt. cum id fugiunt: re eadem defendunt, quae peripatetici: uerba tenent mordicus. quae rursus dum sibi euelli ex ordine nolunt: horridiores euadunt, asperiores, duriores, & oratione, & moribus. quam illorum tristitiam atq; asperitatem fugiens Panaetius nec acerbitatem sententiarum, nec differen-

 di spinas

di spinas probauit: fuitq; in altero genere mitior: in altero illustrior: semperq; habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicearchū: ut ipsius scripta declarant. quos quidem tibi studiose, & diligenter tractandos, magnopere censeo. Sed quoniam aduesperascit: & mihi ad uillam reuertendum est: nunc quidem hactenus. uerum hoc idem sæpe faciamus. Nos uero inquit ille. nam qd possumus facere melius? & hanc quidem primam exigam à te operam: ut audias me, quæ à te dicta sunt, refellentem. sed memento, te, quæ nos sentiamus, omnia probare: nisi quod uerbis aliter utamur. mihi autem uestrorū nihil probari. Scrupulum inquā abeunti. sed uidebimus. Quæ cum essent dicta discessimus.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER QVINTVS.

C Vm audiuissem Antiochum Brute, ut solebat, cum M. Pisone disputantem in eo Gymnasio, quod Ptolemeum uocatur: unaq; nobiscum Q. Frater, & T. Pomponius, & L. Cicero frater noster cognatione patruelis, amore germanus: constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia: maxime q; is locus ab omni turba id temporis uacuus esset. itaque ad tempus ad Pisonem omnes. inde uario sermone sex illa à dypilo stadia confecimus. cum autem uenissemus in Acade-

miam, non sine causa nobilitata spacia: solitudo erat ea, quam uolueramus. Tum Piso, natura ne nobis hoc inquit datum dicam? an errore quodã? ut quando ea loca uideamus, in quibus memoria dignos uiros acceperimus multos esse uersatos: magis moueamur: quàm si ante eorum ipsorum, aut facta audiamus: aut scriptum aliquid legamus? uelut ego nunc moueor. uenit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic disputare solitum. cuius etiã illi hortuli propinqui non memoriam solum mihi afferunt: sed ipsum uidentur in conspectu meo hic ponere. hic Speusippus, hic Xenocrates, hic eius auditor Polemo. cuius ipsa illa sessio fuit, quam uidemus. equidem etiam curiam nostram, Hostiliam dico, non hanc nouam: quæ mihi minor esse uidetur, posteaquam est maior: solebam intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum uero imprimis auum cogitare. tanta uis admonitionis inest in locis: ut non sine causa, ex his memoriæ ducta sit disciplina.

Tum Quintus: est plane Piso, ut dicis, inquit. nam me ipsum huc modo uenientem conuertebat ad sese Coloneus ille locus: cuius incola Sophocles ob oculos uersabatur. quem scis quam admirer, quãq; eo delecter. me quidem ad altiorem memoriam Œdipodis huc uenientis, & illo mollissimo carmine quænam essent ipsa hæc loca requirentis, species quædam commouit: inanis scilicet: sed commouit tamen. Tunc Pomponius at ego, quem uos, ut deditum Epicuro, insectari soletis: sum multum equidem cum Phedro, quem unice diligo, ut scitis, in Epicuri hortis: quos modo præteribamus: sed ueteris prouerbij admonitu

uiuorum

uiuorum memini: nec tamen Epicuri licet obliuisci, si cupiam: cuius imaginem non modo in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, & in annulis habent. Hic ego, Pomponius quidem inquam noster iocari uidetur: & fortasse suo iure. ita enim Athenis se collocauit: ut sit pene unus ex Atticis: ut id etiam cognomine uideatur habiturus. ego autem tibi Piso assentior, usu hoc euenire: ut acrius aliquanto, & attentius de claris uiris locorum admonitu cogitemus. scis enim me quodam tempore Metapontum uenisse tecum: nec ad hospitem ante diuertisse: quàm Pythagoræ ipsum illum locum, ubi uitam ediderat, sedemq; uiderim. hoc autem tempore, & si multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum uirorum: tamen ego illa moueor exedra. modo enim fuit Carneades. quem uidere uideor: est enim nota imago: à sedeq; ipsa tanta ingenij magnitudine orbata desiderari illam uocem puto. Tum Piso, quoniam igitur aliquid omnes: quid Lucius noster inquit? an eum locum libenter inuisit? ubi Demosthenes, & Aeschines inter se decertare soliti sunt? suo enim quisq; studio maxime ducitur. Et ille, cum erubuisset, noli inquit ex me quærere: qui in Phalerium etiam descenderim quo in loco, ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem: ut fremitum assuesceret uoce uincere. modo etiam paulum ad dextram de uia declinaui: ut ad Periclis sepulcrum accederem. quanquam id quidem infinitum est in hac urbe. quacunque enim ingredimur, in aliquam historiam uestigium ponimus.
Tum Piso, atq; Cicero inquit ista studia, si ad imi-

tandos summos uiros spectant: ingeniosorum sunt: sin tantummodo ad indicia ueteris memoriæ cognoscenda: curiosorum. te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut spero: ut eos, quos nouisse uis: etiam imitari uelis. Hic ego, et si facit hic quidem inquam Piso (ut uides) ea, quæ præcipis: tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissime, ut solebat, nos uero inquit omnes omnia ad huius adolescentiam conferamus: imprimisq; ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quoque impertiat: uel ut te imitetur, quem amat: uel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatius. sed utrum hortandus es nobis Luci inquit? an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle uideris attendere. Tum ille timide, uel potius uerecunde, facio inquit equidem. sed audisti ne modo de Carneade? rapior illuc. reuocat autem Antiochus. nec est præterea què audiamus. Tum Piso, & si hoc inquit fortasse non poterit sic abire, cum hic adsit: me autem dicebat: tamen audebo te ab hac academia noua, ad ueterem illam uocare. in qua, ut dicere Antiochum audiebas, non hi solum numerantur, qui academici uocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, cæteriq;: sed etiam peripatetici ueteres: quorum princeps Aristoteles: quem excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. ad eos igitur conuerte te quæso. ex eorum enim scriptis, & institutis, cum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest: tum uarietas est tanta artium: ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis orna-

tus possit accedere. ab his oratores, ab his imperatores, ac rerum publicarum principes extiterunt. ut ad minora ueniam, mathematici, poetæ, musici, medici deniq; ex hac tanquam ex omnium artium officina profecti sunt. Atque ego, scis me inquam istud idem sentire Piso. sed à te opportune mentio facta est. studet enim meus audire Cicero quænam sit istius ueteris, quam commemoras, academiæ de finibus bonorum, peripateticorumque sententia. censemus autem te facillime id explanare posse: quod & Staseam Neapolitanum multos annos habueris apud te: & compluris iam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho uidemus exquirere. Et ille ridens, age, age, inquit, satis enim scite me nostri sermonis principium esse uoluisti: exponamus adolescenti, si qua forte possumus. dat enim id nobis solitudo, quod si quis deus diceret, nunquam putarem: me in Academia tanquam philosophum disputaturum. sed ne, dum huic obsequor, uobis molestus sim. Mihi inquã? qui te id ipsum rogaui? Tum Quintus, & Pomponius cum idem se uelle dixissent: Piso exorsus est. Cuius oratio Attende quæso brute satis ne uideatur Antiochi complexa esse sententiam? quam tibi, qui fratrem eius Aristum frequenter audieris, maxime probatam existimo. sic est igitur locutus. Quantus ornatus in peripateticorum disciplina sit, satis est à me, ut breuissime potui, paulo ante dictum. sed est forma eius disciplinæ, sicut fere cæterarum, triplex. una pars est, natura: disserendi, altera: uiuendi, tertia. natura sic ab ijs inuestigata est: ut nulla pars cælo, mari, terra (ut poetice loquar) prætermissa sit. quin etiam, cum de re-

rum initijs, omnique mundo locuti essent: ut multa non modo probabili argumentatione; sed etiam necessaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per se inuestigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. persecutus est Aristoteles animantium omnium ortus, uictus, figuras. Theophrastus autem stirpium naturas, omniumq; ferè rerum, quæ è terra gignerentur causas, atque rationes. qua ex cognitione facilior facta est inuestigatio rerum occultissimarum. disserendiq; ab ijsdem non dialecticæ solum, sed etiam oratoria præcepta sunt tradita: ab Aristoteleq; principe de singulis rebus in utrãq; partem dicendi exercitatio est instituta: ut non contra omnia semper, sicut Arcesilas, diceret: & tamen ut in omnibus rebus, quicquid ex utraq; parte dici posset, experimeret. Cum autem tertia pars bene uiuendi, præcepta quæreret: ea quoque est ab ijsdem non solum ad priuatæ uitæ rationem, sed etiam ad rerum publicarum rectionem relata. omnium ferè ciuitatum non græciæ solum, sed etiam barbariæ, ab Aristotele mores, instituta, disciplinas, à Theophrasto, leges etiam cognouimus. Cumq; uterq; eorum docuisset, qualem in Repu. principem conueniret: pluribus præterea cum scripsisset, qui esset optimus Reipu. status: hoc amplius Theoprastus, quæ essent in Repu. inclinationes rerum, & momenta temporum, quibus esset moderandum, ut cumq; res postularet. uitæ autem degendæ ratio maxime quidem illis placuit quieta, in contemplatione, & cognitione posita rerum. quæ quia deorum erat uitæ simillima: sapien-

te uisa est dignissima. Atq; his de rebus & splendida est eorum, & illustris oratio. De summo autem bono, quia duo genera librorum sunt, unum populariter scriptum: quod ἐξωτερικὸν appellabant: alterum limatius: quod in commentarijs reliquerunt: non semper idem dicere uidentur: nec in summa tamen ipsa aut uarietas est ulla, apud hos quidem quos nominaui: aut inter ipsos dissensio. sed cum beata uita quæratur: idq; sit unum, quod philosophia spectare, & sequi debeat: sit ne ea tota sita in potestate sapientis: an possit aut labefactari, aut eripi rebus aduersis: in eo nonnunquam uariari inter eos, & dubitari uidetur. quod maxime efficit Theophrasti de beata uita liber: in quo multum admodum fortunæ datur. quod si ita se habeat: non possit beatam præstare uitam sapientia. hæc mihi uidetur delicatior, ut ita dicam, molliorq; ratio, q̃ uirtutis uis, grauitasque postulat. quare teneamus Aristotelem, & eius filium Nicomachum: cuius accurate scripti de moribus libri, dicuntur illi quidem esse Aristotelis: sed non uideo cur non potuerit patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque: dummodo plus in uirtute teneamus, quàm ille tenuit, firmitatis, & roboris. Simus igitur contenti his. nanq; horum posteri meliores illi quidem mea sententia, quàm reliquarum philosophi disciplinarum: sed ita degenerant: ut ipsi ex se nati esse uideantur. primum Theophrasti Strato physicum se uoluit. in quo & si est magnus: tamen noua pleraq;, & perpauca de moribus. huius Lysias, & oratione locuples: rebus ipsis

ieiunior. concinnius deinde & elegans huius Aristo. sed ea, quæ desideratur à magno philosopho, grauitas in eo non fuit. scripta sane & multa, & polita. sed nescio quo pacto authoritatem oratio non habet. prætereo multos: in his doctum hominem, & suauem, Hieronymum: quem iam cur peripateticum appellem nescio. summum enim bonum exposuit uacuitatem doloris. qui autem de summo bono dissentit: de tota philosophiæ ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos uoluit. & quidem est grauitate proximus: & redundat oratio. attamen is quidem in patriis institutis manet. Diodorus eius auditor adiūgit ad honestatem uacuitatem doloris. hic quoq; suus est. de summoq; bono dissentiens, dici uere peripateticus non potest. antiquorum autem sententiam Antiochus noster mihi uidetur persequi diligentissime: quam eandem Aristotelis fuisse, & Polemonis docet. facit igitur Lucius noster prudenter: qui audire de summo bono potissimum uelit. hoc enim constituto in philosophia, constituta sunt omnia. nā cæteris in rebus siue prætermissum, siue ignoratum est quippiam: nonplus incommodi est, quàm quanti quæq; earum rerū est, in quibus neglectum est aliquid. summum autē bonum si ignoretur: uiuendi rationem ignorari necesse est. ex quo tantus error consequitur: ut quem in portum se recipiant scire non possint. cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur quid sit & bonorū extremū, & malorum: inuenta uitæ uia est: confirmatiq; omnium officiorum. Est igitur quo quicq; referatur, ex quo id, quod omnes expetunt, beate uiuendi ratio inueniri, & comparari potest. quod quoniam in quo sit

magna dissensio est: Carneadea nobis adhibenda diuisio est: qua noster Antiochus libenter uti solet. ille igitur uidit non modo quot fuissent adhuc philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent sententiæ. Negabat igitur ullam esse artem, quæ ipsa à se proficisceretur. & enim semper illud extra est, quod arte comprehenditur. nihil opus est exemplis hoc facere longius: est enim perspicuum: nullam artem in se uersari: sed esse aliud artem ipsam: aliud quod propositum sit arti. quoniam ut medicina ualitudinis, nauigationis gubernatio, sic uiuendi ars est prudentia: necesse est eam quoque ab alia re esse constitutam, & profectam. constitit autem ferè inter omnes, id, in quo prudentia uersaretur, & quod assequi uellet, aptum, & accomodatum naturæ esse oportere: & tale, ut ipsum per se inuitaret, & alliceret appetitum animi: quem ὁρμὴν græci uocant. quid autem sit, quod ita moueat, itaq; à natura in primo ortu appetatur, non constat: deq; eo est inter philosophos, cum summum bonum exquiritur, omnis dissensio. totius enim quæstionis eius, quæ habetur de finibus bonorum, & malorum, cum quæritur in his quid sit extremum, & ultimum: fons reperiendus est: in quo sint prima inuitamenta naturæ. quo inuento omnis ab eo, quasi capite, de summo bono, & malo disputatio ducitur. Voluptatis alij primum appetitum putant, & primam depulsionem, doloris: alij censent primum ascitum, doloris uacuitatem: & primum declinatum, dolorem. ab his alij, quæ prima secundum naturam nominant proficiscuntur: in quibus numerant incolumi-

tatem, conseruationemq; omnium partium, ualitudinem, sensus integros, doloris uacuitatem, uires, pulchritudinem: cæteraq; generis eiusdem: quorum similia sunt prima in animis quasi uirtutum igniculi, & semina. ex his tribus cum unum aliquod sit: quo primum natura moueatur uel ad appetendum: uel ad repellendum: nec quicquam omnino præter hæc tria possit esse: necesse est omnino officium aut fugiendi, aut sequendi, ad eorum aliquid referri: ut illa prudentia, quam artem uitæ esse diximus: in earum trium rerum aliqua uersetur: à qua totius uitæ ducat exordium. Ex eo autem quod statuerit esse, quo primum natura moueatur: existit etiam recti ratio, atq; honesti: quæ cum uno aliquo ex tribus illis congruere possit: ut aut id honestum sit, facere omnia, aut uoluptatis causa, etiam si eam non consequare: aut non dolendi, etiam si id assequi nequeas: aut eorum, quæ secundum naturam sunt, adipiscendi, etiam si non adipiscatre. ita fit, ut quanta differentia est in principijs naturalibus: tanta sit in finibus bonorum, malorumq;, dissimilitudo. alij rursus ijsdem à principijs omne officium referunt aut ad uoluptatem: aut ad non dolendum: aut ad prima illa secundum naturam obtinenda: Expositis iam igitur sex de summo bono sententijs, trium proximarum hi principes: uoluptatis, Aristippus: non dolendi, Hieronymus: fruendi rebus his, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades non ille quidem auctor, sed defensor disserendi causa fuit. Superiores tres erant: quæ esse possent: quarum est una sola defensa: eaq; uehementer: nam

ter. nam uoluptatis causa facere omnia, cum, etiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit: nemo dicit. ne uitationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putauit: ne si etiam euitare posset. at uero facere omnia, ut adipiscamur quae secundum naturam sint, & si ea non assequamur: id esse & honestum, & solum per se expetendum, & solum bonum stoici dicunt. Sex igitur hae sunt simplices de summo bonorum, malorumq; sententiae: duae sine patrono: quattuor defensae. iunctae autem & duplices expositiones summi boni, tres omnino fuerunt: nec uero plures, si penitus rerum naturam uideas: esse potuerunt. Nam aut uoluptas adiungi potest ad honestatem: ut Caliphoni, Dinomachoq; placuit: aut doloris uacuitas: ut Diodoro: aut prima naturae: ut antiquis, quos eosdem Academicos, & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, haec in praesentia nota esse debebunt: uoluptatem semouendam esse: quando ad maiora quaedam, ut iam apparebit, nati sumus. De uacuitate doloris eadem fere dici solent: quae de uoluptate. Quoniam igitur & de uoluptate cum Torquato, & de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum. primum quae contra uoluptatem dicta sunt, eadem fere cadunt contra uacuitatem doloris. nec uero alia sunt quaerenda contra Carneadeam illā sententiam. quocunq; enim modo summum bonum sic exponitur: ut id uacet honestate: nec officia, nec uirtutes in ea ratione, nec amicitia constare possunt. coniunctio autem cum

honestate uel uoluptatis, uel non dolendi, idipsum honestum, quod amplecti uult, efficit turpe. ad eas enim res referre, quae agas, quarum una, si quis malo careat, in summo eum bono dicat esse: altera uersetur in leuissima parte naturae: obscurantis est omnem splendorem honestatis: ne dicam inquinantis. Restant stoici qui cum a peripateticis, & Academicis omnia transtulissent nominibus alijs easdē res sequuti sunt. hos contra singulos dici est melius. sed nunc quod agimus. de illis cum uolemus. Democriti autem securitas, quae est animi tanquam tranquillitas: quam appellant ἀθυμίαν: eo separanda fuit ab hac disputatione: quia ista animi tranquillitas, ea ipsa est beata uita. quaerimus autem non quae sit: sed unde sit. Iam explosae eiectaeq; sententiae Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circunscripsimus, incidere non possunt: adhibendae omnino non fuerunt. nam cum omnis haec quaestio de finibus, & quasi de extremis bonorum, & malorum, ab eo proficiscatur, quod diximus naturae esse aptum & accommodatum: quodq; ipsum per se primum appetatur: hoc totum & hi tollunt, qui in rebus his, in quibus nihil quod non aut honestum, aut turpe sit, negant esse ullam causam, cur aliud alij anteponatur: nec inter eas res quicquam omnino putant interesse: & Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum praeter scientiam: omnem consilij capiendi causam, inuentionemq; officij sustulit. Sic exclusis sententijs reliquorum, cum praeterea nulla esse possit: haec antiquorum ualeat necesse est. Ergo instituto ueterum, quo etiam Stoici utuntur: hinc capiamus exordiū. Omne

 animal

animal seipsum diligit: & simul ac ortum est, id agit, ut se conseruet: quod hic ei primus ad omnem uitam tuendam appetitus a natura datur: se ut conseruet: atque ita sit affectum: ut optime secundum naturam affectum esse possit. hanc initio constitutionem confusam habet, & incertam: ut tantummodo se tueatur, qualecunque sit. sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. cum autem processit paulum: & quatenus quicquid se attingat, ad seque pertineat, perspicere coepit: tum sensim incipit progredi: seseque agnoscere: & intelligere quam ob causam habet eum, quem diximus, animi appetitum: coepitque & ea quae naturae apta sentit, appetere: & propulsare contraria. ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturae est accommodatum. ita finis bonorum existit secundum naturam uiuere, sic affectum: ut optime affici possit, ad naturamque accommodatissime. quoniam autem sua cuiusque animantis natura est: necesse est quoque finem omnium hunc esse: ut natura expleatur. nihil enim prohibet, quaedam esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestiis homini communia. quoniam omnium est natura communis. sed extrema illa, & summa, quae quaerimus, inter animalium genera distincta, & dispertita sunt, & sua cuique propria, & ad id apta, quod cuiusque natura desiderat. quare cum dicimus, omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam uiuere: non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum. sed ut omnium artium recte dici potest commune esse, ut in aliqua scientia uersetur: scientiam autem suam cuiusque artis esse: sic

commune animalium omnium secundum naturam uiuere: sed naturas esse diuersas: ut aliud equo sit natura: aliud boui: aliud homini: & tamen in omnibus summa communis. & quidem non solum in animalibus, sed etiam in rebus omnibus ijs, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus uidemus, ea, quæ gignuntur e terra, multa quodammodo efficere ipsa sibi per se: quæ ad uiuendum, crescendumq; ualeant: & suo genere perueniant ad extremum. ut iam liceat una comprehensione omnia complecti: non dubitemq; dicere, omnem naturam esse conseruatricem sui: idq; habere propositum, quasi finem, & extremum, se ut custodiat quam in optimo sui generis statu: ut necesse sit, omnium rerum, quæ natura uigeant, similem esse finem: non eundem. ex quo intelligi debet homini id esse in bonis ultimum, secundum naturam uiuere: quod ita interpretemur: uiuere ex hominis natura undiq; perfecta, & nihil requirente. Hæc igitur nobis explicanda sunt. sed si enodatius uos ignoscetis. huius enim ætati, & huic nunc hoc primum fortasse audienti, seruire debemus. Ita prorsus inquã: & si ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamuis ad ætatem recte isto modo dicerentur. Exposita igitur inquit terminatione rerum expetendarum, cur ista se res ita habeat, ut dixi, deinceps demonstrandum est. quamobrem ordiamur ab eo, quod modo posui, quod idem re ab se primum est: ut intelligamus omne animal seipsum diligere. quod quanquam dubitationem non habet, est enim infixum in ipsa natura: comprehenditur suis cuiusq; sensibus sic, ut contra si quis dicere uelit, non audiatur: tamen, ne quid prætermittamus:

mittamus: rationes quoq; cur hoc sit, afferendas puto. & si qui potest intelligi, aut cogitari, esse aliquod animal: quod se oderit? res enim concurrent contrariæ. nam cum appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit consulto, quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus: cum id sua causa faciet: & oderit se, & simul diliget: quod fieri non potest. necesse est quidem, si quis sibi ipsi inimicus est, ea, quæ bona sunt, mala putare: bona contra, quæ mala: & quæ appetenda, fugere: & quæ fugienda, appetere: quæ sine dubio uitæ sunt euersio. neq; enim si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant: aut ut ille apud Terentium, qui decreuit tantisper se minus iniuriæ, suo gnato facere (ut ait ipse) dum fiat miser: inimicus ipse sibi putandus est. sed alij dolore mouentur: alij cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: & cum in mala scientes ruunt: tamen se optime sibi consulere arbitrantur. itaq; dicunt, nec dubitant,

» Mihi sic usus est: tibi ut opus est facto, face:

uelut qui ipsi sibi bellum indixissent: cruciari dies, noctes torqueri uellent: nec uero sese ipsi accusarent ob eam causam: q; sese male rebus suis consuluisse dicerent. eorum enim est hæc querela: qui sibi chari sunt: seseq; diligunt. quare quotiescunq; dicetur male de se quis mereri: sibiq; esse inimicus, atque hostis: uitam deniq; fugere: intelligatur aliquam subesse eiusmodi causam: ut ex eo ipso possit intelligi: sibi quenq; esse charum. Nec uero id, satis est neminem esse: qui ipse se oderit: sed illud quoq; intelligendum est: neminem esse, qui quomodo se habeat, nihil sua censeat interesse. tolletur enim appetitus animi: si, ut in ijs rebus,

inter quas nihil interest, neutram in partem propensiores simus: item in nobis metipsis, quemadmodum affecti simus, nihil nostra arbitremur interesse. Atque *etiam illud, si quis dicere uelit, perabsurdum sit: ita diligi a' sese quenquam: ut ea uis diligendi, ad aliam rem quampiam referatur: non ad eum ipsum, qui sese diligat.* Hoc *cum in amicitijs, cum in officijs, cum in uirtutibus dicitur, quomodocunq; dicitur, intelligi tamen qd dicatur potest. in nobis autem ipsis ne intelligi quidem: ut propter aliam quampiam rem, uerbi gratia propter uoluptatem nos amemus. propter nos enim illam, non propter eam nosmetipsos diligimus. quanquam quid est, quod magis perspicuum sit, non modo charum sibi quenq;, uerum etiam uehementer charum esse? quis est enim, aut quotus quisq;? cui, mors, cum appropinquet:*

» Non *refugiat timido sanguis, atq; exalbescat metu? & si hoc quidem est in uitio, dissolutionem naturæ tam ualde perhorrescere. quod item est reprehendendum, in dolore. sed quia ferè sic afficiuntur omnes: satis argumenti est, ab interitu naturam abhorrere. idq; quo magis quidam ita faciunt: ut iure etiam reprehendantur: hoc magis intelligendum est, hæc ipsa nimia, in qbusdam futura nõ fuisse: nisi quædã essent modica natura. nec uero dico eorum metum mortis, qui quia priuari se uitæ bonis arbitrentur: aut quasdam post mortem formidines extimescant: aut si metuant ne, cum dolore moriantur: icirco mortem fugiant. in paruis enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes minamur præcipitaturos alicunde, extimescunt. quin etiam feræ, inquit* Pacuuius,

» Quibus abest ad præcauendum intelligendi astutia, sibi iniecto terrore mortis horrescunt. quis autem de ipso sapiente aliter existimat? quinetiam cum decreuerit esse moriendum: tamen discessu à suis, atq; ipsa relinquenda luce moueatur. Maxime autem in hoc quidem genere uis est perspicua naturæ: cum & mendicitatem multi perpetiantur, ut uiuant: et angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute: & ea perferant: quæ Philoctetam uidemus in fabulis: qui cum cruciaretur non ferendis doloribus: propagabat tamen uitam aucupio sagittarum:

» Configebat tardus celeres stans uolantes:

ut apud Actiũ est: pennarumq; contextu corporis tegumenta faciebat. De hominũ genere, aut omnino de animaliũ loquor? cum arborum, et stirpium eadem penè natura sit. siue ut doctissimus uiris uisum est, maior aliqua causa, atq; diuinior hanc uim ingenuit: siue hoc ita sit fortuito. uideamus ea quæ terra gignit, corticibus, & radicibus ualida seruari: quod contingit animalibus sensuũ distributione, & quadam compactione membrorũ. qua quidem de re, quanq̃ assentior ijs, qui hæc omnia regi natura putant: quæ si natura negligat: ipsa esse non possint: tamen concedo, ut qui de hoc dissentiunt, existiment quod uelint: ac uel hoc intelligant: si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me. nihil enim hoc differt. nam prius poterit à se quisq; discedere: q̃ appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. iure igitur grauissimi philosophi initium summi boni, à natura petiuerunt: & illum appetitum rerum à natura accommodatarum, ingeneratum putauerunt omnibus: qui continentur ea

commendatione naturæ, qua se ipsi diligunt. Deinceps uidendum est, quoniam satis apertum est, sibi quenq; natura esse charum: quæ sit hominis natura. id est enim de quo quærimus. Atqui perspicuum est hominem è corpore, animoq; constare: cum primæ sint animi partes, secundæ corporis. deinde id quoq; uidemus: & ita figuratum corpus: ut excellat alijs: animumq; ita constitutum: ut & sensibus instructus sit: & habeat præstantiam mentis: cui tota hominis natura pareat: in qua sit mirabilis quædam uis rationis, & cognitionis, & scientiæ, uirtutumq; omnium. nam quæ corporis sunt: ea nec authoritatem cum animi partibus comparandam, & cognitionem habent faciliorem. Itaq; ab his ordiamur. Corporis igitur nostri partes, totaq; figura, & forma, & statura, quam apta ad naturam sit, apparet. neq; est dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes, quales propriæ sunt hominis, intelligatur. sed certe opus est ea ualere: & uigere: & naturales motus, usuq; habere: ut nec absit quid eorum: nec ægrum debilitatum'ue sit. id enim natura desiderat. Est etiam actio quædam corporis: quæ motus, & status naturæ congruentis tenet: in quibus si peccetur distortione, & deprauatione quadam, aut motu, statu'ue deformi: ut si aut manibus ingrediatur quis: aut non ante, sed retro: fugere plane se ipse, & hominem ex homine exuens naturam odisse uideatur. quamobrem etiam sessiones quædam, et flexi, fractiq; motus, quales proteruorum hominum, aut mollium esse solent, contra naturam sunt. ut etiam, si animi uitio id eueniat: tamen in corpore immutari hominis natura uideatur.

itaq; è contrario moderati, æquabilesq; habitus, effectiones, usúsq; corporis, apta esse ad naturam uidentur. Iam uero animus non esse solum, sed etiam cuiusdam modi debet esse: ut & omnes partes suas habeat incolumes: & de uirtutibus nulla desit. atqui in sensibus est sua cuiusq; uirtus: ut ne quid impediat: quo minus suo sensus quisq; munere fungatur in his rebus celeriter, expediteq; percipiendis: quæ subiectæ sunt sensibus. animi autem, & eius animi partis, quæ princeps est: quæq; mens nominatur: plures sunt uirtutes: sed duo prima genera: unum earum, quæ ingenerantur suapte natura: appellanturq; non uoluntariæ: alterum earum, quæ in uoluntate positæ magis proprio nomine appellari solent: quarum est excellens in animorum laude præstantia. Prioris generis est docilitas, memoria: quæ ferè omnia appellantur uno ingenij nomine: easq; uirtutes qui habent, ingeniosi uocantur. Alterum autem genus est magnarum, uerarumq; uirtutum: quas appellamus uoluntarias: ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiam, & reliquas eiusdem generis. Et summatim quidem hæc erant de corpore, animoq; dicenda. quibus quasi informatum est, quod hominis natura postulet. ex quo perspicuum est, quoniam ipsi à nobis diligamur: omniaq; & in animo, & in corpore perfecta uelimus esse: ea nobis ipsa chara esse propter se: & in his esse ad bene uiuendum momenta maxima. nam cui proposita sit conseruatio sui: necesse est huic partes quoq; sui charas esse: charioresq;, quo perfectiores sint, & magis in suo genere laudabiles. ea enim uita expetitur: quæ sit animi, corpo-

risq; expleta uirtutibus: in eoq; summum bonum poni necesse est: quando quidem id tale esse debet: ut rerum expetendarum sit extremum. quo cognito, dubitari non potest, quin, cum ipsi homines sibi sint per se, & sua sponte chari: partes quoq; & corporis, & animi, & earum rerum, quæ sunt in utriusq; motu, & statu, sua charitate colantur: & per se ipsæ appetantur. Quibus expositis facilis est coniectura, ea maxime esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitatis: ut optimæ cuiusq; partis, quæ per se expetatur, uirtus sit expetenda maxime. ita fiet, ut animi uirtus corporis uirtuti anteponatur: animiq; uirtutes non uoluntarias, uincant uirtutes uoluntariæ: quæ quidem proprie uirtutes appellantur: multumq; excellunt, propterea q ex ratione gignuntur: qua nihil est in homine diuinius. etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur: quæ aut sine animo sint, aut non multo secus: eorum summum bonum in corpore est. ut non inscite illud dictum uideatur in sue: animum illum pecudi datum pro sale, ne putresceret. sunt autem bestiæ quædam: in quibus inest aliquid simile uirtutis: ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis: in quibus non corporum solum, ut in suibus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus aliquos uidemus. in homine autem summa omnis animi est, & in animo rationis: ex qua uirtus est: quæ rationis absolutio definitur: quam etiam, atq; etiam explicandam putant. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam, & perfectio est, non dissimilis animantium. Itaq; & uiuere uitem, & mori dicimus: arboremq; & nouellam, & uetulam, &

nigere, & senescere. Ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis, & apta quædam ad naturam, & aliena: earumq; augendarum, & alendarum quandam cultricem esse: quæ sit scientia, atq; ars agricolarum: quæ circuncidat: amputet: erigat: extollat: adminiculetur: ut quo natura ferat, eo possit ire: ut ipsæ uites si loqui possint: ita se tractandas, tuendasq; esse fateantur. & nunc quidem, quod eam tuetur, ut de uite potissimum loquar: est id extrinsecus. in ipsa enim parum magna uis est: ut quamoptime se habere possit: si nulla cultura adhibeatur. At uero si ad uitem sensus accesserit: ut appetitum quendam habeat: & per se ipsam moueatur: quid facturam putas? an ea quæ per uinitorem antea consequebatur: etiam per se ipsam curabit? sed uides ne accessuram ei curam: ut sensus quoq; suos, eorumq; omnium appetitum, & si qua sunt ei membra adiuncta, tueatur? sic ad illa, quæ semper habuit: iunget ea, quæ postea accesserint: nec eundem finem habebit, quem cultor eius habebat: sed uolet secundũ eam naturam, quæ postea ei adiuncta sit, uiuere. ita similis erit finis boni, atq; antea fuerat: nec idem tamen. non enim iam stirpis bonum quæret: sed animalis. Quod si non sensus modo ei sit datus: uerum etiam animus hominis: non necesse est, & illa pristina manere, ut tuenda? inter hæc multo esse chariora, quæ accesserint? animiq; optimam quanq; partem, charissimam? in eaq; expletione naturæ summi boni finem consistere? cum longe multumq; præstet mens, atq; ratio? sic et extremum omnium appetendorum, atq; ductum à prima communitate naturæ, multis gradibus ascendit: ut ad summum per-

ueniret. quod cumulatur ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta. cum igitur ea sit, quam exposui, forma naturæ: si, ut initio dixi, simulatq; ortus esset, se quisq; cognosceret: iudicareq; posset quæ uis & totius esset naturæ, & partium singularum: continuo uideret quid esset hoc, quod quærimus, omniũ rerum, quas expetimus, summum, & ultimum: nec ulla in re peccare posset. nunc uero à primo quidem mirabiliter occulta natura est: nec perspici, nec cognosci potest. progredientibus autem ætatibus, sensim, tarde'ue potius, quasi nosmetipsos cognoscimus. itaq; illa prima commendatio, quæ à natura nostri facta est: nobis obscura, & incerta est: primusq; appetitus ille animi tantum agit: ut salui, atq; integri esse possimus. cum autem dispicere cœperimus, & sentire quid simus, & quid ab animantibus cæteris differamus: tum ea sequi incipimus, ad quæ nati sumus. Quam similitudinem uidemus in bestijs. quæ primo, in quo loco natæ sunt, ex eo se non commouent: deinde suo quæque appetitu mouetur: serpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornibus uti uidemus boues: uespas aculeis: suam denique cuiq; naturam esse ad uiuendum ducem. quæ similitudo in genere etiam humano apparet. parui enim primo ortu sic iacent: tanquam omnino sine animo sint. cum autem paulum firmitatis accesserit: & animo utuntur, & sensibus: conituntur q; ut se erigant: & manibus utantur: & eos agnoscunt, à quibus educantur. deinde æqualibus delectantur: libenterq; se cum his congregant: danq; se ad ludendum: fabellarumque auditione ducuntur: deq; eo, quod ipsis superat, alijs

gratificari uolunt: animaduertuntq; ea, quæ domi fiunt, curiosius: incipiuntq; commentari aliquid, & discere: & eorum quos uident, uolunt non ignorare nomina: quibus q; rebus cum æqualibus decertant, si uincunt: efferunt se lætitia: uicti debilitantur: animosque demittunt. quorum sine causa fieri nihil putandum est. est enim natura sic generata uis hominis: ut ad omnem uirtutem percipiendam facta uideatur: ob eamq; causam parui uirtutum simulachris, quarum in se habent semina, sine doctrina mouētur. sunt enim prima elementa naturæ. quibus auctis uirtutis quasi carmen efficitur. nam cum ita nati, factiq; simus: ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ, principia in nobis contineremus: atq; ad scientiam, prudentiam, fortitudinemq; aptus animos haberemus: à contrarijsq; rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi in pueris uirtutum quasi scintillulas uidemus. è quibus accendi philosophi ratio debet: ut eam, quasi deum, ducem subsequens, ad naturæ perueniat extremum. Nam, ut sæpe iam dixi, in infirma ætate, imbecillaq; mente, uis naturæ per caliginem cernitur. cum autem progrediens confirmatur animus: agnoscit ille quidem naturæ uim: sed ita, ut progredi possit longius: per se sit tamen inchoata. intrandum est igitur in rerum naturam: & penitus quid ea postulet peruidendum. aliter enim nosmētipsos nosse non possumus. quod præceptum quia maius erat: quàm ut ab homine uideretur: idcirco assignatum est deo. Iubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmetipsos. Cognitio autem hæc est una: ut uim nostri cor-

poris uitium? aut quamminimum appareat? multosq; etiam dolores curationis causa perferant? ut si ipse usus membrorum, non modo non maior, uerum etiam minor futurus sit: eorum tamen species ad naturam reuertatur? etenim cum omnes natura totos se expetendos putent: nec id ob aliam rem, sed propter ipsos: necesse est eius etiam partes propter se expeti, quod uniuersum propter se expetatur. qd in motu, et statu corporis nihil ne est, quod animaduertendũ esse ipsa natura iudicet, quemadmodum quis ambulet? sedeat? qui ductus oris? qui uultus in quoq; sit? nihil ne est in his rebus? quod dignum libero, aut indignum esse ducamus? non'ne odio dignos multos putamus? qui quodam motu, aut statu uidentur naturæ legem, & modum contempsisse? Et quoniam hæc deducuntur de corpore: quid est cur non recte pulchritudo etiam ipsa propter se expetenda ducatur? nam si prauitatem, imminutionemq; corporis propter se fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortasse magis, propter se formæ dignitatem sequamur? & si turpitudinem fugiamus in statu, & motu corporis: quid est cur pulchritudinem non sequamur? atq; etiam ualitudinem, uires, uacuitatem doloris, non propter utilitatem solum, sed etiam ipsas propter se expetamus? quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus uult: hunc statum corporis per se ipsum expetit: qui est maxime è natura. quæ tota perturbatur: si aut ægrum corpus est: aut dolet: aut caret uiribus. Videamus animi partes: quarum est aspectus illustrior: quæ quo sunt excelsiores eo dant clariora indicia naturæ. Tantus igitur est innatus in omnibus cognitionis amor, & scien-

tiæ

tiæ: ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominũ natura nullo emolumento inuitata rapiatur. uidemus ne, ut pueri, ne uerberibus quidem à contemplandis rebus, perquirendisq; deterreantur? ut pulsi requirant? & aliquid scire se gaudeant? ut alijs narrare gestiant? ut pompa, ludis, atq; eiusmodi spectaculis teneantur? ob eamq; rem uel famem, & sitim perferant? quid uero, qui ingenuis studijs, atque artibus delectantur: non'ne uidemus eos nec ualitudinis nec rei familiaris habere rationem? omniaq; perpeti ipsa cognitione, & scientia captos? & cum maximus curis & laboribus compensare eam, quam ex discendo capiant uoluptatem? Mihi quidem Homerus huiusmodi quiddam uidisse uidetur in his, quæ de sirenum cantibus finxerit. neq; enim uocum suauitate uidentur, aut nouitate quadam, & uarietate cantandi, reuocare eos solitæ, qui prætervehebantur: sed quia multa se scire profitebantur: ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent. ita enim inuitant Vlyxem: nam uerti, ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum.

» O'decus argolicum quin puppim flectis Vlyxes?
» Auribus ut nostros possis agnoscere cantus.
» Nam nemo hæc unq̃ est transuectus cærula cursu:
» Quin prius astiterit uocum dulcedine captus.
» Post uarijs auido satiatus pectore musis
» Doctior ad patrias lapsus peruenerit oras.
» Nos graue certamen belli clademq; canemus:
» Græcia quam troiæ diuino numine uexit.
» Omniaq; e' latis rerum uestigia terris.

uidit Homerus probari fabulam non posse: si cantiunculis

culis tantus uir irretitus teneretur. scientiam pollicentur: quam non erat mirum sapientiæ cupido patria chariorem. Atq; omnia quidem scire cuiuscunq; modi sint cupere, curiosorum, duci uero maiorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiæ, summorum uirorum est putandum. quem enim ardorem studij censetis fuisse in Archimede? qui dū in puluere quædam describit attentius: ne patriam quidem captam esse senserit. quantum Aristoxeni ingenium consumptum uidemus in musicis? quo studio Aristophanem putamus ætatem in literis duxisse? quid de Pythagora? quid de Platone? aut Democrito loquar? à quibus propter discendi cupiditatem uidemus ultimas terras esse peragratas. quæ qui non uident, nihil unquā magna cognitione dignum amauerunt. Atq; hoc loco, qui propter animi uoluptates coli dicunt ea studia, quæ dixi: non intelligunt idcirco esse ea propter se expetenda: q nulla utilitate obiecta, delectentur animi: atq; ipsa scientia, etiam si incommoda datura sit, gaudeant. Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? ipsi enim quæramus à nobis, stellarum motus, contemplationesq; rerum cælestium, eorumq; omnium, quæ naturæ obscuritate occultantur, cognitiones, quemadmodū nos moueant: & quid historia delectet: quam solemus persequi usq; ad extremum: prætermissa repetimus: inchoata persequimur. nec uero sum inscius esse utilitatem in historia: non modo uoluptatem. quid, cum fictas fabulas, è quibus utilitas nulla duci potest: cum uoluptate legimus? quid cum uolumus nomina eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse? parentes, patriam, multa præterea, minime

necessaria? quid q̃ homines infima fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices deniq; delectentur historia? maximeq; eos uidere possumus res gestas audire, & legere uelle: qui à spe gerendi absunt confecti senectute? quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quae discuntur, & cognoscuntur, inuitamenta inesse: quibus ad discendum cognoscendumq; moueamur. Ac ueteres quidem philosophi, in beatorum insulis fingunt, qualis natura sit uita sapientium: quos cura omni liberatos, nullum necessarium uitae cultum, aut paratum requirentes, nihil aliud esse acturos putant: nisi ut omne tempus in quaerendo, ac discendo, in naturae cognitione consumant. nos autem non solũ beatae uitae istam oblectationem uidemus: sed etiam leuamentum miseriarum. itaq; multi cum in potestate essent hostium, aut tyrannorum: multi in custodia, multi in exilio, dolorem suum doctrinae studijs leuauerunt. Princeps huius ciuitatis Phalerius Demetrius cum patria pulsus esset iniuria: ad Ptolemeum se regem Alexandriam contulit. qui cum in hac ipsa philosophia, ad quam te hortamur, excelleret: Theophrastiq; esset auditor: multa praeclara in illo calamitoso ocio scripsit, non ad usum aliquem suum: quo erat orbatus: sed animi cultus ille erat ei, quasi quidam humanitatis cibus. equidem è Gn. Aufidio praetorio erudito homine, oculis capto, saepe audiebam: cum se lucis magis quàm utilitatis desiderio moueri diceret. somnum deniq; nobis, nisi requietem corporibus, & medicinam quandam laboris afferret: contra naturam putaremus datum. aufert enim sensus: actionemq; tollit omnẽ. itaq; si aut requietem natura non quaereret: aut eam

posset

posset alia quadam ratione consequi: facile pateremur: qui etiam nunc agendi aliquid, discendiq; causa prope contra naturam uigilias suscipere soleamus. sunt autẽ clariora, uel plane perspicua, nec dubitanda indicia naturæ, maxime scilicet in homine, sed in omni animali: ut appetat animus aliquid agere semper: neq; ulla condicione quietem sempiternam possit pati. facile est hæc cernere in primis puerorum ætatulis. quanquam enim uereor ne nimius in hoc genere uidear: tamen omnes ueteres philosophi, maxime nostri, ad incunabula accedunt: ꝙ in pueritia facillime se arbitrentur naturæ uoluptatem posse cognoscere. Videmus igitur ut conquiescere ne infantes quidem possint. cum uero paulum processerint: lusionibus uel laboriosis delectantur: ut ne uerberibus quidem deterri possint: eaq; cupiditas agendi aliquid, adolescit una cum ætatibus. itaq; nisi iocundissimis qdẽ nos somnis usuros putemus: Endymionis somnum nobis nolimus dari. idq; si accidat: mortis instar putemus. quin etiam inertissimos homines, nescio qua singulari nequitia præditos, uidemus tamen & animo, & corpore moueri semper: & cum re nulla impediantur necessaria: aut alueolum poscere: aut quærere quempiam ludum: aut sermonem aliquem requirere: cumq; non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes: circulos aliquos, & semicirculos consectari. ne bestiæ quidem, quas delectationis causa concludimus, cum copiosius alantur: q̃ si essent liberæ: facile patiuntur sese contineri: motusq; solutos, & uagos, à natura sibi tributos requirunt. itaq; ut quisq; optime natus, institutusq; est: esse omnino nolit in uita: si gerendis negocijs orbatus

possit paratissimis uesci uoluptatibus. nam aut priuatim aliquid gerere malunt: aut qui altiore animo sunt, capessunt rem publicam, honoribus, imperijsque adipiscendis: aut totos se ad studia doctrinæ conferunt. qua in uita (tantum abest, ut uoluptates consectentur) etiam curas, solicitudines, uigilias, perferunt: optimaque parte hominis, quæ in nobis diuina ducenda est: ingenij & mentis acie fruuntur, nec uoluptates requirentes, nec fugientes laborem. nec uero intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ sunt ab antiquis repertæ: aut inuestigationem nouarum: quo studio cum satiari non possunt: omnium cæterarum rerum obliti, nihil abiectum, nihil humile cogitant: tantaque est uis talibus in studijs: ut eos etiam, qui sibi alios proposuerunt fines bonorum, quos utilitate, aut uoluptate dirigunt: tamen in rebus quærendis, explicandisque naturis, ætates conterere uideamus. Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum esse natos: actionum autem genera plura: ut obscurentur etiam minora maioribus. maximæ autem sunt, primum, ut mihi quidem uidetur, & his quorum nunc in ratione uersamur: consideratio, cognitioque rerum cælestium, & earum, quas à natura occultatas, & latentes indagare ratio potest: deinde rerum pub. administratio: aut administrandi, sciendique prudens, temperata, fortis, & iusta ratio, reliquæque uirtutes, & actiones uirtutibus congruentes: quæ uno uerbo complexi omnia, honesta dicimus. ad quorum etiam cognitionem, & usum, iam corroborati, natura ipsa præeunte deducimur. omnium enim rerum principia parua sunt: sed suis progressionibus usa augentur. nec sine causa. in primo

enim

enim ortu inest teneritas, & mollicies quædam: ut nec res uidere optimas, nec agere possint. uirtutis enim, beatæq; uitæ, quæ duo maxime expetenda sunt: serius lumen apparet: multo etiam serius, ut plane qualia sint, intelligantur. præclare enim Plato, beatum, cui etiam in senectute contigerit, ut sapientiam, uerasq; opiniones assequi possit. Quare, quoniam de primis naturæ commodis satis dictum est: nunc de maioribus, consequentibusq; uideamus. Natura igitur corpus quidem hominis sic & genuit, & formauit: ut alia in primo ortu perficeret: alia progrediente ætate fingeret: neq; sane multum adiumentis externis, & aduentitijs uteretur. animum autem reliquis rebus, ita perfecit ut corpus. sensibus enim ornauit ad res percipiēdas idoneis: ut nihil, aut non multum adiumento ullo ad suam confirmationem indigeret. quod autem in homine præstantissimum, atq; optimum est: id deseruit. & si dedit talem mentem, quæ omnem uirtutem, iam accipere posset: ingenuitq; sine doctrina notitias paruas rerum maximarum: & quasi instituit docere: & induxit in ea, quæ inerant, tanquam elementa uirtutis. sed uirtutē ipsam inchoauit. nihil itaq; amplius nostrum est: quod nostrum dico, artis est: ad ea principia, quæ accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id quod uolumus effectum: quod quidem pluris sit haud paulo: magisq; ipsum propter se expetendum: quam aut sensus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantum præstat mentis excellens perfectio: ut uix cogitari possit quid intersit. itaq; omnis honos, omnis admiratio, omne studium, ad uirtutem, & ad eas actiones, quæ uirtuti sunt consentaneæ,

refertur: eáq; omnia, quae aut ita in animis sunt: aut ita geruntur: uno nomine honesta dicuntur. quorum omnium quaéq; sint notitiae, quaéq; significentur rerum uocabulis, quaéq; cuiusq; uis, & natura sit, mox uidebimus. hoc autem loco tantum explicemus, haec, honesta quae dico, praeterquam ꝙ nosmetipsos diligamus: praeterea suapte natura, per se esse expetenda. indicant pueri: in quibus, ut in speculis, natura cernitur. quanta studia decertantium sunt? quanta ipsa certamina? ut illi efferuntur laetitia cum uicerint? ut pudet uictos? ut se accusari nolunt? quam cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt? ut aequalium principes sint? quae memoria est in his bene merentium? quae referendae gratiae cupiditas? Atque ea in optima quaq; indole maxime apparent. in qua haec honesta quae intelligimus, à natura tanquam adumbrantur. sed in pueris expressa. in his uero aetatibus, quae iam confirmatae sunt, quis est tam dissimilis homini? qui non moueatur, & offensione turpitudinis, & comprobatione honestatis? quis est qui non oderit libidinosam, proteruam, adolescentiam? quis contra in illa aetate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil intersit: non tamen diligit? quis Pullum Numitorem Fregellanum proditorem, quanquam reip. nostrae profuit: non odit? quis urbis conseruatorem Codrum, quis Erichthei filias non maxime laudat? cui Tubuli nomen odio non est? quis Aristidem mortuum non diligit? an obliuiscimur quantopere in audiendo, legendoq; moueamur? cum pie, cum amice, cum magno animo, aliqd factum cognoscimus? quid loquar de nobis? qui ad laudem, & ad decus nati, suscepti, instituti sumus?

tuti sumus? qui clamores uulgi, atq; imperitorum excitantur in theatris? cum illa dicuntur:

» Ego sum Orestes:

contraq; ab altero:

» Immo enim uero ego sum inquam Orestes.

cum autem etiam exitus ab utroq; datur conturbato, errantiq; regi: ambos ergo una uiuere precamur. quoties hoc agitur quandoue, nisi admirationibus maximis? nemo est igitur, qui non hanc affectionem animi probet, atq; laudet: qua non modo utilitas nulla quæritur: sed contra utilitatem etiam conseruatur fides. talibus exemplis non fictæ solum fabulæ, uerum etiam historiæ refertæ sunt: & quidem maxime nostræ. nos enim ad sacra Idæa accipienda optimum uirum delegimus: nos tutores misimus regibus: nostri imperatores pro salute patriæ sua capita uouerunt: nostri consules regem inimicissimum mœnibus iam appropinquantem monuerunt, à ueneno ut caueret: nostra in republica Lucretia, & quæ per uim oblatum stuprum uoluntaria morte lueret inuenta est: & qui interficeret filiam ne stupraretur. quæ quidem omnia, & innumerabilia præterea, quis est, qui non intelligat, & eos qui fecerunt dignitatis splendore ductos, immemores fuisse utilitatum suarum? nosq;, cum ea laudemus, nulla alia re, nisi honestate, duci? Quibus rebus expositis breuiter, nec enim sum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persecutus: sed his rebus concluditur profecto, & uirtutes omnes, & honestum illud, quod ex his uirtutibus exoritur: et in his hæret: esse per se expetendum. In omni autem honesto, de

quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latius pateat: quam coniunctio inter homines hominum, & quasi quædam societas, & communicatio utilitatum, et ipsa charitas generis humani: quæ nata à primo satu, quo à procreatoribus nati diliguntur: & tota domus coniugio, & stirpe coniungitur: serpit sensim foras, cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitijs, post uicinitatibus cum ciuibus, & his qui publice socij, atq; amici sunt, deinde totius complexu gentis humanæ. quæ animi affectio suum cuiq; tribuens, atq; hanc, quam dico, societatem coniunctionis humanæ, munifice, & æque tuens iustitia dicitur. cui adiunctæ sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæq; sunt generis eiusdem. Atque hæc ita iustitiæ propria sunt: ut sint uirtutum reliquarũ communia. nam cum sic hominis natura generata sit: ut habeat quiddam innatum quasi ciuile, atq; populare: quod græci πολιτικὸν uocant: quicquid aget quæq; uirtus: id à communitate, & ea, quam exposui, charitate, atq; societate humana non abhorrebit: uicissimq; iustitia, ut ipsa se fundet usu in cæteras uirtutes: sic illas expetet. seruari enim iustitia nisi à forti uiro, nisi à sapiente non potest. qualis est igitur omnis hæc, quam dico, conspiratio, consensusq; uirtutum: tale est illud ipsum honestum: quando quidem honestum, aut ipsa uirtus est, aut res gesta uirtute. quibus in rebus uita consentiens, uirtutibusq; respondens, recta, & honesta, & constans, & naturæ congruens, existimari potest. Atq; hæc coniunctio, confusioq; uirtutum, tamen à philosophis ratione quadam distinguitur. nam cum ita copulatæ connexæq; sunt: ut omnes omnium

participes

participes sint: nec alia ab alia possit separari: tamen proprium suum cuiusq; munus est. ut fortitudo in laboribus, periculisq; cernatur: temperantia in praetermittendis uoluptatibus: prudentia in delectu bonorum, & malorum: iustitia in suo cuiq; tribuendo. quando igitur inest in omni uirtute cura quaedam, quasi foras spectans, aliosq; appetens, atq; complectens: existit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut ciues, ut omnes deniq;, quando unam societatem hominum esse uolumus: propter se expetendi sint. atq; eorum nihil est eius generis: ut sit in fine, atq; extremo bonorum. ita fit, ut duo genera propter se expetendorum reperiantur: unum, quod est in ijs, in quibus completur illud extremum: quae sunt aut animi, aut corporis. haec autem, quae sunt extrinsecus, id est quae neq; in animo sunt, neq; in corpore: ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte chara: sed eodem in genere, quo illa, non sunt. nec uero quisquam summum bonum assequi unquam posset: si omnia illa, quae sunt extra, quanquam expetenda, summo bono continerentur. quomodo igitur inquies uerum esse poterit, omnia referri ad summum bonum? si amicitiae, si propinquitates, si reliqua externa summo bono non continerentur? hac uidelicet ratione: quod ea, quae externa sunt, ijs tuemur officijs: quae oriuntur a suo cuiusq; genere uirtutis. nam & amici cultus, & parentis, & qui officio fungitur, in eo ipso prodest: quod ita fungi officio, in recte factis est: quae sunt orta uirtutibus. quae quidem sapientes utentes sequuntur, tanquam duce natura. non perfecti autem homines, & tamen ingenijs *

excellentibus præditi, excitantur spe gloriæ: quæ habet formam honestatis, et similitudinem. quod si ipsam honestatem undiq; perfectam, & absolutam, rem unam præclarissimam omnium, maximeq; laudandam penitus uiderent: quonam gaudio complerentur? cum tantopere eius adumbrata opinione lætentur? quem enim deditum uoluptatibus, cupiditatum incendijs inflammatum, in his potiendis, quæ acerrime concupiuisset: tanta lætitia perfundi arbitramur? quanta aut superiorem Africanum Annibale uicto? aut posteriorem Carthagine euersa? quem Tiberina
* dissentio festo illo die tanto gaudio affecit? quanto L. Paulum, cum regem Persem captum adduceret eodem flumine inuectū? Age nunc Luci noster, extrue animo altitudinem, excellentiamq; uirtutum: iam non dubitabis quin earum compotes homines, magno animo, erectoq; uiuentes, semper sint beati: qui omnes motus fortunæ, mutationesq; rerum, & temporum, leues, & imbecilles fore intelligant: si in uirtutis certamen uenerint. illa enim, quæ sunt à nobis bona corporis numerata: complent ea quidem beatissimam uitam: sed ita, ut sine illis possit beata uita existere. ita enim paruæ, & exiguæ sunt istæ accessiones bonorum: ut quemadmodum stellæ in radio solis, sic istæ in uirtutum splendore, ne cernantur quidem. atq; hoc ut uere dicitur: parua esse ad beate uiuendum momenta, ista corporis commoda: sic nimis uiolentum est, nulla esse dicere. qui enim sic disputant, obliti mihi uidentur, quæ ipsi egerint principia naturæ. tribuendum igitur est his aliquid: dummodo quantum tribuendum sit, intelligas. est tamen philosophi, non tam gloriosa,

quàm uera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ secundum naturam illi ipsi gloriosi esse fatebantur: et uidere tantam uim uirtutis, tantamq; ut ita dicam authoritatem honestatis: ut reliqua, non illa quidem nulla, sed ita parua sint: ut nulla esse uideantur. hoc est non omnia spernentis præter uirtutem, & uirtutem ipsam suis laudibus amplificantis. oratio deniq; hæc est undiq; completa, & perfecta explicatio summi boni. hinc cæteri particulas arripere conati, suam quisq; uideri uoluit afferre sententiam. Sæpe ab Aristotele, & Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia. hoc uno captus Herillus, scientiam summum bonum esse defendit: nec rem ullam aliam per se expetendam. multa sunt dicta ab antiquis de contemnendis, ac despiciendis rebus humanis. hoc unum Aristo tenuit. præter uicia, atq; uirtutes, negauit rem esse ullam, aut fugiendam, aut expetendam. positum est à nostris in his esse rebus quæ secundum naturam essent, non dolere. hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. At uero Calipho, & post eum Diodorus, cum alter uoluptatem adamauisset: alter uacuitatem doloris: neuter honestate carere potuit: quæ est à nostris laudata maxime. Quin etiam ipsi uoluptarij diuerticula quærant: & uirtutes habeant in ore totos dies: uoluptatemq; primo duntaxat expeti dicant: deinde consuetudinem quasi alteram naturam effici: qua impulsi multa faciunt nullam quærentes uoluptatem. Stoici restant. hi quidem non unam aliquam, aut alteram à nobis; sed totam ad se nostram philosophiam transtulerunt: atq; ut reliqui fures, earum rerum quas ceperunt signa

commutant: sic illi ut sententijs nostris pro suis uterentur: nomina, tanquam rerum notas, mutauerunt. ita relinquitur sola hæc disciplina digna studiosis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris uiris, digna principibus, digna regibus. Quæ cum dixisset: paulumq; institisset: quid est inquit? satis'ne uobis uideor pro meo iure in uestris auribus commentatus? Et ego, tu uero inquam Piso, ut sæpe alias, sic hodie ista nosse uisus es: ut si tui copia nobis semper fieret: non multum græcis supplicandum putarem. quod quidem eo probaui magis: quia memini Staseam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sane peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, assentientem his, qui multum in fortuna secunda, aut aduersa, multum in bonis, aut malis corporis ponerent. Est ut dicis inquit. sed hæc ab Antiocho, nostro familiari, dicuntur multo melius, & fortius, q̃ à Stasea dicebantur. quanquam ego non quæro quid tibi à me probatum sit: sed huic Ciceroni nostro: quem discipulum cupio à te abducere. Tum Lucius, mihi uero ista ualde probata sunt: quod item fratri puto. Tum mihi Piso, quid ergo inquit? das'ne adolescenti ueniam? an eum discere ea mauis, quæ cum præclare didicerit, nihil sciat? Ego uero isti inquam permitto. sed non'ne meministi mihi licere probare ista, quæ sunt à te dicta? quis enim potest, ea quæ probabilia uideantur ei, non probare?

An uero inquit quisquam potest probare, quod perceptum, quod comprehensum, quod cognitum non habet? Non est ita inquam Piso magna dissensio. nihil est enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi pos=

se uideatur: nisi quod percipiendi uis ita definitur à stoicis: ut negent quicquam posse percipi: nisi tale uerum, quale falsum esse non possit. itaq; hæc cum illis est dissensio. cũ peripateticis nulla sane. sed hæc omittamus: habent enim & bene longam, & satis litigiosam disputationem. illud mihi à te nimium festinãter dictum uidetur: sapientes omnes esse semper beatos. nescio quo modo præteruolauit oratio. quod nisi ita efficitur: quæ Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit: cum quibus coniungi beatam uitam nullo modo posse putauit: uereor ne uera sint. nam illud uehementer repugnat, esse beatum, & multis malis oppressum. hæc quomodo conueniant non sane intelligo. Vtrum igitur tibi non placet inquit, uirtutis tantam uim esse: ut ad beate uiuendum se ipsa contenta sit? an si id probas: ita fieri posse negas, ut ij qui uirtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint? Ego uero uolo in uirtute uim esse quammaximam. sed quanta sit aliàs. nunc tantum possit ne esse tanta: si quicquam extra uirtutem habeatur in bonis. Atqui inquit, si stoicis concedis, ut uirtus sola si adsit, uitam efficiat beatam: & concedis etiam peripateticis. quæ enim mala illi non audent appellare: aspera autem, & incommoda, & reijcienda, & aliena naturæ esse conceduns: ea nos mala dicimus: sed exigua, & porro minima. quare si potest esse beatus is: qui est in asperis, reijciendisq; rebus: potest is quoq; esse, qui est in paruis malis. Et ego Piso inquam, si est quisquam, qui acute in causis uidere soleat, quæ res agatur: is es profecto tu. quare attende quæso. nam adhuc meo fortasse ui-

tio, quid ego quæram, non perspicis. Isthic sum inquit: expectoq; quid ad id quod quæram respondeas.

Respondebo me non quærere inquam hoc tempore quid uirtus possit efficere: sed quid constanter dicatur: quid ipsum à se dissentiat. Quo igitur inquit modo? Quia cum à Zenone inquã hoc magnifice, tanquam ex oraculo editur: uirtus ad beate uiuendum seipsa contenta est. quare inquit: respondet, quia nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum. non quæro iam uerum ne sit: illud dico, ea quæ dicat, præclare inter se cohærere. dixerit hoc quidem Epicurus, semper beatum esse sapientem: quod quidem solet ebullire nonnunquam. quem quidem cum summis doloribus conficiatur, ait dicturũ, quam suaue est, quam nihil curo. non pugnem cum homine, cur tantum habeat in natura boni: illud urgeam, non intelligere eum, quid sibi dicendum sit: cum dolorem summum malum esse dixerit. eadem nunc mea aduersum te oratio est. dicis eadem omnia & bona, & mala, quæ quidem dicunt, qui nunquam philosophũ pictum, ut dicitur, uiderunt: ualitudinem, uires, staturam, formam, integritatem unguiculorum omnium: deformitatem, morbum, debilitatem, mala. iam illa externa parce tu quidem. sed hæc cum corporis bona sint: eorum conficientia certe in bonis numerabis: amicos, liberos, propinquos, diuitias, honores, opes. contra hæc attende me nihil dicere. si ista mala sunt: in quæ potest incidere sapiens: sapientem esse, non esse ad beate uiuendum satis. Immo uero inquit ad beatissime uiuendum parum est: ad beate uero, satis.

Animaduerti inquam te isto modo pauloante po-

nere: et scio ab Antiocho nostro dici sic solere. sed qd minus probandum, q̃ esse aliquem beatum? nec satis beatum? quod autem satis est: eo qcqd accesserit, nimiũ est: & nemo nimiũ beatus est: & nemo beato beatior.

Ergo inquit tibi Q. Metellus, qui tres filios consules uidit: è quibus unum etiam & censorem, & triumphantem: quartum autem prætorem: eosq; saluos reliquit: & tres filias nuptas: cum ipse consul, censor etiam, augurq; fuisset: & triumphasset: ut sapiens fuerit: non'ne beatior? quam, ut item sapiens fuerit, qui in potestate hostium uigilijs, & inedia necatus est, Regulus? Quid me istud rogas inquam? Stoicos roga. Quid igitur inqt eos responsuros putas? Nihilo beatiorem esse Metellum, quam Regulum. Inde igitur inquit audiendum est. Tamen à proposito inquam aberrauimus. non enim inquam quæro quid uerum: sed quid cuiq; dicendum sit. utinam quidem dicerent alium alio beatiorem: iam ruinas uideres. in uirtute enim sola, & in ipso honesto cum sit bonum positum: cumq; nec uirtus, ut placet illis, nec honestum crescat: idq; bonum solum sit: quo qui potiatur, necesse est beatus sit: cum id augeri non possit, in quo uno positum est beatum esse: qui potest esse quisquam alius alio beatior? uides'ne ut hæc concinant? Et Hercule (fatendum est enim quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum. respondent extrema primis: media utrisq;: omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet uident. in Geometria prima si dederis, danda sunt omnia. concede nihil esse bonum, nisi quod honestum sit: concedendum est in uirtute positam esse beatam uitam. uide rursus retro. dato hoc: dandum erit

illud. quod uestri non item. tria genera bonorum a proclinius currit oratio. uenit ad extremum. hæret in salebra. cupit enim dicere nihil posse ad beatam uitam deesse sapienti. honesta oratio. Socratica, platonis etiam. audeo dicere inquit: non potes, nisi retexueris illa. paupertas si malum est: mendicus beatus esse nemo potest: quamuis sit sapiens. at Zeno eum non beatum modo, sed etiam diuitem dicere ausus est. dolere malum. in cruce qui angitur beatus esse non potest. bonum liberi. misera orbitas. bonum patria. miserum exilium. bonum ualitudo. miserum morbus. bonum integritas corporis. misera debilitas. bonum incolumis acies. misera cæcitas. quæ si potest singula consolando leuare: uniuersa quomodo sustinebit? sit enim idem cæcus, debilis, morbo grauissimo affectus, exul, orbus, egens: torqueatur eculeo. quem hunc appellas Zeno? beatum inquit. etiam beatissimum? quippe inquiet: cum tam docuerim gradus istam rem non habere: quam uirtutem. in qua sit etiam ipsum beatum. tibi hoc incredibile, quia beatissimum. quid tuum? credibile? si enim ad populum me uocas: eum, qui ita sit affectus, beatum nunquam probabis. si ad prudentes: alterum fortasse dubitabunt: sit ne tantum in uirtute: ut ea præditi uel in Phalaridis tauro beati sint: alterum non dubitabunt: quin & stoici conuenientia sibi dicant: & uos repugnantia. Theophrasti igitur inquit tibi liber ille placet de beata uita. Tamen aberramus a proposito. & ne longius, prorsus inquã Piso, si ista mala sunt, placet. Non'ne igitur tibi uidentur inquit mala? Id quæres inquam: in quo utrum respondebo, uerses te huc, atq; illuc necesse est.

Quo

Quo tandē modo inquit? Quia si mala sunt: is qui erit in his, beatus non erit. si mala non sunt: iacet omnis ratio peripateticorum. Et ille ridens, uideo inquit quid agas: ne discipulum abducam times. Tu uero inquam ducas licet: si sequatur. erit enim mecum: si tecum erit. Audi igitur inquit Luci: tecum enim, ut ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. omnis authoritas philosophiae consistit in beatae uitae comparanda. beate enim uiuendi cupiditate incensi omnes sumus. hoc mihi cum tuo fratre conuenit. quare hoc uidendum est: possit ne nobis hoc ratio philosophorum dare. pollicetur certe. nisi enim id faceret: cur Plato Aegyptum peragrauit? ut a sacerdotibus barbaris numeros, & caelestia acciperet? cur post Tatentum ad Architam? cur ad caeteros Pythagoreos, Echcratem, Timeum, Acrionem, locros? ut cum Socratem expressisset: adiungeret Pythagoreorum disciplinam: eaq́;, quae Socrates repudiabat, addisceret? cur ipse Pythagoras, & Aegyptum lustrauit? & Persarum magos adijt? cur tantas regiones barbarorum pedibus obijt? tot maria transmisit? cur haec eadem Democritus: qui, uere falsó'ne quaeremus: dicitur oculis se priuauisse: certe, ut q̄ minime animus a cogitationibus abduceretur: patrimonium neglexit: agros deseruit incultos: quid quaerens aliud nisi beatam uitam? quam si etiam in rerum cognitione ponebat: tamen ex illa inuestigatione naturae consequi uolebat, ut esset bono animo. id enim ille summum bonum, ἀθυμίαν, & saepe ἀναμίαν appellat: id est animum terrore liberum. sed haec & si praeclare: nondum tamen & perpolita. paucis

enim, neq; ea ipsa enucleate ab hoc de uirtute quidem dicta. post enim hæc in hac urbe primum a Socrate quæri cœpta: deinde in hunc locum delata sunt. nec dubitant quin in uirtute omnis ut bene, sic etiam beate uiuendi spes poneretur. quæ cum Zeno didicisset a nostris: ut in actionibus perscribi solet: de re eadem fecit alio modo. hoc tu nunc in illo probas. scilicet uocabulis rerũ mutatis, inconstantiæ crimen ille effugit: nos effugere non possumus? ille Metelli uitam negat beatiorem, quam Reguli: præponendam tamen: nec magis expetendam: sed magis sumendam: & si optio esset: eligendam Metelli: reijciendam Reguli. ego, quam ille præponendam, & magis eligendam, beatiorem hanc appello: nec ullo minimo momento plus ei uitæ tribuo, quàm stoici. quid interest? nisi ꝙ ego res notas notis uerbis appello: illi nomina noua quærunt: qbus idem dicant. Ita quemadmodum in senatu semper est aliquis qui interpretem postulet: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. Bonum appello, quicquid secundum naturam est: quod contra, malum. nec ego solus: sed tu etiam Chrysippe in foro: domi in schola definis. quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes oportere quanti quicq; sit? aliter doctos, & indoctos? sed cum constiterit inter doctos quanti res quæq; sit: si homines essent, usitate loquerentur. Dum res maneant: uerba fingant arbitratu suo. Sed uenio ad inconstantiæ crimen: ne sæpius dicas me aberrare. quam tu ponis in uerbis: ego positam in re putabam. Si satis erit hoc perceptum: in quo adiutores stoicos optimos habemus: tantam uim esse uirtutis: ut

omnia si ex altera parte ponantur: ne appareant quidem: cum omnia, quæ illi commoda certe dicunt esse, & sumenda, & eligenda, & præposita: quæ ita definiunt, ut satis magno æstimanda sint. hæc igitur cum ego tot nominibus à stoicis appellata, partim nouis, & commentitijs, ut ista producta, & reducta: partim idem significantibus: quid enim interest expetas, an eligas? mihi quidem etiam laudatius uidetur, quod eligitur: & ad quod delectus adhibetur. sed cum ego ista bona omnia dixero: tantum refert quam magna dicam: quam expetenda: quam ualde. sin autem nec expetenda ego magis, quàm tu eligenda: nec illa pluris æstimanda ego, qui bona; quàm tu, qui producta appellas: omnia illa necesse est obscurari: nec apparere: & in uirtutis, tanquam in solis radios, incurrere. At enim quia in uita est aliquid mali: ea esse beata non potest. ne seges quidem igitur spicis uberibus, & crebris, si auenam uspiam uideris: nec mercatura quæstuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit. An hoc usquequaque aliter in uita? & non ex maxima parte de tota iudicabis? an dubium est, quin uirtus ita maximam partē obtineat in rebus humanis: ut reliquas obruat? Audebo igitur quæ secundum naturam sint, bona appellare: nec fraudare suo ueteri nomine: quam aliquid potius nouum exquirere. uirtutis autem amplitudinem quasi in altera libræ lance ponere. Terram mihi crede ea lanx, & maria deprimet. semper enim ex eo, quod maximas partes continet: latissimeque funditur: tota res appellatur. dicimus aliquem hilare uiuere. igitur si semel tristior effectus est: hilara uita

amissa est? an hæc in eo M. Crasso, quem semel ait in uita risisse Lucilius: non contingit: ut ea re minus ἀγέλαστος ut ait idem, uocaretur. Policratem samium felicem apellant. nihil acciderat ei quod nollet: nisi quod annulum, quo delectabatur, in mare abiecerat. ergo infelix una molestia. felix rursus: cum is ipse annulus in præcordijs piscis inuentus est. ille uero, si insipiens, quod certe, quoniam tyrannus: nunquam beatus: si sapiens: ne tum quidem miser: cum ab Oronte prætore Darei in crucē actus est. At multis malis affectus. quis negat? sed ea mala uirtutis magnitudine obruebantur. An ne hoc quidem peripateticis concedis? ut dicant omnium uirorum bonorum, idest sapientum, omnibusq; uirtutibus ornatorum, uitam omnibus partibus plus habere semper boni, q̃ mali? quis hoc dicit? Stoicas licet minime. sed isti ipsi, qui uoluptate, & dolore omnia metiuntur: non'ne clamant sapienti plus semper adesse, quod uelit? q̃ quod nolit? cum tantum igitur in uirtute ponant ij, qui se fatentur uirtutis causa, nisi ea uoluptatem acciret: ne manum quidem uersuros fuisse: quid facere nos oportet? qui quamuis minimā animi præstantiam, omnibus bonis corporis ante ire dicamus? ut ea ne in conspectu quidem relinquantur? quis enim est, qui hæc cadere in sapientem dicere audeat? ut, si fieri possit, uirtutem in perpetuum abijciat: ut dolore omni liberetur? quis nostrum diceret; quos non pudet ea quæ Stoici aspera dicunt, mala dicere: melius esse turpiter aliquid facere cum uoluptate: quàm honeste cum dolore? nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiose desciuisse uidetur à Stoicis propter oculorum

dolorem.

dolorem: quis uero hoc didicisset à Zenone, non dolere, cum doleret? illud audierat: nec tamen didicerat: malum illud non esse: quia turpe non esset: & esset ferendum uiro. Hic si peripateticus fuisset: permansisset credo in sententia: quoniam dolorem dicunt malum esse. de asperitate autem eius fortiter ferenda præcipiunt eadem: quæ Stoici. Et quidem Arcesilas tuus, & si fuit in disserendo pertinacior: tamen noster fuit. erat enim Polemonis. is cum arderet podagræ doloribus: uisitassetq; hominem Carneades Epicuri perfamiliaris: & tristis exiret: mane quæso inquit Carneade noster: nihil illinc huc peruenit. ostendit pedes & pectus. attamen hic mallet non dolere. Hæc igitur est nostra ratio: quæ tibi uidetur inconstans: cum propter uirtutis cælestem quandam, & diuinam, tantamq; præstantiam, ut ubi uirtus sit, resq; magnæ sumendæ, laudabilesq;, uirtute gestæ: ibi esse miseria, & erumna non possit: tamen labor possit, & molestia: non dubitem dicere omnes sapientes semper beatos esse: sed tamen fieri posse: ut sit alius alio beatior. Atqui iste locus est Piso tibi etiam atque etiam confirmandus inquam. quem si tenueris: non modo meum Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. Tum Quintus mihi quidem inquit satis hoc confirmatum uidetur. lætor quidem philosophiam, cuius antea supellectilem pluris æstimabam, quàm possessiones reliquorũ: ita mihi diues uidebatur: ut ab ea petere possem quicquid in studijs nostris concupissem: hanc igitur lætor, etiam acutiorem repertam, quàm cæteras. quod quidã ei deesse dicebant. Nunquam nostram

quidem inquit Pomponius iocans. sed mehercule per grata mihi oratio tua. quæ enim dici latine posse non arbitrabar: ea dicta sunt à te, nec minus planè q̃ di cuntur à græcis, uerbis aptis. sed tempus est, si uide tur, & recta quidem ad me. Quod cum ille di xisset: & satis disputatum uideretur: in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER PRIMVS DE CONTEMNENDA MORTE.

C Vm defensionum laboribus, senatorijsq; muneribus, aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus: rettuli me Brute, te hortante maxime, ad ea studia: quæ retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa reuocaui. & cum omnium artiū, quæ ad rectam uiuendi uiam pertinerent, ratio & disciplina studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur: hoc mihi latinis litteris illustrandum putaui: non quia philosophia græcis & litteris, & doctoribus percipi non posset: sed meum iudicium semper fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientius, q̃ græcos: aut accepta ab illis, fecisse meliora: quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. nam mores, & instituta uitæ, resq; domesticas, ac familiares, nos profecto & melius tuemur, & lautius. rem uero publicam nostri maiores certe melioribus temperauerunt & institutis, & legibus. quid loquar de re militari? in qua cum uirtute nostri multum ualuerunt: tum plus etiam disciplina. iam illa, quæ natura, non litteris assecuti sunt: neq; cum græ-

cis, neq; ulla cum gente sunt conferenda. quæ enim tanta grauitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere uirtus, in ullis fuit? ut sint cum maioribus nostris comparanda? doctrina græcia nos, & omni literarum genere superabat. in quo erat facile uincere non repugnantes. nam cum apud græcos antiquissimum è doctis sit genus poëtarum: si quidem Homerus fuit, & Hesiodus ante Romam conditam: Archilocus regnante Romulo: serius poëticam nos accepimus. annis enim ferè CCCCX post Romam conditam Liuius fabulam dedit, Appio Claudio Cæci filio, M. Tuditano consulibus, anno ante natum Ennium. qui fuit maior natu, q̃ Plautus, & Neuius. sero igitur à nostris poëtæ uel cogniti: uel recepti. quanquam est in originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominum uirtutibus. honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis: in qua obiecit ut probrum Marco nobiliori, q; is in prouinciam poëtas duxisset: duxerat autem consul ille in ætoliam (ut scimus) Ennium. quo minus ergo honoris erat poëtis: eo minora studia fuerunt. nec tamen si qui magnis ingenijs in eo genere extiterunt, non satis græcorum gloriæ responderunt. an censemus si Fabio nobilissimo homini laudi datum esset, quod pingeret: non multos etiam apud nos futuros Polycletos, et Parrhasios fuisse? honos alit artes: omnesq; incenduntur ad studia, gloria: iacentq; ea semper: quæ apud quosq; improbantur. summam eruditionem græci sitam censebant in neruorum, uocumq; cantibus. igitur & Epaminundas princeps meo

iudicio græciæ fidibus præclare cecinisse dicitur: Themistoclesq; aliquot ante annis cum in epulis recusasset lyram: habitus est indoctior. ergo in Græcia musici floruerunt: discebantq; id omnes: nec qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. in summo apud illos honore geometria fuit. itaq; nihil mathematicis illustrius. at nos metiendi, ratiocinandiq; utilitate huius artis terminauimus modum. at contra oratorem celeriter complexi sumus: nec enim primo eruditum, aptum tamen ad dicendum: post autem eruditum. nam Galbam, Africanum, Lælium, doctos fuisse memoriæ traditum est: studiosum autem eum, qui hos ætate anteibat, Catonem. post uero Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos nostram ad ætatem: ut non multum, aut nihil omnino græcis cederetur. Philosophia iacuit usq; ad hanc ætatem: nec ullum habuit lumen literarum latinarum: quæ illustranda, & excitanda nobis est: ut si occupati profuimus aliquid ciuibus nostris: prosimus etiam, si possumus, ociosi. in quo eo magis nobis est elaborandum: quod multi iam esse latini libri dicuntur scripti inconsiderate ab optimis quidem illis uiris, sed non satis eruditis. fieri autem potest, ut recte quis sentiat: & id, quod sentit, polite eloqui non possit. sed mandare quenquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit: nec delectatione aliqua allicere lectorem: hominis est intemperanter abutentis & ocio, & literis. itaq; suos libros ipsi legunt cum suis: nec quisquam attingit, præter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti uolunt. quare si aliquid oratoriæ laudi nostra attulimus industria: multo studiosius phi-

losophiæ fontis aperiemus: è quibus etiam illa manabant. sed ut Aristoteles uir summo ingenio, scientiæ copia, cum motus esset Isocratis rhetoris gloria: dicere etiam cœpit adolescentes docere: & prudentiam cum eloquentia iungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere: & in hac maiore, & uberiore arte uersari. hanc enim perfectam philosophiam semper iudicaui: quæ de maximis quæstionibus copiose posset, ornateq; dicere. in quam exercitationem ita nos studiose operam dedimus: ut iam etiam scholas græcorum more habere auderemus. ut nuper tuum post discessum in Tusculano: cum essent complures mecum familiares: tentaui quid in eo genere possem. ut enim antea declamitabã causas: quod nemo me diutius fecit: sic hæc mihi senilis est declamatio. ponere iubebam de quo quis audire uellet: ac id aut sedens, aut ambulans disputabam. Itaq; dierum quinq; scholas, ut græci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita, ut cum is, qui audire uellet, dixisset quid sibi uideretur: tum ego contradicerem. hæc est enim ut scis uetus, & socratica ratio contra alterius opinionem disserendi. nam ita facillime quod uerisimillimum esset inueniri posse Socrates arbitrabatur. sed quo commodius disputationes explicentur: sic eas exponam, quasi agatur res: non quasi narretur. ergo ita nascetur exordiũ. AVDITOR. Malum mihi uidetur esse mors. MARCVS. His ne qui mortui sunt? an ijs quibus moriendum est? A. Vtrisq;. M. Est igitur miserum: quoniam malum. A. Certe. M. Ergo & hi, quibus euenit iam, ut morerentur: & hi, quibus euenturum

est: miseri. A. Mihi ita uidetur. M. Nemo ergo non miser. A. Prorsus nemo. M. Et si tibi quidem constare uis: omnes quicunq; nati sunt, eruntue, non solũ miseri, sed etiam semper miseri. nam si solos eos diceres miseros: quibus moriendum esset: neminem tu quidem eorum qui uiuerent, exciperes. moriendum est enim omnibus. esset tamen miseriæ finis in morte. quoniam autem etiam mortui miseri sunt: in miseriã nascimur sempiternam. necesse est enim miseros esse eos: qui centum millibus annorum ante occiderunt: uel potius omnes, quicũq; nati sunt. A. Ita prorsus existimo. M. Dic quæso, num te illa terrent? triceps apud inferos cerberus? cocyti fremitus? transuectio acherontis? mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? tum illud quod Sisyphus uersat

» Saxum sudans nitendo, neq; proficit hilum?

fortasse etiam inexorabiles iudices Minos, & Rhadamanthus. apud quos nec te L. Crassus defendet: nec M. Antonius: nec, quoniã apud græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem. tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. hæc fortasse metuis: & idcirco mortem censes esse sempiternũ malũ. A. Adeo ne me delirare censes? ut ista esse credã? M. An tu hæc non credis? A. minime uero. M. Male hercule narras. A. Cur quæso? M. qa disertus esse possem: si contra ista dicerem. A. Quis enim non in eiusmodi causa? aut quid negocij est, hæc poëtarum & pictorum portenta conuincere? M. Atqui pleni sunt libri philosophorum contra ista ipsa disserentium. A. Inepte sane. quis est enim tam excors? quem ista moueant? M. Si ergo apud inferos miseri nõ sunt:

ne sunt ulli apud inferos qdem. A. Ita prorsus existimo. M. Vbi ergo sunt hi, quos miseros dicis? aut quē locum in colunt? si enim sunt: nusquam esse non possunt. A. ego uero nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt. M. Iam mallem cerberum metueres: q̃ ista tam inconsiderate diceres. A. Qui tandem? M. Quem esse negas, eundem esse dicis. ubi est acumen tuum? eum enim miserum esse dicis: tum eum qui non sit, dicis esse. A. non sum ita hebes: ut ista dicam. M. Quid dicis igitur? A. miserum esse uerbi causa M. Crassum: qui illas fortunas morte dimiserit: miserum Gn. Pompeium: qui tanta gloria sit orbatus: omnes deniq; miseros: qui hac luce careant. M. reuolueris eodem. sint enim oportet, si miseri sunt. tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent. si igitur non sunt: nihil possunt esse. ita ne miseri quidem sunt. A. non dico fortasse etiam quod sentio. nam istud ipsum, non esse, cum fueris, miserrimum puto. M. quid miserius, q̃ omnino nunquam fuisse? ita qui nondum nati sunt, quia non sunt, miseri iam sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, antequam nati. ego autem non commemini, antequam sum natus, me miserum. tu si meliore memoria es: uelim scire, ecquid de te recordere? A. Ita iocaris: quasi ego dicam eos esse miseros, qui nati nō sunt: & non eos miseros, qui mortui sunt. M. esse ergo eos dicis. A. immo, quia non sunt, cum fuerint, eos miseros esse. M. Pugnantia te loqui non uides? quid enim tam pugnat? quàm non modo miserum,

sed omnino quicquam esse, qui non sit? an tu egressus porta capena, cum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulchra uides: miseros putas illos? A. *quoniam me uerbo premis: posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantum miseros, ob id ipsum, quia non sunt.* M. *Non dicis igitur miser est* M. *Crassus: sed tantum miser* M. *Crassus.* A. *Ita plane.* M. *Quasi non necesse sit, quicquid isto modo pronuncies, id aut esse, aut non esse. an tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur. omne pronunciatum (sic mihi in praesentia occurrit, ut appellarem ἀξίωμα. utar post alio: si inuenero melius) id ergo est pronunciatum: quod est uerum: aut falsum. cum igitur dicis miser Marcus Crassus: aut hoc dicis, miser est* M. *Crassus: ut possit iudicari uerum id, falsum'ne sit: aut nihil dicis omnino.* A. *Age iam concedo non esse miseros, q mortui sunt: quoniam extorsisti ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. quid? qui uiuimus, cum moriendum sit: non ne miseri sumus? quae enim potest in uita esse iucunditas? cum dies & noctes cogitandum sit, iam iamq; esse moriendum.* M. *Ecquid ergo intelligis, quantum mali ex humana conditione deieceris?* A. *quonã modo?* M. *quia si mori etiam mortuis miserum esset: infinitum quoddam & sempiternum malum haberemus in uita. nunc uideo calcem: ad quem cum sit decursum, nihil sit praeterea extimescendum. sed tu mihi uideris Epicharmi acuti, nec insulsi hominis, ut siculi, sententiam sequi.* A. *Quam? non enim noui.* M. *Dicam si potero latine. scis enim me graece loq in latino sermone*

non plus solere: quam in græco latine. A. & recte quidem. sed quæ tandẽ est Epicharmi ista sententia?
» M. Emori nolo. sed me esse mortuum nihil æstimo.
A. Iam agnosco græcum: & quoniam coegisti, ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse: perfice, si potes, ut ne moriendum quidem esse, miserum putem. M. iam istuc quidem nihil negocij est: sed etiam maiora molior. A. Quomodo hoc nihil negocij est? aut quæ tandem sunt ista maiora? M. Quoniam, si post mortem nihil est mali: ne mors quidem est malum: cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis. ita ne moriendum quidem esse, malum est. id est enim, perueniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Vberius ista quæso. hæc enim spinosiora prius ut confitear me cogunt: quàm ut assentiar. sed quæ sunt ea: quæ dicas te maiora moliri? M. Vt doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. A. Non postulo id quidem: aueo tamen audire. ut enim non efficias quod uis: tamen mors ut malum non sit efficies. sed nihil te interpellabo: continentem orationem audire malo. M. quid si te rogauero aliquid? nonne respondebis? A. Superbum id quidẽ est. sed nisi quid necesse erit, malo ne roges. M. Geram tibi morem: & ea quæ uis, ut potero, explicabo. nec tamen quasi Pythius Appollo, certa ut sint, & fixa quæ dixero: sed ut homunculus unus è multis probabilia coniectura sequens. ultra enim quo progrediar, quam ut uerisimilia uideam, non habeo. certa dicent hi, qui & percipi ea posse dicunt: & se sapientes esse profiten-

tur. A. Tu ut uidetur. nos ad audiendum parati sumus. M. Mors igitur ipsa, quae uidetur notissima res esse: quid sit primum est uidendum. sunt enim qui discessum animi à corpore putent esse mortẽ. sunt qui nullum censeant fieri discessum: sed una animum & corpus occidere: animumq; cum corpore extingui. qui discedere animum censent, alij statim dissipari: alij diu permanere: alij semper. quid sit porro ipse animus, aut ubi, aut unde, magna dissensio est. Alijs cor ipsum animus uidetur: ex quo excordes, uecordes, concordesq; dicuntur: & Nasica ille prudens bis consul corculum: &

» Egregie cordatus homo Catus Aeliu' sextus.

Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem. alijs pars quaedam cerebri uisa est animi principatum tenere. alijs nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem esse animum: sed alij in corde, alij in cerebro dixerunt animi esse sedem, & locum. animum autem alij animam, ut fere nostri declarant, nominari. nam & agere animam, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia. ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni stoico animus ignis uidetur. Sed haec quidem quae dixi, cor, cerebrum, animam, ignem, uulgo. reliqua fere singuli: ut multi ante ueteres. proxime autem Aristoxenus musicus, idemq; philosophus, intentionem ipsius corporis quandam. uelut in cantu & fidibus, quae harmonia dicitur: sic ex corporis totius natura, & figura uarios motus cieri: tanquam in cantu sonos. hic ab artificio suo non recessit: & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat mul-

to ante, & dictum, & explanatum à Platone. Xenocrates animi figuram, & quasi corpus, negauit esse: uerum numerum dixit esse: cuius uis, ut iam antea Pythagoræ uisum erat: in natura maxima esset. Eius doctor Plato triplicem finxit animam: cuius principatum, idest rationem, in capite, sicut in arce posuit: & duas partes separare uoluit, iram, & cupiditatem: quas locis disclusit: iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locauit. Dicæarchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit doctorum hominum disputantium: primo libro multos loquentes facit: duobus Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait à Deucalione ortum: disserentem inducit, nihil esse omnino animum: & hoc esse nomen totum inane: frustraque animalia, & animantis appellari: neq; in homine inesse animum, uel animam: nec in bestia: uimque omnem eam, qua uel agamus quid, uel sentiamus, in omnibus corporibus uiuis æquabiliter esse fusam: nec separabilem à corpore esse: quippe quæ nulla sit: nec sit quicquam nisi corpus unum, & simplex, ita figuratum, ut temperatione naturæ uigeat, & sentiat. Aristoteles longe omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio, & diligentia, cum quatuor illa genera principiorum esset complexus: è quibus omnia orirentur: quintam quandam naturam censet esse: è qua sit mens. Cogitare enim, & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia, meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari, hæc & similia eorum, in horum quattuor generum nullo inesse putat. Quintum genus adhibet uacans

bet uacans nomine: & sic ipsum animum ἐντελέχειαν appellat nouo nomine, quasi quandam continuatam motionem, & perennem. Nisi quæ me forte fugiunt: hæ sunt ferè omnium de animo sententiæ. Democritum enim magnum quidem illum uirum, sed leuibus & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito omittamus. nihil est enim apud illum, quod non atomorum turba conficiat. Harum sententiarum, quæ uera sit, deus aliquis uiderit: quæ uerisimillima, magna quæstio est. utrum igitur inter has sententias dijudicare malumus? an ad propositum redire? A. Cuperem equidem utrunque, si posset. sed est difficile confundere. quare, si, ut ista non disseramus, liberari mortis metu possumus: id agamus. sin id non potest, nisi hac quæstione animorum explicata: nunc si uidetur hoc: illud alias. M. Quod malle te intelligo, id puto esse commodius. efficiet enim ratio, ut quæcunque uera sit earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non sit: aut sit bonum potius. nam si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus: certe, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore. si aër est: fortasse dissipabitur. si ignis: extinguetur. si est Aristoxeni harmonia: dissoluetur. quid de Dicæarcho dicam? qui nihil omnino animum dicat esse. his sententijs omnibus nihil post mortem pertinere ad quenquam potest. pariter enim cum uita sensus amittitur. non sentientis autem nihil est ullam in partem quod intersit. reliquorum sententiæ spem afferunt, si te forte hoc delectat, posse animos, cum è corporibus excesserint, in cælum quasi in domicilium suum peruenire. A. me uero delectat: idque, primum ita esse

deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi uelim. M. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? euolue diligenter eius eum librum, qui est de animo. amplius quod desideres nihil erit. A. Feci mehercule, & quidem sæpius: sed nescio quomodo, dum lego, assentior. cum posui librum: & mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare: assensio omnis illa elabitur. M. Quid hoc? das ne aut manere animos post mortem? aut morte ipsa interire? A. do uero. M. quid si maneant? A. Beatos esse concedo. M. si intereant? A. Non esse miseros: quoniam ne sint quidem. nam istuc coacti a te paulo ante concessimus. M. quomodo igitur, aut cur mortem malum tibi uideri dicis? quæ aut beatos nos efficiet animis manentibus: aut nõ miseros sensu carentes? A. Expone igitur, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum, si minus obtinebis (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem. ego enim istuc ipsum uereor ne malum sit, non dico carere sensu: sed carendum esse. M. Authoribus quidem ad istam sententiam, quam uis obtineri, uti optimis possumus: quod in omnibus causis, & debet, & solet ualere plurimum: & primum quidem omni antiquitate: quæ quo propius aberat ab ortu, & diuina progenie: hoc melius ea fortasse, quæ erant uera, cernebat. itaq; unum illud erat insitum priscis illis, quos cascos appellat Ennius, esse in morte sensum: neq; excessu uitæ sic deleri hominem: ut funditus interiret. idq; cum multis alijs rebus, tum e pontificio iure, & cærimonijs sepulchrorum, intelligi licet: quas maximis ingenijs

mis ingenijs præditi, nec tanta cura coluissent: nec uiolatas tam expiabili religione sanxissent: nisi hæsisset in eorũ mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem, atq; delentem: sed quandam quasi migrationem, commutationemq; uitæ: quæ in claris uiris, & fœminis dux in cœlum soleret esse: in cæteris humi retineretur: & permaneret tamen. Ex hoc, & *nostrorum opinione,*

» Romulus *in cœlo cum dijs agit æuum.*

ut famæ assentiens dixit Ennius: & *apud græcos, indéq; perlapsus ad nos, & usq; ad* Oceanum Hercules, *tantus; & tam præsens habetur deus. hinc liber* Semele *natus: eademq; famæ celebritate* Tyndaridæ *fratres. qui non modo adiutores in prælijs uictoriæ* Populi Romani, *sed etiam nuncij fuisse perhibentur. quid? Ino* Cadmi *filia non'ne leucothea nominata à græcis,* Matuta *habetur à nostris? quid? totum propè cœlum, ne plures persequar, non'ne humano genere completum est? Si uero scrutari uetera, & ex his ea, quæ scriptores græciæ prodiderunt, eruere coner: ipsi illi maiorum gentium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cœlum reperientur. quære, quorum demonstrantur sepulchra in græcia: reminiscere, quoniam es initiatus, quæ tradantur mysterijs: tum deniq; quam hoc late pateat intelliges. sed qui nondum ea, quæ multis post annis tractari cœpissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant: quantum natura admonente cognouerant: rationes & causas rerum non tenebant: uisis quibusdam sæpe mouebantur: hisq; maxime nocturnis: ut uiderentur hi, qui uita excesserant, uiuere.* Vt *porro firmissimũ hoc afferri ui-*

deatur, cur deos esse credamus: quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis: cuius mentem non imbuerit deorum opinio. Multi de diis praua sentiunt: id enim uitioso more effici solet: omnes tamen esse uim, & naturam diuinam arbitrantur. nec uero id collocutio hominum, aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. omni autem in re consensio omnium gentium, lex naturae putanda est. quis est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat: quod eos orbatos uitae commodis arbitretur? tolle hanc opinionem: luctum sustuleris. nemo enim moeret suo incommodo. dolent fortasse, & anguntur. sed illa lugubris lamentatio, fletusq; moerens, ex eo est: quod eum, quem dileximus, uitae commodis priuatum arbitramur: idq; sentire. atque haec ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaq; doctrina. maximum uero argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare: quod omnibus curae sunt, & maximae quidem, quae post mortem futura sint. serit arbores, quae alteri saeculo prosint: ut ait Statius in synephebis: quid spectans? nisi etiam postera saecula ad se pertinere. ergo arbores seret diligens agricola: quarum aspiciet baccham ipse nunquam. uir magnus leges, instituta, remp. conseret. quid procreatio liberorum? quid propagatio nominis? quid adoptiones filiorum? quid testamentorum diligentia? quid ipsa sepulchrorum monumenta? quid elogia significant? nisi nos futura etiam cogitare? quid illud? num dubitas quin specimen naturae capi deceat ex optima quaque natura? quae est igitur melior in hominum genere natura?

quàm

quàm eorum, qui se natos ad homines iuuandos, tutandos, conseruandos arbitrantur? abijt ad deos Hercules. nunquam abijsset: nisi, cum inter homines esset, eam sibi uiam muniuisset. uetera iam ista, & religione omnium consecrata. quid in hac rep. tot, tantosq; uiros ob remp. interfectos cogitasse arbitramur? ijsdem ne ut finibus nomen suum, quibus uita terminaretur? nemo unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. licuit esse ocioso Temistocli: licuit Epaminundæ: licuit, ne & uetera, & externa quæram, mihi. sed nescio quomodo inhæret in mentibus quasi sæculorum quoddam augurium futurorum: idq; in maximis ingenijs, altissimisq; animis & existit maxime: & apparet facillime. quo quidem dempto, quis tam esset amens? qui semper in laboribus, & periculis uiueret? loquor de principibus. quid poëtæ? non'ne post mortem nobilitari uolunt? unde ergo illud?

» Aspicite o' ciues senis Ennij imaginis formam.
» Hic uestrum pinxit maxima facta patrum.

mercedem gloriæ flagitat ab ijs quorum patres affecerat gloria. Idemq;.

» Nemo me lachrymis decoret: nec funera fletu
Faxit. cur? uolito uiuus per ora uirum.

sed quid poëtas? opifices etiam post mortem nobilitari uolunt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Mineruæ, cum inscribere non liceret? quid nostri philosophi? non'ne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? quod si omnium consensus, naturæ uox est: omnesq;, qui ubiq; sunt, consentiunt esse aliquid: quod ad eos

pertineat, qui e uita cesserunt: nobis quoq; idem existimandum est. & si quorum aut ingenio, aut uirtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cernere naturae uim maxime: uerisimile est, cum optimus quisq; maxime posteritati seruiat: esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus. Sed ut deos esse natura opinamur: qualesq; sint ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium: qua in sede maneant, qualesq; sint, ratione discendum est. Cuius ignoratio finxit inferos, easque formidines, quas tu contemnere non sine causa uidebare. in terram enim cadentibus corporibus, hisque humo tectis, ex quo dictum est humari: sub terra censebant reliquam uitam agi mortuorum. quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt. quos auxerunt poetae. frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculae, & pueri, mouetur audiens tam grande carmen:

" Adsum atq; aduenio Acherōte uix uia alta, atq; ardua
" Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,
" Maximis: ubi rigida constat crassa caligo inferum.

tantumq; ualuit error, qui mihi quidem iam sublatus uidetur: ut corpora cremata cum scirent: tamen ea fieri apud inferos fingerent: quae sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi. animos enim per se ipsos uiuentes non poterant mente complecti: formam aliquam, figuramq; quaerebant. inde homeri tota νεκυία: inde ea quae meus amicus Appius νεκρομαντεῖα faciebat: inde in uicinia nostra auerni lacus:

" Vnde animae excitantur obscura umbra, aperto hostio
" Alti acherontis, falso sanguine imagines mortuorum.

has

has tamen imagines loqui uolunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum ui, & figura potest. nihil enim animo uidere poterant. ad oculos omnia referebant. magni autem est ingenij reuocare mentem à sensibus: & cogitationem à consuetudine abducere. itaque, credo equidem etiam alios tot sæculis disputasse de animis: sed, quod litteris extet, Pherecides Syrus primum dixit animos hominum esse sempiternos. antiquus sane: fuit enim meo regnante Gentili. hanc opinionem discipulus eius Pythagoras maxime confirmauit: qui cum superbo regnante in Italiam uenisset: tenuit magnam illam græciam cum honore, & disciplina, tum etiam authoritate: multaq; sæcula postea sic uiguit pythagoreorum nomen: ut nulli alij docti uiderentur. Sed redeo ad antiquos. rationem illi sententiæ suæ non ferè reddebant: nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt, ut pythagoreos cognosceret, in Italiam uenisse: & in ea cum alios multos, tum Architam, Timeumque cognouisse, & didicisse pythagorea omnia: primumq; de animorum æternitate non solum sensisse idem, quod Pythagoras: sed rationem etiam attulisse. quam, nisi quid dicis, prætermittamus: & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu, cum me in summam expectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cum Platone: quem tu quanti facias scio: & quem ex tuo ore admiror: quam cum istis uera sentire. M. Macte uirtute. ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. num igitur dubitamus? an sicut pleraq;, sic & hoc? quanquam hoc

quidem minime: persuadent enim mathematici: terram in medio mundo sitam ad uniuersi cæli complexũ quasi puncti instar obtinere: quod κέντρον illi uocant. eam porro naturam esse quattuor omnia gignentium corporum: ut quasi partita habeant inter se, & diuisa momenta: terrena & humida suopte nutu & suo pondere ad pares angulos in terram, & in mare ferantur: reliquæ duæ partes una ignea, altera animalis, ut illæ superiores in medium locum mundi grauitate ferantur, & pondere: sic hæ sursum rectis lineis in cælestem locum subuolent: siue ipsa natura superiora appetente, siue quod à grauioribus leuiora natura pellantur. quæ cum constent: perspicuum debet esse, animos cum è corpore excesserint, siue illi sint animales, id est spirabiles, siue ignei, in sublime ferri. si uero aut numerus quidam sit animus: quod subtiliter magis, quam dilucide dicitur: aut quinta illa non nominata magis, quam non intellecta natura: multo etiam integriora ac puriora sunt: ut à terra longissime se efferant. Horum igitur aliquid animus est: ne tam uegeta mens aut in corde, cerebro'ue, aut in Empedocleo sanguine demersa iaceat. Dicæarcum uero cum Aristoxeno æquali, & condiscipulo suo, doctos sane homines omittamus: quorum alter ne condoluisse quidem unquam uidetur: qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus: ut eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex internallis sonorum nosse possumus: quorum uaria compositio etiam harmonias efficit plures. membrorum uero situs, & figura corporis uacans animo, quam possit harmoniam efficere non

uideo.

uideo. sed hic quidem, quamuis eruditus sit, sicut est, haec magistro concedat Aristoteli: canere ipse doceat. bene enim illo prouerbio graecorum praecipitur.
» Quam quisq; norit artem: in hac se exerceat.
Illam uero funditus eijciamus indiuiduorum corporum, leuium, & rotundorum concursionem fortuitam: quam tamen Democritus concalefactam, & spirabilem, id est animalem esse uoluit. is autem animus, qui si est horum quattuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur: ex inflammata anima constat: ut potissimum uideri uideo Panaetio: superiora capessat necesse est. nihil enim habent haec duo genera proni: & supera semper petunt. ita id euenit: siue dissipantur procul a terris: siue permanent, & conseruant habitum suum: hoc etiam magis necesse est ferantur ad caelum: & ab his perrumpatur, & diuidatur crassus hic & concretus aër: qui est terrae proximus. calidior est enim, uel potius ardentior animus: quam est hic aër, quem modo dixi crassum, atq; concretum. quod ex eo sciri potest: quia corpora nostra terreno principiorum genere confecta, ardore animi concalescunt. Accedit ut eo facilius animus euadat ex hoc aere: quem saepe iam appello crassum: eumq; perrumpat: quod nihil est animo uelocius: nulla est celeritas, quae possit cum animi celeritate contendere. qui si permanet incorruptus, suiq; similis: necesse est ita feratur, ut penetret: & diuidat omne caelum hoc, in quo nubes, hymbres, uentique coguntur: quod & humidum, & caliginosum est propter exhalationes terrae. quam regionem cum superauit animus: naturamq; sui similem contigit: &

agnouit: iunctus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insistit: & finem altius se efferendi facit. cum enim sui similem & leuitatem, & calorem adeptus est: tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem mouetur: eáq; ei demum naturalis est sedes: cum ad sui simile penetrauit: in quo nulla re egens aletur, & sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur, & aluntur. cumq; corporis facibus inflammari soleamus ad omnes ferè cupiditates: eóq; magis incendi: quod his æmulemur, qui ea habeãt, quæ nos habere cupiamus: profecto beati erimus cum corporibus relictis, & cupiditatum, & æmulationum erimus expertes. quódq; nunc facimus, cum laxati curis sumus: ut spectare aliquid uelimus, & uisere: id multo tum faciemus liberius: totósq; nos in contemplandis rebus, perspiciendísq; ponemus. propterea, quod & natura inest mentibus nostris insatiabilis quædam cupiditas ueri uisendi: & oræ ipsæ locorum illorum, quo peruenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cælestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabunt. hæc enim pulchritudo, etiam in terris patriam illam, & auitam (ut ait Theophrastus) philosophiam cognitionis cupiditate incensam excitauit. præcipue uero fruentur ea, qui tum etiam, cum has terras incolentes circunfusi erant caligine: tamen acie mentis dispicere cupiebant. etenim si nunc aliquid assequi se putant, qui hostium ponti uiderunt, & eas angustias, per quas penetrauit ea: quæ est nominata

» Argo, quia argiui in ea delecti uiri
» Vecti, petebant pellem inauratam arietis:

aut hi qui Oceani freta illa uiderunt,
n Europam Libyamq; rapax ubi diuidit unda.
quod tandem spectaculum fore putamus? cum totam terram contueri licebit? eiusq; cum situm, formam, circunscriptionem, tum & habitabiles regiones, & rursum omni cultu propter uim frigoris, aut caloris uacantes? nos enim, ne nunc quidem oculis cernimus ea quæ uidemus: neque enim est ullus sensus in corpore. sed ut non solū physici docent: uerum etiam medici, qui ista aperta et patefacta uiderunt: uiæ quasi quædam sunt ad oculos, ad aures, ad naris, à sede animi perforatæ: itaq; sæpe aut cogitatione, aut aliqua ui morbi impediti, apertis atq; integris, & oculis, & auribus, nec uidemus: nec audimus: ut facile intelligi possit, animum & uidere, & audire: non eas partes, quæ quasi fenestræ sunt animi: quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat, & adsit. quid? quod eadem mente res dissimillimas comprehendimus? ut colorem, saporem, calorem, odorem, sonum. quæ nunquam quinq; nuncijs animus cognosceret: nisi ad eum omnia referrentur: ut idem omniū iudex solus esset. Atq; ea profecto tum multo puriora, & dilucidiora cernentur: cum, quo natura fert, liber animus peruenerit. nam nunc quidem, quanquam foramina illa quæ patent ad animum à corpore: callidissimo artificio natura fabricata est: tamen terrenis, concretisq; corporibus sunt intersepta quodam modo. cum autem nihil erit præter animum: nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidq; sit. Quamuis copiose hæc diceremus, si res postularet: q̃ multa, q̃ uaria spectacula animus in locis cælestibus

esset habiturus. quae quidem cogitans, soleo saepe mirari nonnullorum insolentiam philosophorum: qui naturae cognitionem admirantur: eiusq; inuentori, & principi gratias exultantes agunt: eumq; uenerantur ut deum liberatos enim se per eum dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno ac nocturno metu. quo terrore? quo metu? quae est anus tam delira? quae timeat ista? quae uos uidelicet, si physica non didicissetis, timeretis?

» Acherontia templa alta orci pallida.

» Leti obnubila obsita tenebris loca.

non pudet philosophũ in eo gloriari? quod haec non timeat? & quod falsa esse cognouerit? ex quo intelligi potest, quam acuti natura sint, qui haec sine doctrina credituri fuerint. praeclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt, se cum tempus mortis uenisset, totos esse perituros. quod ut ita sit (nihil enim pugno) quid habet ista res, aut laetabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sane quicquam occurrit, cur non Pythagorae sit & Platonis uera sententia. ut enim rationem Plato nullam afferret (uide quid homini tribuam) ipsa authoritate me frangeret. tot autem rationes attulit: ut uelle caeteris, sibi certe persuasisse uideatur. sed plurimi contra nituntur: animosq; quasi capite damnatos morte mulctant: neq; aliud est quicquam, cur incredibilis his animorum uideatur aeternitas: nisi φ nequeunt qualis animus sit uacans corpore intelligere: & cogitatione comprehendere. quasi uero intelligant qualis sit in ipso corpore: quae conformatio, quae magnitudo, qui locus: ut si iam possent in homine uno cerni omnia, quae nunc tecta sunt: casu-

rus ne in conspectum uideatur animus: an tanta sit eius tenuitas, ut fugiat aciem. haec reputent isti, qui negant animum sine corpore se intelligere posse. uidebunt quem in ipso corpore intelligant. mihi quidem naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoq; obscurior, qualis animus in corpore sit, tanquam alienae domui: quam qualis cum exierit, & in liberum coelum quasi in domum suam uenerit. si enim quod nunquam uidimus, id quale sit intelligere non possumus: certe & deum ipsum, & diuinum animum corpore liberatum cogitatione complecti non possumus. Dicaearchus quidem, & Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid aut qualis esset intelligentia: nullum omnino animum esse dixerunt. est illud quidem uel maximum, animo ipso, animum uidere: & nimirum hanc habet uim praeceptum Apollinis: quo monet ut se quisque noscat. non enim credo id praecipit, ut membra nostra, aut staturam figuram'ue noscamus. neq; nos corpora sumus: neq; ego tibi dicens hoc corpori tuo dico. cum igitur nosce te dicit, hoc dicit, nosce animum tuum. nam corpus quidem quasi uas est, aut aliquod animi receptaculum. ab animo tuo quicquid agitur, id agitur à te. hunc igitur nosse nisi diuinum esset: non esset hoc acrioris cuiusdam animi praeceptum, sic ut tributum deo sit. hoc est seipsum posse cognoscere. sed si qualis sit animus ipse animus nesciat: dic quaeso, ne esse quidem se sciet? ne moueri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis: quae à Socrate est in Phedro explicata: à me autem posita est in sexto libro de republica. quod semper mouetur id aeternum est. quod autem motum af-

fert alicui: quodq; ipsum agitatur aliunde: quandó finem habet motus, uiuendi finem habeat necesse est. solum igitur quod se ipsum mouet: quia nunquam deseritur à se: nunquam ne moueri quidem desinit. quin etiam cæteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. principij autem nulla est origo. nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest. nec enim esset id principium, quod gigneretur aliũde. quod si nunquam oritur: ne occidit quidem unquam. nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur: nec à se aliud creabit: si quidem necesse est à principio oriri omnia. ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum à se mouetur. id autem nec nasci potest: nec mori. uel concidat omne cælum, omnisq; natura consistat necesse est: nec uim ullam nanciscatur, qua primo impulsu moueatur. Cum pateat igitur æternum id esse, quod se ipsum moueat: quis est qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne, quod pulsu agitatur externo. quod autem est animatum id motu cietur interiore, & suo. nam hæc est propria natura animi, atque uis: quæ si est una ex omnibus quæ se ipsam semper moueat: neque nata certe est, & æterna est. licet concurrant plebeij omnes philosophi (sic enim ij qui à Platone & Socrate & ab illa familia dissident, appellandi uidentur) non modo nihil unquam tam eleganter explicabunt: sed ne hoc quidem ipsum, quàm subtiliter conclusum sit intelligent. Sentit igitur animus se moueri: quod cum sentit, illud una sentit, se ui sua, non aliena moueri: nec accidere posse, ut ipse unquam à se deseratur.

ex quo efficitur æternitas. nisi quid habes ad hæc. A. Ego uero facile sum passus, ne in mentem quidem mihi aliquid contra uenire: ita isti faueo sententiæ. M. Quid illa tandem? num leuiora censes? quæ declarant inesse animis hominum diuina quædam: quæ si cernerem quemadmodum nasci possent: etiam quemadmodum interirent uiderem. nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, neruos, uenas, omnem deniq; membrorum & totius corporis figuram uideor posse dicere, unde concreta, & quomodo facta sint. per animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id, ut per eum uiueremus: tam natura putarem hominis uitam sustentari, quàm uitis, quàm arboris: hæc enim etiam didicimus uiuere. item si nihil haberet animus hominis, nisi ut appeteret, aut refugeret: id quoq; esset ei commune cum bestijs. habet primum memoriam, & eam infinitam rerum innumerabilium. quam quidem Plato recordationem esse uult superioris uitæ. nam in illo libro, qui inscribitur Memnon, pusionem quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimensione quadrati. ad ea sic ille respondit, ut puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt: ut gradatim respondens eò perueniat: quasi geometrica didicisset. ex quo effici uult Socrates, ut discere nihil aliud sit, quàm recordari. quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit è uita. docet enim quemuis, qui omnium rerum rudis esse uideatur, bene interroganti respondentem, declarare se, non tum illa discere: sed reminiscendo recognoscere: nec uero fieri ullo modo posse, ut à pueris tot rerum, atq; tantarum

insitas, & quasi consignatas in animis notiones, quas ἐννοίας uocant, haberemus: nisi animus, antequam corpus intrasset: in rerum cognitione uiguisset. cumq; nihil esset, ut omnibus locis a platone disseritur, nihil enim ille putat esse, quod oriatur & intereat: idq; solum esset quod semper tale sit: qualem ideam appellat ille, speciem nos: non potuit animus haec in corpore inclusus agnoscere: cognita attulit. ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur. neq; ea plane uidet animus, cum tam repente in tam insolitum, tamq; perturbatum domicilium immigrauit: sed cum se collegit, atq; recreauit: tum agnoscit ea reminiscendo. ita nihil aliud est discere, nisi recordari. Ego autem maiore etiam quodam modo memoriam admiror. quid est enim illud quo meminimus? aut quã habet uim? aut unde naturam? non quaero quanta memoria Simonides fuisse dicatur: quanta Theodectes: quanta is, qui a Pyrrho legatus ad senatum est missus, Cyneas: quanta nuper Carneades: quanta, qui modo fuit Scepsius Metrodorus: quanta noster Hortensius. de communi hominum memoria loquor: & eorum maxime, qui in aliquo maiore studio, & arte uersantur: quorum quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt. quorsum igitur haec spectat oratio? quae sit illa uis, & unde sit, intelligendum puto. non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. anima sit animus, ignis'ue nescio: nec me pudet, ut istos, fateri nescire quod nesciam: illud si ulla alia de re obscura affirmare possem: siue anima, siue ignis sit animus, eum iurarem esse diuinum. quid enim obsecro te, terra ne tibi, aut hoc nebuloso,

bulosò, & caliginoso cœlo, aut sata, aut concreta uidetur tanta uis memoriæ? si quid sit hoc non uides: at quale sit uides. si ne id quidem: at quantum sit profecto uides. quid igitur? utrum capacitatem aliquam in animo putamus esse? quo tanquam in aliquo uase, ea quæ meminimus infundantur? absurdum id quidem. qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi quasi ceram animum putamus? & memoriam esse signatarum rerum in mente uestigia? quæ possunt uerborum, quæ rerum ipsarum esse uestigia? quæ porro tam immensa magnitudo? quæ illa tam multa possit effingere? quid illa uis? quæ tandem est? quæ inuestigat occulta: quæ inuentio atq; excogitatio dicitur? ex hac ne tibi terrena, mortalisq; natura, & caduca, concreta ea uidetur? aut qui primus, quod summæ sapientiæ Pythagoræ uisum est: omnibus rebus imposuit nomina? aut, qui dissipatos homines congregauit? & ad societatem uitæ conuocauit? aut qui sonos uocis, qui infiniti uidebantur, paucis literarum notis terminauit? aut qui errantium stellarum cursus, progressiones, institutiones notauit? omnes magni. etiam superiores, qui fruges, qui uestitum, qui tecta, qui cultum uitæ, qui præsidia contra feras inuenerunt. à quibus mansuefacti, & exculti, à necessarijs artificijs, ad elegantiora defluximus. nam & auribus oblectatio magna parta est, inuenta, & temperata uarietate, & natura sonorum: & astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixa certis locis: tum illa non re sed uocabulo errantia. quorum conuersiones, omnisq; motus qui animus uidit: is docuit simi-

lem animum suum eius esse, qui ea fabricatus in cælo esset. nam cum Archimedes lunæ, solis, quinq; errantium motus, in sphæram alligauit: effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificauit Platonis deus: ut tarditate & celeritate dissimillimos motus una regeret conuersio. quod si in hoc mundo fieri sine deo non potest: ne in sphæra quidem eosdem motus Archimedes sine diuino ingenio potuisset imitari. mihi uero ne hæc quidem notiora, & illustriora carere ui diuina uidentur: ut ego aut poëtam graue plenumq; carmen sine cælesti aliquo mentis instinctu putem fundere: aut eloquentiam sine quadam ui maiore fluere, abundantem sonantibus uerbis, uberibusq; sententijs. Philosophia uero omnium mater artium, quid est aliud? nisi, ut Plato ait, donum, ut ego, inuentum deorum, hæc nos primum ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod situm est in generis humani societate: tum ad modestiam, magnitudinemq; animi, erudiuit: eademq; ab animo, tanquam ab oculis, caliginem dispulit: ut omnia supera, infera, prima, ultima, media, uideremus. prorsus hæc diuina mihi uidetur uis: quæ tot res efficiat, & tantas. quid est enim memoria rerum & uerborum? quid porro inuentio? profecto id: quo nec in deo quicquam maius intelligi potest. non enim ambrosia deos, aut nectare, aut iuuentute pocula ministrante, lætari arbitror: nec Homerum audio: qui Ganimedem à dijs raptum ait, propter formam, ut Ioui pocula ministraret. non iusta causa: cur Laomedonti tanta fieret iniuria. fingebat hæc Homerus: & humana ad deos transferebat. diuina mallem ad nos. quæ autem diuina?

uina? uigere, sapere, inuenire, meminisse. Ergo animus, qui ut ego dico diuinus, ut Euripides audet dicere, deus est. & quidem si deus aut anima aut ignis est: idem est animus hominis. nam ut illa natura cælestis, & terra uacat, & humore: sic utriusq; harum rerum humanus animus est expers. sin autem est quinta quædam natura ab Aristotele inducta: primum hæc & deorum est & animorum. hanc nos sententiã secuti his uerbis in consolatione hæc expressimus. Animorum nulla in terris origo inueniri potest.
» nihil enim est in animis mixtum, atq; concretum, aut
» quod ex terra natum, atq; fictum esse uideatur: nihil
» ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum.
» his enim in naturis nihil inest: quod uim memoriæ,
» mentis, cogitationis habeat: quod et præterita teneat: et
» futura prouideat: & complecti possit præsentia: quæ
» sola diuina sunt. nec inuenietur unq̃ unde ad hominẽ
» uenire possint, nisi à deo. singularis est igitur quædã
» natura, atq; uis animi, seiuncta ab his usitatis, no-
» tisq; naturis. ita quicquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod uult, quod uiget: cæleste & diuinum est: ob eamq; rem æternum sit necesse est. nec uero deus ipse, qui intelligitur à nobis: alio modo intelligi potest: nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsaq; prædita motu sempiterno: hoc è genere atq; eadem è natura est humana mens. ubi igitur, aut qualis est ista mens? ubi tua? aut qualis? potes ne dicere? an si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere uellem: ne ijs quidem, quæ habeo, mihi per te uti licebit? non ualet tantum animus: ut

sese ipse uideat. at ut oculus, sic animus, sese non uidens alia cernit. non uidet autem, quod minimum est, formam suam. fortasse quanquam id quoq; sed relinquamus. uim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem, uidet. haec magna, haec diuina, haec sempiterna sunt. qua facie quidem sit, aut ubi habitet, ne quaerendum quidem est. ut, cum uidemus speciem primum, candoremq; caeli: deinde conuersionis celeritatem tantam, quantam cogitare non possumus: tum uicissitudines dierum, atq; noctium, commutationesq; temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorumq; omnium moderatorem & ducem solem, lunamq; accretione, & diminutione luminis quasi fastorum notantem & significantem dies: tum in eodem orbe in XII partes distributo, quinq; stellas ferri, eosdem cursus constantissime seruantes, disparibus inter se motibus, nocturnamq; caeli formam undiq; sideribus ornatam: tum globum terrae eminentem e mari, fixum in medio mundi uniuersi loco, duabus oris distantibus habitabilem & cultum: quarum altera quã nos incolimus sub axe posita ad stellas septem, unde

» Horrifer Aquilonis stridor gelidas molitur niues:

altera australis, ignota nobis, quam uocant graeci antixona: caeteras partes incultas, quod aut frigore rigeant: aut urantur calore. hic autem ubi habitamus, non intermittit suo tempore

» Caelum nitescere: arbores frondescere:
» Vites laetificae pampinis pubescere:
» Rami baccarum ubertate incuruescere:
» Segetes largiri fruges: florere omnia:

Fontes scatere: herbis prata conuestirier. tum multitudinem pecorum, partim ad uescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad uehendum, partim ad corpora uestienda: hominemq; ipsum quasi contemplatorem cæli ac deorum, ipsorumq; cultorem: atq; hominis utilitati agros omnes & maria parentia: hæc igitur, & alia innumerabilia cum cernimus: possumus ne dubitare? quin his præsit aliquis uel effector, si hæc nata sunt: ut Platoni uidetur: uel si semper fuerint: ut Aristoteli placet, moderator tanti operis & muneris? sic mentem hominis, quamuis eam non uideas, ut deum non uides: tamen, ut deum agnoscis ex operibus eius: sic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omniq; pulchritudine uirtutis, uim diuinam mentis agnoscito. In quo igitur loco est? credo equidem in capite: & cur credam afferre possum. sed de hoc aliàs. nunc ubi sit animus. certe quidem in te est. quæ est ei natura? propria puto, & sua. sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id de quo agimus. illud modo uideto, ut deum noris, & si eius ignores & locum, & faciem: sic animum tibi tuum notum esse oportere: etiam si eius ignores & locum, & formam. in animi autem cognitione dubitare non possumus: nisi plane in physicis plumbei sumus: quoniam nihil sit animus admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. quod cum ita sit: certe nec secerni, nec diuidi, nec discerpi, nec distrahi potest. nec interire igitur. est enim interitus quasi discessus, & secretio, ac direptus earum partium, quæ ante interitum iunctione aliqua tenebantur. his & talibus adductus

Socrates, nec patronum quæsiuit ad iudicium capitis: nec iudicibus supplex fuit: adhibuitq; liberam contumaciam à magnitudine animi ductam, non à superbia: & supremo uitæ die de hoc ipso multa disseruit: & paucis ante diebus, cùm facile posset educi è custodia, noluit: & cum penè in manu iam mortiferum illud teneret poculum: locutus ita est: ut non ad mortem trudi, uerum in cœlum uideretur ascendere. ita enim censebat: itaq; disseruit: duas esse uias, duplicesq; cursus animorum è corpore excedentium. nam qui se humanis uitijs contaminassent: & se totos libidinibus dedidissent: quibus cæcati uelut domesticis uitijs, atq; flagitijs se inquinassent: uel in republica uiolanda fraudes inexpiabiles concepissent: ijs deuium quoddam iter esse, seclusum à concilio deorum. qui autem se integros, castosq; seruauissent: quibusq; fuisset minima cum corporibus contagio: seseq; ab his semper seuocauissent: essentq; in corporibus humanis uitam imitati deorum: his ad illos, à quibus essent profecti, reditum facilem patere. itaq; commemorat; ut cygni, qui non sine causa Apollini dicati sunt: sed quod ab eo diuinationem habere uideantur: quia prouidentes quid in morte boni sit, cum cantu & uoluptate moriantur: sic omnibus & bonis, & doctis esse faciendum. nec uero de hoc quisquam dubitare posset: nisi idem nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod ijs sæpe usu uenit: qui cum acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut aspectum omnino amitterent: sic mentis acies seipsam intuens nonnunquam hebescit: ob eamq; causam contemplandi diligentiam amittimus. itaq; dubitans, circunspectans,

hæsitans,

» hæsitans, multa aduersa reuertens, tanquam ratis in mari immenso nostra uehitur oratio. sed hæc & uetera, & à græcis. Cato autem sic abijt è uita: ut causam moriendi nactum se esse gauderet. uetat enim dominans ille in nobis deus, iniussu hinc nos suo demigrare. cum uero causam iustam deus ipse dederit: ut tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis: ne ille mediusfidius uir sapiens lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit. nec tamen illa uincula carceris ruperit. leges enim uetant. sed tanquam à magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic à deo euocatus, atq; emissus exierit. tota enim philosophorum uita, ut ait idem, commentatio mortis est. nam quid aliud agimus? cum à uoluptate, id est à corpore, cum à re familiari, quæ est ministra & famula corporis, cum à republica, cum à negocio omni seuocamus animum? quid inquã tum agimus? nisi animum ad se ipsum aduocamus? secum esse cogimus? maximeq; à corpore abducimus? secernere autem à corpore animum, nequicquam aliud est, quàm emori discere. quare hoc commentemur (mihi crede) disiungamusq; nos à corporibus: id est consuescamus mori. hoc & dum erimus in terris: erit illi cælesti uitæ simile: & cum illuc ex his uinculis emissi feremur: minus tardabitur cursus animorum. nam qui in compedibus corporis semper fuerunt: etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur: ut hi, qui ferro uincti multos annos fuerunt. quo cum uenerimus, tum deniq; uiuemus. nam hæc quidem uita, mors est: quam lamentari possem si liberet. A. Satis tu quidem in consolatione es lamentatus. quam cum lego, nihil malo

q̄ has res relinquere. his uero modo auditis multo magis. M. Veniet tempus, & quidem celeriter: et siue retardabis: siue properabis: uolat enim ætas. tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit: quod tibi dudum uidebatur: ut uerear ne homini nihil sit non malum aliud certe: sed nihil bonum aliud potius. si quidem uel dij ipsi, uel cum dijs futuri sumus. A. Quid refert? adsunt enim qui hæc non probent. M. Ego autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione: ut mors tibi uideri malum possit. A. qui potest? cum ista cognouerim. M. qui possit rogas. cateruæ ueniunt contradicentium: non solum epicureorum, quos equidem non despicio: sed nescio quomodo doctissimus quisq; contemnit. acerrime autem deliciæ meæ Dicæarchus, contra hanc immortalitatem disseruit. is enim tres libros scripsit, qui lesbiaci uocantur, q Mitylenis sermo habetur: in quibus uult efficere animos esse mortales. Stoici autem usuram nobis largiuntur tanquam cornicibus. diu mansuros aiunt animos: semper negant. num uis igitur audire, cur, etiam si ita sit, mors tamen non sit in malis? A. ut uidetur. sed me nemo de immortalitate depellet. M. Laudo id quidem: & si nihil nimis oportet confidere. mouemur enim sæpe aliquo acute concluso: labamus, mutamusq; sententiam clarioribus etiam in rebus. in his est enim aliqua obscuritas. id igitur si accideret, simus armati. A. Sane quidem: sed ne accidat prouidebo. M. nunquid igitur est causæ? quin amicos nostros stoicos dimittamus? eos dico, qui aiunt animos manere, e corpore cum excesserint: sed non semper. istos uero, qui quod tota in hac causa difficillimum

cillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore uacantem: illud autem, quod non modo facile ad credendum est: sed eo concesso, quod uolunt, consequens: id certe non dant: ut cum diu permanserit, ne intereat. A. Bene reprehendis: & se isto modo res habet. M. Credamus igitur Panætio, a Platone suo dissentienti. quem enim omnibus locis diuinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat: huius hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat. uult enim (quod nemo negat) quicquid natum sit interire: nasci autem animos: quod declarat eorum similitudo, qui procreantur: quæ etiam in ingenijs, non solum in corporibus appareat. alteram autem affert rationem: nihil esse quod doleat, quin id ægrum esse quoque possit. quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum. dolere autem animos. ergo etiam interire. hæc refelli possunt. sunt enim ignorantis cum de æternitate animorum dicatur, de mente dici: quæ omni turbido motu semper uacet: non de partibus his, in quibus ægritudines, iræ, libidinesque uersentur. quas is, contra quem hæc dicantur, semotas a mente, & disclusas putat. iam similitudo magis apparet in bestijs: quarum animi sunt rationis expertes. hominum autem similitudo in corporum figura magis extat. & ipsi animi magni refert quali in corpore locati sint. multa enim e corpore existunt, quæ acuant mentem: multaque, quæ obtundant. Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse: ut ego me tardiorem esse non moleste feram. enumerat multos: idque quasi constet: rationem cur ita fiat affert. quod si tanta uis est

ad habitum mentis, in his quæ gignuntur in corpore: ea sunt autem, quæcunq; sunt quæ similitudinem faciant: nihil necessitatis affert cur nascatur animi similitudo. omitto similitudines. uellem adesse posset Panætius. uixit cum Africano. quærerem ex eo cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos, facie uel patris, uita omnium perditorum ita similis, ut esset facile deterrimus. cuius etiam similis P. Crassi, & sapientis, & eloquentis hominis nepos. multorumq; aliorum uirorum clarorum, quos nihil attinet nominare, nepotes & filij. sed quid agimus? obliti ne sumus, hoc nunc nobis esse propositum? cum satis de æternitate dixissemus: ne si interirent quidem animi, quicquam mali esse in morte. A. Ego uero meminieram: sed te de æternitate dicentem, aberrare proposito facile patiebar. M. Video te alta spectare: & uelle in cælum migrare. A. Spero fore ut contingat id nobis: sed fac, ut isti uolunt, animos non remanere post mortem. uideo nos, si ita sit, priuari spe beatioris uitæ. M. Mali uero quid affert ista sententia? fac animum sic interire ut corpus: num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit. & si Democritum insimulat Epicurus democritici negant. ne in animo quidem igitur sensus remanet. ipse enim nusquam est. ubi igitur malum est? quoniam nihil tertium? an quoniam ipse animi discessus à corpore non fit sine dolore? ut credam ita esse: quam est id exiguum. & falsum esse arbitror: & fit plerunq; sine sensu: nonnunquam etiam cum uoluptate. totumq; leue est, qualecunq; est. fit enim ad punctum temporis. illud angit, uel po-

tius excruciat, discessus ab omnibus his, quæ sunt bona in uita. uide ne à malis dici uerius possit. quid ego nunc lugeam uitam hominum. uere & iure possum: sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore: uitam etiam efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipsos, quantum potuimus, consolati sumus. à malis igitur mors abducit, non à bonis: uerum si quærimus. hoc quidem à Cyrenaico Egesia sic copiose disputatur: ut is à Rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere: quod multi his auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. Callimachi quidem epigramma in ambraciotam Cleombrotum est: quem ait, cum nihil ei accidisset aduersi: è muro se in mare abiecisse lecto Platonis libro. eius autem quem dixi Egesiæ liber est ἀποκαρτερώτατος: quod à uita quidam per inediam discedens, reuocatur ab amicis: qbus respondens uitæ humanæ enumerat incommoda. possem id facere: & si minus, quam ille, qui omnino uiuere expedire nemini putat. omitto alios. etiam ne nobis expedit? qui & domestis, & forensibus solatijs, ornamentisq; priuati, certe si ante obijssemus, mors nos à malis, non à bonis abstraxisset. sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat: nullum à fortuna uulnus acceperit. Metellus ille honoratus quattuor filijs. at quinquaginta Priamus: è quibus decem & septem iusta uxore nati: in utroq; eandem habuit fortuna potestatem: sed usa in altero est. metellum enim multi filij, filiæ, nepotes, neptes, in rogum imposuerunt. Priamum autem tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset: hostilis manus interemit. hic si uiuis filijs, in-

columni regno occidisset:

» - Astante ope barbarica:

» Tectis cælatis, laqueatis:

utrum tandem à bonis, an à malis discessisset? tum profecto uideretur à bonis. at certe ei melius euenisset: nec tam flebiliter illa canerentur:

» Hæc omnia uidi inflammari:

» Priamo ui uitam euitari:

» Iouis aram sanguine turpari:

quasi uero ista, uel quicquam tum potuerit ei melius accidere. quod si ante occidisset: tamen euentum omnino amisisset. hoc autem tempore sensum malorũ amisit. Pompeio nostro familiari, cum grauiter ægrotaret Neapoli, melius est factum. coronati neapolitani fuerunt. nimirum etiam puteolani uulgo ex oppidis publice gratulabantur. ineptum sane negocium, & græculum, sed tamen fortunatum. utrum igitur, si tum esset extinctus, à bonis rebus, an à malis discessisset? certe à miseris. non enim cum socero bellum gessisset: non imparatus arma sumpsisset: non domum reliquisset: non ex Italia fugisset: non exercitu amisso nudus in seruorum ferrum, & manus incidisset: non liberi defleti: non fortunæ omnes à uictoribus possiderentur. qui, si mortem tum obisset: in amplissimis fortunis occidisset: is propagatione uitæ quot, quantas, q̃ incredibiles hausit calamitates? hæc morte effugiuntur, etiam si non euenerint, tamen quia possunt euenire. sed homines ea sibi accidere posse non cogitant: Metelli sperat sibi quisq; fortunam: proinde, quasi aut plures fortunati sint, quam infelices: aut certi quicquam sit in rebus humanis: aut sperare sit

prudentius, q̃ timere. sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte priuari. ergo etiam carere mortuos uitæ commodis: idq; esse miserum. certe ita dicant necesse est. an potest is, qui non est, re ulla carere? triste enim est nomen ipsum carendi: quia subijcitur hæc uis: habuit quis: non habet: desiderat: requirit: indiget. opinor hæc incommoda sunt carentis. caret oculis: odiosa cæcitas. liberis: orbitas. ualet hoc in uiuis. mortuorum autem non uitæ modo commodis, sed ne uita quidem ipsa quisquam caret. de mortuis loquor, qui nulli sunt. nos qui sumus, num aut si cornibus caremus, aut pennis: sit qui id desideret? certe nemo. quid ita? quia cum id non habeas, quod tibi nec usu, nec natura, aptum sit: non careas: etiam si sentias te non habere. hoc premendum etiam, atq; etiam est argumentum, confirmato illo, de quo; si mortales animi sunt, dubitare non possumus: quin tantus interitus in morte sit: ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. hoc igitur probe stabilito, & fixo, illud excutiendum est: ut sciatur quid sit carere: ne relinquatur aliquid erroris in uerbo. carere igitur hoc significat: egere eo, quod habere uelis. inest enim uelle in carendo, nisi cum sic tanquam in febri dicitur, alia quadam notione uerbi. dicitur enim alio modo etiam carere: cum aliquid non habeas, & non habere te sentias: etiam si id facile patiare. carere enim in malo non dicitur: non enim esset dolendum. dicitur illud, bono carere, quod est malum. sed ne uiuus quidem bono caret, si eo non indiget. sed in uiuo intelligi tamen potest, regno carere. dici autem hoc in te satis subtiliter non potest. posset

in Tarquinio, cum regno esset expulsus. at in mortuo ne intelligi quidem potest. carere enim sentientis est. nec sensus in mortuo: ne carere quidem igitur in mortuo est. quanquam quid opus sit in hoc philosophari: cum rem non magnopere egere philosophia uideamus. quoties non modo ductores nostri, sed uniuersi etiam exercitus, ad non dubiam mortem cucurrerunt? quae quidem si timeretur: non Lucius Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in proelio concidisset: non cum latinis decertans pater Decius, cum hetruscis filius, etiam cum Pyrrho nepos, se hostium telis obiecissent: non uno bello pro patria cadentis Scipiones Hispania uidisset: Paulum, Aemilium Cannae: Venusia Marcellum: Latini Albinum: Lucani Gracchum. num quis horum miser hodie? ne tum quidem post spiritum extremum. nec enim potest esse miser quisquam sensu perempto. A. At id ipsum odiosum est sine sensu esse. M. Odiosum, si id esset carere. cum uero perspicuum sit nihil posse in eo esse, qui ipse non sit: quid potest esse in eo odiosum? qui nec careat, nec sentiat. quanquam hoc quidem nimis saepe. sed eo, quod in hoc inest omnis animi contractio ex metu mortis. qui enim satis uiderit, id quod est luce clarius, animo, & corpore consumpto, totoque animante deleto, & facto interitu uniuerso, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil: is plane perspiciet inter hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & regem Agamemnonem nihil interesse: nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum: quam illo uiuo ego fecerim Romam captam. cur igitur & Camillus doleret, si haec post trecentos & quinquaginta fere an-

nos euentura putaret? & ego doleam, si ad decem milia annorum gentem aliquam urbem nostram potituram putem? quia tanta charitas patriae est: ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. itaq; non deterret sapientem mors, quae propter incertos casus, quotidie imminet: & propter breuitatem uitae, nunquam longe potest abesse: quominus in omne tempus reip. suisq; consulat: & posteritatem ipsam cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. quare licet etiam mortalem esse animum iudicantem, aeterna moliri, non gloriae cupiditate, quam sensurus non sit: sed uirtutis, quam necessario gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. natura uero sic se habet: ut quomodo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat: sic exitum mors. quae ut nihil pertinuit ad nos ante ortum: sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali? cum mors nec ad uiuos pertineat, nec ad mortuos. alteri nulli sunt: alteros non attinget. quam qui leuiorem faciunt: somni simillimam uolunt esse. quasi uero quisquam ita nonaginta annos uelit uiuere: ut cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat. ne sues quidem id uelint, non modo ipse. Endymion uero, si fabulas audire uolumus: nescio quando in latmo obdormiuit est: qui est mons Cariae: nondum opinor est experrectus. num igitur eũ curare censes cum luna laboret? a qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur. quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis: eamq; quotidie induis: & dubitas quin sensus in morte nullus sit: cum in eius simulacro uideas esse nullum sensum. pellantur ergo istae ineptiae pene aniles, ante tem

pus mori miserum esse. quod tandem tempus? naturae ne? at ea quidem dedit usuram uitae, tanquam pecuniae, nulla praestituta die. quid est igitur quod querare? si repetit cum uult. ea enim conditione acceperas. ijdem si puer paruus occidit, aequo animo ferendum putant: si uero in cunis: ne querendum quidem. atqui ab hoc acerbius exigit natura, quod dederat. nondũ gustauerat inquiunt uitae suauitatem. hic autem iam sperabat magna: quibus frui cœperat. at id quidem ipsum in caeteris rebus melius putatur, aliquam partem, q̃ nullam attingere. cur in uita secus? quanquam non male ait Callimachus multo saepius lachrimasse Priamum, q̃ Troilum. eorum autem, qui exacta aetate moriuntur, fortuna laudatur. cur? nam reor, non illis, si uita longior daretur, posset esse iucundior. nihil est enim profecto hominis prudentia dulcius. quam, ut caetera auferat: affert certe senectus. quae uero aetas longa est? aut quid omnino homini longum? non'ne modo pueros, modo adolescentes, in cursu à tergo insequens, nec opinantis assecuta est senectus? sed quia ultra nihil habemus: hoc longum dicimus. omnia ista perinde ut cuiq; data sunt, pro rata parte, à uita, longa, aut breuia dicuntur. apud hypanim fluuium, q ab Europae parte, in pontum influit: Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci: quae unum diem uiuant. ex his igitur hora octaua quae mortua est: prouecta aetate mortua est: quae uero occidente sole, decrepita: eo magis, si etiam solstitiali die. confer nostram longissimam aetatem cum aeternitate. in eadem propemodum breuitate, qua illae bestiolae, reperiemur. contemnamus

igitur

igitur omnes ineptias: quod enim leuius huic leuitati nomen imponemus? totamq; uim bene uiuendi in animi robore, ac magnitudine, ut in omnium rerum humanarum contemptione, ac despicientia, & in omni uirtute ponamus. nam nunc qdem cogitationibus mollissimis effœminamur: ut si ante mors aduentet, q̃ Chaldeorum promissa consecuti simus: spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutiq; uideamur. quod si expectando, & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur: proh dij immortales q̃ optabiliter iter illud ineundum esse debet: quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit. quam me delectat Theramenes: q̃q; elato animo est? & si enim flemus, cum legimus: tamen non miserabiliter uir clarus emoritur. qui cum coniectus in carcerem triginta iussu tyrannorum uenenum, ut sitiens, obbibisset: reliquum sic e poculo eiecit: ut id resonaret. quo sonitu reddito, ridens, propino inquit hoc pulcro Critiæ: qui in eum fuerat teterrimus. græci enim in conuiuijs solent nominare, cui poculum tradituri sint. lusit uir egregius extremo spiritu, cum iam præcordijs conceptam mortem contineret: uereq; ei, qui uenenum præbuerat, mortem est eam auguratus, quæ breui consecuta est. quis hanc animi maximi æquitatem in ipsa morte laudaret: si mortem malum iudicaret? uadit in eundem carcerem, atq; in eundem paucis post annis scyphum Socrates, eodem scelere iudicum, quo tyrannorum Theramenes. quæ est igitur eius oratio, qua facit eum Plato usum apud iudices, iam morte mulctatum? magna me inquit spes tenet iudices bene mihi euenire, ꝙ mittar ad mortem. necesse est enim

» ſit alterum de duobus : ut aut ſenſus omnino mors
» omnes auferat : aut in alium quendam locum ex his
» locis morte migretur. quamobrem, ſiue ſenſus extin=
» guitur: morsq; ei ſomno ſimilis eſt: qui nonnunquam,
» etiam ſine uiſis ſomniorum, placatiſſimam quietem
» affert: dij boni quid lucri eſt emori? aut q̃ multi dies
» reperiri poſſunt, qui tali nocti anteponantur? cui ſi=
» milis futura eſt perpetuitas omnis conſequentis tem-
» poris. quis me beatior? ſin uera ſunt quæ dicuntur,
» migrationem eſſe mortem in eas oras, quas qui è uita
» exceſſerunt, incolunt : id multo iam beatius eſt: te cum
» ab ijs, qui ſe iudicum numero haberi uolunt, euaſeris:
» ad eos uenire, qui uere iudices appellentur, Minoem,
» Rhadamanthum, Aeacum, Triptolemum : conuenireq;
» eos qui iuſte cum fide uixerint. hæc peregrinatio me-
» diocris nobis uideri poteſt. ut uero colloqui cum Or-
» pheo, Muſæo, Homero, Heſiodo liceat, quanti tandem
» æſtimatis? equidem ſæpe mori ſi fieri poſſet uellem:
» ut ea, quæ dico, mihi liceret inuenire. quanta dele=
» ctatione autem afficerer cum Palamedem, cum Aia-
» cem, cum alios iudicio iniquorum circunuentos, con-
» uenirem. tentarem etiam ſummi regis, qui maximas
» copias duxit ad Troiam, & Vlyxis, Siſyphiq; pru=
» dentiam: nec ob eam rem, cum hæc exquirerem, ſicut
» hic faciebam: capite damnarer. ne uos quidem iudi-
» ces ij, qui me abſoluiſtis, mortem timueritis. nec enim
» unquam bono quicquam mali euenire poteſt nec uiuo,
» nec mortuo: nec unquam eius res à dijs immorta-
» libus negligentur. nec mihi ipſi hoc accidit fortuito.
» nec uero ijs, à quibus accuſatus ſum, aut à quibus
» condemnatus, habeo quod ſuccenſeam: niſi quod mihi

nocere

» nocere se crediderunt. & hoc quidem hoc modo: nl=
» hil autem melius æstimo. sed tempus est inquit iam
» hinc abire me, ut moriar: uos, ut uitam agatis. utrum
» autem sit melius, dij immortales sciunt. hominem. qui=
» dem scire arbitror neminem. Ne ego haud paulo hunc animum malim, quàm eorum omniũ fortunas qui de hoc iudicauerunt. & si quod præter deos negat scire quenquam, id scit ipse, utrum melius sit. nam dixit ante. sed suum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. nos autem teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quod sit à natura datum omnibus: intelligamusq; si mors malum sit: esse sempiternum malum. nam uitæ miseræ mors finis esse uidetur. mors si est misera: finis esse nullus potest. sed quid ego Socratem, aut Theramenem præstantis uiros uirtutis, & sapientiæ gloria commemoro? cum Lacedæmonius quidam, cuius ne nomen quidem proditum est: mortem tantopere contempserit: ut cum ad eã duceretur damnatus ab ephoris: et esset uultu hilari, atq; læto: dixissetq; ei quidam inimicus, contemnis ne leges Lycurgi? responderit: ego uero illi maximam gratiam habeo: qui me ea pœna mulctauerit, quam sine mutuatione, & sine uersura possem dissoluere. O' uirum Sparta dignum ut mihi quidem qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse uideatur. talis innumerabilis nostra ciuitas tulit. sed quid duces & principes nominem? cum legiones scribat Cato sæpe alacris in eũ locum profectas, unde redituras se non arbitrarentur. pari animo Lacædemonij in thermopylis occiderunt. in quo Symonides,

» Dic hospes Spartæ: nos te hic uidisse iacentes:

» Dum sanctis patriae legibus obsequimur.
Quid ille dux Leonidas dicit? pergite animo forti Lacedaemonij: hodie apud inferos fortasse coenabimus. fuit haec gens fortis: dum Lycurgi leges uigebant. e quibus unus, cum perses hostis in colloquio dixisset glorians, solem prae iaculorum multitudine & sagittarum umbra non uidebitis. in umbra igitur inquit pugnabimus. uiros commemoro. qualis tandem Lacaena? quae cum filium in praelium misisset: & interfectum audisset: idcirco inquit genueram: ut esset qui pro patria mortem non dubitaret occumbere. estote fortes, & duri spartiatae: magnam habet uim reip. disciplina. quid? Cyreneum Theodorum philosophum non ignobilem non'ne miramur? cui cum Lysimachus rex crucem minaretur: istis quaeso inquit ista horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil interest, humi'ne, an sublime putrescat. Cuius hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione, & sepultura dicendum existimem: rem non difficilem, his praesertim cognitis, quae de nihil sentiendo paulo ante dicta sunt. de qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo iam tam multa diximus. cum enim de immortalitate animorum disputauisset: & iam moriendi tempus urgeret: rogatus à Critone quemadmodum sepeliri uellet, multam uero inquit operã amici frustra consumpsi. Critoni enim nostro non persuasi, me hinc aduolaturum: neque quicquam mei relicturum. ueruntamen Crito, si me assequi potueris: aut sicubi nactus eris: ut tibi uidebitur, sepelito. sed, mihi crede, nemo me uestrum, cum hinc excessero, consequetur.

tur. præclare id quidem: qui & amico permiserit: & se ostenderit de hoc toto genere nihil elaborare. durior Diogenes & id quidem sentiens, sed ut Cynicus asperius, proiici se iussit inhumatum. tum amici uolucribus ne & feris? minime uero inquit: sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. qui poteris illi? non enim senties. quid igitur mihi ferarũ laniatus oberit nihil sentienti? præclare Anaxagoras: qui cum Lampsaci moreretur: quærentibus amicis uellet ne Clazomenas in patriam, siquid accidisset, afferri: nihil necesse est inquit. undiq; enim ad inferos tantundem uiæ est. totaq; de ratione humationis unum tenendum est. ad corpus illam pertinere, siue occiderit animus: siue uigeat. in corpore autem perspicuum est, uel extincto animo, uel elapso, nullum residere sensum. sed plena errorum sunt omnia. trahit Hectorem ad currum religatum Achilles. lacerari eum, & sentire putat. credo ergo hic ulciscitur, ut quidem sibi uidetur. At illa sicut acerbissimam rem mœret.

» Vidi, uidere quod me passa ægerrime,
» Curru Hectorem quadriiugo raptarier.

Quem Hectorem? aut quandiu ille erit Hector? melius Actius: & aliquando sapiens Achilles.

» Immo.n.uero corpus Priamo reddidi: Hectorẽ abstuli.

Non igitur Hectora traxisti: sed corpus quod fuerat Hectoris. Ecce alius exoritur e terra: qui matrem dormire non sinat.

» Mater, te appello, quæ curam somno suspenso leuas:
» Neq; te mei miseret: surge & sepeli natum:-

hæc cum pressis & flebilibus modis, qui totis theatris mœstitiam inferant, concinuntur: difficile est non eos

turna corpora. magorum mos est non humare corpora suorum: nisi à feris sint antea laniata. in Hyrcania plebs publicos alit canes: optimates domesticos. nobile autem genus canum illud scimus esse. sed pro sua quisq; facultate parat, à quibus lanietur: eamq; optimam illi esse censent sepulturam. permulta alia colligit Chrysippus: ut est in omni historia curiosus. sed ita tetra sunt quædam: ut ea fugiat, & reformidet oratio. totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris: ita tamen, ut mortuorum corpora nihil sentire sentiamus. quantum autem consuetudini, famæq; dandum sit, id curent uiui: sed ita, ut intelligant nihil ad mortuos pertinere. sed profecto mors tum æquissimo animo appetitur: cum suis se laudibus uita occidens consolari potest. nemo parum diu uixit: qui uirtutis perfectæ perfecto functus est munere. multa mihi ipsi ad mortem tempestiua fuerunt: quæ utinam potuissem obire. nihil enim iam acquirebatur: cumulata erant officia uitæ: cum fortuna bella restabant. quare si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus: at uita acta perficiat: ut satis superq; uixisse uideamur. quanquam enim sensus abierit: tamen summis, & proprijs bonis, & laudis, & gloriæ, quamuis non sentiant, mortui non carent. & si enim nihil in se habeat gloria cur expetatur: tamen uirtutem tanquam umbra sequitur. uerum multitudinis iudicium de bonis, siquando est, magis laudandum est: quàm illi ob eam rem beati. non possum autem dicere quomodo hoc acciperetur: Lycurgum, Solonem, legum & publicæ disciplinæ carere gloria: Themistoclem, Epaminundam,

bellicæ uirtutis. ante enim salaminam ipsam Neptunus obruet: q̃ salaminij trophæi memoriam: priusq; Bœotia leuctra tollentur: quam pugnæ leuctricæ gloria. multo enim tardius fama deseret Curium, Fabritium, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos; Maximum, Marcellum, Paulum, Catonem, Lælium, innumerabiles alios. quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed uera bonorum laude metiens: fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem. in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognouimus. secundis uero suis rebus uolet etiam mori. non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest: q̃ molesta decessio. hanc sententiam significare uidetur Laconis illa uox: qui, cum Rhodius Diagoras olympionices nobilis, uno die duos suos filios uictores olympiæ uidisset: accessit ad senem: & gratulatus morere Dyagora inquit. non enim in cælum ascensurus es. magna hæc, & nimium fortasse græci putant: uel tum potius putabant: isq;, qui hoc Dyagoræ dixit, permagnum existimans tris olympionicas una ex domo prodire, cunctari illum diutius in uita fortunæ obiectum inutile putabat ipsi. Ego autem tibi quidem quod satis esset, paucis uerbis, ut mihi uidebar, responderam. concesseras enim nullo in malo mortuos esse: sed ob eam causam contendi, ut plura dicerem: quod in desiderio, & luctu hæc est consolatio maxima. nostrum enim & nostra causa susceptum dolorem modice ferre debemus: ne & nosmetipsos amare uideamur. illa suspitio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in his malis, quibus

lis, quibus uulgo opinantur. hanc excutere opinionem mihimet radiatus uolui: eóq; fui fortasse longior. A. *Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars orationis tuæ faciebat ut mori cuperem. posterior ut modo non nollem: modo non laborarem. omni autem ratione illud certe perfectum est: ut mortem non ducerem in malis.* M. *num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus? an iam hanc artem plane relinquimus?* A. *Tu uero istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem iure. illa enim si uere loqui uolumus, te ornauerat. sed qui nam est iste epilogus? aueo enim audire quicqd est.* M. *Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte: nec uero ea fingere ipsi: sed Herodoto authore, aliísq; pluribus. Primum Argiæ sacerdotis Cleobis & Biton filij prædicantur. nota fabula est. cum enim illam ad solenne, & statutum sacrificium curru uehi ius esset satis longe ab oppido ad fanum: morarenturq; iumenta: tunc iuuenes ij, quos modo nominaui ueste posita corpora oleo perunxerunt: ad iugum accesserunt. ita sacerdos aduecta in fanum, cum currus esset ductus à filijs: precata à dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari possit à deo: post epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse: mane inuentos esse mortuos. Simili precatione Trophonius & Agamedes usi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templum exædificassent: uenerantes deum petierunt mercedem non paruam quidem operis, & laboris sui, nihil certi, sed quod optimum homini. quibus Apollo se id daturum ostendit, post eius diei diem tertium. qui, ut illuxit, mortui sunt*

reperti iudicauisse deum dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dij concessissent, ut præter cæteros diuinaret: mortem esse optimum homini. fertur etiam de Sileno fabella quædam: qui cum à Mida captus esset: hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur. docuisse regem non nasci homini longe optimũ esse: proximum autem quamprimum mori. qua est usus sententia in Cresphonte Euripides.

» Nam nos docebat cœtus celebrantes domum,
» Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus
» Humanæ uitæ uaria reputantes mala.
» At, qui labores morte finisset grauis,
» Omnes amicos laude, & lætitia exequi.

simile quiddam est in consolatione Crantoris. ait enim Terineum quendam Elysium, cum grauiter filij mortem mœreret, uenisse in psychomantium, quærentem quæ fuisset tantæ calamitatis causa. huic in tabellis tris huiusmodi uersiculos datos.

» Ignaris homines in uita mentibus errant.
» Euthynous potitur fatorum munere læto.
» Sic fuit utilius finiri ipsiq; tibiq;.

His & talibus authoribus usi, confirmant causam rebus à dijs immortalibus iudicatam. Alcidamus quidam rhetor antiquus in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis: quæ constat ex enumeratione malorum humanorum. cui rationes hæ, quæ exquisitius à philosophis colliguntur, defuerunt: ubertas orationis non defuit. claræ uero mortes pro patria oppetitæ, non solum gloriosæ rhetoribus, sed etiam beatæ uideri solent. repetunt ab Erichtheo: cuius etiam filiæ cupide mortem expetiuerunt pro

uitæ ciuium: Codrum qui se in medios immisit hostis famulari ueste, ne posset agnosci, si esset ornatu regio: quod oraculum erat datum, si rex interfectus esset: uictricis athenas fore. Menecheus uero non prætermittitur: qui oraculo edito, largitus est patriæ suum sanguinem. Iphigenia aulide duci se immolandam iubet: ut hostium sanguis eliciatur suo. ueniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Aristogiton: lacedæmonius Leonidas, thebanus Epaminundas uigent. nostros non norunt: quos enumerare magnum est: ita sunt multi: quibus uidemus optabiles fuisse mortes cum gloria. quæ cum ita sint: magna tamen eloquentia est utendum: atq; ita uelut superiore è loco concionandum: ut homines mortem uel optare incipiant: uel certe timere desistant. nam si supremus ille dies non extinctionem, sed commutationem affert loci: quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino: quid melius? q̃ in medijs uitæ laboribus obdormiscere? & ita conniuentem somno consopiri sempiterno? quod si fiat: melior Ennij q̃ Solonis oratio. hic enim noster.

" Nemo me lachrimis decoret (inquit) nec funera fletu
" Faxit. — At uero sapiens ille:
" Mors mea ne careat lachrimis: linquamus amicis
Mœrorem: ut celebrent funera cum gemitu.

nos uero siquid tale acciderit, ut à deo denunciatum uideatur, ut exeamus è uita: læti & agentes gratias pareamus: emittiq; nos è custodia, & leuari uinclis arbitremur: ut aut in æternam, & plane in nostram domum remigremus: aut omni sensu, molestiaq; careamus. sin autem nihil denunciabitur: eo tamen si-

mus animo: ut horribilem eum diem alijs, nobis faustum putemus: nihilq; in malis ducamus: quod sit uel à dijs immortalibus, uel natura parente omnium constitutum. non enim temere, nec fortuito sati, & creati sumus: sed profecto fuit quædam uis: quæ generi consuleret humano: nec id gigneret, aut aleret: quod cum exanclauisset omnes labores: tum incideret in mortis malum sempiternum: portum potius paratum nobis, et perfugium putemus. quo utinam uelis passis peruehi liceat. si enim reflantibus uentis reijciemur: tamen eodem paulo tardius referamur necesse est. quod autem omnibus necesse est: id ne miserum esse uni potest? habes epilogum nequid prætermissum aut relictum putes. A. *Ego uero. & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem.* M. *Optime inquam. sed nũc quidem ualitudini tribuamus aliquid. cras autem, & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimum, quæ leuationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum: qui omni è philosophia est fructus uberrimus.*

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER SECVNDVS DE TOLERANDO DOLORE.

N Eoptolemus quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis. nam omnino haud placere. ego autem Brute necesse quidem mihi esse arbitror philosophari. nam quid possum, praesertim nihil agens, agere melius? sed non paucis, ut ille. difficile enim est in philosophia pauca esse ei nota: cui non sint aut pleraq; aut omnia. nam nec pauca nisi e multis eligi possunt. nec qui pauca percepit, non idem reliqua eodem studio persequetur. sed in uita tamen occupata, atq; ut Neoptolemi tum erat, militari pauca ipsa multum saepe prosunt: & ferunt fructus, sed non tantos, quanti ex uniuersa philosophia percipi possint: tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut aegritudine, aut metu liberemur. uelut ex ea disputatione, quae mihi nuper habita est in Tusculano: magna uidebatur mortis effecta contemptio: quae non minimum ualet ad animum metu liberandum. nam qui id, quod uitari non potest, metuit: is uiuere animo quieto nullo modo potest. sed qui non modo quia necesse est mori, uerum etiam quia nihil habet mors quod sit horrendum, mortem non

timet: magnum is sibi præsidium ad beatam uitam comparat. quanquam non sumus ignari multos studiose contra esse dicturos. quod uitare nullo modo possumus: nisi nihil omnino scriberemus. & enim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari uolebamus: popularis est enim illa facultas: & effectus eloquentiæ est audientium approbatio. sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent: quemq; sperandi sibi, eundem bene dicendi finem proponerent: et cum obruerentur copia sententiarum, atq; uerborum, ieiunitatem & famem se malle, quam ubertatem, & copiam dicerent: unde erat exortum genus atticorum, his ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum: qui iam conticuere pene ab ipso foro irrisi: quid futurum putamus? cum adiutore populo, quo utebamur antea: nunc minime nos uti posse uideamus? est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens; eiq; ipsi & suspecta, & inuisa. ut, uel si quis uniuersam uelit uituperare: secundo id populo facere possit: uel si ea, quæ nos maxime sequimur conetur inuadere: magna habere possit auxilia reliquorum philosophorum disciplinis. Nos autem uniuersæ philosophiæ uituperatoribus respondimus in Hortensio. pro academia autem quæ dicenda erant, satis accurate in academicas quatuor libris explicata arbitramur. sed tamen, tantum abest ut scribi contra nos nolimus: ut id etiam maxime optemus. in ipsa enim græcia philosophia tanto in honore nunquam fuisset: nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusq; uiguisset. quamobrem hortor omnes, qui

ficere id possunt, ut huius quoq; generis laudem iam languenti graeciae eripiant: & perferant in hanc urbem: sicut reliquas omnes, quae quidem erant expetendae, studio atq; industria sua maiores nostri transtulerunt. Atq; oratorum quidem laus ita ducta ab humili uenit ad summum: ut iam, quod natura fert in omnibus fere rebus, senescat: breuiq; tempore ad nihilum uentura uideatur. philosophia nascatur latinis quidem litteris ex his temporibus: eamq; nos adiuuemus: nosq; ipsos redargui, refelliq; patiamur. quod hi ferunt animo iniquo: qui certis quibusdam, destinatisq; sententijs, quasi addicti, & consecrati sunt: eaq; necessitate constricti: ut etiam quae non probare soleant, ea cogantur constantiae causa, defendere. nos qui sequimur probabilia: nec ultra quam id quod uerisimile occurrerit progredi possumus: & refellere sine pertinacia, et refelli sine iracundia parati sumus. quod si haec studia traducta erunt ad nostros: ne bibliothecis quidem graecis egebimus: in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt. eadem enim dicuntur a multis. ex quo libris omnia referserunt. quod accidet etiam nostris: si ad haec studia plures confluxerint. sed eos si possumus excitemus: qui liberaliter eruditi, adhibita etiam disserendi elegantia, ratione & uia philosophantur. Est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos appellari uolunt, quorum dicuntur esse latini sane multi libri: quos non contemno quidem, quippe quos nunquam legerim. sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neq; distincte, neq; distribute, neq; eleganter, neq; ornate scribere: lectio-

nem sine ulla delectatione negligo. quid enim dicant, & quid sentiant hi, qui sunt ab ea disciplina: nemo mediocriter quidem doctus ignorat. quamobrem quoniam quemadmodum dicant, ipsi non laborant: cur legendi sint, nisi ipsi inter se, qui idem sentiunt, non intelligo. nam ut Platonem, reliquosq; socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant: aut non studiosissime consectantur: Epicurum autem, & Metrodorum, non fere praeter suos, quisquam in manus sumit: sic hos latinos hi soli legunt: qui illa recte dici putant. nobis autem uidetur quicquid litteris mandetur: id commendari omnium eruditorum lectione decere. nec si ipsi minus consequi possumus: iccirco minus id ita faciendum esse sentimus. itaq; mihi semper peripateticorum, academiaeq; consuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes differendi, non ob eam causam solum placuit: quod aliter non posset quid in unaquaq; re uerisimile esset inueniri: sed etiam, quod esset ea maxima dicendi exercitatio. qua princeps usus est Aristoteles: deinde eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audiuimus: instituit alio tempore rhetorum praecepta tradere: alio philosophorum. ad quam nos consuetudinem a familiaribus nostris adducti, in Tusculano quod datum est temporis nobis, in eo consumpsimus. itaq; cum ante meridiem dictioni operam dedissemus: sicut pridie feceramus: post meridiem in academiam descendimus. in qua disputationem habitam non quasi narrantes exponimus: sed eisdem fere uerbis, ut actum, disputatumq; est. est igitur ambulantibus ad hunc modum

dum sermo ille nobis institutus, & a tali quodam inductus exordio. A. Dici non potest, quam sim hesterna disputatione tua delectatus, uel potius adiutus: & si enim mihi conscius sum: nunquam me nimis cupidum fuisse uitæ: tamen obijciebatur interdum animo metus quidam, & dolor, cogitanti fore aliquando finem huius lucis, & amissionem omnium uitæ commodorum. hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus: ut nihil minus curandum putem. M. Minime mirum id quidem. nam efficit hoc philosophia. medetur animis: inanes sollicitudines detrahit: cupiditatibus liberat: pellit timores. sed hæc eius uis non idem potest apud omnes. tum ualet multum, cum est idoneam complexa naturam. fortes enim non modo fortuna adiuuat (ut est in uetere prouerbio) sed multo magis ratio: quæ quibusdam quasi præceptis confirmat uim fortitudinis. te natura excelsum quendam uidelicet, et altum, & humana despicientem genuit. itaq; facile in animo forti, contra mortem habita, insedit oratio. sed hæc eadem num censes apud eos ipsos ualere, nisi admodum paucos, a quibus inuenta, disputata, conscripta sunt? quotus enim quisq; philosophorum inuenitur? qui sit ita moratus, ita animo, ac uita constitutus, ut ratio postulat: qui disciplinam suam non ostentationem scientiæ, sed legem uitæ putet: qui obtemperet ipsi sibi: & decretis suis pareat. uidere licet alios tanta leuitate, & iactatione, his ut fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos: gloriæ nonnullos: multos libidinum seruos. ut cum eorum uita mirabiliter pugnet oratio. quod quidem mihi uidetur esse turpissimum. ut enim, si grammaticum se professus

quiſpiam, bárbare loquatur: aut ſi abſurde canat is, qui ſe haberi uelit muſicum, hoc turpior ſit, ꝗ in eo ipſo peccet, cuius profitetur ſcientiam: ſic philoſophus in ratione uitæ peccans: hoc turpior eſt, ꝗ in officio, cuius magiſter eſſe uult, labitur: artemq; uitæ profeſſus, delinquit in uita. A. Non'ne uerendum igitur, ſi eſt ita, ut dicis, ne philoſophiam falſa gloria exornes? quod eſt enim maius argumentum, nihil eam prodeſſe? ꝙ quoſdam pfectos philoſophos turpiter uiuere? M. Nullum uero id quidem argumentum eſt. nam ut agri non omnes frugiferi ſunt, qui coluntur: falſumq; illud ac improbe,

» Et ſi in ſegetem ſunt deteriorem datæ fruges:

» Ipſæ tamen ſuapte natura enitent:

ſic animi non omnes culti fructum ferunt. atq; ut in eodem ſimili uerſer, ut ager, quamuis fertilis, ſine cultura fructuoſus eſſe non poteſt: ſic ſine doctrina animus. ita eſt utraq; res una ſine altera debilis. cultura autem animi, philoſophia eſt: quæ extrahit uitia radicitus: & præparat animos ad ſatus accipiendos: eaq; mandat his, & ut ita dicam, ſerit, quæ adulta fructus uberrimos ferant. agamus igitur ut cœpimus. dic, ſi uis, de quo diſputari uelis. A. Dolorem exiſtimo maximum malorũ omnium. M. etiã ne maius, ꝙ dedecus? A. Non audeo id dicere quidem: & me pudet tam cito de ſententia eſſe deiectum. M. Magis eſſet pudendum, ſi in ſententia permaneres. quid enim minus eſt dignum? ꝙ tibi quicquam peius uideri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ ut effugias: quis eſt non modo non recuſandus: ſed ultro appetendus, ſubeundus, excipiendus dolor. A. Ita

prorſus

prorsus existimo. quare non sit sane summum malum dolor. malum est certe. M. Vides ne igitur quantum, breuiter admonitus, de doloris terrore deieceris? A. Video plane: sed plus desidero. M. Experiar equidem: sed magna res est: animoque mihi opus est non repugnante. A. Habebis id quidem: ut enim heri feci, sic nunc rationem, quo ea me cunque ducet, sequar. M. Primum igitur de imbecillitate multorum, & de uarijs disciplinis philosophorum loquar: quorum princeps & authoritate, & antiquitate Socraticus Aristippus non dubitauit summum malum dolorem dicere. dehinc ad hanc eneruatam, muliebremque sententiam satis docilem se Epicurus prebuit. hunc post rhodius Hieronymus dolore uacare summum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. cæteri præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem fere, quod modo tu. malum illud quidem: sed alia peiora. ergo id quod natura ipsa, et quædam generosa uirtus statim respuit: ne dolorem summum malum diceres: oppositoque dedecore sententia depellerere: in eo magistra uitæ tot sæcula permanet philosophia. quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti? quod adipisci cum dolore corporis uelit: qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem, non pertulerit, ut effugiat dolorem? si id summum malum esse decreuerit? quis autem non miser non modo tunc, cum premetur summis doloribus: si in his est summum malum: sed etiam cum sciet id sibi posse euenire? & quis est, cui non possit? ita fit ut omnino nemo possit esse beatus. Metrodorus quidem perfecte eum beatum, pu-

tat, cui corpus bene constitutum sit: & exploratum ita semper fore. quis autem est iste, cui id exploratum possit esse? Epicurus uero ea dicit: ut mihi quidem risus captare uideatur. affirmat enim quodam loco, si uratur sapiens: si crucietur: expectas fortasse, dum dicat, patietur, perferet, non succumbet. magna mehercule laus, & eo ipso, per quem iuraui, hercule digna. sed epicuro homini aspero et duro non est hoc satis. in Phalaridis tauro si erit: dicet quam suaue est hoc: q̃ hoc non curo. suaue etiam? an parum est, si non amarum? at id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant: non solent dicere, cuiquam suaue esse cruciari. asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt: nec tamen malum. hic, qui solum hoc malum dicat, & malorũ omnium extremum: sapientem censet id suaue dicturum. ego à te non postulo ut dolorem eisdem uerbis afficias, quibus epicurus uoluptatem, homo ut scis uoluptarius. ille dixerit sane, idem in Phalaridis tauro, quod si esset in lectulo. ego tantum uim non tribuo sapientiæ contra dolorem: si forte in perferendo, officio satis est: ut lætetur etiam non postulo. tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendum, tolerandumq; difficilis. aspice Philoctetam: cui concedendum est gementi: ipsum enim Herculem uiderat in Oeta magnitudine dolorum eiulantem. nihil igitur hunc uirum sagittæ quas ab Hercule acceperat tum consolabantur: Cum è uiperino morsu uenæ uiscerum, Veneno imbutæ tetros cruciatus cierent. Itaq; exclamat auxilium expetens mori cupiens.

» Heu quis salsis fluctibus mandet

» Me ex sublimi uertice saxi.
» Iam iam absumor: conficit animam
» Vis uulneris, ulceris æstus.

Difficile dictu uidetur, eum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed uideamus Herculem ipsum: qui tum dolore frangebatur: cum immortalitatem ipsa morte quærebat. quas hic uoces apud Sophoclem in Trachinijs edit. cui cum Deianira sanguine centauri tinctam tunicam induisset: inhæsissetq; ea uisceribus: ait ille,

» O' multa dictu grauia, perpessu aspera:
» Quæ corpore exanclato, atq; animo pertuli.
» Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
» Nec tantum inuexit tristis Euristheus mali:
» Quantum una uecors Oenei partu edita.
» Hæc me irretiuit ueste furiali inscium:
» Quæ lateri inhærens morsu lacerat uiscera:
» Vrgensq; grauiter pulmonum haurit spiritus.
» Iam decolorem sanguinem omnem exorbuit.
» Sic corpus clade horribili absumptum extabuit.
» Ipse illigatus peste interimor textili.
» Hos non hostilis dextra, non terra edita
» Moles gigantum, non biformato impetu
» Centaurus ictus corpori infixit meo.
» Non graia uis, non barbara ulla immanitas,
» Non sæua terris gens relegata ultimis:
» Quas peragrans undiq; omnẽ hinc feritatem expuli.
» Sed fœminea uis. fœminea interimor manu.
» O' nate, uere hoc nomen usurpa patri:
» Ne me occidentem matris superet charitas.
» Huc arripe ad me manibus abstractam pijs.

» Iam cernam, me ne, an illam potiorem putes.
» Perge, aude nate, illachryma patris pestibus:
» Miserere. gentes nostras flebunt miserias.
» Heu uirginalem me ore ploratum edere?
» Quem uidit nemo ulli ingemiscentem malo.
» Sic fœminata uirtus afflicta occidit.
» Accede nate: assiste: miserandum aspice
» Euisceratum corpus lacerati patris.
» Videte cuncti. tuque cælestum sator,
» Iace obsecro in me uim coruscam fulminis.
» Nunc nunc dolorum anxiferi torquent uertices:
» Nunc serpit ardor. O' ante uictrices manus.
» O' pectora, O' terga, O' lacertorum thori,
» Vestro ne pressu quondam nemæus leo
» Frendens efflauit grauiter extremum halitum?
» Hæc dextra Lernam terram mactata excetra,
» Placauit: hæc bicorporem afflixit manum:
» Erimanthiam hæc uastificam abiecit belluam:
» Hæc à tartarea tenebrica abstractum plaga,
» Tricipitem eduxit hydra generatum canem:
» Hæc interemit tortu multiplicabili
» Draconem, auriferam obtutu obseruantem arborem.
» Multa alia uictrix nostra lustrauit manus.
» Nec quisquam è nostris spolia cœpit laudibus.

Possumus, ne nos contemnere dolorem? cum ipsum Herculem tam intoleranter dolere uideamus? Veniat Aeschilus non poëta tantum, sed pythagoreus. sic enim accepimus. quomodo fert apud eum Prometheus dolorem? quem excepit ob furtum lemnium: unde ignis lucet mortalibus clam diuisus. cum Prometheus doctus clepsisse dolo pœnasque Ioui fato expendisse supremo. has

mo. has igitur pœnas pendens affixus ad Caucasum hæc dicit.

» Titanum soboles socia nostri sanguinis
» Generata cælo, aspicite religatum asperis
» Vinctumq; saxis. nauem ut horrisono freto
» Noctem pauentes timidi adnectunt nauitæ:
» Saturnius me sic infixit Iupiter:
» Iouisq; numen mulcibri adsciuit manus.
» Hos ille cuneos fabricæ crudeli inserens
» Perrupit artus: qua miser solertia
» Transuerberatus castrum hoc furiarum incolo.
» Iam tertio me quoq; funesto die:
» Tristi aduolatu, aduncis lacerans unguibus
» Iouis satelles pastu dilaniat fero.
» Tum iecore opimo fartæ, & satiatæ affatim
» Clangorem fundit uastum: & sublime aduolans
» Pinnatæ cauda nostrum adulat sanguinem.
» Cum uero adesum inflatu renouatum est iecur:
» Tum rursus tetros auida se ad pastus refert.
» Sic hunc custodem mœsti cruciatus alo:
» Qui me perenni uiuum fœdat miseria.
» Nanq; ut uidetis, uinclis constrictus Iouis:
» Arcere nequeo diram uolucrem à pectore.
» Sic me ipse uiduus pestes excipio anxias:
» Amore mortis terminum inquirens mali.
» Sed longe à leto numine aspellor Iouis.
» Atq; hæc uetusta sæclis glomerata horridis,
» Luctifica clades nostro infixa est corpori:
» Ex quo liquatæ solis ardore excidunt
» Guttæ: quæ saxa assiduæ instillant Caucasi.

Vix igitur posse uidemur ita affectum non miserum

dicere. & si hunc miserum: certe dolorem malum. A. Tu quidem adhuc meam causam agis. sed hoc mox uidero. interea unde isti uersus? non enim agnosco. M. dicam hercule. etenim recte requiris. uides ne abundare me ocio? A. Quid tum? M. Fuisti saepe credo, cum Athenis esses, in scholis philosophorum. A. uero, ac libenter quidem. M. Animaduertebas igitur, & si tum nemo erat admodum copiosus: ueruntamen uersus ab his admisceri orationi. A. ac multos quidem à Dionysio stoico. M. Probe dicis. sed is quasi dictata nullo delectu, nulla elegantia. Philo & proprium numerum, & electa poëmata, & loco adiungebat. itaq; postquam adamaui hanc quasi senilem declamationem: studiose equidem utor nostris poëtis. sed sicubi illi defecerunt: uerti multa de graecis: ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret latina oratio. Sed uides ne poëtae quid mali afferant? lamentantes inducunt fortissimos uiros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces: ut non legantur modo: sed etiam ediscantur. sic ad malam domesticam disciplinam, uitamq; umbratilem, & delicatam, cum accesserunt etiam poëtae: neruos omnis uirtutis elidunt. recte igitur à Platone ducuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille: cum mores optimos, & optimum reipublicae statum exquireret. at uero nos, docti scilicet à graecia, haec et à pueritia legimus, & discimus: hanc eruditionem liberalem, & doctrinam putamus. Sed quid poetis irascimur? uirtutis magistri philosophi inuenti sunt: qui summum malum dolorem dicerent. at tu adolescens, cum id tibi pauloante dixisses uideri: rogatus à me, etiam ne maius quàm

dedecus,

dedecus, uerbo de sententia destitisti. roga hoc idem Epicurum. maius dicet esse malum mediocrem dolorem, quam maximum dedecus. in ipso enim dedecore mali nihil esse: nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor? cum hoc ipsum dicit summum esse malum, dolorem? quo dedecus maius à philosopho nullum expecto. quare satis mihi dedisti: cum respondisti, maius tibi uideri malum dedecus, quàm dolorem. hoc ipsum enim si tenebis: intelliges quam sit obsistendum dolori. nec tam quærendum est, dolor malum ne sit: quam firmandus animus ad dolorem ferendum. concludunt ratiunculis Stoici, cur non sit malum: quasi de uerbo, non de re laboretur. quid me decipis Zeno? nam cum id, quod mihi horribile uidetur: tu omnino malum esse neges: capior: & scire cupio quomodo id, quod ego miserrimum existimem: ne malum quidem sit. nihil est inquit malum, nisi quod turpe, aut uitiosum est. ad ineptias redis. illud enim, quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequitiam. desine id me docere. hoc doce: doleam, necne doleam nihil interesse. nunquam quicquam inquit ad beate quidem uiuendum: quod est in una uirtute positum: sed tamen est reijciendum. cur? asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum. hæc copia uerborum est: quod omnes uno uerbo malum appellamus: id tot modis posse dicere. definis tu mihi, non tollis dolorem: cum dicis asperum, contra naturam, uix quod ferri, tolerariq; possit. nec mentiris. sed re succumbere non oportebat, uerbis gloriantem: dum nihil bonum nisi quod honestum, nihil malum nisi quod turpe. optare

hoc quidem est: non docere. illud & melius, & uerius: omnia quæ natura aspernatur, in malis esse: quæ asciscat, in bonis. hoc posito, & uerborum concertatione sublata, tantum tamen excellet illud, quod recte amplexantur isti: quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus: quod idem interdum uirtutis nomine amplectimur: ut omnia præterea quæ bona corporis, & fortunæ putantur: perexigua, & minuta uideantur: ne malum quidem ullum: nec si unum in locum collata omnia sint, cum turpitudinis malo comparanda. quare, si ut initio concessisti: turpitudo peius est quàm dolor: nihil est plane dolor. nam dum tibi turpe, nec dignum uiro uidebitur gemere, eiulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere: tum dignitas, tum decus aderit: tuq; in ea intueberis: te continebis: cedet profecto uirtuti dolor: & animi inductione languescet. aut enim nulla uirtus est: aut contemnendus est omnis dolor. Prudentiam ne uis esse? sine qua ne intelligi ulla uirtus potest. quid ergo? ea patietur ne te quicquam facere nihil proficientem, & laborantem? an temperantia sinet, te immoderate facere quicquam? an coli iustitia poterit, ab homine propter uim doloris, enuntiante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? quid fortitudini, comitibusq; eius, magnitudini animi, grauitati, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ, quomodo respondebis? afflictus ne, & iacens, & lamentabili uoce deplorans, audies O' uirum fortem. te uero ita affectum, ne uirum quidem quisquam dixerit. amittenda igitur fortitudo est: aut sepeliendus dolor. Ecquid scis igitur, si quid de corinthijs tuis amiseris:

posse habere te reliquam suppellectilem saluam? uirtutem autem si unam amiseris: & si amitti non potest uirtus: sed si unam confessus fueris te non habere: nullam esse te habiturum? num igitur fortem uirum, num magno animo, num patientem, num grauem, num humana contemnentem potes dicere aut Philoctetam illum, quàm te enim malo dicere. sed ille certe non fortis: qui iacet in lectulo humido: qui

» Eiulatu, quaestu, gemitu, fremitibus
» Resonando, multum flebiles uoces refert.

non ego dolorem, dolorem esse nego. cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patientia: si modo est aliqua patientia. si nulla est: quid exornamus philosophiam? aut quid eius nomine gloriosi sumus? pungit dolor. uel fodiat sane. si nudus es: da iugulum. sin tectus uulcaniis armis, id est fortitudine: resiste. haec enim te, nisi ita facies, custos dignitatis relinquet, & deseret. Cretum quidem leges, quas siue iuppiter, siue Minos sanxit de iouis quidem sententia, ut poëtae ferunt: itemq; Licurgi, laboribus erudiunt iuuentutem, uenando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, aestuando. Spartae uero pueri ad aram sic uerberibus accipiuntur: ut multus è uisceribus sanguis exeat, nonnunquam etiã, ut cum ibi essem, audiebam, ad necem: quorum non modo nemo exclamauit unquam: sed ne ingemuit quidem. quid ergo? hoc pueri possunt: uiri non poterunt? & mos ualet: ratio non ualebit? interest aliquid inter laborem, & dolorem. sunt finitima omnino: sed tamen differunt aliquid. labor est functio quaedam uel animi uel corporis grauioris operis, & muneris. dolor autem motus asper

in corpore à sensibus alienus. haec duo graeci illi, quorum copiosior est lingua, quàm nostra, uno nomine appellant. itaque industrios homines, illi studiosos, uel potius amantes doloris appellant: nos commodius laboriosos. aliud est enim laborare: aliud dolere. ò uerborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, graecia. aliud inquam est dolere: aliud laborare. cum uarices secabantur C. Mario: dolebat. cum aestu magno ducebat agmen: laborabat. est inter haec quaedam tamen similitudo. consuetudo enim laborum, perpessionem dolorum efficiet faciliorem. itaq; illi, qui Graeciae formam rerũ publicarum dederunt: corpora iuuenum firmari labore uoluerunt. quod Spartiatae etiam in foeminas transtulerunt: quae caeteris in urbibus mollissimo cultu parietũ umbris occuluntur. illi autem uoluerunt nihil horum simile esse apud Lacaenas uirgines: quibus magis palestra, eurotas, sol, puluis, labor, militia, in studio est, quam fertilitas barbara. ergo his laboriosis exercitationibus, & dolor intercurrit nonnunquam. impelluntur: feriuntur: abijciuntur: cadunt: & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori. militiam uero, nostram dico, non spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam: nec adhibetur ulla sine anapestis pedibus hortatio. nostri exercitus primum unde nomen habeant uides: deinde qui labor, quantus agminis. ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre siquid ad usum uelint: ferre uallum. nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant, q̃ humeros, lacertos, manus. arma enim membra militis esse dicunt. quae quidem ita geruntur apte: ut, si

usus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, ut membris pugnare possint. quid exercitatio legionum? quid ille cursus, concursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in prœlijs paratus ad uulnera. adduc pari animo inexercitatum militem: mulier uidebitur. cur? tantum interest inter nouum & ueterem exercitum: quantum experti sumus. ætas tyronum plerunq; melior. sed ferre laborem, contemnere uulnus, consuetudo docet. quin etiam uidemus ex acie efferri sæpe saucios: & quidem rudem illum, & inexercitatum, quamuis leui ictu, ploratus turpissimos edere. at uero ille exercitatus, & uetus, ob eamq; rem fortior, medicũ modo requirens à quo obligetur.

» O patrocles (inquit) ad uos adueniens auxilium & uestras manus peto:
» Priusq̃ oppeto malam pestem mandatam hostili manu:
» Neq; sanguis ullo potis est pacto profluens consistere:
» Siqua sapientia magis uestra deuitari mors potest.
» Nanq; Aesclapij liberorum saucij opplent porticus:
» Non potest accedi.

Certe Euripylus hic quidem est. hominem exercitatum. ubi tantum luctus continuatus? Vide quàm non flebiliter respondeat. rationem etiam afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit.

» qui alteri exitium parat:
» Eum scire oportet sibi paratam pestem ut participet parem.

Abducet Patrocles credo, ut collocet in cubili: ut uulnus obliget: siquidem homo esset. sed nihil uidimus. quærit enim quid actum sit.

» Eloquere: res argiuum prælio ut se sustinet.

Non potest hæc fari tantum dictis: quantum factis sup petit laboris. Quiesce igitur, & uulnus alliga: etiam si Euripylus posset: non posset Aesopus.

» ubi fortuna Hectoris

» Nostram acrem aciem inclinatam:-

& cætera explicat in dolore. Sic est enim intemperans militaris in forti uiro gloria. Ergo hæc ueteranus miles facere poterit? doctus uir, sapiensq; nō poterit? ille uero melius: ac non paulo quidem. sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor, nondum de ratione, & sapientia. aniculæ sæpe inediam biduum, aut triduum ferunt. subduc cibum unum diem athletæ: iouem olympium eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna uis est. pernoctant uenatores in niue: in montibus uri se patiuntur. inde pugiles cæstibus contusi, ne ingemiscunt quidem. Sed quid hos? quibus olympiorum uictoria consulatus ille antiquus uidetur. gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quomodo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quàm turpiter uitare? quam sæpe apparet nihil eos malle, q̃ uel domino satisfacere: uel populo. mittunt etiam uulneribus confecti ad dominos: qui quærant quid uelint: si satisfactum iis sit, se uelle decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis uultum mutauit unquam? quis non modo stetit, uerum etiam decubuit turpiter? quis cum decubuisset, ferrum recipere iussus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo ualet. ergo hoc poterit

» Samnis spurcus homo, uita illa dignus, locoq;

uir natus ad gloriam, ullam partem animi tam mollem habebit? quam non meditatione & ratione corroboret? crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum nonnullis uideri solet: & haud scio an ita sit, ut nunc fit. cum uero sontes ferro depugnabant: auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem, & mortem disciplina. de exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi. Apagesis, nunc de ratione uideamus: nisi quid uis ad hæc. A. Ego ne ut te interpellem? ne hoc quidem uellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. M. Sit ne igitur malum dolor, nec ne, stoici uiderint: qui contortulis quibusdam, ac minutis conclusiunculis, nec ad sensus permanantibus, effici uolunt non esse malum dolorem. ego illud, quicquid sit, tantum esse, quantum uideatur non puto: falsaq; eius uisione, & specie, moueri homines dico uehementibus: doloremq; eius omnem esse tolerabilem. unde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam, quæ modo dixi? quo facilius oratio progredi possit longius. Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed etiam indoctos: uirorum esse fortium, et magnanimorum, & patientium, & humana uincentium, toleranter dolorem pati. nec uero quisquam fuit: qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo & postulatur à fortibus, & laudatur, cum fit: id aut extimescere ueniens, aut non ferre præsens, nonne turpe est? atqui uide, ne cum omnes rectæ animi affectiones uirtutes appellentur: nó sit hoc proprium nomen omnium: sed ab ea una, quæ cæteris excellat, omnes nominatæ sint. appellata est

enim ex uiro uirtus. uiri autem propria maxime est fortitudo. cuius munera duo maxima sunt: mortis, dolorisq; contemptio. utendum est igitur his: si uirtutis compotes, uel potius si uiri uolumus esse: quoniam à uiris uirtus nomen est mutuata. quæres fortasse quomodo? & recte. talem enim medicinam philosophia profitetur. uenit Epicurus homo minime malus, uel potius uir optimus: tantum monet, quantum intelligit. neglige inquit dolorem. quis hoc dicit? idem qui dolorem summum malum. uix satis constanter. audiamus. si summus dolor est, inquit, breuem esse necesse est. A. iterandum eadem mihi ista. non enim intelligo quid summum dicas esse, quid breue. M. summum quo nihil sit superius: breue quo nihil breuius. contemno magnitudinem doloris: à qua me breuitas temporis uindicabit ante penè, quàm uenerit. sed si est tantus dolor, quantus Philoctetæ: bene plane magnus mihi quidem uidetur: sed tamen non summus. nihil enim dolet, nisi pes: possunt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. longe igitur abest à summo dolore. ergo inquit dolor diuturnus habet lætitiæ, plusquam molestiæ. nunc ego non possum tantum hominem nihil sapere dicere: sed nos ab eo derideri puto. ego summum dolorem, summum autem dico, etiam si decem atomis est maior alius, non continuo dico esse breuem: multosq; possum bonos uiros nominare: qui complures annos doloribus podagræ crucientur maximis. sed homo cautus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum: ut sciam quid summum dicat in dolore, quid breue in tempore. omittamus igitur hunc nihil prorsus dicentem:

tem: cogamusq; confiteri non esse ab eo doloris remedia quaerenda, qui dolorem maiorum omnium maximum dixerit: quamuis idem forticulum se in torminibus, & in stranguria sua praebeat. aliunde igitur est quaerenda medicina: & maxime quidem, si quid maxime consentaneum sit quaerimus: ab ijs, quibus quod honestum sit, summum bonum, quod turpe, summum uidetur malum. his tu praesentibus gemere, & te iactare non audebis. profecto. loquetur enim eorum uoce uirtus ipsa tecum. tu ne cum pueros Lacedaemone, adolescentes olympiae, barbaros in arena uideris excipientes grauissimas plagas, & ferentes silentio: si te forte dolor aliquis peruellerit: exclamabis ut mulier? non constanter, & sedate feres? ferri non potest. natura non patitur. audio. pueri ferunt gloria ducti: ferunt pudore alij: multi metu: & tamen ueremur, ut hoc, quod a tam multis, & quod tot locis perferatur, natura non patiatur? illa uero non modo patitur: uerumetiam postulat. nihil enim habet praestantius: nihil, quod magis expetat: quam honestatem, quam laudem, quam dignitatem, quam decus. hisce ego pluribus nominibus unam rē declarari uolo: sed utor, ut quam maxime significem, pluribus. uolo autem dicere illud homini longe optimum esse: quod ipsum sit optandum per se, a uirtute profectum, uel in ipsa uirtute situm, sua sponte laudabile: quod quidem citius dixerim solum, quam summum bonum. Atque ut haec de honesto: sic de turpi contraria. nihil tam tetrum: nihil tam aspernandum: nihil homine indignius. quod si tibi persuasum est: principio enim dixisti plus in dedecore mali tibi ui-

deri, quam in dolore: reliquum est, ut tute tibi imperes. quanquam hoc nescio quomodo dicitur, quasi duo simus, ut alter imperet: alter pareat: non inscite tamen dicitur. est enim animus in partes distributus duas: quarum altera rationis est particeps: altera expers. cum igitur præcipitur ut nobismetipsis imperemus: hoc præcipitur: ut ratio coerceat temeritatem. est in animis omnium fere, natura molle quiddam, demissum, humile, eneruatum quodammodo, & languidum. si nihil esset aliud: nihil esset homine deformius. sed præsto est domina omnium, & regina ratio: quæ connixa per se, & progressa longius, fit perfecta uirtus. hæc ut imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id uidendum est uiro. quonam modo inquies? uelut seruo dominus: uelut imperator militi: uelut parens filio. si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem: si se lamentis muliebriter, lachrymisq; dedet: uinciatur: & constringatur amicorum, propinquorumq; custodijs. sæpe enim uidemus fractos pudore: qui ratione nulla uincerentur. ergo hos quidem, ut famulos, uinclis, ac custodia arceamus. qui autem erunt firmiores: nec tamen robustissimi: hos admonitu simuli oportebit, ut bonos milites, reuocatos dignitatem tueri. non nimis in niptris ille sapientissimus græciæ saucius lamentatur, uel modice potius.

» Pedetentim (inquit) ite & sedato nisu: ne succussu arripiat maior dolor.

Pacuuius hoc melius, q̃ Sophocles. apud illum enim perquamflebiliter Vlyxes lamentatur in uulnere. tamen huic leuiter gementi illi ipsi qui ferunt saucium, personæ grauitatem intuentes non dubitarunt dicere.

 Tu quoq;

» Tu quoq; Vlyxes, quanquam grauiter cernimus ictum:
» Nimis es pene animo molli : qui consuetus in armis
aeuum agere.

Intelligit poëta prudens ferēdi doloris consuetudinem esse non contemnendam magistram. atq; ille non immoderate magno in dolore.

» Retinete: tenete: opprimite:
» Vlcus nudate. Heu miserum me excrucior.

incipit labi: deinde illico desinit.

» Operite: abscedite: iam iam dimittite.
» Nam attrectatu et quassu saeuum amplificatis dolorē.

Vides ne ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? Itaq; in extremis niptris alios quoq; obiurgat, idq́; moriens

» Conqueri fortunam aduersam, non lamentari decet.
» Id uiri est officium. fletus muliebri ingenio additus.

huius animi pars illa mollior rationi sic parnit: ut seuero imperatori miles prudens. In quo uiro erit perfecta sapientia: quem adhuc nos quidem uidemus neminem: sed philosophorum sententijs, qualis futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur. is igitur siue ea ratio, quae erit in eo perfecta, atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, ut iustus parens probis filijs: nutu quod uolet conficiet, nullo labore, nulla molestia. eriget ipse se: suscitabitur: instruet: armabit: ut, tanquam hosti, sic obsistat dolori. quae sunt ista arma? contentio: confirmatio: sermoq́; intimus: cum ipse secum, caue turpe quicquam, languidum, non uirile. obuersentur species honestae animo: Zeno proponatur Eleates: qui perpessus est omnia, potiusquam conscios delendae tiran=

nidis indicaret: de Anaxarcho Democritio cogitetur: qui cum in manus Cyprij Nicocreontis regis incidisset: nullum genus supplicij deprecatus est: neque recusauit. Calanus indus indoctus, ac barbarus in radicibus Caucasi natus sua uoluntate uiuus combustus est. nos si pes condoluit: si dens: sed fac totum dolere corpus: ferre non possumus. opinio est enim quædam effœminata, ac leuis: nec in dolore magis, quàm eadem in uoluptate: qua cum liquescimus, fluimusq; mollicia: apis aculeum sine clamore ferre non possumus. at uero C. Marius rusticanus uir, sed plane uir, cum secaretur, ut supra dixi, principio uetuit se alligari: nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur ergo postea alij? ualuit auctoritas. uides ne igitur opinionis esse, non naturæ malum? & tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit. crus enim alterum non præbuit. ita & tulit dolorem ut uir: &, ut homo, maiorem ferre sine causa necessaria noluit. totũ igitur in eo est: ut tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus. atq; hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignum sit: non solum animum comprimit: sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto, mitiorem facit. ut enim fit in prælio, ut ignauus miles, ac timidus, simulac uiderit hostem, abiecto scuto fugiat, quantum possit: ob eamq; causam pereat nonnunquam, etiam integro corpore: cum ei qui steterit, nihil tale euenerit. sic qui doloris speciem ferre non possunt: abijciunt se: atque ita afflicti, & exanimati iacent. qui autem restiterunt, discedunt sæpissime superiores. sunt enim quædam ani-

mi similitudines cum corpore. ut onera contentis corporibus facilius feruntur: remissis opprimunt: simillime animus intentione sua, depellit pressum omnem ponderum: remissione autem sic urgetur: ut se nequeat extollere. & , si uerum quærimus, in omnibus officijs persequendis animi est adhibenda contentio. ea est sola officij tanquam custodia. sed hoc quidem in dolore maxime est prouidendum: nequid abiecte, nequid timide, nequid ignaue, nequid seruiliter, muliebriter'ue faciamus: imprimisq; refutetur, ac reijciatur Philocteteus ille clamor. ingemiscere nonnunquam uiro concessum est, idq; raro: eiulatus, ne mulieri quidem. & hic nimirum est fletus: quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi uetuerunt. nec uero unquam ne ingemiscit quidem uir fortis, ac sapiens, nisi forte ut se intendat ad firmitatem. ut in stadio cursores exclamant quàm maxime possunt. faciunt idem cum exercentur athletæ. pugiles uero, etiam cum feriunt aduersarium, in iactandis cestibus ingemiscunt: non quod doleant, animo'ue succumbant: sed quia in profundenda uoce omne corpus intenditur: uenitq; plaga uehementior. quid? qui uolunt exclamare maius, num satis habent latera, fauces, linguam intendere? è quibus elici uocem: & fundi uidemus. toto corpore, atque omnibus ungulis, ut dicitur, contentioni uocis asseruiunt. genu mehercule M. Antonium uidi, cum contente ipse pro se lege uaria diceret, terram tangere. ut enim balistæ lapidum, & reliqua tormenta telorum eo grauiores emissiones habent: quo sunt contenta, atq; adducta uehementius: sic uox, sic cursus, sic plaga hoc gra-

uior, quo est missa contentius. cuius contentionis cum tanta uis sit: si gemitus in dolore ad confirmandum animum ualebit: utemur. sin erit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus, si abiectus, si flebilis: ei qui se dederit, uix eum uirum dixerim. qui quidem gemitus si leuationis aliquid afferret: tamen uideremus quid esset fortis, & animosi uiri. cum uero nihil imminuat doloris: cur frustra turpes esse uolumus? quid est enim fletu muliebri uiro turpius? atq; hoc præceptum quod de dolore datur, patet latius. omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. ira exardescit: libido concitatur. in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. sed quoniam de dolore loquimur: illa omittamus. ad ferendum igitur dolorem placide, & sedate, plurimum proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honestum sit. sumus enim natura, ut ante dixi, dicendum est enim sæpius: studiosissimi, appetentissimiq; honestatis. cuius si quasi lumen aliquod aspexerimus: nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. ex hoc cursu, atq; impetu animorum ad ueram laudem, atq; honestatem, illa pericula adeuntur in prælijs. non sentiunt uiri fortes in acie uulnera: uel sentiunt: sed mori malunt quàm tantummodo de dignitatis gradu dimoueri. fulgentes gladios hostium uidebant Decij: cum in aciem eorum irruebant. his leuabat omnem uulnerum metum nobilitas mortis, & gloria. num tum ingemuisse Epaminundam putas, cum una cum sanguine uitam effluere sentiret? imperantem enim patriam lacedæmonijs relinquebat: quam acceperat

seruientem.

feruientem. hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum dolorum. Dices quid in pace? quid domi? quid in lectulo? ad philosophos me reuocas: qui in aciem non sæpe prodeunt. è quibus homo sane leuis Heracleotes Dionysius, cum à Zenone fortis esse didicisset, à dolore deductus est. nam cum ex renibus laboraret: ipso in eiulatu clamitabat, falsa esse illa, quæ antea de dolore ipse sensisset. quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quænam ratio eum de sententia deduxisset: respondit, quia cum tantum operæ philosophiæ dedissem: dolorem tamen ferre non possem: satis esset argumenti, malum esse dolorem. plurimos autem annos in philosophia consumpsi: nec ferre possum. malum est igitur dolor. tum Cleanthem, cum pede terram percussisset: uersum ex epigonis ferunt dixisse,

» Audis ne hæc Amphiarae sub terram abdite.

Zenonem significabat: à quo illum degenerare dolebat. At non noster Possidonius, quem & sæpe ipse uidi: & id dicam quod solebat narrare Pompeius: se cum Rhodum uenisset decedens ex Syria, audire uoluisse Possidonium: sed cum audiuisset eum grauiter esse ægrum, quod uehementer eius artus laborarent, uoluisse tamen nobilissimum philosophum uisere: quem ut uidisset: & salutauisset: honorificisq; uerbis prosecutus esset: molesteq; se dixisset ferre, quod eum non posset audire: at ille tu uero inquit potes: nec committam ut dolor corporis efficiat, ut frustra tantus uir ad me uenerit. itaq; narrabat eum grauiter, & copiose de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputasse. cumq;

quasi faces ei doloris admouerentur: sæpe dixisse, nihil agis dolor: quamuis sis molestus: nunquam te esse confitebor malum. omninoq; omnes clari, & nobilitati labores, contemnendo fiunt etiam tolerabiles. uidemus ne apud quos eorum ludorum, qui gymnici nominantur, magnus honos sit: nullum ab his qui in id certamen descendant deuitari dolorem? apud quos autem uenandi, & equitandi laus uiget: qui hanc petessunt nullum fugiunt dolorem. quid de nostris ambitionibus? quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint hi: qui hæc olim punctis singulis colligebant? itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat. cuius in primis laudabat illud, quod diceret; eosdem labores non esse æque grauis imperatori, & militi: quod ipse honos laborem leuiorem faceret imperatorum. sed tamen hoc euenit, ut in uulgus insipientium opinio ualeat honestatis: cum ipsam uidere non possint. itaque fama & multitudinis iudicio mouentur: ut id honestum putent, quod à plerisque laudetur. te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen eius iudicio stare nolim: nec quod illa putet, idem te putare pulcherrimum. tuo tibi iudicio est utendum. tibi si recta probanti placebis: tum non modo tu te uiceris: quod pauloante præcipiebam: sed omnes, & omnia. hoc igitur tibi propone, amplitudinem animi, & quasi quandam exaggerationem quamaltissimam animi, quæ maxime eminet, contemnendis, & despiciendis doloribus: unam esse omnium rem pulcherrimam: eoq; pulchriorem, si uacet populo: neque plausum captans

se tantum

se tantum ipsa delectet. quinetiam, mihi quidem laudabiliora uidentur omnia: quae sine uenditatione, & sine populo teste fiunt: non quo fugiendus sit. omnia enim benefacta in luce se collocari uolunt. sed tamen nullum theatrum uirtuti conscientia maius est. atque in primis meditemur illud: ut haec patientia dolorum, quam saepe iam animi intentione dixi esse firmandã: in omni genere se aequabilem praebeat. saepe enim multi, qui aut propter uictoriae cupiditatem, aut propter gloriae, aut etiam ut ius suum, & libertatem tenerent, uulnera exceperunt fortiter, & tulerunt: ijdem omissa contentione dolorem morbi ferre non possunt. neque enim illum, quem facile tulerant: ratione aut sapientia tulerant: sed studio potius, & gloria. itaque barbari quidam, & immanes, ferro decertare acerrime possunt: aegrotare uiriliter non queunt. Graeci autem homines non satis animosi, prudentes, ut est captus hominum, satis, hostem aspicere non possunt. & ijdem morbos toleranter, atque humane ferunt. at Cimbri, & Celtiberi in praelijs exultant: lamentantur in morbo. nihil enim potest esse aequabile: quod non à certa ratione proficiscatur. sed cum uideas eos, qui aut studio, aut opinione ducantur: in eo persequendo, atq; adipiscendo, dolore non frangi: debeas existimare aut non esse malum dolorem: aut etiam, si quicquid asperum, alienumq; à natura sit, id appellari placeat malum: tantulum tamen esse: ut à uirtute ita obruatur: ut nusquam appareat. Quae meditare quaeso dies, & noctes. latius enim manabit haec ratio: & aliquanto maiorem locum, quàm de

uno dolore occupabit. nam si omnia fugiendæ turpitudinis, adipiscendæque honestatis causa faciemus: non modo stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit: præsertim, cum paratum sit illud ex hesterna disputatione perfugium. ut enim si cui naviganti, quem prædones insequantur: deus quis dixerit, eijce te de navi: præsto est qui excipiat, uel delphinus, ut Arionem methynæum: uel equi Pelopis illi neptuni, qui per undas currus suspensos rapuisse dicuntur: excipient te: & quo uelis perferent: omnem omittat timorem. sic urgentibus asperis & odiosis doloribus, si tanti non sint, ut ferendi sint: quo sit confugiendum uides. Hæc ferè hoc tempore putaui esse dicenda. sed tu fortasse in sententia permanes. A. Minime uero: meq; biduo, duarum rerum, quas maxime timebam: spero liberatum metu. M. Cras ergo ad clepsydram. sic enim dicimus. sed tibi hoc uideo non posse deberi. A. ita prorsus. & illud quidem, ante meridiem. hoc, eodem tempore. M. sic faciemus: tuisq; optimis studijs obsequemur.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER TERTIVS DE AEGRITVDINE LENIENDA.

1 *Vidnam esse Brute causæ putem? cur, cum constemus ex animo, & corpore, corporis curandi tuendiq; causa quæsita sit ars eius, atque utilitas deorum immortaliũ inuentioni consecrata: animi autem medicina, nec tam desiderata sit, antequam inuenta: nec tam culta, postea quam cognita est: nec tam multis grata, & probata: pluribus etiam suspecta & inuisa? an ꝙ corporis grauitatem, & dolorem animo iudicamus? animi morbum corpore non sentimus? ita fit, ut animus de se ipse tum iudicet: cum id ipsum, quo iudicatur, ægrotet. Quod si tales nos natura genuisset: ut eam ipsam intueri, & perspicere, eademq; optima duce cursum uitæ conficere possemus: haud erat sane, quod quisquam rationem ac doctrinam requireret. nunc paruulos nobis dedit igniculos: quos celeriter malis moribus, opinionibusq; deprauatis sic restinguimus: ut nusquam naturæ lumen appareat. sunt enim ingenijs nostris semina innata uirtutum: quæ si adolescere liceret: ipsa nos ad beatam uitam natura perduceret. nunc autem, simulatq; editi in lucem, & suscepti sumus: in omni continuo prauitate, & in sum-*

ma opinionum peruersitate uersamur: ut pene cum lacte nutricis, errorem suxisse uideamur. cum uero parentibus redditi, deinde magistris traditi sumus: tum ita uarijs imbuimur erroribus: ut uanitati ueritas, & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. accedunt etiam poëtæ: qui cum magnam speciem doctrinæ, sapientiæq; præ se tulerunt: audiuntur: leguntur: ediscuntur: & inhærescunt penitus in mentibus. cum uero accedit eodem, quasi maximus quidam magister, populus, atq; omnis undiq; ad uitia consentiens multitudo: tum plane inficimur opinionum prauitate: à naturaq; ipsa desciscimus: ut nobis optimam naturam inuidisse uideantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius, honoribus, imperijs, populari gloria iudicauerunt. ad quam fertur optimus quisq;: ueramq; illam honestatem expetens, quam unam natura maxime inquirit: in summa inanitate uersatur: consectaturq; nullam eminentem effigiem uirtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ. est enim gloria, solida quædam res, & expressa non adumbrata. ea est consentiens laus bonorum: incorrupta uox bene iudicantium de excellente uirtute: ea uirtuti resonat, tanquam imago. quæ quia recte factorum plerunq; comes est, non est à bonis uiris repudianda. illa autem, quæ se eius imitatricem esse uult: temeraria, atque inconsiderata, & plerunq; peccatorum uitiorumq; laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam eius, pulchritudinemq; corrumpit. qua cæcitate homines, cum quædam præclara etiam cuperent: eaq; nescirent nec ubi, nec qualia essent: funditus alij euerterunt suas ciuitates:

alij ipsi occiderunt. atq; hi quidem optima petentes, non tam uoluntate; q̃ cursus errore falluntur. quid? q pecuniæ cupiditate, qui uoluptatum libidine feruntur: quorumq; ita perturbantur animi, ut non multum absint ab insania: quod insipientibus contingit: omnibus his nulla ne est adhibenda curatio? utrum quod minus noceant animi ægrotationes, q̃ corporis? an q corpora curari possint? animorum nulla medicina sit? at & morbi perniciosiores, pluresq; sunt animi, q̃ corporis. hi enim ipsi, odiosi sunt, quod ad animum pertinent: eumq; sollicitant. animusq; æger, ut ait Ennius, semper errat; neq; pati, neq; perpeti potest: cupere nunquam desinit. quibus duobus morbis (ut omittam alios) ægritudine, & cupiditate, qui tandem possunt in corpore esse grauiores? qui uero probari potest: ut sibi mederi animus non possit? cum et ipsam medicinam corporis animus inuenerit? cumq; ad corporum sanationem, multum ipsa corpora, & natura ualeat: nec omnes, qui se curari passi sunt, continuo etiam conualescant: animi autem, qui se sanari uoluerint: præceptisq; sapientium paruerint: sine ulla dubitatione sanentur. Est profecto animi medicina philosophia: cuius auxiliũ nec ut in corporis morbis, petendum est foris: omnibusq; opibus, uiribusq;, ut nosmet ipsi nobis mederi possimus, elaborandum est. quanquam de uniuersa philosophia quantopere et expetenda & colenda esset satis ut arbitror dictum est in Hortensio. de maximis autem rebus nihil ferè intermisimus postea nec disputare: nec scribere. his autem libris exposita sunt ea: quæ à nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. sed

quoniam duobus superioribus de morte, & de dolore; dictum est: tertius dies disputationis hoc tertium uolumen efficiet. ut enim in academiam nostram descendimus, inclinato iam in postmeridianum tempus die: poposci eorum aliquem, qui aderant, causam differendi. tum res acta sic est. A. Videtur mihi cadere in sapientem ægritudo. M. Num reliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiæ? hæc enim fere sunt eiusmodi: quæ græci πάθη appellant: ego poteram morbos: & id uerbum esset è uerbo: sed in consuetudinem nostram non caderet. nam misereri, inuidere, gestire, lætari, hæc omnia morbos græci appellant: motus animi rationi non obtemperantes. nos autem hos eosdem motus concitati animi recte, ut opinor, perturbationes dixerimus. morbos autem non satis usitate. nisi quid aliud tibi uidetur. A. mihi uero isto modo. M. hæc ne igitur cadere in sapientem putas? A. prorsus existimo. M. ne ista gloriosa sapientia non magno æstimanda est: siquidem non multum differt ab insania. A. Quid? tibi omnis ne animi commotio uidetur insania? M. Non mihi quidem soli: sed id, quod admirari sæpe soleo: maioribus quoque nostris hoc ita uisum intelligo multis sæculis ante Socratem: à quo hæc omnis, quæ est de uita, & moribus philosophia manauit. A. quonam tandem modo? M. quia nomen insaniæ significat mentis ægrotationem, & morbum, idest insanitatem, et ægritudinem animi: quam appellarunt insaniam. omnes autem perturbationes animi, morbos philosophi appellant: negantque stultum quenquam his morbis uacare. qui autem in morbo sunt, sani non sunt:

& omnium insipientium animi in morbo sunt: omnes insipientes igitur insaniunt. Sanitatem enim animorum, positam in tranquillitate quadam, constantiaq; censebant. his rebus mentem uacuam appellarunt insaniam: propterea q in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit. nec minus illud acute; quod animi affectionem lumine mentis carentem nominauerunt amentiam: eandemq; dementiam. ex quo intelligendum est, eos qui hæc rebus nomina posuerunt: sensisse hoc idem, quod à Socrate acceptum diligenter stoici retinuerunt: omnes insipientes esse non sanos. qui enim animus est in aliquo morbo: morbos autem hos perturbatos motus, ut modo dixi, philosophi appellant: non magis est sanus: q̃ id corpus, quod in morbo est. ita fit, ut sapientia sanitas sit animi: insipientia autem quasi insanitas quædam: quæ est insania: eademq; dementia. multoq; melius hæc notata sunt uerbis latinis, q̃ græcis: quod alijs quoq; multis locis reperietur. sed id aliàs. nunc quod instat. Totum igitur id, quod quærimus quid & quale sit, uerbi uis ipsa declarat. eos enim sanos intelligi necesse est: quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit. qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. itaq; nihil melius: q̃ quod est in consuetudine sermonis latini: cum exisse ex potestate dicimus eos, qui « effrenati feruntur aut libidine, aut iracundia: quan- « quam ipsa iracundia libidinis est pars. sic enim diffi- « nitur iracundia, ulciscendi libido. qui igitur exisse ex « potestate dicuntur: icirco dicuntur: quia non sunt in « potestate mentis: cui regnum totius animi à natura « tributum est. græci autem μανίαν unde appellant «

non facile dixerim. eam tamen ipsam distinguimus nos melius, quam illi. hanc enim insaniam, quae iuncta stultitiae patet latius, a furore disiungimus. graeci uolunt illi quidem: sed parum ualent uerbo: quem nos furorem, μελαγχολίαν illi uocant. quasi uero atra bili solum mens, ac non saepe uel iracundia grauiore, uel timore, uel dolore moueatur. quo genere Athamantem, Alcmeonem, Aiacem, Orestem furere dicimus. qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum uetant duodecim tabulae. itaq; non est scriptum si insanus, sed si furiosus esse incipit. stultitiam enim censuerunt, inconstantiam, id est sanitate uacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, & uitae communem cultum, atq; usitatum. furorem autem esse rati sunt mentis ad omnia caecitatem. quod cum maius esse uideatur, quam insania: tamen eiusmodi est: ut furor in sapientem cadere possit: non possit insania. Sed haec alia quaestio est. nos ad propositum reuertamur. Cadere opinor in sapientem aegritudinem tibi dixisti uideri. A. Ego uero ita existimo. M. Humanum id quidem, quod ita existimas. non enim silice nati sumus: sed est naturale in animis, tenerum quiddam, atq; molle: quod aegritudine, quasi tempestate, quatiatur. nec absurde Crantor ille, qui in nostra academia uel in primis fuit nobilis: minime inquit assen-
» tior his, qui istam nescio quam indolentiam magno-
» pere laudant: quae nec potest ulla esse, nec debet. Ne
» aegrotus sim, inquit. sed si fuerim: sensus adsit, siue
» secetur quid: siue auellatur a corpore. nam istuc nihil
» dolere, non sine magna mercede contingit, immani-
» tatis in animo: stuporis in corpore. Sed uideamus ne

hæc oratio sit hominum assentantium nostræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini. nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum: sed omnes radicum fibras euellere. tamen aliquid relinquetur fortasse: ita sunt stirpes altæ stultitiæ. sed relinquetur id solum: quod est necessarium. illud quidem sic habeto: nisi sanatus animus sit: quod sine philosophia fieri non potest: finem miseriarum nullum fore. quamobrem, quoniam cœpimus: tradamus nos ei curandos. sanabimur si uolemus. & progrediar quidem longius. non enim de ægritudine solum, quanquam id quidem primum: sed de omni animi, ut ego posui, perturbatione, morbo, ut græci uolunt, explicabo. & primo si placet Stoicorum more agamus: qui breuiter astringere solent argumenta. deinde nostro instituto uagabimur. Qui fortis est, idem est fidens. quoniam confidens mala consuetudine loquendi in uitio ponitur, ductum uerbum à confidendo, quod laudis est. qui autem est fidens: is profecto non extimescit. discrepat enim à timendo, confidere. atq; in quem cadit ægritudo, in eundem timor. quarum enim rerum præsentia sumus in ægritudine: easdem impendentes, & uenientes timemus. ita fit ut fortitudini, ægritudo repugnet. uerisimile est igitur in quem cadit ægritudo, in eundem cadere timorem, & infractionem quandã animi, & demissionem. in quem q; ea cadunt, in eundem cadit ut seruiat: ut uictum se quandoq; esse fateatur. quæ qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem, & ignauiam. non cadunt autem hæc in uirum fortem. igitur ne ægritudo quidem. at nemo sapiens, nisi fortis. non cadit ergo in

sapientem ægritudo. Præterea necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi. qui magni animi sit, inuictum. qui inuictus sit, eum humanas res despicere: atq; infra se positas arbitrari. despicere autem nemo potest eas res, propter quas ægritudine affici potest, nisi fortis. ex quo efficitur fortem uirum, ægritudine nunquam affici. omnes autem sapientes fortes. non cadit igitur in sapientem ægritudo. Et quemadmodum oculus conturbatus non est probe affectus, ad suum munus fungendum: & reliquæ partes, totum'ue corpus à statu cum est motum: deest officio suo, & muneri: sic conturbatus animus non est aptus ad exequendum munus suum. munus autem animi est, ratione bene uti: & sapientis animus ita semper affectus est: ut ratione optime utatur. nunquam est igitur perturbatus. at ægritudo perturbatio est animi. semper igitur ea sapiens uacabit. Verisimile etiam illud est, qui sit temperans, quem græci σώφρονα appellant: eamq; uirtutem σωφροσύνην uocant, quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, nonnunquam etiam modestiam. sed haud scio an recte ea uirtus, frugalitas appellari possit. quod angustius apud græcos ualet: qui frugi homines χρησίμους appellant: id est tantummodo utiles. at illud est latius. omnis enim abstinentia, omnis innocentia, quæ apud græcos usitatum nomen nullum habet: sed habere potest ἀβλάβειαν. nam est innocentia affectio talis animi, quæ noceat nemini. reliquas etiam uirtutes frugalitas continet. quæ nisi tanta esset: & si ijs angustijs, quibus pleriq; putant, teneretur: nunquam esset L. Pisonis cognomen tantopere laudatum. sed quia nec qui pro-

pter

pter metum præsidium reliquit, quod est ignauiæ: nec qui propter auaritiam clam depositum non reddidit, quod est iniustitiæ: nec qui propter temeritatem male rem gessit, quod est stultitiæ: frugi appellari solet: eo tres uirtutes fortitudinem, iustitiam, prudentiam frugalitas complexa est. & si hoc quidem commune est uirtutum: omnes enim inter se nexæ, & iugatæ sunt. reliqua igitur, & quarta uirtus ut sit ipsa frugalitas necesse est. eius enim uidetur esse proprium motus animi appetentis regere, & sedare: semperq; aduersantem libidini, moderatam in omni re seruare constantiam. cui contrarium uitium nequitia dicitur. frugalitas ut opinor à fruge: qua nihil melius è terra oritur. nequitia ab eo, & si hoc erit fortasse durius: sed tentemus: & lusisse putemur, si nil sit: ab eo, quod nequicquam est in tali homine: ex quo idem nihili dicitur. qui sit frugi igitur, uel, si mauis, moderatus, & temperans, eum necesse est esse constantem: qui autem constans, quietum: qui quietus, perturbatione omni uacuum. ergo etiam ægritudine. & sunt illa sapientis. aberit igitur à sapiente ægritudo. Itaq; non inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat: quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc ut opinor modo,

» Corq; meum penitus turgescit tristibus iris:
» Cum decore, atq; omni me orbatum laude recordor.

num manus affecta recte est: cum in tumore est? aut num aliquod quoppiam membrum tumidum, ac turgidum non uitiose se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus in uitio est. sapientis autem animus semper uacat uitio: nunquam turgescit: nunquam tumet: at iratus animus eiusmodi est. nunquam igitur sapiens

irascitur. nam si irascitur: etiam concupiscit. proprium est enim irati, cupere a quo læsus uideatur, ei quàm maximum dolorem inurere. qui autem id concupierit: eum necesse est, si id consecutus sit: magnopere lætari. ex quo fit, ut alieno malo gaudeat: quod quoniam non cadit in sapientem: ne ut irascatur quidem cadit. si autem caderet in sapientem ægritudo: caderet etiam iracundia. qua quoniam uacat: ægritudine etiã uacabit. etenim si sapiens in ægritudinem incidere posset: posset etiam in misericordiam: posset in inuidentiam: non dixi in inuidiam: quæ tum est, cum inuidetur. ab inuidendo autem inuidentia recte dici potest: ut effugiamus ambiguum nomen inuidiæ: quod uerbum ductum est a nimis intuendo fortunam alterius: ut est in Menalippa,

» Florem quisnam liberum inuidit meum?

male latine uidetur. sed præclare Actius. ut enim uidere, sic inuidere florem rectius, quàm flori dicatur. nos consuetudine prohibemur. poëta ius suum tenuit: & dixit audacius. cadit igitur in eundem, & misereri & inuidere. nam qui dolet rebus alicuius aduersis, idem alicuius etiam secundis dolet. ut Theophrastus interitum deplorans Calisthenis sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur. itaq; dicit Calisthenem incidisse in hominem summa potentia, summaq; fortuna: sed ignarum quemadmodum rebus secundis uti conueniret. atqui quemadmodum misericordia ægritudo est ex alterius rebus aduersis: sic inuidentia ægritudo est ex alterius rebus secundis. in quem igitur cadit misereri: in eundem etiam inuidere. non cadit autem inuidere in sapientem. ergo ne misereri

sereri quidem. quod si ægre ferre sapiens soleret: misereri etiam soleret. abest ergo à sapiente ægritudo. hæc sic dicuntur à Stoicis: concluduntúrque contortius. sed latius aliquanto dicenda sunt, & diffusius. sententijs tamen utendum est eorum potissimum, qui maxime forti, & ut ita dicam, uirili utuntur ratione, atque sententia. nam Peripatetici familiares nostri, quibus nihil est uberius: nihil eruditius: nihil grauius: mediocritatem uel perturbationum, uel morborum animi, mihi non sanè probant. omne enim malum, etiam mediocre, magnum est. nos autem id agimus: ut id in sapiente nullum sit omnino. nam ut corpus, etiam si mediocriter ægrum est, sanum non est: sic, si in animo est ista mediocritas: caret sanitate. itaque præclare nostri, ut alia multa, molestiam, sollicitudinem, angorem propter similitudinem corporum ægrorũ, ægritudinem nominauerunt. hoc propemodũ uerbo græci omnem animi perturbationem appellant. uocant enim πάθος, id est morbum, quicunque est motus in animo turbidus. nos melius. ægris enim corporibus simillima est animi ægritudo. at non similis ægrotationis est libido: non immoderata lætitia, quæ est uoluptas animi elata, & gestiens. ipse enim metus non est morbi admodum similis: quanquam ægritudini est finitimus: sed proprie, ut ægrotatio in corpore, sic ægritudo in animo, nomen habet non seiunctum à dolore. doloris igitur huius origo nobis explicanda est: id est causa efficiens ægritudinem in animo, tanquam ægrotationem in corpore. nam ut medici causa morbi inuenta, curationem esse inuentam putant: sic nos causa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus.

Est igitur causa omnis in opinione: nec uero ægritudinis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationum: quæ sunt genere quatuor, partibus plures. nam cum omnis perturbatio sit, animi motus uel rationis expers, uel rationem aspernans, uel rationi non obediens: isq; motus aut boni, aut mali opinione citetur: bifariam quatuor perturbationes æqualiter distributæ sunt. nam duæ sunt ex opinione boni. quarum altera, uoluptas gestiens, id est, præter modum elata lætitia opinione præsentis magni alicuius boni: altera uel cupiditas recte, uel libido dici potest. quæ est immoderata appetitio opinati magni boni rationi non obtemperans. ergo hæc duo genera uoluptas gestiens, & libido, bonorum opinione turbantur: ut duo reliqua metus & ægritudo malorum. nam & metus opinio magni mali impendentis: & ægritudo est opinio magni mali præsentis: & quidem recens opinio talis mali: ut in eo rectum uideatur esse, angi. id autem est, ut is, qui doleat, oportere opinetur se dolere. His autem perturbationibus, quas in uitam hominum stultitia, quasi quasdam immittit furias: atque incitat: omnibus uiribus, atque opibus repugnandum est: si uolumus hoc, quod datum est uitæ, tranquille, placideq; traducere. sed cætera alias. nunc ægritudinem, si possumus, depellamus. id enim sit propositum: quando quidem eam tu uideri tibi in sapientem cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo. tetra enim res est: misera, detestabilis, omni contentione uelis, ut ita dicam, remisq; fugienda. qualis enim tibi ille uidetur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam à socero Oenomao rege Hippoda-

illam raptis nactus nuptijs. Iouis iste quidem pronepos. tum ne ergo abiectus? tamq; fractus?

» Nolite (inquit) hospites adire ad me ilico istic:
» Ne contagio mea bonis: umbra'ue obsit.
» Tanta uis sceleris in corpore hæret.

Tu te Thyesta damnabis, orbabisq; luce, propter uim sceleris alieni? quid? illum filium solis, non'ne patris ipsius luce indignum putas?

» Refugere oculi: corpus macie extabuit:
» Lachrymæ peredere humore exanguis genas:
» Situ nidoris barba pedore horrida,
» Atq; intonsa infuscat pectus illuuie scabrum.

Hæc mala ó stultissime Aeeta ipse tibi addidisti. non erant in his, quæ tibi casus inuexerat: & quidem inueterato malo, cum tumor animo resedisset. est autem ægritudo, ut docebo, in opinione mali recentis. sed mœres uidelicet regni desiderio, non filiæ. illam enim oderas: & iure fortasse: regno non æquo animo carebas. est autem impudens luctus, mœrore se conficientis, quod imperare non liceat liberis. Dionysius quidem tyrannus Syracusis expulsus Corinthi pueros docebat: usq; eo imperio carere non poterat. Tarquinio uero quid impudentius? qui bellum gereret cum his, qui eius non tulerant superbiam. is cum restitui in regnum nec Veientium, nec Latinorum armis potuisset: Cumas se contulisse dicitur: in'q; ea urbe senio, & ægritudine esse confectus. Hoc tu igitur censes sapienti accidere posse? ut ægritudine opprimatur, id est miseria? nam cum omnis perturbatio miseria est: tum carnificina est ægritudo. habet ardorem libido: leuitatem letitia gestiens: humilitatem metus: sed ægritu-

do maiora quædam: tabem, cruciatum, afflictionem, fœditatem: lacerat: exest animum: planeq; conficit. hanc nisi exuimus sic, ut abijciamus: miseria carere non possumus. At hoc quidem perspicuum est, tum ægritudinem existere, cum quid ita uisum sit, ut magnum quoddam malum adesse, & urgere uideatur. Epicuro autem placet opinionem mali ægritudinem esse natura: ut quicunq; intueatur in aliquod maius malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuo in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici censent: sed insperato, nec opinato malo. est id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam. uidentur enim omnia repentina grauiora. ex hoc & illa iure laudantur:

» Ego cum genui: tum moriturum sciui: & ei rei sustuli.
» Præterea ad Troiam cum misi ad defendendã græciã:
» Scibam me in mortiferũ bellũ, non in epulas mittere.

Hæc igitur præmeditatio futurorũ malorum lenit eorum aduentum, quæ uenientia longe ante uideris. itaq; apud Euripidem à Theseo dicta laudantur. licet enim ut sæpe facimus, in latinum illa conuertere.

» Nam, qui hæc audita à docto meminissem uiro:
» Futuras mecum commentabar miserias:
» Aut mortem acerbam, aut exilij mœstam fugam:
» Aut semper aliquam molem meditabar mali:
» Vt siqua inuecta diritas casu foret:
» Ne me imparatum cura laceraret repens.

quod autem Theseus à docto se audisse dicit: id de se ipso loquitur Euripides. fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem ferunt nunciata morte filij, dixisse, sciebam me genuisse mortalem. quæ uox declarat his

esse hæc

esse hæc acerba, à quibus non fuerint cogitata. ergo id quidem non est dubium: quin omnia, quæ mala putentur: sint improuisa grauiora. itaque quanquam non hæc una res efficit maximam ægritudinem: tamen quoniam multum potest prouisio animi, & præparatio ad minuendum dolorem: sint semper omnia homini humana meditata. & nimirum hæc est illa præstans, & diuina sapientia: & perceptas penitus, & pertractatas humanas res habere: nihil admirari cum acciderit: nihil antequam euenerit, non euenire posse arbitrari.

» Quamobrem omnes cum secundæ res sunt maxime
» Meditari secum oportet, quo pacto aduersam ærumnam ferant:
» Pericla, damna, exilia, pegre rediens semper cogitet:
» Aut filij peccatum, aut uxoris mortẽ, aut morbũ filiæ:
» Communia esse hæc: fieri posse: ut ne quid animo sit nouum.
» Quicquid præter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.

Ergo hoc Terentius à philosophia sumptum cum tam commode dixerit: nos è quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius? & constantius sentiemus? hic est enim ille uultus semper idem: quem dicitur Xanthippe prædicare solita in uiro suo fuisse Socrate: eodem uultu semper se uidisse exeuntem illum domo, & reuertentem. nec uero eadem frons erat: quæ M. Crassi illius ueteris: quem semel ait in omni uita risisse Lucilius. sed tranquilla, & serena. sic enim accepimus. iure autem erat semper idem uultus: cum mentis à qua is fingitur, nul-

la fieret mutatio. Quare accipio equidem à cyrenaicis hæc arma contra casus, & euentus: quibus eorum aduenientes impetus diuturna præmeditatione frangantur. simulq; iudico malum illud opinionis esse, non naturæ. si enim in re essent: cur fierent prouisa leuiora? Sed est iisdem de rebus quod dici possit subtilius: si prius Epicuri sententiam uiderimus: qui censet necesse esse omnis in ægritudine esse: qui se in malis esse arbitrentur: siue illa ante prouisa, & expectata sint: siue inueterauerint. nam neque uetustate minui mala: nec fieri præmeditata leuiora: stultamq; etiam esse meditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri quidem. satis esse odiosum malum omne, cum uenisset. qui autem semper cogitauisset, accidere posse aliquid aduersi, ei fieri illud sempiternum malum. si uero ne futurum quidem sit: frustra suscipi miseriam uoluntariam. ita semper angi, aut accipiendo, aut cogitando malo. leuationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit: auocatione à cogitanda molestia, & reuocatione ad contemplandas uoluptates. parere enim censet animum rationi posse: & quo illa ducat sequi. Vetat igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miserias contemplandas: à quibus cum cecinit receptui: impellit rursum, & incitat ad conspiciendas, totaq; mente contrectandas uarias uoluptates. quibus ille & præteritarum memoria, & spe consequentium, sapientis uitam refertam putat. Hæc nostro more nos diximus. Epicurei dicunt suo. sed quæ dicant uideamus quomodo negligamus. Principio male reprehendunt præmeditationem rerum fu-

turarum. nihil est enim quod tam obtundat, eleuetq; ægritudinem: quàm perpetua in omni uita cogitatio, nihil esse quod accidere non possit: quàm meditatio conditionis humanæ: quam uitæ lex, commentatioq; parendi. quæ non hoc affert, ut semper mœreamus: sed ut nunquam. neq; enim qui rerum naturam, qui uitæ uarietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat: mœret, cum hæc cogitat. sed tum uel maxime sapientiæ fungitur munere. utrunq; enim consequitur: ut & considerandis rebus humanis proprio philosophiæ fruatur officio: & aduersis casibus triplici consolatione sanetur. primum, quod posse accidere diu cogitauerit: quæ cogitatio una maxime molestias omnes extenuat, & diluit. deinde, quod humana ferenda intelligit. postremo, quod uidet nullum malum esse nisi culpam. culpam autem nullam esse: cum id, quod ab homine non potuerit præstari, euenerit. nam reuocatio illa quam affert: cum à contuendis nos malis auocat: nulla est. non est enim in nostra potestate, fodicantibus his rebus, quas malas esse opinemur: dissimulatio, uel obliuio. lacerant: uexant: stimulos admouent: ignes adhibent: respirare non sinunt. & tu obliuisci iubes? quod contra naturam est. quod à natura datum est: auxilium extorques inueterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina: sed tamen magna: quam affert longinquitas, & dies. iubes me bona cogitare: obliuisci malorum. diceres aliquid, & magno quidem philosopho dignum, si ea bona sentires esse, quæ essent homine dignissima. Pythagoras mihi sic diceret, aut Socrates, aut Plato. quid iaces? aut quid mœres?

aut cur succumbis, cedisque fortunae? quae peruellere te forsitan potuerit, & pungere: non potuerit certe uires frangere. magna uis est in uirtutibus. eas excita, si forte dormiunt. iam tibi aderit princeps fortitudo: quae te animo tanto esse coget: ut omnia quae possint homini euenire, contemnas: & pro nihilo putes. aderit temperantia: quae est eadem moderatio, a me quidem paulo ante appellata frugalitas: quae te turpiter, & nequiter facere nihil patiatur. quid est autem nequius, aut turpius effoeminato uiro? ne iustitia quidem sinet ista facere: cui minimum esse uidetur in hac causa loci. quae tamen ita dicet, dupliciter esse te iniustum: & cum alienum appetas: qui mortalis natus, conditionem postules immortalium: & grauiter feras te, quod utendum acceperis, reddidisse. Prudentiae uero quid respondebis dicenti uirtute se esse contentam, quomodo ad bene uiuendum, sic & ad beate. quae si extrinsecus religata pendeat: & non oriatur ex se: & rursus ad se reuertatur: & omnia sua complexa nihil quaerat aliunde: non intelligo cur aut uerbis tam uehementer ornanda, aut re tantopere expetenda uideatur. Ad haec bona me si reuocas epicure: pareo: sequor: utor te ipso duce: obliuiscor etiam malorum, ut iubes: eoq; facilius, quod ea ne in malis quidem ponenda censeo. sed traducas cogitationes meas ad uoluptates. quas? corporis credo, aut quae propter corpus, uel recordatione, uel spe cogitentur. nunquid est aliud? recte ne interpretor sententiam tuam? solent enim isti negare nos intelligere quid dicat Epicurus. hoc dicat: & hoc ille graeculus, me audiente Athenis senex Zeno, istorum acutissimus

contendere, & magna uoce dicere solebat: eum esse beatum: qui præsentibus uoluptatibus frueretur: confideretq; se fruiturum aut in omni, aut in magna parte uitæ, dolore non interueniente: aut si interueniret, si summus foret, futurum breuem: si productior, plus habiturum iucundi, quam mali. hæc cogitantem fore beatum: præsertim, si & ante perceptis bonis contentus esset: nec deos extimesceret. Habes *formam epicuri uitæ beatæ, uerbis* Zenonis *expressam: nihil ut possit negari. quid ergo? huius ne uitæ propositio, & cogitatio aut* Thyestem *leuare poterit: aut* Aeetam, *de quo paulo ante dixi: aut* Thelamo*nem pulsum patria exulantem, atq; egentem. in quo hæc admiratio fiebat:*

» Hicine est Telamon ille: *modo quem gloria ad cælum extulit:*

» Quem *spectabant: cuius ob os graij ora obuertebant sua.*

quod si cui, ut ait idem, simul animus cum re concidit: a' grauibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his uoluptarijs. quam enim isti bonorum copiam dicunt? fac sane' summum bonum esse, non dolere. quanquam id non uocatur uoluptas. sed non necesse est nunc omnia. id ne est? quo traducti luctum leuemus? sit sane' summum malum dolere. in eo igitur qui non est, si malo careat, continuo ne fruitur summo bono? quid terguersamur Epicure? *nec fatemur eam nos dicere uoluptatem: quam tu idem, cum os perfricuisti, soles dicere? sunt hæc tua uerba, nec ne? in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fungar enim iam interpretis mune-*

» re: ne quis me putet fingere) dicis hæc. nec equidem
» habeo quod intelligam bonum illud detrahens eas uo-
» luptates, quæ sapore percipiuntur: detrahens eas
» etiam, quæ auditu, & cantibus: detrahens eas
» etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, suaues
» motiones: siue quæ aliæ uoluptates in toto homine
» gignuntur quolibet è sensu. nec uero ita dici potest
» mentis lætitiam solam esse in bonis: lætantem enim
mentem ita noui spe eorum omnium, quæ supra dixi, fore ut naturali potius dolore careat. Atque hæc quidem his uerbis, quiuis ut intelligat quam uoluptatem norit Epicurus. deinde paulo infra. Sæpe quæ-
» siui (inquit) ex ijs qui appellantur sapientes, quid ha-
» berent, quod in bonis relinquerent: si illa detraxis-
» sent: nisi uellent uoces inanis fundere: nihil ab his
» potui cognoscere: qui si uirtutes ebullire uolent, &
» sapientias: nihil aliud dicent, nisi eam uiam, qua
» efficiantur hæ uoluptates: quas supra dixi. quæ sequuntur in eadem sententia sunt: totusq; liber, qui est de summo bono, refertus & sententijs, & uerbis talibus est. Ad hancine igitur uitam Telamonem illum reuocabis: ut leues ægritudinem? & siquem tuorum afflictum mœrore uideris, huic acipenserem potius, quàm aliquem Socraticum libellum dabis? αὐλῶν hortabere ut audiat uoces potius, quàm Platonis? expones, quæ spectet florida, & uaria? fasciculum ad nares admouebis? incendes odores? & sertis redimiri iubebis, & rosa? si uero aliquid etiam: tum plane luctum omnem absterseris? Hæc Epicuro confitenda sunt: aut ea quæ modo expressa ad uerbum dixi, tollenda de libro. uel totus liber potius abijciendus. est

enim confertus uoluptatibus. quaerendum igitur quemadmodum aegritudine priuemus eum: qui ita dicat:

» Pol mihi fortuna magis nunc defit, quam genus.
» Namq; regnũ suppetebat mihi: ut scias quanto ẽ loco,
» Quãtis opibus, q̃bus de rebus lapsa fortuna occidat.

quid? huic calix mulsi impigendus est: ut plorare desinat? aut aliquid eiusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poëta:

» Ex opibus summis opis egens Hector tuae.

huic subuenire debemus. quaerit enim auxilium.

» Quid petam praesidij: aut exequar? quo'ue auxilio, aut fuga
» Freta sim? Arce, & urbe orba sum: quo accedam? quo applicem?
» Cui nec arae patriae domi stant: fractae, & disiectae iacent.
» Fana flamma deflagrata: tosti alij stant parietes
» Deformati atq; abiete crispa.

scis quae sequantur: & illud in primis.

» O' pater, o' patria, o' Priami domus,
» Septum altisono cardine templum.
» Vidi ego te, astante ope barbarica,
» Tectis caelatis, laqueatis,
» Auro, ebore instructam regifice.

O poëtam egregium: quanquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur: sentit omnia repentina, & inopinata esse grauiora. exaggeratis igitur regis opibus, quae uidebantur sempiternae fore, quid adiungit?

» Haec omnia uidi inflammari:
» Priamo ui uitam euitari:
» Iouis aram sanguine turpari.

Preclarum carmen. est enim & rebus, & uerbis, & modis lugubre. eripiamus huic ægritudinem. quomodo? collocemus in culcitra plumea: psaltriam adducamus: cedrum incendamus: demus scutellam dulciculæ potionis: aliquid prouideamus & cibi. hæc tandem bona sunt: quibus ægritudines grauissimæ detrahantur? tu enim pauloante ne intelligere te quidem alia bona dicebas. reuocari igitur oportere à mœrore ad cogitationem bonorum, conueniret mihi cum Epicuro: si quid esset bonum conueniret. dicet aliquis: quid? ergo tu Epicurum existimas ista uoluisse? aut libidinosas eius fuisse sententias? ego uero minime. uideo enim ab eo dici multa seuere, multa præclare. itaque, ut sæpe dixi, de acumine eius agitur, non de moribus. quamuis spernat uoluptates eas, quas modo laudauit: ego tamen meminero, quod uideatur ei summum bonum. non enim uerbo solum posuit uoluptatem: sed explanauit quid diceret. saporem inquit, & corporum complexum, & ludos, atque cantus, & formas eas quibus oculi iucunde moueantur. num fingo? num mentior? cupio refelli. quid enim laboro? nisi ut ueritas in omni quæstione explicetur? At idem ait non crescere uoluptatem, dolore detracto: summamque uoluptatem nihil dolere. Paucis uerbis tria magna peccata. unum, quod secum ipse pugnat. modo enim ne suspicari quidem se quicquam bonum: nisi sensus quasi titillarentur uoluptate. nunc autem, summam uoluptatem esse dolore carere. potest ne magis secum pugnare? alterum est peccatum: quod cum in natura tria sint: unum gaudere: alterum dolere: tertium nec gaudere, nec dolere. hic putat

primum,

primum, & tertium idem esse: nec distinguit à non dolendo, uoluptatem. Tertium peccatum commune cum quibusdam: quod cum uirtus maxime expetatur: eiusq; adipiscendæ causa philosophia quæsita sit ille à uirtute summum bonum separauit. At laudat, et sæpe, uirtutē. & quidem C. Gracchus cum largitiones maximas fecisset: et effudisset ærarium: uerbis tamen defendebat ærarium. quid uerba audiam? cum facta uideam? Piso ille frugi semper contra legem frumentariā dixerat. is lege lata, consularis ad frumentum accipiendum uenerat. animaduertit Gracchus in concione Pisonē stantem. quærit audiente Populo Romano, qui sibi constet? cum ea lege frumentum petat, q̄ dissuaserat. nolim inquit mea bona Gracche tibi uiritim diuidere liceat. sed si facias, partem petam. parum ne declarauit uir grauis, & sapiens, lege Sempronia patrimonium publicum dissipari? lege orationes Gracchi: patronum ærarij esse dices. negat Epicurus iocunde posse uiui, nisi cum uirtute uiuatur: negat ullam in sapientem uim esse fortunæ: tenuem uictum antefert copioso: negat ullum esse tempus: quo sapiens non beatus sit. omnia philosopho digna: sed cum uoluptate pugnantia. non istam dicit uoluptatem. dicat quālibet. nempe eā dicit in qua uirtutis nulla pars insit. Age, si uoluptatem nō intelligimus: ne dolorem quidem? nego igitur eius esse, q dolore summum malum metiatur, mentionem facere uirtutis. et conqueruntur qdam epicurei uiri optimi (nam nullum genus est minus malicosum) me studiose dicere contra epicurū. ita credo, de honore, aut de dignitate contendimus. mihi summum in animo bonum uidetur: illi autem in corpore: mihi in uirtute: illi in uoluptate.

& illi pugnant: & quidem uicinorum fidem implorant. multi autem sunt, q statim conuolent. ego sum is, qui dicam me non laborare: actum habiturum quod egerint. quid enim? de bello punico agitur? de quo ipso, cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo uideretur: nulla inter eos concertatio unq̄ fuit. hi nimis iracunde agunt: præsertim, cum ab his non sane animose defendatur sententia: pro qua nō in senatu, non in concione, non apud exercitum, neq; apud censores dicere audeant. Sed cum istis alias: & eo quidem animo, nullū ut certamen instituam: uerū dicentibus facile cedam: tantū admonebo: si maxime uerū sit, ad corpus omnia referre sapientem: siue, ut honestius dicam, nihil facere, nisi quod expediat: siue omnia referre ad utilitatem suam: quoniam hæc plausibilia non sunt: ut in sinu gaudeant: gloriose loqui desinant. Cyrenaicorum restat sententia: qui tum ægritudinem censent existere, si nec opinato quid euenerit. est id qdem magnum, ut supra dixi: etiam Chrysippo ita uideri scio: quod prouisum ante non sit, id fieri uehementius. sed non sunt in hoc omnia: quanquam hostium repens aduentus magis aliquanto conturbat, quàm expectatus: & maris subita tempestas, quàm ante prouisa terret nauigantes uehementius: & eiusmodi sunt pleraq;. sed cum diligenter nec opinatorum naturam consideres: nihil aliud reperias, nisi omnia subita uideri maiora: & qdem ob duas causas: primum, quod quanta sint quæ accidunt, considerandi spacium non datur. deinde cum uidetur præcaueri potuisse, si prouisum esset: quasi culpa contractum malum ægritudinem acriorē facit. quod ita esse dies declarat: quæ procedens ita mitigat: ut iisdem

ut iisdem malis manentibus, non modo leniatur ægritudo: sed in plerisq; tollatur. Carthaginenses multi Romæ seruierunt. Macedones rege capto Perse. uidi etiã in peloponneso, cum essem adolescens: quosdam corinthios. hi poterant oẽs eadẽ illa, de Andromacha deplorare.

20 Hæc omnia uidi. -

sed & iã decantauerant fortasse. eo enim erant uultu, oratione, omni reliquo motu, et statu: ut eos argiues, aut sicyonios diceres: magisq; me mouerant corinthi subita aspectæ parietum ruinæ, quàm ipsos corinthios: quorum animis diuturna cogitatio callum uetustatis obduxerat. Legimus librum Clytomachi, quem ille euersa Carthagine misit consolandi causa ad captiuos ciues suos. in eo est disputatio scripta Carneadis: quam se ait in commentarium retulisse. cum ita positum esset; uideri fore in ægritudine sapientem patria capta: quæ Carneades contradixerit scripta sunt. tanta igitur calamitatis præsentis adhibetur à philosopho medicina: quanta inueterata, ne desideratur quidem. nec si aliquot annis post idem ille liber captiuis missus esset: uulneribus mederetur, sed cicatricibus. sensim enim & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quo ipsa res immutari soleat, aut possit: sed id, quod ratio debuerat, usus docet: minora esse ea, quæ sint uisa maiora. quid ergo opus est, dicet aliquis ratione? aut omnino consolatione ulla? qua solemus uti, cum leuare dolorem mœrentium uolumus? hæc enim ferè tum habemus in promptu: nihil oportere inopinatum uideri. atqui tolerabilius feret incommodum, qui cognouerit, necesse esse homini tale aliquid accidere. hæc enim oratio de ipsa summa mali nihil de-

trahit: tantum modo affert nihil euenisse: quod non opinandum fuisset. neq; tamen genus id orationis in consolando non ualet: sed id haud sciam an plurimum. ergo ista nec opinata non habent tantam uim: ut ægritudo ex his omnis oriatur. feriunt enim fortasse grauius: non id efficiunt, ut ea quæ accidant, maiora uideantur. quia recentia sunt, maiora uidentur, non quia repentina. duplex est igitur ratio ueri reperiendi, non in his solum, quæ mala, sed in his etiam, quæ bona uidentur. nam aut de ipsius rei natura qualis, & quanta sit quærimus: ut de paupertate nonnunquam: cuius onus disputando leuamus; docentes, quam parua, & q̃ pauca sint, quæ natura desideret: aut à disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hic Socrates commemoratur: hic Diogenes: hic Cecilianum illud,

» Sæpe est etiam sub paliolo sordido sapientia.

cum enim paupertatis una eademq; sit uis: quidnam dici potest quamobrem C. Fabritio tolerabilis ea fuerit? alij negent se ferre posse? huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi: quæ docet humana esse, quæ acciderint. non enim solum id continet ea disputatio: ut cognitionem afferat generis humani: sed significat tolerabilia esse, quæ & tulerint, & ferant cæteri. de paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. de contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur: & quidem propter id ipsum beatiores: eorumq;, qui priuatum ocium negocijs publicis antetulerunt, nominatim uita laudatur: nec siletur illud potentissimi regis Anapestum: qui laudat senem: & fortunatum esse dicit: quod inglorius sit,

atq; ignobilis ad supremum diem perventurus. similiter commemorandis exemplis, orbitates quoq; liberorum prædicantur: eorumq;, qui grauius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur. sic perpessio cæterorum facit, ut ea, quæ acciderint, multo minora, quàm quanta sint existimata, uideantur. ita fit sensim cogitantibus, ut quantum sit ementita opinio, appareat. atq; hoc idem & Telamon ille declarat:

» ego cum genui-

& Theseus

» Futuras mecum commentabar miserias:

& Anaxagoras: sciebam me genuisse mortalem. hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant eas nequaquam pro opinione uulgi esse extimescendas. Et mihi uidetur idem ferè accidere ijs, qui ante meditantur: quod ijs quibus medetur dies: nisi quod ratio quædam sanat illos: hos ipsa natura, intellecto eo, quod remedium illud continet, malum quod opinatum sit esse maximum: nequaquam esse tantum: ut uitam beatam possit euertere. hoc igitur efficitur, ut ex illo nec opinato, plaga maior sit: non, ut illi putant, ut cum duobus pares casus euenerint: is modo ægritudine afficiatur: cui ille nec opinatus casus euenerit. Itaq; dicuntur nonnulli in mœrore cum de hac communi omnium conditione audissent, ea lege nos esse natos: ut nemo in perpetuum esse posset expers mali: grauius etiam tulisse. quocirca Carneades, ut uideo nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippũ solebat laudantem euripideũ carmen illud,

» Mortalis nemo est, quem non attingat dolor,

» Morbusq;. multi sunt humandi liberi:

» Rursum creandi: morsq; est finis omnibus:
» Quae generi humano angorem nequicquam afferunt.
» Reddenda est terrae terra: tum uita omnibus
» Metenda, ut fruges. sic iubet necessitas.

negabat genus hoc orationis quicquam omnino ad leuandam aegritudinem pertinere. id enim ipsum dolendum esse dicebat: quod in tam crudelem necessitatem incidissemus. nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum, ad maliuolos consolandos esse accommodatam. mihi uero longe uidetur secus. nam & necessitas ferendae conditionis humanae, quasi cum deo pugnare cohibet: admonetq; esse hominem: quae cogitatio magnopere luctum leuat: & enumeratio exemplorum, non ut animum maliuolorum oblectet, affertur: sed ut ille, qui maeret, ferendum sibi id censeat: quod uideat multos moderate, & tranquille tulisse. omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruunt: nec cohaerere possunt propter magnitudinem aegritudinis. Ex quo ipsam aegritudinem λύπην Chrysippus, quasi λύσιν id est solutionem, totius hominis appellatam putat. quae tota poterat euelli explicata, ut principio dixi, causa aegritudinis. est enim nulla alia, nisi opinio, & iudicium magni praesentis, atq; urgentis mali. itaq; & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perfertur spe propositi boni. & acta aetas honeste, ac splendide tantam affert consolationem: ut eos, qui ita uixerint: aut non attingat aegritudo: aut perleuiter pungat animi dolor. sed ad hanc opinionem magni mali cum illa etiã opinio accessit: oportere, rectum esse, ad officium pertinere, ferre illud aegre, quod acciderit: tũ deniq; efficitur illa grauis aegritudinis

perturbatio.

perturbatio: Ex hac opinione sunt illa uaria, et detestabilia genera lugendi, pedores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, femorum, capitis percussiones. hinc ille Agamemnon homericus, & idem Accianus:

» Scindens dolore identidem intonsam comam.

in quo facetum illud Bionis, perinde stultissimum regem in luctu capillum sibi euellere: quasi caluitio mœror leuaretur. sed hæc omnia faciunt opinantes ita fieri oportere. itaq; & Aeschines in Demosthenem inuehitur: quod is septimo die, post filiæ mortem, hostias immolasset. at quam rhetoricè? quam copiosè? quas sententias colligit? quæ uerba contorquet? ut licere quid uis rhetori intelligas. quæ nemo probaret: nisi insitum illud in animis haberemus: omnis bonos interitu suorum quamgrauissime mœrere oportere. Ex hoc euenit, ut in animi doloribus, alij solitudines captent: ut ait Homerus de Bellerophonte,

» Qui miser in campis mœrens errabat aleis

» Ipse suum cor edens, hominum uestigia uitans.

& Niobe fingitur lapidea, propter æternum credo in luctu silentiũ. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam, & rabiem, fingi in canem esse conuersam. sunt autem alij, quos in luctu cum ipsa solitudine loq; sæpe delectat: ut illa apud Enniũ nutrix.

» Cupido cœpit miseram nunc me proloqui

» Cælo atq; terræ Medeæ miserias.

hæc omnia recta, uera, debita putantes, faciunt in dolore maximeq; declaratur hoc quasi officij iudicio fieri: quod siqui forte, cum in luctu esse uellent: aliquid fecerunt humanius: aut si hilarius locuti sunt: reuocant se rursus ad mœstitiam: peccatiq; se insi-

mulant, quod dolere intermiserint. pueros uero matres, & magistri castigare etiam solent: nec uerbis solum, sed etiam uerberibus, siquid in domestico luctu hilarius ab ijs factum est, aut dictum: plorare cogunt. quid? ipsa remissio luctus cum est consecuta: intellectumq; est nihil profici mœrendo: non'ne declarat fuisse totum illud uoluntarium? quid ille Terentianus, ipse se puniens id est ἑαυτοντιμορούμενος.

» Decreui tantisper me minus iniuriæ
» Chremes meo gnato facere: dum fiam miser.

hic decreuit, ut miser sit. num quis igitur quicquam decernit inuitus?

» Malo quidem me quouis dignum deputem.

malo se dignū deputat: nisi miser sit. uides ergo opinionis esse, nō naturæ malū. qd, quod res ipsa lugere prohibet? ut apud Homerū quotidianæ neces, interitusq; multorū sedationē mœrendi afferunt. apud quē ita dicitur.

» Nanq; nimis multos, atq; omni luce cadentes
» Cernimus: ut nemo possit mœrore uacare.
» Quo magis est æquum tumulis mandare peremptos
» Firmo animo: & luctum lachrymis finire diurnis.

ergo in potestate est abijcere dolorem, cum uelis, tempori seruientem. an est ullum tempus, quoniam quidem res in nostra potestate est: cui non ponendæ curæ ægritudinis causa seruiamus? constabat eos qui concidentem uulneribus Cn. Pompeium uidissent: cum in illo ipso acerbissimo, miserrimoq; spectaculo sibi timerent: q̃ se classe hostium circunfusos uiderent: nihil tum aliud egisse, nisi ut remiges hortarentur: & ut salutem adipiscerentur fuga: posteaquam Tyrum uenissent: tum afflictari, lamentariq; cœpisse.

timor

timor igitur ab hijs ægritudinem potuit repellere: ratio ac sapientia uera non poterit? Quid est autem, quod plus ualeat ad ponendũ dolorem? quam cum est intellectum nihil profici, et frustra esse susceptum? si igitur deponi potest: etiam non suscipi potest. uoluntate igitur, & iudicio suscipi ægritudnem confitendum est. idq; indicatur eorũ patientia: qui cum multa sint sæpe perpessi, facilius ferunt quicquid accidit: obduruisséq; sese contra fortunam arbitrantur. ut ille apud Euripidẽ:

» Si mihi nunc tristis primum illuxisset dies:
» Nec tam ærumnoso nauigassem salo:
» Esset dolendi causa: ut iniecto equulei
» Freno repente tactu exagitantur nouo.
» Sed iam subiectus miserijs obtorpui.

defatigatio igitur miseriarum ægritudines cum faciat leuiores: intelligi necesse est non rem ipsam causam atque fontem esse mœroris. Philosophi summi, necdum tamen sapientiam consecuti non'ne intelligunt in summo se malo esse? sunt enim insipientes: neque insipientia ullum maius malum est. neque tamen lugent. quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum esse, & æquum, & ad officium pertinere, ægre ferre, ꝙ sapiens non sis. quod idem affingimus huic ægritudini: in qua luctus inest: quæ omnium maxima est. Itaq; Aristoteles ueteres philosophos accusans, qui existimauissent philosophiam suis ingenijs esse perfectam: ait eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse. sed se uidere, ꝙ paucis annis magna accessio facta est: breui tempore philosophiam plane absolutam fore. Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur: ꝙ ceruis, &

cornicibus uitam diuturnam, quorum id nihil interesset: hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam uitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior: futurum fuisse, ut omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum uita erudiretur. querebatur igitur se tum, cum illa uidere cœpisset, extingui. quid? ex cæteris philosophis non'ne optimus, & grauissimus quisq; confitetur, multa se ignorare? & multa sibi etiam atq; etiam esse discenda? neque tamen cum se in media stultitia, qua nihil est peius, hærere intelligant: ægritudine premuntur. nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. quid? qui non putant lugendum uiris: qualis fuit Q. u. Maximus efferens filium consularem: qualis Lucius Paulus, duobus paucis diebus amissis filijs: qualis Marcus Cato, prætore designato, mortuo filio: quales reliqui, quos in consolatione collegimus: quid hos aliud placuit? nisi quod luctum, & mœrorem esse non putabant uiri? ergo id, quod alij rectum opinantes ægritudini se solent dedere, ij turpe putantes ægritudinem repulerunt. ex quo intelligitur non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Contradicuntur hæc. quis tam demens: ut sua uoluntate mœreat? natura affert dolorem. cui quidem Crantor inquiunt uester cedendum putat. premit enim, atq; instat: nec resisti potest. Itaq; Oileus ille apud Sophoclem qui Telamonem antea de Aiacis morte consolatus esset: is cum audisset de suo, fractus est. de cuius commutata mente sic dicitur,

» Nec uero tanta præditus sapientia
» Quisquam est: qui aliorum ærumnam dictis alleuans
» Non idem cum fortuna mutata impetum

» Conuertat: clade ut subita frangatur sua:
» Vt illa ad alios dicta & præcepta excidant.
hæc cum disputant, hoc student efficere, naturæ obsisti nullo modo posse. ij tamen fatentur grauiores ægritudines suscipi, quàm natura cogat. quæ igitur amentia? ut nos quoque idem ab alijs requiramus? sed plures sunt causæ suscipiendi doloris. primum illa opinio mali: quo uiso atque persuaso ægritudo insequitur necessario. deinde etiam gratum se mortuis facere, si grauiter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quædam. existimant enim dijs immortalibus se facilius satisfacturos: si eorum plaga perculsi, afflictos se & stratos esse fateantur. sed hæc inter se quam repugnent, plerique non uident. laudant enim eos, qui æquo animo moriantur. qui alterius mortem æquo animo ferant: eos putant uituperandos. quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet: ut quisquam plus alterum diligat, quàm se. præclarum illud est, & si quæris, rectum quoque, & uerum: ut eos, qui nobis charissimi esse debeant, æque, ac nosmetipsos amemus. ut uero plus, fieri nullo pacto potest. ne optandum quidem est in amicitia: ut me ille plusquam se amet: ego illum plusquam me. perturbatio uitæ, si ita sit, atque officiorum omnium consequatur. sed de hoc alias. nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostram: ne illos, plusquam ipsi uelint, si sentiant, plus certe quàm nosmetipsos diligamus. nam quod aiunt plerosque consolationibus nihil leuari: adiunguntq; consolatores ipsos confiteri se miseros: cum ad eos impetum suum fortuna converte-

rit: utrunque dissoluitur. sunt enim ista non naturæ uitia, sed culpæ. stultitiam autem accusare quamuis copiose licet. nam & qui non leuantur, ipsi alios ad miseriam inuitant: & qui suos casus aliter ferunt, atque ut alijs authores ipsi fuerunt, non sunt uitiosiores, quàm ferè plerique: qui auari auaros, gloriæ cupidos gloriosi reprehendunt. est enim proprium stultitiæ aliorum uitia cernere: obliuisci suorum. sed nimirum hoc maximum est experimentum: cum constet ægritudinem uetustate tolli: hanc uim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna. nam si eadem res est, & idem est homo: qui potest quicquam de dolore mutari? si neque de eo, propter quod dolet quicquam est mutatum: neque de eo, qui dolet. cogitatio igitur diuturna nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas. Hic mihi afferunt mediocritates. quæ si naturales sunt: quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum: sin opinabiles: opinio tota tollatur. satis dictum esse arbitror ægritudinem esse opinionem mali præsentis: in qua opinione illud insit, ut ægritudinem suscipere oporteat. additur ad hanc diffinitionem à Zenone recte, ut illa opinio præsentis mali sit recens. hoc autem uerbum sic interpretatur: ut non tantum illud recens esse uelit, quod pauloante acciderit: sed quamdiu in illo opinato malo uis quædam insit, & uigeat, & habeat quandam uiriditatem: tamdiu appelletur recens. ut Arthemisia illa Mausoli Cariæ regis uxor: quæ nobile illud Halicarnasi fecit sepulchrum: quandiu uixit, uixit in luctu: eodemq; etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens. quæ

tum denique non appellabatur recens: cum uetustate exaruit. Hæc igitur officia sunt consolantium: tollere ægritudinem funditus, aut sedare: aut detrahere quamplurimum: aut supprimere: nec pati manare longius: aut ad aliam traducere. Sunt qui unum officium consolantis putent: malum illud omnino non esse: ut Cleanti placet: sunt qui non magnum malum, ut peripatetici: sunt qui abducunt à malis ad bona: ut Epicurus: sunt qui satis putant ostendere, nihil inopinati accidisse: nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illā opinionem mœrentis: si se officio fungi putet iusto, atq; debito. sunt etiā qui hæc omnia genera consolandi colligunt. alius enim alio modo mouetur. ut fere nos omnia in consolationem unam coniecimus. erat enim in tumore animus: et omnis in eo tentabatur curatio. sed sumendū tempus est non minus in animorum morbis, quàm in corporum: ut Prometheus ille Aeschyli: cui cum dictum esset,

» *Atqui Promethei te hoc tenere existimo,*
» *Mederi posse rationem iracundiæ,*

respondet:

» *Si quidem qui tempestiuam medicinam admouens.*
» *Non adgrauescens uulnus illidat manus.*

erit igitur in consolationibus prima medicina docere aut nullum malum esse, aut admodum paruum. altera et de communi conditione uitæ, & propriæ, si quid sit, de ipsius qui mœreat disputandum. tertia, summam esse stultitiam frustra confici mœrore: cum intelligas nihil posse profici. nam Cleantes quidem sapientem consolatur: qui consolatione non eget. nihil

enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris: non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. alienum autem tempus docendi. & tamen non satis mihi uidetur uidisse hoc Cleantes, suscipi aliquando ægritudinem posse ex eo ipso: quod non esse summum malum Cleantes ipse fatetur. quid enim dicemus? cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil hominis esse: nec quicquam inter Alcibiadem summo loco natum, & quemuis baiulum interesse: cum se Alcibiades affligeret: lachrymansq; Socrati supplex esset, ut sibi uirtutem traderet: turpitudinemq; depelleret: quid dicemus Cleante? num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat: mali nihil fuisse? quid illa Lyconis? qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunæ, & corporis incommodis, non animi malis. quid ergo? illud quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis uitijsq; constabat? Ad Epicuri consolationem satis est ante dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est: quanquam & usitata est: & sæpe prodest. non tibi hoc soli. prodest hæc quidem, ut dixi: sed nec semper, nec omnibus. sunt enim qui respuant. sed refert quomodo adhibeatur. ut enim tulerit quisq; eorum, qui sapienter tulerunt: non quo quisq; incommodo affectus sit, prædicandum est. Chrysippi authoritas ad ueritatem firmissima est: ad tempus ægritudinis difficilis. magnum opus est probare mœrenti, illum suo iudicio, & quod se ita putet oportere facere, mœrere. nimirum igitur, ut in causis non semper utimur eodem statu: sic enim appellamus controuersiarum genera: sed ad tempus, ad controuersiæ natu-

ram, ad personam accommodamus: sic in ægritudine lenienda. nam quam quisq; curationem recipere possit uidendum est. sed nescio quo pacto ab eo, quod erat à te propositum, aberrauit oratio. tu enim de sapiente quæsieras: cui aut malum uideri nullum potest; quod uacet turpitudine: aut ita paruum malum, ut id obruatur sapientia: uixq; appareat: qui nihil opinione affingat, assumatq; ad ægritudinem: nec id putet esse rectum, se q̃ maxime excruciari: luctuq; confici: quo prauius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, ut mihi quidẽ uidetur, cum hoc ipsum proprie non quæreretur hoc tempore, ne quidem ullum esset malum, nisi quod idem dici turpe posset: tamen ut uideremus quicquid esset in ægritudine mali, id non naturale esse: sed uoluntario iudicio, & opinionis errore contractum. Tractatum est autem à nobis id genus ægritudinis, quod unum est omnium maximum: ut eo sublato, reliquorum remedia ne magnopere quærenda arbitraremur. sunt enim certa, quæ de paupertate, certa, quæ de uita inhonorata, et ingloria dici soleant. separatim autem certæ scholæ sunt de exilio, de interitu patriæ, de seruitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni casu: in quo nomen poni solet calamitatis. hæc græci in singulas scholas, et in singulos libros dispertiunt. opus enim quærunt, quanquam planè disputationis sunt, delectationis. & tamen ut medici toto corpore curando minimæ etiam parti, si condoluit, medentur. sic philosophia, cum uniuersam ægritudinem sustulerit: tamen si quis error aliunde extitit: si paupertas momordit: si ignominia pupugit: si qd tenebrarum offudit exilium: aut eorum, quæ modo dixi, si qd

extitit: & si singularum rerum sunt propriæ consolationes: de quibus audies tu quidem, cum uoles. sed ad eundem fontem reuertendum est: ægritudinem omnem procul abesse à sapiente: quòd inanis sit: quòd frustra suscipiatur: quòd nõ natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadam inuitatione ad dolendum: cum id decreuerimus ita fieri oportere. hoc detracto, quod totum est uoluntarium: ægritudo erit sublata illa mœrens: morsus tamen, et contractiunculæ quædam animi relinquentur. hanc dicant sane naturalem: dum ægritudinis nomen absit, graue, tetrum, funestum: quòd cum sapientia esse, atq; ut ita dicam habitare nullo modo possit. atqui stirpes sunt ægritudinis, quàm multæ, quàm amaræ: quæ ipso trunco euerso, omnes elidendæ sunt; & si necesse erit, singulis disputationibus. superest enim nobis hoc, cuiusmodi est, otium. sed ratio una omnium est ægritudinum: plura nomina. nã et inuidere ægritudinis est, & æmulari, & obtrectare, et misereri, angi, lugere, mœrere, ærumna affici, lamentari, sollicitari, dolere, in molestia esse, afflictari, desperare. Hæc omnia diffiniunt stoici: eaq; uerba, quæ dixi, singularum rerum sunt: non ut uidentur, easdem res significant: sed aliquid differunt. quod alio loco fortasse tractabimus. Hæ sunt illæ fibræ stirpium, quas initio dixi, persequendæ, & omnes elidendæ: ne ulla unquam possit existere. magnum opus & difficile. quis negat? quid autem præclarum? non idem arduum? sed tamen id se effecturã philosophia profitetur: nos modo curationem eius recipiamus. Verum quidem hæc hactenus. cætera, quotiescunque uoletis, & hoc loco, & alijs parata nobis erunt.

M. T. C.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER QVARTVS DE RELIQVIS ANIMI PERTVRBATIONIBVS.

Cum multis locis nostrorum hominum ingenia, uirtutesq; Brute soleo mirari: tum maxime his in studijs, quæ sero admodum expetita, in hanc ciuitatem è græcia transtulerunt. nam cum à primo urbis ortu, regijs institutis, partim etiam legibus, auspicia, cærimoniæ, comitia, prouocationes, patrum consilium, equitum, peditumq; descriptio, tota res militaris diuinitus esset constituta: tum progressio admirabilis, incredibilisq; cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio rep. liberata. nec uero hic locus est, ut de moribus institutisq; maiorum, & disciplina, ac temperatione ciuitatis loquamur. alijs hæc locis satis accurate à nobis dicta sunt: maximeq; in his sex libris, quos de rep. conscripsimus. hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinæ, multa sanè occurrunt: cur ea quoq; accersita aliunde, neq; solum expetita, sed etiam conseruata, & culta uideantur. erat enim illis penè in conspectu præstanti sapientia, & nobilitate Pythagoras: qui fuit in Italia temporibus ijsdem, quibus L. Brutus patriam liberauit, præclarus author nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cum longe,

lateq; flueret: permanauisse mihi uidetur in hanc ciuitatem. idq; cum coniectura probabile est: tum quibusdam etiam uestigijs indicatur. quis est enim qui putet, cum floreret in Italia graecia potentissimis, & maximis urbibus ea, quae magna dicta est: in hisq; primum ipsius Pythagorae, deinde postea Pythagoreorum, tantum nomen esset: nostrorum hominum ad eorum doctissimas uoces aures clausas fuisse? quin etiam arbitror propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoq; regem Pythagoreum à posterioribus existimatum. nam cum Pythagorae disciplinam, & instituta cognoscerent: regisq; eius aequitatem, & sapientiam à maioribus suis accepissent: aetates autem & tempora ignorarent propter uetustatem: eum, qui sapientia excelleret, Pythagorae auditorem fuisse crediderunt. Et de coniectura quidem hactenus. uestigia autem Pythagoreorum, quanquam multa colligi possunt: paucis tamen utemur: quoniam non id agitur hoc tempore. nam cum carminibus soliti illi esse dicantur & praecepta quaedam occultius tradere: & mentes suas à cogitationum intentione cantu, fidibusq; ad tranquillitatem traducere: grauissimus author in originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuisse: ut deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum uirorum laudes, atq; uirtutes. ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse rescriptos uocum sonis, & carmina. quanquam id quidem etiam XII tabulae declarant, condi iam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri, ad alterius iniuriam, leges sanxerunt. Nec uero illud non eruditorum temporum argumentum est: quod deorum

rum

rum puluinaribus, & epulis magistratuum fides præcinunt: quod proprium eius fuit, de qua loquor, disciplinæ. mihi quidem etiam Appij Cæci carmen, quod ualde Panætius laudat epistola quadam, quæ est ad Q. Tuberonem: Pythagoreorum uidetur. Multa sunt etiam in nostris institutis ducta ab illis: quæ prætereo: ne ea, quæ peperisse ipsi putamur: aliunde didicisse uideamur. sed ut ad propositum redeat oratio: quam breui tempore quot, & quanti poëtæ, qui autem oratores extiterunt? facile ut appareat nostros omnia consequi potuisse: simul ut uelle cœpissent. sed de cæteris studijs alio loco & dicemus, si usus fuerit: & sæpe diximus. Sapientiæ studium uetus id quidem in nostris: sed tamen ante Lælij ætatem, & Scipionis, non reperio quos appellare possim nominatim. quibus adolescentibus Stoicum Diogenem, & Academicũ Carneadẽ uideo ad senatum ab atheniẽsibus missos esse legatos. qui cum reip. nullam unquam partem attigissent: essentq; eorum alter cyrenæus: alter babylonius: nunquam profecto scholis essent excitati: neq; ad illud munus electi: nisi in quibusdam principibus, temporibus illis fuissent studia doctrinæ. qui cum cætera literis mandarent: alij ius ciuile: alij orationes suas: alij monumenta maiorum: hanc amplissimam omnium artium bene uiuendi disciplinam uita magis, q̃ literis persecuti sunt. itaq; illius ueræ, elegantisq; philosophiæ, quæ ducta à Socrate in peripateticis adhuc permansit, & idem alio modo dicentibus stoicis, cum academici eorum controuersias disceptarent: nulla ferè sunt, aut pauca admodum latina monumenta: siue propter magnitudinem re-

rum, occupationemq; omnium: siue etiam, quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur. cum interim illis silentibus C. *Amafinius extitit dicens. cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam: siue quod erat cognitu perfacilis: siue quod inuitabatur illecebris blandis uoluptatis: siue etiam, quia nihil prolatum erat melius: illud quod erat, tenebant. post Amafinium autem multi eiusdem æmuli rationis multa cum scripsissent: Italiam totam occupauerunt: quodq; maximum argumentum est, non dici illa subtiliter: quod & facile ediscantur: & ab indoctis probentur: id illi firmamentum esse disciplinæ putant. sed defendat quidem quod quisq; sentit: sunt enim iudicia libera. nos institutum tenebimus: nullisq; unius disciplinæ legibus astricti, quibus in philosophia necessario pareamus: quid sit in quaq; re maxime probabile, semper requiremus. quod cum sæpe aliàs, tum nuper in Tusculano, studiose egimus. itaq; expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. ut enim in inferiorem ambulationem descendimus: quod idem feceramus superioribus diebus: acta res est sic.* M. *dicat siquis uult de qua re disputare uelit.* A. *non mihi uidetur omni animi perturbatione posse sapiens uacare.* M. *Aegritudine quidem hesterna disputatione uidebatur: nisi forte temporis causa assentiebare.* A. *Minime uero. nam mihi egregie probata est oratio tua.* M. *non igitur existimas cadere in sapientem ægritudinem?* A. *Prorsus non arbitror.* M. *Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest: nulla poterit. quid enim? metus ne conturbet? at earum rerum est absentium metus:*

quarum

quarum præsentium est ægritudo. sublata igitur ægritudine, sublatus est metus. restant duæ perturbationes, lætitia gestiens, & libido: quæ si non cadent in sapientem: semper mens erit tranquilla sapientis. A. Sic prorsus intelligo. M. Vtrum igitur mauis? statim ne nos uela facere? an quasi è portu egredientes paululum remigare? A. Quid nam est istuc? non enim intelligo. M. quia Chrysippus & Stoici, cum de animi perturbationibus disputant: magnam partem in his partiendis, & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est: qua medeantur animis: nec eos turbulentos esse patiantur. peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt: spinas partiendi, & diffiniendi prætermittunt. quærebam igitur utrum panderem uela orationis statim: an eam ante paululum dialecticorum remis propellerem. A. Isto modo uero. erit enim hoc totum, quod quæro, ex utroq; perfectum. M. Est id quidem rectius: sed post requires, siquid fuerit obscurius. A. Faciam equidem. tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quàm dicuntur à græcis. M. Enitar quidem: sed intento opus est animo: ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit. Quoniam quæ græci πάθη uocant, nobis perturbationes, appellari magis placet q̃ morbos: in his explicandis ueterem illam equidem Pythagoræ primum, deinde Platonis descriptionem sequar: qui animum in duas partes diuidunt: alteram rationis participem faciunt: alteram expertem. in participe rationis ponunt tranquillitatem, id est placidam, quietamq; constantiam: in illa altera motus turbidos tum iræ, tum cupiditatis, contrarios, inimicosq;

rationi. sit igitur hic fons. utamur tamen in his perturbationibus describendis Stoicorum diffinitionibus, & partitionibus: qui mihi uidentur in hac quæstione uersari acutissime. Est igitur Zenonis hæc diffinitio: ut perturbatio sit, quod πάθος ille dicit, auersa à recta ratione contra naturam animi commotio. quidam breuius, perturbationem esse appetitum uehementiorem dicunt. sed uehementiorem eum uolunt esse, qui longius discesserit à naturæ constantia. partes autem perturbationum uolunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis. ita esse quattuor. ex bonis libidinem, & lætitiam: ut sit lætitia, præsentium bonorum: libido, futurorum. ex malis, metum & ægritudinem nasci censent: metum, futuris, ægritudinem, præsentibus. quæ enim uenientia metuuntur: eadem efficiunt ægritudinem instantia. lætitia autem, & libido in bonorum opinione uersantur: cum libido ad id, quod uidetur bonum, illecta, & inflammata rapiatur: lætitia ut adepta iam aliquid concupitum, efferatur, & gestiat. natura enim omnes ea quæ bona uidentur, sequuntur: fugiuntq; contraria. quamobrem simul obiecta species cuiuspiam est, quod bonum uideatur: ad id adipiscendum impellit ipsa natura. id cum constanter prudenterq; fit: eiusmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant: nos appellamus uoluntatem. eam illi putant in solo esse sapiente. quam sic diffiniunt. uoluntas est, quæ quid cum ratione desiderat. quæ autem aduersus rationem incitata est uehementius: ea libido est, uel cupiditas effrenata: quæ in omnibus stultis inuenitur. itemq; cum ita mouemur, ut in bono simus aliquo, dupliciter id

ter id contingit. nam cum ratione animus mouetur placide, atq; constanter: tum illud gaudium dicitur. cum autem & inaniter, & effuse animus exultat: tum illa lætitia gestiens, uel nimia dici potest: quam ita diffiniunt, sine ratione animi elationem. quomodo'q; bona natura appetimus: sic à malis natura declinamus: quæ declinatio, si cum ratione fiet: cautio appelletur: eaq; intelligatur in solo esse sapiente. quæ autem sine ratione, & cum exanimatione humili, atq; fracta, nominetur metus. est igitur metus ratione aduersa cautio. præsentis autem mali sapientis affectio nulla est. stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis: animosq; demittunt, & contrahunt rationi non obtemperantes. Itaq; hæc prima definitio est: ut ægritudo sit animi aduersante ratione contractio. Sic quattuor perturbationes sunt. tres constantiæ: quoniam ægritudini nulla constantia opponitur. Sed omnes perturbationes iudicio censent fieri, & opinione. itaq; eas diffiniunt pressius: ut intelligatur nō modo q̃ uitiosæ, sed etiam q̃ in nostra sint potestate. Est igitur ægritudo, opinio recens mali præsentis: in quo demitti contrahiq; animo rectum esse uideatur. Lætitia opinio recens boni præsentis: in quo efferri rectum esse uideatur. Metus opinio impendentis mali: quod intolerabile esse uideatur. Libido opinio uenturi boni: quod sit ex usu iam præsens esse: atq; adesse. sed quæ iudicia, quasq; opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt: uerum illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus. ut ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat: metus recessum quendam animi, &

fugam: lætitia profusam hilaritatem: libido effrenatam appetentiam. opinionem autem, quam in omnes diffinitiones superiores inclusimus, uolunt esse imbecillam assensionem. Sed in singulis perturbationibus partes eiusdem generis plures subijciuntur. ut ægritudini inuidentia(utendum est enim dicendi causa uerbo minus usitato: quoniam inuidia non in eo qui inuidet solum dicitur, sed etiam in eo cui inuidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mœror, ærumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si qua sunt de genere eodem. Sub metum autem subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati maliuolentia lætans malo alieno, delectatio, iactatio, & similia. Libidini ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cætera eiusmodi. Hæc autem diffiniunt hoc modo. Inuidentiam esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant inuidenti. nam si quis doleat eius rebus secundis, à quo ipse lædatur, non recte dicitur inuidere. ut si Hectori Agamemnon. qui autem cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is inuidet profecto. Aemulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut & in laude, & in uicio nomen hoc sit. nam & imitatio uirtutis æmulatio dicitur. sed ea nihil hoc loco utimur. est enim laudis. & est æmulatio ægritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur: ipse careat. Obtrectatio autem est ea, quam intelligi Zelotypiam uolo, ægritudo, ex eo, quod alter quoq; potiatur eo, quod ille ipse concupiuerit. Misericordia est

ægritudo

ægritudo ex miseria alterius iniuria laborantis. nemo enim parricidæ aut proditoris supplicio misericordia commouetur. Angor est ægritudo premens. Luctus ægritudo ex eius, qui charus fuerit interitu acerbo. Mœror ægritudo flebilis. Aerumna ægritudo laboriosa. Dolor ægritudo crucians. Lamentatio ægritudo cum eiulatu. Sollicitudo ægritudo cum cogitatione. Molestia ægritudo permanens. Afflictatio ægritudo cum uexatione corporis. Desperatio ægritudo sine ulla rerum expectatione meliorum. Quæ autem subiecta sunt sub metu, ea sic diffiniunt. Pigritiam metum consequentis laboris. Terrorem metum concutientem: ex quo fit ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur. Timorem metum mali appropinquantis. Pauorem metum mentem loco mouentem. ex quo illud Ennij,

» *Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.*

Exanimationem metum subsequentem, & quasi comitem pauoris. Conturbationem metum excutientem cogitata. Formidinem metum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt. ut maliuolentia sit uoluptas ex malo alterius sine emolumento suo. Delectatio uoluptas suauitate auditus animum deliniens. & qualis est hæc aurium: tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum: quæ sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum, tanquam illiquefactæ uoluptates. Iactatio est uoluptas gestiens, & se efferens insolentius. Quæ autem libidini subiecta sunt ea sic definiunt. ut ira sit libido puniendi eius, qui uideatur læsisse iniuria.

Excandescentia autem sit ira nascens, & modo existens: quæ θύμωσις græce dicitur. Odium ira inueterata. Inimicitia ira ulciscendi tempus obseruans. Discordia ira acerbior, intimo odio, & corde concepta. Indigentia libido inexplebilis. Desiderium libido eius, qui nondum adsit, uidendi. distinguunt illud etiam, ut sit libido earum rerum quæ dicuntur de quodam, aut quibusdam: quæ κατηγορήματα dialectici appellant: ut habere diuitias: capere honores. Diligentia libido rerum ipsarum est: ut honorum: ut pecuniæ. omnium autem perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam: quæ est à tota mente, & à recta ratione defectio, sic auersa à præscriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones: & efficit, ut hæ recte rationi pareant: conseruatq; considerata iudicia mentis: sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflammat: conturbat: incitat. itaq; & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes, gignuntur ex ea. quemadmodum cum sanguis corruptus est: aut pituita redundat, aut bilis in corpore: morbi, ægrotationesq; nascuntur: sic prauarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia sanitate animum spoliat: morbisq; perturbat. ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur: quæ uocant illi νοσήματα: eaq;, quæ sunt eis morbis contraria: quæ habent ad res certas uitiosam offensionem, atq; fastidium. deinde ægrotationes, quæ appellantur à stoicis ἀῤῥωστήματα: hisq; item oppositæ contrariæ offensiones. Hoc loco nimium operæ consumitur à stoicis,

maxime à Chrysippo: dum morbis corporum compa-ratur morborum animi similitudo. qua oratione minime necessaria prætermissa, ea quæ rem continent pertractemus. Intelligatur igitur perturbationem iactantibus se opinionibus inconstanter & turbide, in motu esse semper. cum autem hic feruor, concitatioq; animi, inueterauerit: & tanquam in uenis, medullisq; insederit: tum existit & morbus, & ægrotatio, & offensiones hæ, quæ sunt eis morbis, ægrotationibusq; contrariæ. hæc, quæ dico, cogitatione quidem inter se differunt: re uero copulata sunt: eaq; oriuntur ex libidine, & lætitia. nam cum est concupita pecunia: nec adhibita continuo ratio, quasi quædam socratica medicina, quæ sanaret eam cupiditatem: permanat in uenas, & inhæret in uisceribus illud malum: existitq; morbus, & ægrotatio: quæ auelli non inueterata possunt: eiq; morbo nomen est auaritia. Similiterq; cæteri morbi: ut gloriæ cupiditas, ut mulierositas, ut ita appellem eam: quæ græce φιλογυνεία dicitur, cæteriq; similiter morbi ægrotationesq; nascuntur. Quæ autem his sunt contraria, ea nasci putantur à metu, ut odium mulierum, quale in μισογυνείᾳ est: ut in hominum uniuersum genus: quod accepimus de Timone: qui μισάνθρωπος appellatur: ut inhospitalitas est. quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur, earum rerum quas fugiunt, & oderunt. Definiunt autem animi ægrotationem opinionem uehementem de re non expetenda, tanquam ualde expetenda sit, inhærentem, & penitus insitam. quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt: opinionem uehementem de re non fugienda, inhæren-

tem, & penitus insitum: tanquam fugienda. Hæc autem opinatio est, iudicare se scire: quod nesciat. Aegrotationi autem talia quædã subiecta sunt, Auaritia, ambitio, mulierositas, peruicacia, liguritio, uinolentia, cupedia, & si qua sunt similia. est autem auaritia opinatio uehemens de pecunia, quasi ualde expetenda sit, inhærens & penitus insita. similis'que est eiusdem generis diffinitio reliquarum. Offensionum autem diffinitiones sunt eiusmodi: ut inhospitalitas sit opinio uehemens ualde fugiendum esse hospitem: eáq; inhærens & penitus insita. similiter definitur et mulierum odium, ut Hippolyti: & ut Timonis generis humani. Atq; ut ad ualitudinis similitudinem ueniam: eáq; collatione utimur aliquando, sed parcius quàm solent stoici: ut sunt alij ad alios morbos procliuiores: itaque dicimus grauedinosos quosdam, quosdam torminosos, non quia iam sint: sed quia sæpe sint: alij ad metum, alij ad aliam perturbationem. ex quo in alijs anxietas: unde anxij: in alijs iracundia dicitur: quæ ab ira differt: estq; aliud iracundum esse: aliud iratum: ut differt anxietas, ab angore: neque enim omnes anxij, qui anguntur aliquando: neq; anxij, semper anguntur: ut inter ebrietatem et ebriositatem interest: aliud'q; est esse amatorem, aliud amantem. Atque hæc aliorum ad alios morbos procliuitas late patet. nam pertinent ad omnes perturbationes. in multis etiam uitijs apparet: sed nomen res non habet. ergo inuidi, & maliuoli, liuidi, & timidi, & misericordes quia procliues ad eas perturbationes sunt, non quia semper feruntur. hæc igitur procliuitas ad suum quodq; genus, similitudi-

ne corporis ægrotatio dicatur: dum ea intelligatur ad ægrotandum procliuitas. sed hæc in bonis rebus, q alij ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur: in malis procliuitas, ut significet lapsionem: in neutris habeat superius nomen. quomodo autem in corpore morbus, ægrotatio, & uitium: sic in animo. Morbum *appellant totius corporis corruptionem.* Aegrotationem *morbum cum imbecillitate.* Vitium *cum partes corporis inter se dissident. ex quo prauitas membrorum, distortio, deformitas. itaque illa duo morbus, & ægrotatio ex totius ualitudinis corporis conquassatione, & perturbatione gignuntur.* Vitium *autem integra ualitudine ipsum ex se cernitur. sed in animo tantummodo cogitatione possumus morbum, ab ægrotatione seiungere. uitiositas autem est habitus, aut affectio in tota uita inconstans, & a se ipsa dissentiens. ita fit ut in altera corruptione opinionum morbus efficiatur, & ægrotatio: in altera inconstantia, & repugnantia. non enim omne uitium partes habet dissentientes: ut eorum, qui non longe a sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans a se ipsa, dum est insipiens: sed non distorta, nec praua. morbi autem & ægrotationes partes sunt uitiositatis. sed perturbationes sint'ne eiusdem partes quæstio est. uitia enim affectiones sunt manentes. perturbationes autem mouentes: ut non possint affectionum manentium partes esse.* Atque *ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo: sic & in bonis. sunt enim in corpore præcipua, pulchritudo, uires, ualitudo, firmitas, uelocitas. sunt item in animo. corporis, temperatio cum ea congru-*

unt inter se, è quibus constamus, sanitas: sic animi dicitur cum eius iudicia, opinionesq; concordant. eaq; est animi uirtus: quam alij ipsam temperantiam dicunt esse: alij obtemperantem temperantiæ præceptis, & eam subsequentem, nec habentem ullam speciem suam: sed siue hoc, siue illud sit, in solo esse sapiente. est autem quædam animi sanitas: quæ in insipientem etiam cadat: cum curatione medicorum perturbatio mentis aufertur. & ut corporis est quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate: eaq; dicitur pulchritudo: sic in animo opinionum, iudiciorumq; æquabilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate uirtutem subsequens, aut uirtutis uim ipsam continens, pulchritudo uocatur. itemq; uiribus corporis, & neruis, et efficacitati similes, similibusq; uerbis, animi uires nominantur. uelocitas autem corporis, celeritas appellatur: quæ eadem ingenij etiam laus habetur, propter animi multarum rerum breui tempore percursionem. illud animorum corporumq; dissimile est: quod animi ualentes morbo tentari non possunt: corpora possunt. sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt: animorum non item. quorum omnes morbi, & perturbationes, ex aspernatione rationis eueniunt. itaq; in hominibus solum existunt. nam bestiæ simile quiddam faciunt: sed in perturbationes non incidunt. inter acutos autem, & hebetes interest: quod ingeniosi ut æs corinthium in eruginem, sic illi in morbum, & incidunt tardius: & recreantur ocius: hebetes non ita. nec uero in omnem morbum, ac perturbationem animus ingeniosi cadit. non enim mul

ta efferata, et immania: quædam autem humanitatis quoq; habent primam speciem: ut misericordia, ægritudo, metus. ægrotationes autem & morbi animorum difficilius euelli posse putantur: quàm summa illa uitia, quæ uirtutibus sunt contraria. morbis enim manentibus, uitia sublata esse non possunt: quia non tam celeriter sanantur: quàm illa tolluntur. habes ea, quæ de perturbationibus enucleate disputant stoici: quæ logica appellant: quia disseruntur subtilius. è quibus quoniam tanquam è scrupulosis cotibus enauigauit oratio: reliquæ disputationis cursum teneamus. modo satis illa dilucide dixerimus, pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis. sed siqua diligentius erunt cognoscenda: quæremus aliàs. nunc uela, quæ modo dicebas: expectamus, & cursum. M. Quando, & alijs locis de uirtute diximus, & sæpe dicendum erit, pleræq; enim quæstiones, quæ ad uitam, moresq; pertinent, à uirtutis fonte ducuntur: quando igitur uirtus est affectio animi, constans, conueniensq;, laudabiles efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se sua sponte, separata etiam utilitate laudabilis: ex ea proficiscuntur honestæ uoluntates, sententiæ, actiones, omnisq; recta ratio: quanquam ipsa uirtus breuissime recta ratio dici potest. Huius igitur uirtutis contraria est uitiositas. sic enim malo, quàm malitiam appellare eam, quam græci κακίαν appellant. nam malitia certi cuiusdam uitij nomen est: uitiositas omnium. ex qua cogitantur perturbationes: quæ sunt, ut paulo ante diximus, turbidi animorum, concitatiq; motus, auersi à ratione, & inimicissimi mentis, uitæq; tranquillæ. importants enim ægritudines anxias, atque

acerbas: animosq; affligunt, & debilitantmetu. ijdem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi à temperantia; & moderatione plurimum dissidentem. quæ si quando adepta est id, quod ei fuerit concupitum: tum fert alacritatem: ut nihil esse constet, quod agat: ut ille qui uoluptatem animi nimiam, summum errorem esse arbitratur. eorum igitur malorum in una uirtute posita sanatio est. quid autem est, non miserius solum: sed fœdius etiam, & deformius? quàm ægritudine quis afflictus, debilitatus'q; iacens? cui miseriæ proximus est is, qui appropinquans aliquod malum metuit: exanimatus'q; pendet animi. quam uim significantes mali, poëtæ impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera, animiq; impotentiam, & superbiloquentiam. ea communis pœna stultitiæ est. omnibus enim quorum mens abhorret à ratione, semper aliquis alijs dolor, alijs terror impendet. atq; ut hæ tabificæ mentis perturbationes sunt: ægritudinem dico, & metum: sic hilariores illæ, cupiditas auide semper aliquid expetens, & inanis alacritas, id est lætitia gestiens, non multum differunt ab amentia. ex quo intelligitur qualis ille sit, quem tum moderatum, aliàs modestum, & temperantem, aliàs constantem, continentem'q; dicimus. nonnunquam hæc eadem uocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre uolumus: quod nisi eo nomine uirtutes continerentur: nunquam illud ita peruulgatum esset, ut iam prouerbij locum obtineret: hominem frugi omnia recte facere. quod idem cum stoici de sapiente dicunt: nimis admirabiliter,

biliter, nimisq; magnifice dicere uidentur. ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constantia quietus animo est, sibiq; ipse placatus: ut neq; tabescat molestijs: neq; frangatur timore: nec sitienter quid appetens, ardeat desiderio: nec alacritate futili gestiens deliquescat: is est sapiens, quem quærimus: is est beatus: cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum uideri potest. quid enim uideatur ei magnum in rebus humanis? cui æternitas omnis, totiusq; mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studijs humanis, aut in tam exigua uitæ breuitate magnum sapienti uideri potest? qui semper animo sic excubat: ut ei nihil improuisum accidere possit: nihil inopinatum: nihil omnino nouum. atq; idem ita acrem in omnes partes aciem intendit: ut semper uideat sedem sibi, ac locum sine molestia; atq; angore uiuendi: ut quemcunq; casum fortuna inuexerit: hunc apte & quiete ferat. quod qui faciet, non ægritudine solum uacabit: sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. his autem uacuus animus perfecte atq; absolute beatos efficit. idemq; concitatus, & abstractus ab integra, certaq; ratione, non constantiam solum amittit: uerum etiam sanitatem. quocirca mollis & eneruata putanda est peripateticorum ratio, & oratio: qui pertubari animos necesse esse dicunt. sed adhibent modum quendam: quem ultra progredi non oporteat. modum tu adhibes uitio? an uitium nullum est non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter: aut adeptus te efferas insolenter? nec porro malum: quo aut

oppressus iaceas: aut ne opprimare mente uix consties? eaq; omnia aut nimis tristia, aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die: ut cum eadem res maneat, aliter ferat inueterata, aliter recentia: sapientem ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iste? quæramus enim modum ægritudinis: in qua operæ plurimum ponitur. ægre tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus scriptum apud Fannium est: sed tamen transisse modum uidetur: quippe qui ob eam causam à uita recessit. moderatius igitur ferre debuit. quid? si cum id ferret immodice: mors liberorum accessisset? nata esset ægritudo noua: sed ea modica: magna tamen facta esset accessio. quid? si deinde dolores graues corporis? si bonorum amissio? si cæcitas? si exilium? si pro singulis malis ægritudines accederent? summa ea fieret: quæ non sustineretur. qui modum igitur uitio quærit: similiter faciat, ut si posse putet eum qui se è leucade præcipitauerit, sustinere se, cum uelit. ut enim id non potest: sic animus perturbatus, & incitatus, nec cohibere se potest: nec, quo loco uult, insistere omnino: quæq; crescentia perniciosa sunt: eadem sunt uitiosa nascentia. ægritudo autem cæteræq; perturbationes amplificatæ certe pestiferæ sunt. igitur etiam susceptæ continuo in magna pestis parte uersantur. etenim ipsæ se impellunt ubi semel à ratione discessum est: ipsaq; sibi imbecillitas indulget: in altumq; prouehitur imprudens: nec reperit locum consistendi. quamobrem nihil interest, utrum moderatus perturbationes approbent: an moderatam iniustitiam, moderatam ignauiã, moderatam intemperantiam. qui enim uitijs

modum apponit is partem suscipit uitiorum: quod cum ipsum per se odiosum est: tum eo molestius, quia sunt in lubrico: incitataq; semel in procliue labuntur: sustinerique nullo modo possunt. Quid? q iidem peripatetici perturbationes istas, quas nos extirpandas putamus: non modo naturales esse dicunt: sed etiam utiliter à natura datas? quorum est talis oratio. Primum multis uerbis iracundiam laudant: cotem fortitudinis esse dicunt: multoq; & in hostem, & in improbum ciuem uehementiores iratorum impetus esse. leuis autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: prælium rectum est hoc fieri: conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. hæc nullam habent uim, nisi ira excanduit fortitudo. nec uero de bellatoribus solum disputant. imperia seueriora nulla esse putant, sine aliqua acerbitate iracundiæ. oratorem denique non modo accusantem, sed ne defendentẽ qdẽ probant sine aculeis iracundiæ. quæ, etiam si non adsit: tamen uerbis atque motu simulandam arbitrantur: ut auditoris iram oratoris incendat actio. uirum denique uideri negant, qui irasci nesciat. eamq; quam lenitatem nos dicimus: uitioso lentitudinis nomine appellant. nec uero solum hanc libidinem laudant (est enim ira ut modo diffiniui ulciscendi libido) sed illud ipsum genus uel libidinis, uel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt à natura datum. nihil enim quenquam, nisi quod libeat præclare facere posse. noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset: quærentibusq; respondebat, Miltiadis tropheis se è somno suscitari. cui non sunt auditæ Demosthenis uigi-

liæ? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana uictus esset industria. philosophiæ deniq; ipsius principes nunquam in suis studijs tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus. ubi enim quid esset, quod disci posset, eò ueniendum iudicauerunt. num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? ipsam ægritudinem, quam nos ut tetram, & immanem beluam fugiendam esse diximus: non sine magna utilitate à natura dicunt constitutam. ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominijs, affici se in delicto dolerent. impunitas enim peccatorum data uidetur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore. morderi est melius conscientia. ex quo est illud è uita ductum ab Afranio. nam cum dissolutus filius, heu me miserum, dixisset: tum seuerus pater

» Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque partes ægritudinis utiles esse dicunt. misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum subleuandas. ipsum illud æmulari, obtrectare, non esse inutile: cum aut se non idem uideat consecutum, quod alium: aut alium idem quod se. metum uero siquis sustulisset: omnem uitæ diligentiam sublatam fore: quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui » ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. » Hæc tamen ita disputant: ut resecanda esse fateantur: » euelli pœnitus dicant nec posse: nec opus esse: ut in » omnibus ferè rebus mediocritatem esse optimam existiment. quæ cum exponunt, nihil ne tibi uidentur, »

an aliquid

an aliquid dicere? A. Mihi uero dicere aliquid.itaq; expecto quid ad ista. M. reperiam fortasse. sed illud ante.uides ne quanta fuerit apud academicos uerecundia? planè enim dicunt quod ad rem pertineat. peripateticis respondetur à stoicis. digladientur illi per me licet: cui nihil est necesse, nisi ubi sit illud, quod uerisimillimum uideatur, inquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quæstione? è qua possit attingi aliquid uerisimile: quo longius mens humana progredi non potest? diffinitio perturbationis: qua recte Zenonem usum puto. ita enim definit: ut perturbatio sit aduersa ratione, contra naturam animi commotio. uel breuius, ut perturbatio sit appetitus uehementior. uehementior autem intelligatur is, qui procul absit à naturæ constantia. quid ad has diffinitiones possim dicere? atqui hæc pleraq; sunt prudenter, acutéq; disserentium. illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cótesq; uirtutum. an uero uir fortis, nisi stomachari cœperit: non potest fortis esse? Gladiatorum id quidem. quanquam in eis ipsis uidemus sæpe cōstantiam. colloquuntur: congrediuntur: aliquid postulant: ut magis placati, quàm irati esse uideantur. sed in illo genere sit sanè Pacidianus aliquis hoc animo: ut narrat Lucilius.

» Occidam illũ equidẽ, et uincam, si id quæritis, inquit.
» Verum illud credo fore: in os prius accipiam ipse:
» Quàm gladiũ in stomacho, sura, ac pulmonibus sisto.
» Odi hominem iratus pugno: nec longius quicquam
» Vobis: quàm dextræ gladium dũ accommodet alter.
» Vsq; adeo studio, atq; odio illius, efferor ira.

At sine hac gladiatoria iracundia uidemus progrediẽtem apud Homerum Aiacem multa cum hilaritate: cum depugnaturus esset cum Hectore: cuius, ut arma sumpsit, ingressio lætitiam attulit socijs: terrorem autem hostibus: ut ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem prouocasse ad pugnam pœniteret. atque hi collocuti inter se, priusquam manum consererent, leniter & quiete: nihil, ne in ipsa quidem pugna, iracunde, rabiose'ue fecerunt. ego, ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen inuenit: iratum existimo gallo torquem detraxisse: nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse: quia fuerit iratus. de Africano quidem, quia notior est nobis, propter recentem memoriam: uel iurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse: cum in acie M. Halienum Pelignum scuto protexit: gladiumq; hosti in pectus infixit. de L. Bruto fortasse dubitarim: an propter infinitum odiũ tyranni, effrenatius in Aruntem inuaserit. uideo enim utrunq; comminus ictu cecidisse contrario. quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire cœperit, impetus suos non habet? quid? Herculem, quem in cælum ista ipsa, quam uos iracundiam esse uultis, sustulit fortitudo: iratum ne censes conflixisse cum erimanthio apro? aut leone nemeæo? an etiam Theseus marathonij tauri cornua comprehendit iratus? uide ne fortitudo minime sit rabiosa: sitq; iracundia tota leuitatis. neque enim est illa fortitudo, quæ rationis expers est. contemnendæ sunt humanæ res: negligenda mors est: patibiles & labores, & dolores putandi. hæc cum

constituta

constituta sint iudicio, atq; sententia: tum est robusta illa, & stabilis fortitudo. nisi forte quae uehementer, acriter, animose fiunt: iracunde fieri suspicemur. mihi uero ne Scipio quidem ille pontifex maximus, qui hoc stoicorum uerum esse declarauit nunquam iratum esse sapientem: iratus uidetur fuisse cum Ty. Graccho, tum, cum consulem languentem reliquit: atq; ipse priuatus, ut si consul esset, qui rempublicam saluam esse uellet, se sequi iussit. nescio ecquid ipsi nos fortiter in republica fecerimus. si quid fecimus: certe irati non fecimus. an est quicquam similius insaniae, quàm ira? quam bene Ennius initium dixit insaniae. color, uox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum, quam partem habent sanitatis? quid Achille homerico foedius? quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem, mortemq; perduxit. non igitur desiderat fortitudo aduocatam iracundiam. satis est instructa, armata, parata per sese. nam isto modo quidem licet dicere utilem uinolentiam ad fortitudinem: utilem etiam dementiam: quod & insani, & ebrij multa faciunt saepe uehementius. semper Aiax fortis: fortissimus tamen in furore. nam facinus fecit maximum: cum Danais inclinantibus summam rem perfecit manus: praelium restituit insaniens. dicamus igitur utilem insaniam. tracta diffinitionem fortitudinis, intelliges eam stomacho non egere. Fortitudo est igitur animi affectio legi summae in perpetiendis rebus obtemperans. uel conseruatio stabilis iudicij in eis rebus, quae formidolosae uidentur, subeundis, & repellendis. uel scientia rerum for-

midolosarum, contrariarumq;, aut omnino negligendarum, conseruans earum rerum stabile iudicium. uel breuius ut Chrysippus. nam superiores diffinitiones erant spheri, hominis in primis bene diffinientis, ut putant stoici. sunt enim omnino omnes fere similes. sed declarant communes notiones alia magis alia. quomodo igitur Chrysippus? Fortitudo est inquit scientia perferendarum rerum: uel affectio animi in patiendo, ac perferendo summæ legi parens sine timore. Licet enim insectemur istos, ut Carneades solebat: metuo ne soli philosophi sint. quæ enim istarum diffinitionum non aperit notionem nostram? quam habemus omnes de fortitudine, tectam, atque inuolutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid? neq; eos existimet sine rabie, quicquam fortiter facere posse? quid? stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt: non'ne ista colligunt? remoue perturbationes: maximeq; iracundiam: iam uidebuntur monstra dicere. nunc autem ita disserunt, sic se dicere: omnes stultos insanire: ut male olere omne cœnum. at non semper. commoue. senties. sic iracundus non semper iratus est. lacesse. iam uidebis furentem. quid? ista bellatrix iracundia, cum domum rediit, qualis est cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est utilis? est igitur aliquid quod conturbata mens melius possit facere: quàm constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? bene igitur nostri, cum omnia essent in morbis uitia: quod nullum erat iracundia fœdius: iracundos solos morbosos nominauerunt. Oratorem

uero irasci minime decet: simulare non dedecet. an tibi irasci tum uidemur? cum quid in causis acrius, & uehementius dicimus? quid? cum iam rebus transactis, & præteritis, orationes scribimus: num irati scribimus?

» Ecquis hoc animaduertit? Vincite

num aut egisse unquam iratum Aesopum, aut scripsisse existimamus iratum Accium? aguntur ista præclare, & ab oratore quidem melius, si modo est orator, quàm ab ullo histrione: sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem uero laudare, cuius est libidinis? Themistoclem, & Demosthenem mihi profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. quid? uos studia libidinem uocatis? quæ uel optimarum rerum, ut ea sunt, quæ profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Iam ægritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorũ? at commode dixit Afranius.

» Dummodo doleat aliquid: doleat quod lubet.

dixit enim de adolescente perdito ac dissoluto. nos autem de constanti uiro, ac sapienti quærimus. & quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, uel cæteri, de quibus dici non necesse est: ne rhethorum aperiamus mysteria. utile est enim uti motu animi: qui uti ratione non potest. nos autem, ut testificor sæpe, de sapiente quærimus. At etiam æmulari utile est, obtrectare, misereri. cur misereare potius, quàm feras opem: si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus: sed alios si possumus leuare ægritudine. Obtrectare uero

alteri, aut illa uitiosa æmulatione, quæ riualitati similis est, æmulari, quid habet utilitatis? cum sit æmulantis angi alieno bono, quod ipse non habeat: obtrectantis autem alieno bono, quod id etiam alius habeat. quis id approbare possit? ægritudinem suscipere pro experientia, siquid habere uelis? nam solum habere uelle summa dementia est. Medioeritates autem malorum quis laudare recte possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditas'ue sit, non libidinosus & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? Libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapientem? de cuius excellentia multa quidem dici, quamuis fuse, lateq; possint. sed breuissime illo modo, sapientiam esse rerum diuinarum, & humanarum scientiam, cognitionemq;, quæ causa cuiusq; rei sit. ex quo efficitur, ut diuina imitetur: humana omnia inferiora uirtute ducat. In hunc tu igitur, tanquam in mare, quod est uentis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti uideri? quid est quod tantam grauitatem, constantiamq; perturbet? an improuisum aliquid, atq; repentinum? quid potest accidere tale ei, cui nihil subitum est, quod homini euenire possit? Nam quod aiunt nimia resecari oportere: naturalia relinqui: quid tandem potest esse naturale? quod idem nimium esse possit? sunt .n. omnia ista ex errorum orta radicibus. quæ euellenda, & extrahenda penitus, non circuncidenda, nec amputanda sunt. Sed quoniam suspicor te, non tam de sapiente, quàm de te ipso quærere. illum enim putas omni perturbatione esse liberũ: te uis: uideamus quan-

ta sint, quæ à philosophia remedia morbis animorum adhibeantur. est enim quædam medicina certe: nec tam fuit hominum generi infensa, atq; inimica natura: ut corporibus tot res salutares, animis nullã inuenerit. de quibus est etiam merita melius: q corporum adiumenta adhibentur extrinsecus: animorum salus inclusa in his ipsis est. sed quo maior est in eis præstantia, et diuinior: eo maiore indigent diligentia. itaq; bene adhibita ratio cernit quid optimum sit: neglecta multis implicatur erroribus. ad te igitur mihi iam conuertenda omnis oratio est. simulas enim quærere te de sapiente: quæris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui: uariæ sunt curationes. nam neq; omnis ægritudo una ratione sedatur. alia est enim lugenti, alia miseranti, aut inuidenti adhibenda medicina. est enim in omnibus quattuor perturbationibus illa distinctio: utrum ad uniuersam perturbationem, quæ est aspernatio rationis: aut appetitus uehementior: an ad singulas, ut ad metum, libidinem, reliquasq;, melius adhibeatur oratio. & utrum illud ne uideatur ægre ferendum, ex quo suscepta sit ægritudo: an omnium rerum tollenda omnino ægritudo. ut si quis ægre ferat, se pauperem esse: id ne disputes, paupertatem malum non esse: an hominem ægre ferre nihil oportere. nimirum hoc melius. ne, si forte de paupertate non persuaseris: sit ægritudini concedendum. ægritudine autem sublata proprijs rationibus, quibus heri usi sumus: quodam modo etiam paupertatis malum tollitur. sed omnis eiusmodi perturbatio, animi placatione abluatur: illa quidem, cum doceas, nec bonum illud esse,

ex quo lætitia aut libido oriatur: nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo. uerum tamen hæc est certa, & propria sanatio: si doceas, ipsas perturbationes per se esse uitiosas: nec habere quicquam aut naturale, aut necessarium. ut ipsam ægritudinem leniri uidemus, cum obiicimus mœrentibus imbecillitatem animi effœminati: cumq; eorum grauitatem, constantiamq; laudamus: qui non turbulente humana patiantur. quod quidem solet eis etiam accidere: qui illa mala esse censent: ferenda tamen æquo animo arbitrantur. Putat aliquis uoluptatem esse bonum: alius autem pecuniam. tamen & ille ab intemperantia, & hic ab auaritia auocari potest. Illa autem altera ratio, & oratio, quæ simul, & opinionem falsam tollit: & ægritudinem detrahit: est ea quidem utilior: sed raro proficit: neq; etiam est ad uulgus adhibenda. quædam autem sunt ægritudines: quas leuare illa medicina nullo modo possit: ut si quis ægre ferat, nihil in se esse uirtutis: nihil animi: nihil officij: nihil honestatis: propter mala is quidem angatur: sed alia quædam ad eum sit admouenda curatio: & talis quidem, quæ possit esse omnium, etiam de cæteris rebus discrepantium philosophorum. inter omnes enim conuenire oportet, commotiones animorum à recta ratione auersas, esse uitiosas: ut etiam si nec mala sint illa, quæ metum, ægritudinem'ue, nec bona, quæ cupiditatem, lætitiam'ue moueant: tamen sit uitiosa ipsa commotio. constantem enim uolumus quendam, sedatum, grauem, humana omnia prementem, illum esse: quem magnanimum, & fortem uirum dicimus. talis autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec ge-

ſtiens eſſe quiſquam poteſt. eorum enim hæc ſunt: qui euentus humanos ſuperiores, q̃ ſuos animos eſſe ducunt. quare omnium philoſophorum, ut ante dixi, una ratio eſt medendi: ut nihil, quale ſit illud quod perturbet animum, ſed de ipſa ſit perturbatione dicendum. itaq; primum in ipſa cupiditate, cum id ſolum agitur, ut ea tollatur: non eſt quærendum bonum illud nec ne ſit, quod libidinem moueat. ſed libido ipſa tollenda eſt. ut ſiue quod honeſtum eſt, id ſit ſummum bonum: ſiue uoluptas: ſiue horum utrunq; coniunctum: ſiue illa tria genera bonorum: tamen, etiam ſi uirtutis ipſius uehementior appetitus ſit: eadem ſit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio. continet autem ſedationem animi humana in conſpectu poſita natura: quæ quo facilius expreſſa cernatur: explicanda eſt oratione communis conditio, lexq; uitæ. itaq; non ſine cauſa cum Oreſtem fabulam diceret Euripides: primos tres uerſus reuocaſſe dicitur Socrates:

» Neq; tam terribilis ulla fando oratio eſt:
» Neq; ſors, neq; ira cælitum inuectum malum:
» Quod non natura humana patiendo ferat.

eſt autem utilis ad perſuadendum ea, quæ acciderunt, ferri & poſſe, & oportere: enumeratio eorum, qui tulerunt. & ſi ægritudinis ſedatio, & heſterna diſputatione explicata eſt: & in conſolationis libro: quem in medio (non enim ſapientes eramus) mœrore, & dolore conſcripſimus: quodq; uetat Chryſippus, ad recentes quaſi tumores animi, remedium adhibere: id nos fecimus: naturæq; uim attulimus: ut magnitudini medicinæ doloris magnitudo concederet. Sed ægritudini, de qua ſatis eſt diſputatum: finitimus eſt metus.

de quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, ut ægritudo præsentis, sic ille futuri mali. itaque nonnulli ægritudinis partem quandam metum esse dicebant. alij autem metum præmolestiam appellabant: quod est quasi dux consequentis molestiæ. quibus igitur rationibus instantia feruntur: eisdem contemnuntur sequentia. nam uidendum est in utrisq;, nequid humile, summissum, molle, effœminatum, fractum, abiectum'q; faciamus. sed quanquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, leuitate, dicendum est: tamen multū prodest ea, quæ metuuntur, ipsa contēnere. itaq; siue casu accidit: siue consilio: percommode factum est: q eis de rebus, quæ maxime metuuntur: de morte, & de dolore, primo, & proximo die disputatum est. quæ si probata sunt: metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione hactenus. uideamus nunc de bonorum: id est de lætitia, & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem: una res uidetur causam continere: omnis eas esse in nostra potestate: omnis iudicio susceptas: omnis uoluntarias. hic igitur error est eripiendus: hæc detrahenda opinio: atque ut in malis opinatis tolerabiliora, sic in bonis, sedatiora sunt efficienda ea, quæ magna, & lætabilia dicuntur. atque hoc quidem commune malorum, & bonorum. ut si iam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum: aut in malis, aut in bonis esse habendum: tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda: aliaq; ratione maleuolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigendus. atq; erat facile sequentem eam ratio-

nem, quæ maxime probatur de bonis, & malis, negare unquam lætitia affici posse insipientem: quod nihil unquam haberet boni. sed loquimur nunc more communi. sint sanè ista bona, quæ putantur, honores, diuitiæ, uoluptates, cæteraq́; tamen in eis ipsis potiundis, exultans, gestiensq́; lætitia turpis est. ut si ridere concessum sit: uituperetur tamen cachinatio. eodem enim uitio est effusio animi in lætitia: quo in dolore contractio: eademq́; leuitate cupiditas est, in appetendo: qua lætitia, in fruendo: & ut nimis afflicti molestia, sic animi elati lætitia iure iudicatur leues: & cum inuidere, ægritudinis sit: malis autem alienis uoluptatem capere, lætitiæ: utrunq; immanitate, & feritate quadam proponenda castigari solet. atq; ut confidere decet: timere non decet: sic quidem gaudere decet: lætari non decet. quoniam docendi causa à gaudio lætitiam distinguimus. illud iam supra diximus: fieri contractionem animi recte nunquam posse: elationem posse. aliter enim Neuianus ille gaudet Hector,

» lætus sum
» Laudari me abs te pater laudato uiro.

aliter ille apud Trabeam Cherea,

» Læna delinita argento nutum obseruabit meum.
» Quid uelim, quid studeam: adueniens digito impellam ianuam:
» Fores patebunt. de improuiso Chrysis ubi me aspexerit:
» Alacris obuiã mihi ueniet complexũ exoptans meũ,
» Mihi se dedet:

quam hæc pulchra putet ipse iam dicet.

» Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

hæc lætitia quam turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus uidere. & ut turpes sunt, qui efferunt se lætitia tum, cum fruuntur uenereis uoluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. totus uero iste, qui uulgo appellatur amor (nec hercule inuenio quo nomine alio possit appellari) tantæ leuitatis est: ut nihil uideam, quod putem conferendum. quem Cæcilius

» Deum qui non summum putet,
» Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet.
» Cui in manu sit quem esse dementem uelit:
» Quem sapere: quem insanire: qué in morbum inijci:
» Quem contra amari: quem accersiri: quem expeti.

O præclaram emendatricem uitæ poeticam: quæ amorem flagitij, leuitatis authorem in concilio deorum collocandum putet. de comœdia loquor: quæ, si hæc flagitia non probaremus, nulla esset omnino. quid autem ex tragœdia princeps ille argonautarū?

» Tu me amoris magis quàm honoris seruauisti gratia.

quid ergo hic amor Medeæ? quanta miseriarum incendia excitauit? atq; ea tamen apud alium poëtam patri dicere audet: se coniugem habuisse

» Illum, amor quem dederat: qui plus pollet potiorq;
est patre.

Sed poetas ludere sinamus: quorum fabulis in hoc flagitio uersari ipsum uidemus Iouem. ad magistros uirtutis, philosophos ueniamus: qui amorem negant stupri esse: & in eo litigant cum epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente. quis est enim amor iste amicitiæ? cur neq; deformem adolescentem quisquam amat? neq; formosum senem? mihi quidem hæc

in græcorum

in græcorum gymnasijs nata consuetudo uidetur: in quibus isti liberi, & concessi sunt amores. bene igitur Ennius:

» Flagitij principium est nudare inter ciues corpora.

qui ut sint, sicut fieri posse uideo, pudici: solliciti tamen & anxij sunt: eóq; magis, quod se ipsi continent, & coercent. Atque ut muliebris amores omittam: quibus maiorem licentiam natura concessit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poëtæ uelint? aut non intelligit quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laius? quid denique homines doctissimi, & summi poetæ de se ipsis, & carminibus edant, & cantibus? fortis uir in summa repu. cognitus, quæ de iuuenum amore scripsit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poësis est amatoria. maxime uero omnium flagrasse amore Rheginum Ibicum apparet ex scriptis. atq; horum omnium libidinosos esse amores uidemus. Philosophi sumus exorti, & authore quidem nostro Platone, quem non iniuria Dicæarchus accusat: qui amori authoritatem tribueremus. Stoici uero & sapientem amaturum esse dicunt: & amorem ipsum, conatum amicitiæ faciundæ ex pulchritudinis specie diffiniunt. qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio: sit sane. uacat enim omni libidine. hæc autem de libidine oratio est. sin autem est aliquis amor, ut est certe, qui nihil absit, aut non multum, ab insania: qualis in Leucadia est:

» Si quidem sit quisquam deus: cui ego sim curæ.

at id erat deis omnibus curandum: quemadmodum hic frueretur uoluptate amatoria.

» Heu me infelicem
nihil uerius. probe & ille.
» Sanus ne es: qui temere lamentare?
sic insanus suis etiã uidetur. at quas tragœdias efficit?
» Et Apollo sancte fer opem: teque omnipotens Neptune inuoco.
» Vosq; adeo uenti.
mundum totum se ad amorem suum subleuandum conuersurũ putat. Venerẽ unã excludit, ut iniquam.
» Nam quid ego te appellem Venus?
eam præ libidine negat curare quicquam. quasi uero ipse non propter libidinem tanta flagitia, & faciat, & dicat. sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est: ut & illud quod cupiat, ostendat quam leue, quam contemnendum, quam nihil sit omnino: quam facile uel aliunde, uel alio modo perfici, uel omnino negligi possit. adducendus est etiam nonnunquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negocia. loci denuq; mutatione, tanquam ægroti non conualescentis, sæpe curandus est. etiam nouo quodam amore ueterem amorem tanquam clauo clauum eijciendum putant. maxime autem admonendus quantus sit furor amoris. omnibus enim ex animi perturbationibus, est profecto nulla uehementior: ut si iam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique: quorum omnium accusabilis est turpitudo: sed ut hæc omittamus: perturbatio ipsa mentis in amore fœda per se est. nam ut illa prætercam, quæ sunt furoris: hæc ipsa per sese quam habent leuitatem: quæ uidentur esse mediocria?
» iniuriæ

Suspiciones

» Suspitiones: inimicitiæ: induciæ:
» Bellum, pax rursum: incerta hæc si tu postules
» Ratione certa facere: nihilo plus agas:
» Quàm si des operam ut cum ratione insanias.
hæc inconstantia, mutabilitasq; mentis quem non ipsa prauitate deterreat? est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum: nullam esse nisi opinabilem, nisi iudicio susceptam, nisi uoluntariam. etenim si naturalis amor esset: & amarent omnes: & amarentur: & semper amarent: & idem amarent: neque alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret. Ira uero, quanquam diu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet: cuius impulsu existit etiam inter fratres tale iurgium:
» Quis homo te exuperauit unquã gentiũ impudẽtia?
» Quis autem malitia te?
nosti quæ sequuntur. alternis enim uersibus intorquentur inter fratres grauissimæ contumeliæ: ut facile appareat Atrei filios esse eius: qui meditatur pœnam in fratrem nouam.
» Maior mihi moles: maius miscendum malum:
» Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.
quæ igitur hæ erunt moles? audi Thyestem:
» Impius hortatur me frater: ut meos malis miser
» Manderem natos.
eorum uiscera apponit. quid est enim quo non progrediatur eodem ira, quo furor? itaq; iratos proprie dicimus exisse de potestate, id est de consilio, de ratione, de mente. horum enim potestas in totum animum esse debet. his autem sunt subtrahendi, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant. quid est

autem se ipsum colligere, nisi dissipatas animi partes rursum in suum locum cogere? aut rogandi sunt, orandiq; , ut siquam habent ulascendi uim, differant in tempus aliud, dum deferuescat ira. deferuescere autem certe significat ardorem animi inuita ratione excitatum. ex quo illud laudatur Archytæ: qui cum uillico factus esset iratior: quo te modo inquit accepissem, nisi iratus essem? ubi sunt ergo isti? qui iracundiam utilem dicunt? potest utilis esse insania? aut naturalis est? an quicquam esse potest secundum naturam? quod sit repugnante ratione? quomodo autem, si naturalis esset ira: alius alio magis iracundus esset? aut finem haberet, priusquam esset ulla ulciscendi libido? aut quenquam pœniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum regem uidemus: qui cum interemisset Clytum familiarem suum: uix à se manus abstinuit: tanta uis fuit pœnitendi. quibus cognitis, quis est qui dubitet? quin hic quoq; motus animi sit totus opinabilis, ac uoluntarius? quis enim dubitarit: quin ægrotationes animi, qualis est auaritia, gloriæ cupiditas: ex eo, quod magni æstimetur ea res, ex qua animus ægrotat, oriantur. unde intelligi debet, perturbationem quoq; omnem, esse in opinione. & si fidentia, id est firma animi confisio, scientia quædam est, & opinio grauis, non temere assentiens. metus quoq; est diffidentia expectati, & impendentis mali. & si spes est expectatio boni: mali expectationem esse necesse est metum ut igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. ergo ut constantia scientiæ, sic perturbatio erroris est. qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut inuidi,

uidi, aut tale quid: ij sunt eiusmodi constituti, quasi mala ualitudine animi: sanabiles tamen. ut Socrates dicitur: cum multa in conuentu uitia collegisset in eum Zopyrus: qui se naturam cuiusque ex forma perspicere profitebatur: derisus est à cæteris: qui illa in Socrate uitia non agnoscerent. ab ipso autem Socrate sublevatus est: cum illa sibi signa inesse, sed ratione à se deiecta diceret. ergo ut optima quisque ualitudine affectus, potest uideri ut natura, ad aliquem morbum procliuior: sic animus alius ad alia uitia propensior. qui autem non natura, sed culpa uitiosi esse dicuntur, eorum uitia constant ex falsis opinionibus rerum bonarum, ac malarum: ut sit alius ad alios motus perturbationesq; procliuior. inueteratio autem ut in corporibus, ægrius depellitur: sic in animis quoque perturbatio: citiusq; repentinus oculorum tumor sanatur: quàm diuturna lippitudo depellitur. sic cognita iam causa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex iudicijs opinionum, & uoluntatibus: sit iam huius disputationis modus. scire autem nos oportet, cognitis, quoad possint ab homine cognosci bonorum & malorum finibus, nihil à philosophia posse aut maius, aut utilius optari: quam hæc quæ à nobis hoc quatriduo disputata sunt. morte enim contempta, & dolore ad patiendum leuato, adiunximus sedationem ægritudinis: qua nullum homini maius malum est. & si enim omnis animi perturbatio grauis est: nec multum differt ab amentia: tamen ita cæteros cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modo, & perturbatos dicere solemus: at eos, qui

se ægritudini dediderunt: miseros, afflictos, ærumnosos, calamitosos. itaque non fortuitu factum uidetur: sed à te ratione propositum: ut separatim de ægritudine, & de cæteris perturbationibus disputaremus. in ea est enim fons miseriarum, & caput. sed & ægritudinis, & reliquorum animi morborum una sanatio est: omnes opinabiles esse, & uoluntarios: eáq; re suscipi: quod ita rectum esse uideatur. hunc errorem, quasi radicem omnium malorum, stirpitus philosophia se extracturam pollicetur. demus ergo nos huic excolendos: patiamurq; nos sanari. his enim malis insidentibus, non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. aut igitur negemus quicquam ratione confici: cum contra nihil sine ratione recte fieri possit: aut, cum philosophia ex rationum collatione constet: ab ea, si & boni, & beati uolumus esse, omnia adiumenta, & auxilia petamus bene, beateq; uiuendi.

M.T.C.

M. T. C. TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER. V. VIRTVTEM DE BEATE VIVENDVM SE IPSA ESSE CONTENTAM.

Quintus hic dies Brute finem faciet Tusculanarum disputationum: quo die est à nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, disputatum. placere enim tibi admodum sensi & ex eo libro, quem ad me accuratissime scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, uirtutem ad beate uiuendum se ipsa esse contentam. quod & si difficile est probatu, propter tam uaria & tam multa tormenta fortunæ: tale tamen est: ut elaborandum sit, quo facilius probetur. nihil est enim omnium, quæ in philosophia tractantur: quod grauius, magnificentiusq; dicatur. nam cum ea causa impulerit eos, qui primi se ad philosophiæ studium contulerunt: ut omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo uitæ statu exquirendo collocarent: profecto spe beate uiuendi tantam in eo studio curam, operamq; posuerunt. quod si ab ijs inuenta, & perfecta uirtus est: & si præsidij ad beate uiuendum in uirtute satis est: quis est, qui non præclare & ab illis positam, & à nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? sin autem uirtus subiecta sub uarios, incertosq; casus famula fortunæ est: nec tantarum uirium est: ut

se ipsa tueatur: uereor, ne non tam uirtutis fiducia nitendum nobis ad spem beate uiuendi, quàm uota facienda uideantur. Equidem eos casus, in quibus me fortuna uehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiæ diffidere: interdum etiam humani generis imbecillitatem, fragilitatemq; extimescere. uereor enim ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset: ijsq; & morbos insanabilis, & dolores intolerabilis adiunxisset: animos quoq; dederit & corporum doloribus congruentes, & separatim suis angoribus & molestijs implicatos. sed in hoc me ipse castigo: quod ex aliorum, & ex nostra fortasse mollitie, non ex ipsa uirtute de uirtutis robore existimo. illa enim, si modo est ulla uirtus: quam dubitationem auunculus tuus Brute sustulit: omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet: eaq; despiciens casus contemnit humanos: culpáq; omni carens, præter se ipsam nihil censet ad se pertinere. nos autem omnia aduersa tum uenientia metu augentes, tum mœrore præsentia, rerum naturam, quàm errorem nostrum damnare malumus. sed & huius culpæ, & cæterorum uitiorum, peccatorumq; nostrorum omnis à philosophia petenda correctio est. cuius in sinum, cum à primis temporibus ætatis nostra uoluntas, studiumq; nos contulisset: his grauissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna iactati tempestate confugimus. O uitæ philosophia dux, o uirtutis indagatrix, expultrixq; uitiorum, quid non modo nos, sed omnino uita hominum, sine te esse potuisset? tu urbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem uitæ conuocasti: tu eos

inter

inter se primo domicilijs, deinde coniugijs, tum litterarum, & uocum communione iunxisti: tu inuentrix legum, tu magistra morum, & disciplinæ fuisti. ad te confugimus: à te opem petimus: tibi nos ut antea magna ex parte, sic nunc penitus, totosq; tradimus. est autem unus dies bene, & ex præceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus. cuius igitur potius opibus utamur, quàm tuis? quæ & uitæ tranquillitatem largita nobis es: & terrorem mortis sustulisti. at philosophia quidem, tantum abest, ut perinde, ac de hominum est uita merita, laudetur: ut à plerisque neglecta, à multis etiam uituperetur. uituperare quisquam uitæ parentem, & hoc parricidio se inquinare audet? & tam impie ingratus esse? ut eam accuset: quam uereri deberet: etiam si minus percipere potuisset. sed, ut opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offusa caligo est: quod tam longe retro respicere non possunt: nec eos, à quibus uita hominum instructa primo sit, fuisse philosophos arbitrantur. quam rem antiquissimam cum uideamus, nomen tamen esse confitemur recens. nam sapientiam quidem ipsam, quis negare potest non modo re esse antiquam: uerum etiam nomine? quæ diuinarum, humanarumq; rerum, tum initiorum, caussarumq;, tum cuiusq; rei cognitione, hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. itaq; & illos septem, qui à græcis σοφοί, sapientes à nostris, & habebantur: & nominabantur: & multis ante sæculis Licurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc urbem conditam traditur: etiam heroicis ætatibus Vlyxem, & Nestorem accepimus & fuisse, & ha-

bitos esse sapientes. nec uero Athlas sustinere cælum, nec Prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum uxore, genero, filia traderetur: nisi cælestium diuina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset. à quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant: sapientes & habebantur, & nominabantur: idq; eorum nomen usq; ad Pythagoræ manauit ætatem. quem, ut scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides uir doctus in primis, Phliuntem ferunt uenisse: eumq; cum Leonte principe phliasiorum docte, & copiose disseruisse quædam. cuius ingenium, & eloquentiam cum admiratus esset Leon: quæsiuisse ex eo qua maxime arte confideret. at illum artem quidem se scire nullam: sed esse philosophum. admiratum Leontem nouitatem nominis, quæsisse, qui nam essent philosophi: & quid inter eos, & reliquos interesset. Pythagoram autem respondisse, similem sibi uideri uitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius græciæ celebritate. nam ut illic, alij corporibus exercitatis, gloriam, & nobilitatem coronæ peterent: alij emendi, aut uendendi quæstu, & lucro ducerentur: esset autem quoddam genus eorum, idq; uel maxime ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quærerent: sed uisendi causa uenirent: studioseq; perspicerent, quid ageretur, & quomodo. item nos, quasi in mercatus quadam celebritate ex urbe aliqua, sic in hanc uitam, ex alia uita, & natura profectos, alios gloriæ seruire: alios pecuniæ: raros esse quosdam: qui cæteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiose intuerentur. hos se appellare sapientiæ stu-

diosos: id est enim philosophos. & ut illic liberalissimum esset spectare, nihil sibi acquirentem: sic in uita longe omnibus studijs contemplationem rerum, cognitionemq; præstare. nec uero Pythagoras nominis solum inuentor, sed rerum etiā ipsarum amplificator fuit. qui cum post hunc phliasium sermonem in Italiam uenisset: exornauit eam græciam, quæ magna dicta est: & priuatim, & publice præstantissimis & institutis, & artibus. cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. sed ab antiqua philosophia, usq; ad Socratem, qui Archelaum Anaxagoræ discipulum audierat: numeri motusq; tractabantur: & unde omnia orirentur: quo'ue recederent: studioseq; ab his siderum magnitudines, interualla, cursus, inquirebantur, & cuncta cælestia. Socrates autem primus philosophiam deuocauit è cælo: & in urbibus collocauit: & in domos etiam introduxit: & coëgit de uita, & moribus, rebusq; bonis, & malis quærere. cuius multiplex ratio disputandi, rerumq; uarietas, & ingenij magnitudo, Platonis memoria, & litteris consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. è quibus nos id potissimum consectati sumus: quo Socratem usum arbitramur: ut nostram ipsi sententiam tegeremus: errore alios leuaremus: & in omni disputatione quid esset simillimum ueri quæreremus. quem morem cum Carneades acutissime, copiosissimeq; tenuisset: fecimus & aliàs sæpe, & nuper in Tusculano, ut ad eam consuetudinem disputaremus. & quatridui quidem sermonem superioribus ad te præscriptum libris misimus. quinto autem die, cum eodem in loco consedissemus: sic est

propositum, de quo disputaremus. A. *Non mihi uidetur ad beate uiuendũ satis posse uirtutem.* M. *At hercule* Bruto *meo uidetur: cuius ego iudicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo.* A. *non dubito. nec id nunc agitur, tu illum quantum ames: sed de hoc, quod mihi dixi uideri, quale sit. de quo à te disputari uolo.* M. *Nempe neq; ad beate uiuendum satis posse uirtutem?* A. *Prorsus nego.* M. *Quid? ad recte, honeste, laudabiliter, postremo ad bene uiuendum, satis ne est præsidij in uirtute?* A. *Certe satis.* M. *Potes igitur, aut qui male uiuat, non eum miserum dicere? aut quem bene fateare: eum negare beate uiuere?* A. *Quidni possim? nam etiam in tormentis recte, honeste, laudabiliter, & ob eam rem bene uiui potest: dummodo intelligas quid nunc dicam bene. dico enim constanter, grauiter, sapienter, fortiter. hæc etiam in equuleum coniiciuntur: quo uita non aspirat beata.* M. *quid igitur? sola ne beata uita quæso relinquitur extra hostium, limenq; carceris? cum constantia, grauitas, fortitudo, sapientia, reliquæq; uirtutes, rapiantur ad tortorem: nullumq; recusent nec supplicium, nec dolorem?* A. *Tu si quid es facturus: noua aliqua conquiras oportet. ista me minime mouent, non solum quia peruulgata sunt: sed multo magis, quia, tanquam leuia quædam uina nihil ualent in aqua: sic stoicorum ista magis gustata quàm potata delectant. uelut iste chorus uirtutum in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate: ut ad eas cursim perrectura, nec eas beata uita à se desertas passura uideatur. cum autem animum ab ista pictura, imaginibusq; uir-*

tutum, ad rem, ueritatemq; traduxeris: hoc nudum relinquitur: possit ne quis beatus esse quãdiu torqueatur. quamobrẽ hoc non quæramus. uirtutes autem noli uereri ne expostulent et querãtur se à beata uita esse relictas. si enim nulla uirtus prudentia uacat: prudentia ipsa hoc uidet: non omnes bonos esse etiam beatos: multaq; de M. Attilio, Q. Cæpione, M. Aquilio recordatur: beatamq; uitam si imaginibus potius uti, quàm rebus ipsis placet: conantem ire in Equuleum retinet ipsa prudentia: negatq; ei cum dolore, & cruciatu quicquam esse commune. M. Facile patior te isto modo agere: & si iniquum est præscribere mihi te, quemadmodum à me disputari uelis. sed quæro utrũ aliqd actum superioribus diebus, an nihil arbitremur? A. Actum uero, & aliquantum quidem. M. Atqui, si ita est, profligata iam hæc, & penè ad exitum adducta quæstio est. A. quo tandem modo? M. Quia motus turbulenti, iactationesq; animorum incitatæ, & impetu inconsiderato elatæ, rationem omnem repellentes, uitæ beatæ nullam partem relinquunt. quis enim potest mortem aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe adest: alterum semper impendet: esse non miser? quid? si idem (quod plerunq; fit) paupertatem, ignominiam, infamiam, timet: si debilitatem, cæcitatem: si denique quod non singulis hominibus sed potentibus populis sæpe contingit: seruitutem: potest ea timens esse quisquam beatus? quid? qui non modo ea futura timet: uerumetiam fert, sustinetq; præsentia? adde eodem exilia, luctus, orbitates: qui rebus his fractus ægritudine eliditur: potest tandem esse non mi-

ferrimus? quid uero illum? quem libidinibus inflammatum, & furentem uidemus, omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoq; affluentius uoluptates undiq; hauriat, eo grauius, ardentiusq; sitientem: nonne recte miserrimum dixeris? quid? elatus ille leuitate, inaniq; lætitia & exultans, & temere gestiens, non'ne tanto miserior? quanto sibi uidetur beatior? ergo, ut hi miseri: sic contra illi beati: quos nulli metus terrent: nullæ ægritudines exedunt: nullæ libidines incitant: nullæ futiles lætitiæ exultantes languidis liquefaciunt uoluptatibus. ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commouente: sic animi quietus, & placatus status cernitur: cum perturbatio nulla est, qua moueri queat. quod si est: qui uim fortunæ, qui omnia humana, quæcunque accidere possunt, tolerabilia ducat: ex quo nec timor eum, nec angor attingat: idemq; si nihil concupiscat: nulla efferatur animi inani uoluptate: quid est? cur is non beatus sit? & si hæc uirtute efficiuntur: quid est? cur uirtus ipsa per se non efficiat beatos? atqui alterum dici non potest: quin hi, qui nihil metuant: nihil angantur: nihil concupiscant: nulla impotenti lætitia efferantur: beati sint. A. itaque id tibi concedo. M. alterũ autem iam integrum non est. superioribus enim disputationibus effectum est, uacare omni animi perturbatione sapientem. nimirum igitur confecta res est. uidetur enim ad exitum uenisse quæstio. A. Propemodum id quidem. M. Veruntamen mathematicorum iste mos est: non philosophorum. nam geometræ cum aliquid docere uolunt: si quid ad eam rem pertinet eorum,

quæ ante docuerunt id sumunt pro concesso, & probato: illud modo explicant: de quo ante nihil scriptum est. Philosophi quăcunque rem habent in manibus, in eam quæ conueniunt, congerunt omnia: & si alio loco disputata sunt. quod ni ita esset: cur stoicus, si esset quæsitum satis ne ad beate uiuendum uirtus posset: multa diceret? cui satis esset respondere se ante docuisse nihil bonum esse: nisi quod honestum esset. hoc probato consequens esse, beatam uitam uirtute esse contentam. & quo modo hoc sit consequens illi: sic illud huic. ut si beata uita uirtute contenta sit: nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum. Sed tamen non agunt sic. nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt: & cum ex eo efficiatur, satis magnam in uirtute ad beate uiuendum esse uim: nihilominus hoc agunt separatim. proprijs enim, & suis argumentis, & admonitionibus tractanda quæque res est: tanta præsertim. caue enim putes ullam in philosophia uocem emissam clariorem: ullum'ue esse philosophiæ promissum uberius, aut maius. Nam quid profitetur o dij boni? perfecturam se, qui legibus suis paruisset: ut esset contra fortunam semper armatus: ut omnia præsidia haberet in se bene beateq; uiuendi: ut esset semper deniq; beatus. sed uidero quid efficiat. tantisper hoc ipsum magni æstimo quod pollicetur. nam Xerxes quidem refertus omnibus præmijs, donisq; fortunæ, non equitatu, non pedestribus copijs, non nauium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium proposuit, qui inuenisset nouam uoluptatem. qua ipse inuenta, non fuit contentus. neque enim unquam finem inue-

niet libido. nos uellem præmio elicere possemus: qui nobis aliquid attulisset: quo hoc firmius crederemus. A. Vellem id quidem. sed habeo paululum, quod requiram. ego enim assentior eorum, quæ posuisti, alterum alteri consequens esse: ut, quemadmodum si quod honestum sit, id solum sit bonum: sequatur beatam uitam uirtute confici: sic, si uita beata in uirtute sit: nihil esse nisi uirtutem bonum. sed Brutus tuus, authore Aristone, & Antiocho non sentit hoc. putat enim, etiam si sit bonum aliquod præter uirtutem. M. Quid igitur? contra Brutum ne me dicturum putas? A. Tu uero ut uidetur. nam præfinire non est meum. M. Quid cuiq; igitur consentaneum sit alio loco. Nam ista mihi, & cum Antiocho sæpe, & cum Aristone nuper, cum Athenis imperator apud eum diuersarer: dissensio fuit. mihi enim non uidebatur quisquam esse beatus posse: cum in malis esset. in malis autem sapientem esse posse: si essent ulla corporis, aut fortunæ mala. dicebantur hæc, quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus: uirtutem ipsam per se beatam uitam efficere posse: neque tamen beatissimam. Deinde ex maiore parte plerasque res nominari: etiam si qua pars abesset: ut uires, ut ualitudinem, ut diuitias, ut honorem, ut gloriam: quæ genere non numero cernerentur. item beatam uitam, etiam si ex aliqua parte claudicaret: tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum. Hæc nunc enucleare non ita necesse est: quanquam non constantissime dici mihi uidentur. nam & qui beatus est, non intelligo quid requirat, ut sit beatior. si est enim quod desit: ne beatus quidem est. & quod ex maiori parte

unamquanq;

unamquanq; rem appellari spectariq; dicunt: est ubi id isto modo ualeat. cum uero tria genera malorum esse dicant: qui duorum generum malis omnibus urgeatur: ut omnia aduersa sint in fortuna: omnibus oppressum corpus & confectum doloribus: huic paululum ne ad beatam uitam deesse dicemus? non modo ad beatissimam? hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit. nam cum statuisset uerbera, tormenta, cruciatus, patriæ euersiones, exilia, orbitates, magnam uim habere ad male, misereq; uiuendum: non est ausus elate, & ample loqui: cum humiliter, demisseq; sentiret. quam bene non quæritur: constanter quidem certe. itaq; mihi placere non solet consequentia reprehendere, cum prima concesseris. hic autem elegantissimus omnium philosophorum, & eruditissimus, non magnopere reprehenditur cum tria genera dicit bonorum. uexatur autem ab omnibus, primum in eo libro quem scripsit de uita beata: in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur: qui crucietur: beatus esse non possit. In eo etiam putatur dicere in rotam beatam uitam non ascendere. nusquam id quidem dicit omnino: sed quæ dicit, idem ualent. possum igitur, cui concesserim in malis esse dolores corporis: in malis fortunæ naufragia: huic succensere dicenti, non omnes bonos esse beatos? cum in omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere possint. Vexatur idem Theophrastus & libris, & scholis omnium philosophorum: q in Calisthene suo laudarit illam sententiam,

» Vitam regit fortuna, non sapientia.

negant ab ullo philosopho quicquam dictum esse lan-

quidius: recte id quidem. sed nihil intelligo dici potuisse constantius. si enim tot sunt in corpore bona: tot extra corpus in casu, atq; fortuna: nonne consentaneum est, plus fortunam quae domina rerum sit, & externarum, & ad corpus pertinentium, quam consilium ualere? an malumus Epicurum imitari? qui multa praeclare saepe dicit. quam enim sibi constanter, conuenienterq; dicat, non laborat. laudat tenuem uictum. philosophi id quidem. sed si socrates, aut Antisthenes diceret: non is, qui finem bonorum uoluptatem esse dixerit. negat quenquam iocunde posse uiuere, nisi idem honeste, sapienter, iusteq; uiuat. nihil grauius: nihil philosophia dignius: nisi idem hoc ipsum honeste, sapienter, iuste, ad uoluptatem referret. quid melius? quàm fortunam exiguam interuenire sapienti? sed hoc, is ne dicit? qui, cum dolorem non modo maximum malum; sed solum malum etiam dixerit: toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis: tum cum maxime contra fortunam glorietur. quod idem melioribus etiam uerbis Metrodorus.
» Occupaui inquit te fortuna: atque cepi: omnesq; adi-
» tus tuos interclusi: ut ad me aspirare non posses. praeclare, si Aristo Chius, aut si stoicus Zeno diceret: qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret. tu uero Metrodore, qui omne bonum in uisceribus, medullisq; condideris: & definieris, summum bonum firma corporis affectione, exploratáq; spe, contineri: fortunae aditus interclusisti? quomodo? isto enim bono iam expoliari potes. atqui his capiuntur imperiti: & propter huiusmodi sententias istorum hominum est multitudo. acute disputantis illud est. non quid quisq;

dicat,

dicat, sed quid cuiq; dicendum sit, uidere. uelut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus. omnis bonos semper beatos uolumus esse. quos dicam bonos perspicuum est. omnibus enim uirtutibus instructos, & ornatos tum sapientes, tum uiros bonos dicimus. uideamus qui dicendi sint beati. Equidem hos existimo: qui sint in bonis, nullo adiuncto malo. nec ulla alia huic uerbo, cum beatum dicimus, subiecta notio est: nisi secretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. hanc assequi uirtus, si quicquam præter ipsam boni est: non potest. aderit enim malorum, si mala illa dicimus: turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, amissio suorum, graues dolores corporis, perdita ualitudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exilium, seruitus. deniq; in his tot, & tantis, atq; etiam quæ plura possunt accidere, potest esse sapiens. nam hæc casus importat: qui in sapientem potest incurrere. at si ea mala sunt: quis potest præstare sapientem semper beatum fore? cum uel in omnibus his uno tempore esse possit? non igitur facile concedo neq; Bruto meo, neq; communibus magistris, neq; ueteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni: ut, cum ea quæ supra enumeraui in malis numerent, iidem dicant semper beatum esse sapientem. quos si titulus hic delectat insignis, & pulcher, Pythagora, Socrate, & Platone dignissimus: inducant animum, illa quorum splendore capiuntur, uires, ualitudinem, pulchritudinem, diuitias, honores, opes, contemnere: eaq;, quæ his contraria sint, pro nihilo ducere. tum poterunt clarissima uoce profiteri, se neq; fortunæ impetu, nec mul-

titudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri: omniaq; sibi in sese esse posita: neque esse quicquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis. neque hunc, & haec loqui quae sunt magni cuiusdam, & alti uiri: & eadem, quae uulgus, in malis, & bonis numerare, concedi ullo modo potest. qua gloria commotus Epicurus exoritur. cui etiam, si dijs placet, uidetur semper sapiens beatus. hic dignitate huius sententiae capitur. sed nunquam id diceret, si ipse se audiret. quid est enim, quod minus conueniat? quàm ut is, qui uel summum, uel solum malum dolorem esse dicat: idem censeat, quam hoc suaue est, tum cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem. non igitur ex singulis uocibus philophi spectandi sunt: sed ex perpetuitate, atque constantia. A. Adducis me ut tibi assentiar. sed tua quoq; uide ne desideretur constantia. M. Quonam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de finibus. in eo mihi uidebare contra Catonem disserens, hoc uelle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & peripateticos nihil praeter uerborum nouitatem interesse. quod si ita est: quid est causae? quin, si Zenonis rationi consentaneum sit satis magnã uim in uirtute esse ad beate uiuendun: liceat idem peripateticis dicere? rem enim opoinor spectari oportere, non uerba. M. Tu quidem tabellis obsignatis agis mecum: & testificaris quid dixerim aliquando, aut scripserim. cum alijs isto modo: qui legibus impositis disputant. nos in diem uiuimus: quodcunq; nostros animos probabilitate percussit, id dicimus. itaque soli sumus liberi. Veruntamen, quoniam

de constantia

de constantia pauloante diximus, non ego hoc loco id quærendum puto, uerum ne sit quod Zenoni placuerit, quodq; eius auditori Aristoni, bonum esse solum quod honestum esset: sed, si ita esset, tum ut hoc totum beate uiuere in una uirtute poneret. quare demus hoc sanè Bruto, ut sit beatus semper, sapiens. quàm sibi conueniat, ipse uiderit. gloria quidem huius sententiæ quis est illo uiro dignior? nos tamen teneamus ut sit idem beatissimus: & si Zeno Citiæus aduena quidam, & ignobilis uerborum opifex insinuasse se in antiquam philosophiam uidetur: huius sententiæ grauitas à Platonis authoritate repetatur: apud quem sæpe hæc oratio usurpata est: ut nihil præter uirtutem diceretur bonum. uelut in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quæsitum Archelaum Perdicæ filium, qui tum fortunatissimus haberetur: nonne beatum putaret? » haud scio inquit: nunquam enim cum eo locutus sum. » an tu aliter id scire non potes? nullo modo. tu igi- » tur ne de Persarum quidem Rege magno potes dicæ- » re, beatus ne sit? an ego possum? cum ignorem, quàm » sit doctus, quàm uir bonus. quid? tu in eo situm » uitam beatam putas? ita prorsus existimo, bonos bea » tos, improbos miseros. miser ergo Archelaus? certe, » si iniustus. uidetur ne omnem hic beatam uitam in una uirtute ponere? quid uero in epitaphio? quomodo » idem? Nam cui uiro inquit ex se ipso apta sunt » omnia, quæ ad beate uiuendum ferunt: nec suspensa » aliorum aut bono casu, aut contrario pendere ex al- » terius euentis, & errare coguntur: huic optime ui- » uendi ratio comparata est. hic est ille moderatus: hic » fortis: hic sapiens: hic & nascentibus, & cadentibus,

» cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit,
» & obediet præcepto illi ueteri. neque enim lætabitur
» unquam, neque mœrebit nimis. q semper in se ipso
» omnem spem reponet sui. ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto, augustoq; fonte, nostra omnis manabit oratio. unde igitur rectius ordiri possumus? quàm à communi parente natura? Quæ quicquid genuit non modo animal, sed etiam quod ita esset ortum è terra, ut stirpibus suis niteretur: in suo quodq; genere perfectum esse uoluit. itaq; & arbores, & uites, & ea quæ sunt humiliora, neque se tollere à terra altius possunt: alia semper uirent: alia hyeme nudatæ uerno tempore tepefacta frondescunt. neque enim est ullum, quod non ita uigeat interiore quodam motu, & suis quoque seminibus inclusis: ut aut flores, aut fruges fundat, aut baccas: omniáq; in omnibus, quantum in ipsis sit, nulla ui impediente perfecta sint. facilius uero etiam in bestijs, quod his sensus à natura est datus: uis ipsius naturæ perspici potest. nanq; alias bestias nantes aquarum incolas esse uoluit: alias uolucres cælo frui libero: serpentes quasdã, quasdam esse gradientes. earum ipsarum partim solinagas: partim congregatas: immanis alias: quasdã autem cicures: nonnullas abditas, terráq; tectas. atq; earũ quæq; suum tenens munus, cum in disparis animantis uitam transire non possit: manet in lege naturæ. et ut bestijs aliud alij præcipui à natura datum est, quod suum quæq; retinet: nec discedit ab eo: sic homini multo quiddam præstantius. & si præstantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparationem. humanus autem animus decerptus ex mente diuina, cum alio

nullo

nullo, nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. hic igitur, si est excultus, & si eius acies ita curata est: ut nec caecetur erroribus: fit perfecta mens, id est absoluta ratio: quae est idem, quod uirtus. & si omne beatum est, cui nihil deest: & quod in suo genere expletum, atq; cumulatum est: idq; uirtutis est proprium: certe omnes uirtutis cōpotes beati sunt. & hoc quidem mihi cum Bruto conuenit. idem cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. sed mihi uidentur etiam beatissimi. quid enim deest ad beate uiuendum ei, qui confidit suis bonis? aut qui diffidit, beatus esse qui potest? at diffidat necesse est, qui bona diuidit tripartito. qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunae stabilitate confidere? atqui nisi stabili, & fixo permanente bono, beatus esse nemo potest. quid igitur eiusmodi istorum est? ut mihi illud Laconis dictum in hos cadere uideatur: qui glorianti cuidam mercatori, quod multas naues in omnem oram maritimam dimisisset: non sane optabilis ista quidem est inquit rudentibus apta fortuna. an dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere quod uita beata complectitur: si id possit amitti? nihil enim inueterascere, nihil extingui, nihil cadere debet eorum in quibus uita beata consistit. nam, qui timebit nequid ex his deperdat: beatus esse non poterit. uolumus enim eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum, atq; munitum, non ut paruo metu praeditus sit: sed ut nullo. ut enim innocens is dicitur: non qui leuiter nocet: sed qui nihil nocet: sic sine metu is habendus est, non qui parua metuit: sed qui omnino metu uacat. quae est enim alia fortitudo, nisi

animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore, ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? atque haec certe non ita se haberent: nisi omne bonum in una honestate consisteret. qui autem illam maxime optatam, et expeditam securitatem (securitatem autem nunc appello uacuitatem aegritudinis: in qua uita beata posita est) habere quisquam potest? cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus? & ea quae homini accidere possunt omnia parua ducens? qualem sapientem esse uolumus: nisi omnia sibi in se posita esse censebit? an Lacedaemonij Philippo minitanti per litteras se omnia, quae conarentur, prohibiturum, quaesiuerunt num se esset etiam mori prohibiturus? uir is, quem quaerimus, non multo facilius tali animo reperietur, quàm ciuitas uniuersa? quid ad hanc fortitudinem, de qua loquimur temperantia adiuncta? quae sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beate uiuendum deesse ei: quem fortitudo ab aegritudine, & à metu uindicet? temperantia tum à libidine auocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? haec efficere uirtutem ostenderem: nisi superioribus diebus essent explicata. Atqui cum perturbationes animi miseram, sedationes autem uitam efficiant beatam: duplexq; ratio perturbationis sit: quod aegritudo, & metus in malis opinatis, in bonorum autem errore laetitia gestiens, libidoq; uersentur: cum haec omnia cum consilio, & ratione pugnent: his tu tam grauibus concitationibus, tamq; ipsis inter se dissentientibus, atq; distractis, quem uacuum, solutum, liberum uideris: hunc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita affectus est.

semper

semper igitur sapiens beatus est. Atq; etiam omne bonum lætabile est. quod autem lætabile: id prædicandum, & præ se ferendum. quod tale autem: id etiam gloriosum. si uero gloriosum: certe laudabile. quod autem laudabile, profecto etiam honestum. quod bonum igitur, id honestum. At quæ isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt. solum igitur bonum: quod honestum. ex quo efficitur honestate una uitam contineri beatam. non sunt igitur ea bona dicenda, nec habenda: quibus abundantem licet esse miserrimum. an dubitas, quin præstans ualitudine, uiribus, forma, acerrimis, integerrimisq; sensibus, adde etiam si libet pernicitatem, & uelocitatem: da diuitias, honores, imperia, opes, gloriam: si fuerit is, qui hæc habet, iniustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atq; nullo: dubitabis ne eum miserum dicere? qualia igitur ista bona sunt? quæ, qui habeat, miserrimus esse possit? uideamus, ne ut aceruus ex sui generis granis, sic beata uita ex suis similibus partibus effici debeat. quod si ita est: ex bonis, quæ sola honesta sunt, efficiendum est beatum. ea mixta ex dissimilibus si erunt: honestum ex his effici nihil poterit. quo detracto, quid poterit beatum intelligi? etenim quicquid est quod bonum sit: id expetendum est. quod autem expetendum, id certe approbandum. quod uero approbaris, id gratum acceptumq; habendum. ergo etiam dignitas ei tribuenda est. quod si ita est: laudabile sit necesse est. bonum igitur omne laudabile. ex quo efficitur, ut quod sit honestum, id sit solum bonum. quod ni ita tenebimus: multa erunt, quæ nobis bona dicenda sint. omitto diuitias: quas, cum

quiuis, quamuis indignus, habere possit, in bonis non numero. quod enim est bonum, id non quiuis habere potest. omitto nobilitatem, famamq; popularem, stultorũ, improborumq; consensu excitatam. hæc quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est. candiduli dentes, uenusti oculi, color suauis, & ea, quæ Euryclia laudat Vlyxi pedes abluens, lenitudo orationis, mollitudo corporis. ea si bona dicemus: quid erit in philosophi grauitate, quam in uulgi opinione, stultorumq; turba, quod dicatur aut grauius? aut grandius? At enim eadem stoici præcipua, uel producta dicunt: quæ bona isti dicunt. illi quidem sine his uitam beatam compleri negant. hi autem sine iis esse nullam putant. aut si sit beata: beatissimam certe negant. nos autem uolumus beatissimam. idq; nobis Socratica illa conclusione confirmatur. sic enim princeps ille philosophiæ disserebat: qualis cuiusq; animi affectus esset: talem esse hominem. qualis autem ipse homo esset: talem eius esse orationem. orationi autem, facta similia: factis, uitam. affectus autem animi in bono uiro laudabilis. & uita igitur laudabilis boni uiri. & honesta ergo, quoniam laudabilis. ex quibus bonorum beatam uitam esse concluditur. Etenim, proh deorum atq; hominum fidem, parum ne cognitum est superioribus nostris disputationibus? an delectationis & ocij consumendi causa locuti sumus? sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem uoco: semper uacare? semper in animo eius esse placidissimam pacem? uir igitur temperatus, constans, sine metu, sine ægritudine, sine alacritate ulla, sine libidine, non'ne beatus? at semper sapiens talis. semper igitur

beatus. Iam uero qui potest uir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quæ agit, quæq; sentit? refert autem omnia ad beate uiuendum. beata igitur uita laudabilis. nec quicquam sine uirtute laudabile. beata igitur uita uirtute conficitur. atq; hoc sic etiam concluditur. nec in misera uita quicquam est prædicabile, aut gloriandum: nec in ea quæ nec misera sit, nec beata. & est in aliqua uita prædicabile aliquid, et gloriandum, ac præ se ferendum. ut Epaminundas,

» Consilijs nostris laus est attonsa Laconum.

ut Africanus,

» A sole exoriente, supra mæoti' paludes,

» Nemo est, qui factis me æquiperare queat.

quod si beata uita glorianda, & prædicanda, & præ se ferenda est. nihil est enim aliud quod prædicandum, & præ se ferendum sit. quibus positis, intelligis quid sequatur. Et quidem nisi ea uita beata est: quæ est eadem honesta: sit aliud necesse est melius uita beata. quod enim erit honestum: certe fatebuntur esse melius. ita erit beata uita melius aliquid. quo quid potest dici peruersius? quid? cum fatentur satis magnam uim esse in uitijs ad miseram uitam: non'ne fatendum est, eandem uim in uirtute esse ad beatam uitam? contrariorum enim contraria sunt consequentia. Quo loco quæro quam uim habeat libra illa Critolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat: in alteram corporis, & externa: tantum propendere illam boni lancem putet: ut terram & maria deprimat. quid igitur aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum grauissimum philosophorũ, exaggerantem tantopere uirtutem, & extenuantem

cætera, et abijcientem, in uirtute non beatam modo uitam, sed etiam beatissimam ponere? Quod qdem nisi sit: uirtutum interitus consequetur. nam in quem cadit ægritudo: in eundem metum cadere necesse est. est enim metus futuræ ægritudinis sollicita expectatio. in quem autem metus: in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia. ergo ut idem uincatur interdum necesse est: nec putet ad se præceptum illud Atrei pertinere,

» Proinde ita parent se in uita: ut uinci nesciant.

hic autem uincetur, ut dixi. nec modo uincetur: sed etiam seruiet. at nos uirtutem semper liberam uolumus: semper inuictam. quæ nisi sunt: sublata uirtus est. atqui si in uirtute satis est præsidij ad bene uiuendum: satis est etiam ad beate. satis est enim certe in uirtute, ut fortiter uiuamus. si fortiter: etiam ut magno animo. & quidem ut nulla re unquam terreamur: semperq; simus inuicti. Sequitur ut nihil pœniteat: nihil desit: nihil obstet. ergo omnia profluenter, absolute, prospere. igitur beate. satis autem ad fortiter uiuendum uirtus potest. satis ergo etiam ad beate. etenim ut stultitia, & si adepta est quod concupiuit: nunquam se tamen satis consecutam putat: sic sapientia semper eo contenta est: quod adest: neq; eam unquam sui pænitet. Similem ne putas, C. Lælij unum consulatum fuisse, & eum quidem cum repulsa? si cum sapiens, & bonus uir, qualis ille fuit, suffragijs præteritur, non populus à bono consule potius, quam ille à uano populo repulsam fert. sed tamen, utrum malles te, si potestas esset, semel ut Lælium consulem? an ut Cynnam quater? non dubito tu quid responsurus sis. itaq; uideo cui committam. non quemuis hoc

idem interrogarem. responderet enim alius fortasse, se non modo quattuor consulatus, uni anteponere: sed unum diem Cynnæ, multorum, et clarorum uirorum totis ætatibus. Lælius si digito quem attigisset: pœnas dedisset. at Cynna collegæ sui consulis C. Octauij præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cæsaris nobilissimorum hominum, quorum uirtus fuerat domi, militiæq; cognita: M. Antonij omnium eloquentissimi, quos ego audierim, C. Cæsaris, in quo mihi uidetur fuisse specimen humanitatis, salis, suauitatis, leporis. beatus ne igitur? qui hos interfecit? mihi contra, non solum eò uidetur miser: quòd ea fecit: sed etiam quòd ita se gessit: ut ea facere ei liceret. & si peccare nemini licet. sed sermonis errore labimur. id enim licere dicimus: quod cuiq; conceditur. utrum tamen beatior C. Marius tum, cũ Cimbricæ uictoriæ gloriã cum collega Catulo cõmunicauit, pene altero Lælio? nã huic illum duco simillimum. an cum ciuili bello uictor iratus necessarijs Catuli deprecantibus non semel respondit, sed sæpe moriatur? in quo beatior ille, qui huic nefariæ uoci paruit: quàm is, qui tam scelerate imperauit. nam cum accipere. quàm facere præstat iniuriam: tum moranti iam ipsi aduentanti paulum procedere obuiam: quod fecit Catulus: quàm, quod Marius, talis uiri interitu sex suos obruere consulatus: & contaminare extremum tempus ætatis. duodequadraginta annos tyrannus syracusanorum fuit Dionysius: cum V & XX natus annos dominatum occupasset. qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam, seruitute oppressam tenuit ciuitatem? atqui de hoc homine à bonis authoribus sic scriptum accepimus: summam fuisse eius

in uictu temperantiam: in rebusq; gerendis uirum acrem, & industrium: eundem tamen maleficum natura, & iniustum. ex quo, omnibus bene ueritatem intuentibus uideri necesse est miserrimum. ea enim ipsa, quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat: consequebatur. qui cum esset bonis parentibus, atq; honesto loco natus: & si id quidem alius alio modo tradit: abundaretq; & æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum: haberet etiam more græciæ quosdam adolescentes amore coniunctos: credebat eorum nemini. sed his, quos ex familijs locupletum seruos delegerat: quibus nomen seruitutis ipse detraxerat: & quibusdam conuenis, & feris barbaris corporis custodiam committebat. ita propter iniustam dominatus cupiditatem in carcerem quodammodo ipse se incluserat. quinetiam, ne tonsori collum committeret: tondere filias suas docuit. itaq; ancillari, sordidoq; artificio regiæ uirgines, ut tonstriculæ, tondebant barbam, & capillum patris. & tamen ab ijs ipsis, cũ iam essent adultæ, ferrum remouit: instituitq;, ut candentibus iuglandium putaminibus barbam sibi, & capillum adurerent. cumq; duas uxores haberet, Aristomachen ciuem suam, Doridem autem locrensem: sic noctu ad eas uentitabat: ut omnia specularetur, & perscrutaretur ante. & cum fossam latam cubiculari lecto circundedisset: eiusq; fossæ transitum ponticulo ligneo coniunxisset: eum ipsum, cum fores cubiculi clauserat: detorquebat. idemq;, cum in communibus suggestis consistere non auderet: concionari ex turri alta solebat: atque is cum pila ludere uellet: studiose enim id faciebat: tunicamq;

poneret: adoleſcentulo, quem amabat, tradidiſſe gladium dicitur. hic cum quidam familiaris iocans dixiſſet, huic quidem certe uitam tuam committis: arriſiſſetq́; adoleſcens: utrunq; iuſſit interfici: alterum, quia uiam demonſtrauiſſet interimendi ſui: alterum, quia id dictum riſu approbauiſſet. atque eo facto ſic doluit: ut nihil grauius tulerit in uita. quem enim uehementer amaret, occiderat. ſic diſtrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. cum huic obſecutus ſis: illi eſt repugnandum. quanquam hic quidem tyrannus ipſe iudicauit, quàm eſſet beatus. nam cum quidam ex eius aſſentatoribus Damocles commemoraret in ſermone copias eius, opes, maieſtatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædiũ regiarum: negaretq́; unquã beatiorem quenquam fuiſſe: uis ne igitur inquit ó Damocle, quoniam hæc te uita delectat: ipſe eandem deguſtare? & fortunam experiri meam? cum ſe ille cupere dixiſſet: collocari iuſſit hominem in aureo lecto, ſtrato pulcherrimo, textili ſtragulo, magnificis operibus picto: abacoſq́; quàm plures ornauit argento, auroq́; cælato. tum ad menſam eximia forma pueros delectos iuſſit conſiſtere: eoſq́; ad nutum illius intuentes diligenter miniſtrare. Aderant unguenta, coronæ: incendebantur odores: menſæ conquiſitiſſimis epulis extruebantur. fortunatus ſibi Damocles uidebatur. in hoc medio apparatu fulgentem gladium è lacunari ſeta equina appenſum demitti iuſſit: ut impenderet illius beati ceruicibus. itaq; nec pulchros illos adminiſtratores aſpiciebat: nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in menſam: iam ipſæ defluebant coronæ: de-

niq; exorauit Tyrannum, ut abire liceret: quod iam beatus nollet esse. Satis ne uidetur declarasse Dionysius nihil esse ei beatum: cui semper aliquis terror impendeat? Atque ei ne integrum quidem erat, ut ad iustitiam remigraret: ciuibusq; libertatem & iura redderet. his enim se adolescens improuida ætate irretierat erratis: eáq; commiserat: ut saluus esse non posset, si sanus esse cœpisset. quantopere uero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat: declarauit in pythagoreis duobus illis. quorum cum alterum uadem mortis accepisset: alter ut uadem suum liberaret præsto fuisset ad horam morti destinatam: utinam ego inquit tertius uobis amicus ascriberer. quam huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate uictus, sermone omnino familiari? homini præsertim docto à puero, & artibus ingenuis erudito. musicorum uero perstudiosum accepimus: poetam etiam tragicum: quàm bonum, nihil ad rem. in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quam in alijs, suum cuique pulchrum est. adhuc neminem cognoui poetam: & mihi fuit cum Aquinio amicitia: qui sibi non optimus uideretur. sic se res habet. te tua, me delectant mea. sed ut ad Dionysium redeamus: omni cultu, & uictu humano carebat: uiuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem qui aut libertate dignus esset: aut uellet omnino liber esse: sibi amicum arbitrabatur. nō ergo iam cum huius uita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum: Platonis, aut Archytæ uitam comparabo, doctorum hominum, & plane sapientium. ex eadem urbe humilem homunculum

munculum à puluere, & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. cuius ego quæstor ignoratum ab syracusanis, cum esse omnino negarent: septum undiq;, & uestitum uepribus, & dumetis, indagaui sepulchrum. tenebam enim quosdam senariolos: quos in eius monumento esse inscriptos acceperam: qui declarabant in summo sepulchro sphæram esse positam, cum chylindro. ego autem cum omnia collustrarem oculis (est enim ad portas sagraganas magna frequentia sepulchrorum) animaduerti columellam non multum è dumis eminentem: in qua inerat sphæræ figura, & chylindri. atque ego statim syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. quo cum patefactus esset aditus: ad aduersam basim accessimus. apparebat epigramma exesis posterioribus partibus uersiculorum, dimidiatis ferè. ita nobilissima graciæ ciuitas, quondam uero etiam doctissima, sui ciuis unius acutissimi monumentum ignorasset: nisi ab homine Arpinate didicisset. sed redeat unde aberrauit oratio. quis est enim omnium? qui modo cum musis, id est cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commertium? qui se non hunc mathematicum malit, quam illum tyrannum? si uitæ modum, actionemq; quærimus: alterius mens rationibus agitandis, exquirendisq; alebatur, cum oblectatione solertiæ: qui est unus suauissimus pastus animorum: alterius in cæde, & iniurijs, cum & diurno et nocturno metu. age confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram. quæ regna, quas opes, studijs

eorum, & delectationibus antepones? etenim quae pars optima est in homine: in ea situm esse necesse est illud quod quaeris omnium optimum. quid est autem in homine, sagaci, ac bona mente melius? eius bono fruendum est igitur: si beati esse uolumus. bonum autem mentis est uirtus. ergo hac beatam uitam contineri necesse est. hinc omnia, quae pulchra, honesta, praeclara sunt, ut supra dixi, sed dicendum illud idem paulo uberius uidetur: plena gaudiorum sunt. ex perpetuis autem plenisq; gaudijs cũ perspicuũ sit uitam beatam existere: sequitur ut ea existat ex honestate. Sed, ne uerbis solum attingamus ea, quae uolumus ostendere: proponenda quaedam quasi mouentia sunt: quae nos magis ad cognitionem, intelligentiamq; conuertant. sumatur enim nobis quidam praestans uir optimis artibus: isque animo parumper, & cogitatione fingatur. primum ingenio eximio sit, necesse est. tardis enim mentibus uirtus non facile committitur. deinde ad inuestigandum ueritatem studio incitato. ex quo triplex ille animi foetus existit: unus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturae: alter in descriptione expetendarum, fugiendarumue rerum: tertius in iudicando quid cuiq; rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis tum subtilitas disserendi, tum ueritas iudicandi. quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum cum his habitantem, pernoctantemq; curis? & cum totius mundi motus conuersionesq; perspexerit: sideraq; uiderit innumerabilia caelo inhaerentia cum eius ipsius motu congruere certis infixa sedibus? septem alia suos quoq; tenere cursus, multum inter se, aut altitudine, aut humilitate

distantia?

distantia? quorum uagi motus, rata tamen, & certa sui cursus spatia definiant. horum nimirum aspectus, impulit illos ueteres, & admonuit, ut plura quærerent. inde est indagatio nata initiorum, & tanquam seminum: unde essent omnia orta, generata, concreta: quæq; cuiusq; generis uel inanimi, uel animati, uel muti, uel loquentis origo: quæ uita: quis interitus: quæq; ex alio in aliud uicissitudo, atque mutatio: unde terra: & quibus librata ponderibus: quibus cauernis maria sustineantur: in qua omnia delata grauitate medium mundi locum semper expetant: qui est idem infimus in rotundo. hæc tractanti animo, & noctes, & dies cogitanti, existit illa à deo Delphis præcepta cognitio: ut ipsa se mens uitijs exutam, cognoscat: coniunctamq; cum diuina mente se sentiat: ex quo insatiabili gaudio compleatur. ipsa enim cogitatio de ui, & natura deorum, studium incendit illius æternitatis imitandæ. neque se in breuitate uitæ collocatam putat: cum rerum causas alias ex alijs aptas, & necessitate nexas uidet. quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen, mensq; moderatur. hæc ille intuens, atq; suspiciens, uel potius omnes partes, horasq; circunspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana, & citeriora considerat? hinc illa cognitio uirtutis existit: efflorescunt genera, partesq; uirtutum: inuenitur quid sit quod natura spectet extremum in bonis: quod in malis ultimum: quo referenda sint officia: quæ degendæ ætatis ratio deligenda. quibus & talibus rebus exquisitis, hoc uel maxime efficitur, quod hac disputatione agitamus: ut uirtus ad beate uiuendum sit se ipsa con=

tenta. Sequitur tertia, quæ per omnes partes sapientiæ manat, & funditur: quæ rem diffinit: genera dispartit: sequentia adiungit: perfecta concludit: uera & falsa diiudicat: disserendi ratio, & scientia. ex qua cum summa utilitas existit ad res ponderandas: tum maxime ingenua delectatio, & digna sapientia. Sed hæc ocij. transeat idem iste sapiens ad rempublicam tuendam. quid eo possit esse præstantius? cum contineri prudentia utilitatem ciuium cernat: Iustitia nihil in suam domum inde deriuet: reliquis utatur tot tamq; uarijs uirtutibus. adiunge fructum amicitiarum: in quo à doctis positum est cum consilium omnis uitæ, consentiens, & penè conspirans: tum summa iocunditas, è quotidiano cultu, atq; uictu. quid hæc tandem uita desiderat, quo sit beatior? cui rei refertæ tot, tantisq; gaudijs, fortuna ipsa cedat necesse est. quod si gaudere talibus bonis animi, id est uirtutibus, beatum est: omnesq; sapientes ijs gaudijs perfruuntur: omnes eos confiteri beatos esse necesse est. A. Etiam ne in cruciatu, atq; tormentis? M. An tu me in uiola putas, aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantummodo induit personam philolosophi: sibi ipse hoc nomen inscripsit: dicere licebit? quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit: nullum sapienti esse tempus: & si uratur, torqueatur, secetur: quin possit exclamare, quam pro nihilo puto. cum præsertim omne malum dolore definiat: bonum uoluptate: hæc nostra honesta, turpia, irrideat: dicatq; nos in uocibus occupatos inanis sonos fundere: neq; quicquam ad nos pertinere, nisi quod aut lene, aut asperum in corpore sentiatur. huic ergo, ut dixi,

non

non multum differenti a indicio ferarum, obliuisci licebit sui? & tum fortunam contemnere: cum sit omne, & bonum eius, & malum in potestate fortunæ? tum dicere se beatum in summo cruciatu, atq; tormentis: cum constituerit non modo summum malum esse dolorem, sed etiam solum? nec uero illa sibi remedia comparauit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis uerecundiam, exercitationum, consuetudinemq; patiendi, præcepta fortitudinis, duritiam uirilem. sed una se dicit recordatione acquiescere præteritarum uoluptatum. ut si quis æstuans, cum uim caloris non facile patiatur: recordari uelit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circunfusum fuisse. non enim uideo quomodo sedare possint mala præsentia præteritæ uoluptates. sed cum is dicat semper beatum esse sapientem: cui dicere hoc, si sibi constare uellet: non liceret: quid nam faciendum est ijs? qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat existimant? me quidem authore, etiã peripatetici, ueteresq; Academici balbutire desinant aliquando: aperteq;, & clara uoce audeant dicere, beatam uitam in Phalaridis taurum descensuram. sint enim tria genera bonorum: ut iam a laqueis stoicorum, quibus usum me pluribus, q̃ soleo intelligo: recedamus: sint sane illa genera bonorum: dum corporis, & externa iaceant humi: & tantummodo, quia sumenda sunt, appellentur bona. alia autem diuina illa, longe, lateq; se pandant: cælumq; contingant: ut ea qui adeptus sit: cur eum beatum modo & non beatissimum etiam dixerim? Dolorem uero sapiens extimescet? is enim huic maximæ sententiæ repugnat.

nam contra mortem nostram, atq; nostrorum, contráq; ægritudinem, & reliquas animi perturbationes satis esse uidemur superiorum dierum disputationibus armati, & parati. dolor esse uidetur acerrimus uirtuti aduersarius. is ardentis faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debilitaturum minatur. huic igitur succumbet uirtus? huic beata sapientis, & constantis uiri uita cedet? quam turpe o dij boni. pueri Spartiatæ non ingemiscunt uerberum dolore laniati. adolescentium greges Lacedæmone uidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu: deniq; ut exanimarentur, priusquam se uictos faterentur. quæ barbaria India uastior? aut agrestior? in ea tamen gente primum hi, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt: & caucasi niues, hyemalemq; uim perferunt, sine dolore: cumq; ad flammam se applicuerint: sine gemitu aduruntur. mulieres uero in India, cum est cuiusq; earum uir mortuus: in certamen, iudiciumq; ueniunt, quam plurimum ille dilexerit (plures enim singulis solent esse nuptæ) quæ est uictrix: ea læta prosequentibus suis, unà cum uiro in rogum imponitur. illa uicta, mœsta discedit. nunquam naturam mos uinceret. est enim ea semper inuicta. sed nos umbris, delitijs, ocio, langore, desidia animum infecimus: opinionibus, maloq; more delinitum molliuimus. Aegyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes prauitatis erroribus, quamuis carnificinam prius subierint, quam ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum uiolent. quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint: pœnam nullam re-

cusent

cusent. de hominibus loquor. quid bestiae? non'ne frigus, non famem, non montiuagos, atq; siluestres cursus, lustrationesq; patiuntur? non'ne pro suo partu ita propugnant? ut uulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? omitto quae perferant, quaeq; patiantur ambitiosi, honoris causa, laudis studiosi, gloriae causa, amore incensi, cupiditatis. plena uita exemplorum est. sed adhibeat oratio modum: & redeat illuc, unde deflexit. dabit, dabit inquam, se in tormenta uita beata: nec iustitiam, temperantiam, in primisq; fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cum tortoris os uiderit, consistet: uirtutibusq; omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra fores (ut ante dixi) limenq; carceris. quid enim ea foedius? quid deformius sola relicta? comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest. nec enim uirtutes sine beata uita cohaerere possunt: nec illa, sine uirtutibus. itaq; eam tergiuersari non sinent: secumq; rapient ad quemcunq; ipsae dolorem, cruciatumq; ducentur. sapientis est enim proprium, nihil, quod poenitere possit, facere: nihil inuitum: splendide, constanter, grauiter, honeste, omnia: nihil ita expectare quasi certo futurum: nihil cum acciderit, admirari, ut inopinatum, ac nouum accidisse uideatur: omnia ad suum arbitrium referre: suis stare iudiciis. quo quid sit beatius, mihi certe in mentem uenire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est. qui cum finem bonorum esse senserint congruere naturae: cumq; ea conuenienter uiuere: cum id sit in sapiente situm non officio solum, uerum etiam potestate: sequatur necesse

est, ut cuius in potestate summum bonum, in eiusdem, uita beata sit. ita fit semper uita beata sapientis. Habes quae fortissime de beata uita dici putem, & quomodo nunc est: nisi quid tu melius attuleris: etiam uerissime. A. Melius quidem afferre nihil possum: sed à te impetrare libenter uelim, nisi molestum sit: quoniam te nulla uincula impediunt ullius certae disciplinae: libasq; ex omnibus quodcunq; te maxime specie ueritatis mouet: quod pauloante Peripateticos, ueteremq; Academiam hortari uidebare: ut sine retractatione libere dicere auderent, sapientes esse semper beatissimos: id uelim audire: quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. multa enim à te contra istam sententiam dicta sunt: & stoicorum ratione conclusa. M. Vtamur igitur libertate: qua nobis solis in philosophia licet uti: quorum oratio nihil ipsa iudicat: sed habetur in omnes partes: ut ab alijs possit ipsa per sese nullius authoritate adiuncta iudicari. & quoniam uideris hoc uelle, ut quaecunq; dissentientium philosophorum sententia de finibus sit: tamen uirtus satis habeat ad uitam beatam praesidij: quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus: sed is, ut contra stoicos, quos studiosissime semper refellebat: & contra quorum disciplinam ingenium eius exarserat: nos illud quidem cum pace agemus. si enim stoici fines bonorum recte posuerunt: confecta res est. necesse est semper beatum esse sapientem. sed quaeramus unamquanq; reliquorum sententiam: si fieri potest, ut hoc praeclarum quasi decretum beatae uitae, possit omnium sententijs, & disciplinis conuenire. sunt autem hae de finibus ut opinor retentae;

defensaeq;

defensæq; sententiæ: primum simplices quattuor: nihil bonum, nisi honestum: ut stoici: nihil bonum, nisi uoluptatem: ut epicurus: nihil bonum, nisi uacuitatem doloris: ut Hieronymus: nihil bonum, nisi naturæ primis, aut omnibus, aut maximis frui: ut Carneades contra stoicos disserebat. hæc igitur simplicia. illa mixta: tria genera bonorum: maxima animi; secunda corporis, externa tertia: ut peripatetici: nec multo ueteres Academici secus. uoluptatem cum honestate Clitomachus, & Calipho copulauit. indolentiam autem honestati peripateticus Diodorus adiunxit. hæ sunt sententiæ: quæ stabilitatis aliquid habeant. nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumq; aliorum euanuerunt. hi quid possint obtinere uideamus, omissis stoicis: quorum satis uideor defendisse sententiam. & peripateticorum quidem explicata causa est: præter Theophrastum, & si qui illum secuti, imbecillius horrent dolorem, & reformidant. reliquis quidem licet facere, quod fere faciunt: ut grauitatem, dignitatemq; uirtutis exaggerent. quam cum ad cælum extulerint: quod facere eloquentes homines copiose solent: reliqua ex collatione facile est conterere, atque contemnere. nec enim licet ijs, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt: negare eos esse beatos: qui illam adepti sunt. quanquam enim sint in quibusdam malis: tamen hoc nomen beati longe, & late patet. nam ut quæstuosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omnis tempestatis calamitate semper uacet: sed si multo maiori ex parte extet in utraq; felicitas: sic uita, non solum si undiq; referta bonis est: sed si multo maiore, &

grauiore ex parte bona propendunt: beata recte dici potest. sequetur igitur bonorum ratione uel ad supplicium beata uita uirtutem: cumq; ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone authoribus: nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. Eadem Calliphontis erit, Diodoriq; sententia. quorum uterq; honestatem sic complectitur: ut omnia, quae sine ea sint, longe, et retro ponenda censeat. Reliqui, qui habere se uidentur angustius: enatant tamen: Epicurus, Hieronymus, et si qui sunt, q disertum illum Carneadem curent defendere. nemo est enim qui eorum bonorũ animum putet esse iudicem: eumq; condocefaciat, ut ea, quae bona, malaue uideantur: possit contemnere. nam quae tibi Epicuri uidetur: eadem erit Hieronymi, & Carneadis causa, & hercle omnium reliquorum. quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo si placet, quem mollem, quem uoluptarium dicimus. quid? is tibi mortem ne uidetur, an dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat: maximisq; doloribus affectus eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat: nec hoc sic agit: ut ex tempore quasi effutire uideatur. de morte enim ita sentit: ut dissoluto animante, sensum extinctum putet. quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. Item de dolore certa habet quae sequatur: quorum magnitudinem breuitate consolatur: longinquitatem leuitate. quid tandem? isti grandiloqui contra haec duo, quae maxime angunt, melius se habent, quàm epicurus? an ad caetera, quae mala putantur: non & epicurus, & reliqui philosophi

satis parati uidentur? quis non paupertatem extimescit? neque tamen quisquam philosophorum. hic uero ipse, quamparuo est contentus? nemo de tenui uictu plura dixit. etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt: ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copiæ suppetant: cum procul ab ijs omnibus rebus absit: cur pecuniam magnopere desideret? uel potius curet omnino? An Scytes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere? nostrates philosophi facere non potuerunt? Illius epistola fertur his uerbis. Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictui est scyticum tegmen: calciamentum, solorum callum: cubile, terra: pulmentum, fames: lacte, caseo, carne, uescor. quare ut ad quietum me licet uenias. munera autem ista, quibus es delectatus, uel ciuibus tuis, uel dijs immortalibus dona. Omnes ferè philosophi omnium disiplinarum, nisi quos à recta ratione natura uitiosa detorsisset: hoc eodem animo esse potuerunt. Socrates in pompa cum magna uis auri argentiq; ferretur: quàm multa non desidero inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent: quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima: adduxit legatos ad cœnam in Academiam. ijs apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. cum postridie rogarent eum, cui numerari iuberet: quid? uos hesterna inquit cœnula non intellexistis, me pecunia non egere? quos cum tristiores uidisset: XXX minas accepit: ne aspernari regis liberalitatem uideretur. At uero Diogenes liberius, ut cynicus, Alexandro roganti, ut diceret siquid sibi opus esset. nunc

quidem paululum inquit à sole absis. officerat uidelicet apricanti. & hic quidem disputare solebat: quanto regem persarum uita, fortunaq; superaret. sibi nihil deesse: illi nihil satis unquam fore: se eius uoluptates non desiderare: quibus nunquam satiari ille posset: suas eum consequi nullo modo posse. uides credo ut Epicurus cupiditatum genera diuiserit, non nimis fortasse subtiliter: utiliter tamen: partim esse naturales, & necessarias: partim naturales, & non necessarias: partim neutrum. necessarias satiari posse pene nihilo. diuitias enim naturæ parabiles esse. secundum autem genus cupiditatum, nec ad potiendum difficile censet, nec uero ad carendum. Tertias, quod essent plane inanes: neque necessitatem modo, sed ne naturam quidem attingerent: funditus eijciendas putauit. Hoc loco multa ab Epicureis disputantur: hæq; uoluptates sigillatim extenuantur: quarum genera non contemnunt: quærunt tamen copiam. nam & obscœnas uoluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio: faciles, communis, in medio sitas esse dicunt: easq;, si natura requirat: non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, ætate, figura, metiendas putant: ab hisq; abstinere minime esse difficile: si aut ualitudo, aut officium, aut fama postulet: omninoq; genus hoc uoluptatum optabile esse, si non obsit: prodesse nunquam. totumq; hoc de uoluptate sic ille præcepit: ut uoluptatem ipsam per se, quia uoluptas sit, semper optandam, expetendamq; putet. eadẽq; ratione dolorem ob idipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum. itaq; hac usurum compensatione sapientem: ut uoluptatem fugiat: si ea maiorem dolorem effectura sit:

& dolorem suscipiat maiorem efficientem uoluptatem: omniáq; iocunda, quanquam sensu corporis iudicentur: ad animum referri tamen. quo circa corpus gaudere tamdiu: dum praesentem sentiret uoluptatem: animum, & praesentem percipere pariter cum corpore: & prospicere uenientem: nec praeteritam praeterfluere sinere. ita perpetuas, & contextas uoluptates in sapiente fore semper: cum expectationi speratarum uoluptatum, perceptarum memoria iungeretur. Atque ijs similia ad uictum etiam transferuntur: extenuantúrq; magnificentia, & sumptus epularum: quod paruo cultu natura contenta sit. etenim quis hoc non uidet? desiderijs ista condiri omnia? Darius in fuga, cum aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibisset: negauit unquam se bibisse iocundius. nunquam uidelicet sitiens biberat: nec esuriens Ptolemaeus ederat. cui cum peragranti Aegyptum comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset: nihil uisum est illo pane iocundius. Socratem ferunt, cum usque ad uesperum contentius ambularet: quaesitúmq; esset ex eo, quare id faceret: respondisse se quo melius coenaret obsonare ambulanddo famem. quid? uictum lacedaemoniorum in philitijs nonne uidemus? ubi cum tyrannus coenauisset Dionysius: negauit se, iure illo nigro, quod coenae caput erat, delectatum. tum is qui illa coxerat: minime mirum: condimenta enim defuerunt. quae tandem inquit ille? labor in uenatu, sudor, cursus ab eurota, fames, sitis. his enim rebus Lacedaemoniorum epulae condiuntur. Atq; hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestijs intelligi potest: quae, ut quicquid obiectum est, quod modo à

natura non sit alienum: eo contentæ non quærunt amplius. ciuitates quædam uniuersæ, more doctæ, parsimonia delectantur: ut de Lacedæmonijs paulo ante diximus. Persarum à Xenophonte uictus exponitur: quos negat ad panem adhibere quicquam, præter nasturtium. quanquam, si quædam etiam suauiora natura desideret: quammulta ex terra, arboribusq; gignuntur, cum copia facili, tum suauitate præstantia? adde siccitatem: quæ consequitur hanc continentiam in uictu. adde integritatem ualitudinis. confer sudantis, ructantis, refertos epulis, tanquam opimos boues. tum intelliges, qui uoluptatem maxime sequantur: eos minime consequi: iocunditatemq; uictus esse in desiderio, non in satietate. Timotheum clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis ferunt, cum cœnauisset apud Platonem: eoq; conuiuio admodum delectatus esset: uidissetq; eum postridie: dixisse uestræ equidem cœnæ non solum in præsentia, sed etiam postero die iocundæ sunt. quid? quod ne mente quidem recte uti possumus multo cibo, & potione completi: est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos: in qua scriptum est his ferè uerbis. Quo
» cum uenissem: uita illa beata, quæ ferebatur, ple-
» na italicarum, siracusanarumq; mensarum, nullo
» modo mihi placuit: bis in die saturum fieri: nec un-
» quam pernoctare solum: cæteraq;, quæ comitantur
» huic uitæ: in qua sapiens nemo efficitur unquam: mo-
» deratus uero multo minus. Quæ enim natura tam mirabiliter temperari potest? Quomodo igitur iocunda uita potest esse? à qua absit prudentia? absit moderatio? Ex quo sardanapali opulentissimi Syriæ regis

error agnoscitur: qui incidi iussit in busto,
» Hæc habeo, quæ edi: quæq; exsaturata libido
» Hausit: at illa iacent multa, & præclara relicta.
quid aliud inquit Aristoteles in bouis, non in regis sepulchro inscriberes? hæc habere se mortuum dicit: quæ ne uiuus quidem diutius habebat, quam fruebatur. cur igitur diuitiæ desiderentur? aut ubi paupertas beatos esse non sinit? signis credo, tabulis, ludis. siquis est, qui his delectetur: nonne melius tenues homines fruuntur? quam illi, qui his abundant? est enim earum omnium rerum nostra in urbe summa in publico copia. quæ qui priuati habent: nec tam multa, & raro uident, cum in sua rura uenerint. quos tamen pungit aliquid, cum illa unde habeant recordantur. dies deficiet: si uelim paupertatis causam defendere. Aperta enim res est: & quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam paruis rebus egeat, quam uilibus. num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offensio, sapientem beatum esse prohibebit? uide ne plus commendatio in uulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria molestiæ habeat, quam uoluptatis. leuiculus sane noster Demosthenes: qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculæ, ut mos in Græcia est, insusurrantisq; alteri: hic est ille Demosthenes. quid hoc leuius? at quantus orator? sed apud alios loqui uidelicet didicerat: non multum ipse secum. intelligendum est igitur nec gloriam popularem ipsam per se expetendam: nec ignobilitatem extimescendam. ueni inquit Athenas Democritus: neque me quisquam ibi agnouit. constantem hominem, & grauem. qui glorietur, a gloria se abfuisse. an tibici-

nes, ijq; qui fidibus utuntur, suo non multitudinis arbitrio cantus numerosq; moderantur? uir sapiens multo arte maiore præditus, non quid uerissimum sit, sed quid uelit uulgus exquiret? an quicquam stultius? quàm quos singulos, sicut operarios, barbarosq; contemnas: eos aliquid putare esse uniuersos. ille uero nostras ambitiones, leuitatesq; contemnet: honoresq; populi, etiam ultro delatos, repudiabit. nos autem eos nescimus, antequam pœnitere cœpit, contemnere. Est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum, Hermodoro: uniuersos ait Ephesios esse morte mulctandos: quod cum ciuitate expellerent Hermodorum: ita locuti sunt: nemo de nobis unus excellat: sed, si quis extiterit: alio in loco, & apud alios sit. an hoc non ita fit omni in populo? nonne omnem exuperantiam uirtutis oderunt? quid? Aristides, malo enim græcorum, quam nostra proferre: nonne ob eam causam expulsus est patria? quod præter modum iustus esset? quantis igitur molestijs uacant: qui nihil omnino cum populo contrahunt? quid est enim dulcius ocio litterato? his dico litteris: quibus infinitatem rerum, atq; naturæ, & in hoc ipso mundo, cælum, terras, maria cognoscimus. Contempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur? quod extimescendum sit? Exilium credo quod in maximis malis ducitur. id si propter alienam, & offensam populi uoluntatem malum est: quam sit ea contemnenda pauloante dictum est. sin abesse à patria miserum est: plenæ miserorum prouinciæ sunt. ex quibus admodum pauci in patriam reuertuntur. At mulctantur bonis exules. quid tum? parum ne multa de toleranda

leranda paupertate dicuntur? iam uero exilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis quaerimus: quantum denum à perpetua peregrinatione differt? in qua aetates suas philosophi nobilissimi consumpserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacides, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panaetius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Possidonius, innumerabiles alij: qui semel egressi, nunquam domum reuertere. At enim non sine ignominia afficere poterit sapientem. de sapiente est haec omnis oratio: cui iure id accidere non possit. nam iure exulantem consolari non oportet. Postremo ad omnes casus facillima ratio est eorum: qui ad uoluptatem ea referunt, quae sequuntur in uita: ut quocunq; haec loco suppeditent, ibi beate queant uiuere. itaq; ad omnen rationem Teucri uox accommodari potest.

» *Patria est ubicunq; est bene.*

Socrates quidem cum rogaretur, ciuatem se esse diceret: mundanum inquit: totius enim mundi se incolam, & ciuem arbitrabatur. quid T. Albutius? nonne animo aequissimo Athenis exul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset: si in republica quiescens, Epicuri legibus paruisset. qui enim beatior Epicurus, quod in patria uiuebat? quam Metrodorus, quod Athenis? aut Plato Xenocratem uincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? quanti uero ista ciuitas existimanda est? ex qua boni sapientesq; pelluntur? Demaratus quidem Tarquini regis nostri pater, tyrannum Cypsellum quod ferre non poterat, fugit Tarquinios corintho: & ibi suas

fortunas constituit: ac liberos procreauit. num stulte antepofuit exilij libertatem domusticæ seruituti? Iam uero motus animi, sollicitudines, ægritudinesq; obliuione leniuntur, traductis animis ad uoluptatem. non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem: quia semper sit in uoluptatibus. ex quo effici putat ille, quod quærimus, ut sapiens semper beatus sit. A. etiam ne si sensibus carebit oculorum? si aurium? M. etiam. nam ista ipsa contemnit. primum enim, horribilis ista cæcitas quibus tandem caret uoluptatibus? cum quidam etiam disputent cæteras uoluptates in ipsis habitare sensibus: quæ autem aspectu percipiantur, ea non uersari in oculorum ulla iocunditate: ut ea quæ gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus; in ea ipsa, ubi sentimus, parte uersentur: in oculis tale nihil fit. animus accipit quæ uidemus. animo autem multis modis, uarijsq; delectari licet: etiam si non adhibeatur aspectus. loquor autem de docto homine, & erudito: cui uiuere est cogitare. sapientis enim cogitatio non ferme ad inuestigandum adhibet oculos aduocatos. etenim si nox non adimit uitam beatam: cur dies nocti similis adimat? nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paulo obscœnius: sed non absurda sententia est. cuius cæcitatem cum mulierculæ lamentarentur: quid agitis inquit? an uobis nulla uidetur uoluptas esse nocturna? Appium quidem ueterem illũ, qui cæcus annos multos fuit: & ex magistratibus, & ex rebus gestis intelligimus in illo suo casu, nec priuato, nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi domum compleri consultoribus solitam accepimus: cum

quorum

quorum res esset, sua ipsi non uidebant: cæcum adhibebant ducem. pueris nobis Cn. Aufidius prætorius, & in senatu sententiam dicebat: nec amicis deliberantibus deerat: & græcam scribebat historiam: & uidebat in litteris. Diodorus stoicus cæcus multos annos nostræ domi uixit. is uero, quod credibile uix esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue, q̃ antea, uersaretur: et cum fidibus Pythagoreorum more uteretur: cumq; ei libri noctes, & dies legerentur: quibus in studijs oculis non egebat: tamen, quod sine oculis fieri posse uix uidetur, geometriæ munus tuebatur, uerbis præcipiens discentibus unde, quo, quamq; lineam scriberent. Asclepiadem ferunt non ignobilem, nec inexercitum philosophum, cum quidam quæreret quid ei cæcitas attulisset: respondisse ut puero uno esset comitatior. ut enim uel summa paupertas tolerabilis sit: si liceat, quod quibusdam græcis, quotidie: sic cæcitas ferri facile possit: si non desint subsidia ualitudinum. Democritus luminibus amissis alba scilicet, & atra discernere non poterat. at uero bona, mala, æqua, iniqua, honesta, turpia, utilia, inutilia, magna, parua poterat: & sine uarietate colorum licebat uiuere beate: sine notione rerum non licebat. atq; hic uir impediri animi etiam aciem, aspectu oculorum arbitrabatur: & cum alij sæpe quod esset ante pedes non uiderent: ille infinitatem omnem peregrinabatur: ut nulla in extremitate consisteret. traditum est etiam Homerum cæcum fuisse. at eius picturam non poësim uidemus? quæ regio, quæ ora, qui locus græciæ, quæ species formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus

hominum, qui ferarum, non ita expictus est: ut quae ipse non uiderit, nos ut uideremus effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac uoluptatem, aut cuiquam docto defuisse unquam arbitramur? aut, ni ita se res haberet: Anaxagoras, aut hic ipse Democritus, agros, & patrimonia sua reliquissent? huic discendi, quaerendiq; diuinae delectationi toto se animo dedidissent? Itaq; augurem Tyresiam, quem sapientem fingunt poëtae: nunquam inducunt deplorantem caecitatem suam. at uero polyphemum Homerus cum immanem, ferumq; finxisset: cum ariete etiam colloquentem facit: eiusq; laudare fortunas: quod qua uellet ingredi posset: & quae uellet attingeret. recte hic quidem. nihilo enim erat ipse Cyclops, quàm aries ille prudentior. In surditate uero quid nam est mali? erat surdaster M. Crassus: sed aliud molestius, quod male audiebat: etiam si, ut mihi uidebatur, iniuria. epicurei nostri graece fari nesciunt: nec graeci latine. ergo ij in illorum, & illi in horum sermone surdi. omnesq; id nos, in his linguis, quas non intelligimus, quae sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. at uocem citharedi non audiunt. ne stridorem quidem serrae tum, cum acuitur: aut grunitum, cum iugulatur sus: nec cum quiescere uolunt, fremitum murmurantis maris. & si, cantus eos forte delectant: primum cogitare debent, antequam hi sint inuenti, multos beate uixisse sapientes. deinde multo maiorem percipi posse legendis his, quàm audiendis uoluptatem. tum, ut pauloante caecos ad aurium traducebamus uoluptatem: sic licet surdos ad oculorum. etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius

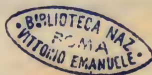
terius non requiret. Congerantur in unum omnia: ut idem oculis, & auribus captus sit: prematur etiam doloribus acerrimis corporis: qui primum per se ipsi plerunq; conficiunt hominem: sin forte longinquitate producti: uehementius tamen torquent: quàm ut causa sit cur ferantur: quid est tandem dij boni quod laboremus? portus enim præsto est: quoniam mors ibidem est, æternum nihil sentienti receptaculum. Theodorus Lysimacho mortem minitanti, magnum uero inquit effecisti: si Cantaridis uim consecutus es. Paulus Persæ precanti ne in triumpho duceretur, in tua id inquit potestate est. multa prima die, cum de ipsa morte quæreremus: non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recordetur, haud sanè periculum est: ne non mortem aut optandam, aut certe non timendam putet. mihi quidem in uita, seruanda uidetur illa lex: quæ in græcorum conuiuijs optinetur. aut bibat inquit, aut abeat. & recte. aut enim fruatur aliquis pariter cum alijs uoluptate potandi: aut ne sobrius in uinolentiam uinolentorum incidat: ante discedat. sic iniurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Hæc eadem, quæ Epicurus, totidem uerbis dicit & Hieronymus. quòd si his philosophis, quorum ea sententia est: ut uirtus per seipsa nihil ualeat: omne quod honestum nos, & laudabile esse dicimus: id illi cassum quiddam, & inanis uocis sono decoratum esse dicant: & tamen semper beatum esse censent sapientem: quid tandem à socrate, & Platone, perfectisq; philosophis faciendum putes? quorum alij tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt: ut

ab his corporis, & externa obscurentur: alij autem hæc ne bona quidē ducunt. in animo reponunt omnia. quorum controuersiam solebat tanquam honorarius arbiter iudicare Carneades. nam quæcunq; bona peripateticis, eadem stoicis commoda uiderentur. neque tamen peripatetici plus tribuerent diuitijs, bonæ ualitudini, cæterisq; rebus generis eiusdem, q̄ stoici: cum ea re, non uerbis ponderarentur: causam esse dissidendi negabat. quare hunc locum cæterarum disciplinarum philosophi, quemadmodum obtinere possint, ipsi uiderint. mihi tamen gratum est, quod de sapientum perpetua bene uiuendi facultate dignum quiddam philosophorum uoce profitentur. sed quoniam mane est eundum: has quinq; dierum disputationes memoria comprehendamus. equidem me etiam conscripturū arbitror. ubi enim melius uti possumus hoc, cuiusmodi est, ocio? ad Brutumq; nostrum hos libros alteros quinq; mittemus: à quo non modo impulsi sumus ad philosophicas scriptiones: uerum etiam lacessiti. In quo quantum cæteris profuturi simus, non facile dixerimus. nostris quidem acerbissimis doloribus, uarijsq;, & undiq; circunfusis molestijs, alia nulla potuit inueniri leuatio.

VENETIIS IN AEDIBVS
ALDI ET ANDREAE
ASVLANI SOCERI
MENSE MAIO
M. D. XXIII.

a a b c d e f g h i K l m n o p q r ſ t u x y z
A B C D E F G H I.

Omnes quaterniones.

AL
DVS

